

Humaniora, servodatdiehtaga ja oahpaheaddjeoahpu fakultehta
Gielladiehtaga Instituhtta

“Go ealáska, de lea váttis dápmat”

Davvisámegiela etnolingvistalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas
Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus

Torkel Rasmussen

Nákkosgirji buktojuvvon grádas
Philosophiae Doctor
Njukčamánu 2013

Ovdasátni

Dát nákkosgirji lea boadus Sámi allaskuvlla prošeavttas “Sámegiela sirdáseapmi muhtin konteavsttain”, maid Norgga dutkanráđđi lea ruhtadan. Seammás Sámi prošeakta lea oassin riikkaidgaskasaš polára jagi prošeavttas *Glokaliseren (globaliseren lokaliserema vuostá) – giella, girjjálašvuohta ja media inuihtaid ja sámiiid gaskkas*. Sámi giellasosiologaid lassin dasa serve inuihtagielaide njunuš giellasosiologat. Prošeavtta álggus ožžon maid fáldadaga searvat NORFACE-semináráráidui masa Oarje-Eurohpá njunuš sosiolingvisttat ja giellasosiologat oassálaste. Datge leat váikkuhan mu dutkamuš čađaheapmái.

Munnje lea leamaš stuorra hástalus ja illu beassat bargat fáttáiguin main lean duodalaččat beroštuvvan ja velá lassin lean beassan geavahit buot bargoáiggi dasa. Mun lean maid ožžon vejolašvuođa johtit ja oahpásmuvvat earáide, geat barget seammasullasaš áššiiguin Eurohpás ja sirkumpolára guovllus. Lean duodaid loaktán áiggi hirbmat bures ja deaividan fágalaš hástalusaiguin.

Lean ožžon erenoamáš buori fágalaš doarjaga iežan bagadalli guoktás – professor Mikael Svonnis ja professor Anna-Riitta Lindgrenis Romssa Universitehtas. Sudnos lea nana fágalaš áššedovdámuš giellasosiologiijas. Lean olles áigge dovdan ahte soai berošteaba duodalaččat mu fáttás ja danne bagadallamatge leat leamaš movttiidahttit ja suohttasat. Mun giittán sudno go leaba veahkehan mu ahtanuššat dutkin.

Giittán maid prošeaktajođiheaddji professor Jon Todal Sámi allaskuvllas. Son lea leamaš sihke hoavda guhte čovdii geavtlaš áššiid, fágalaš ovddasvástideaddji guhte čehpet neavvui dutkamis ja buorre skibir guhte movttiidahtii mu joatkit go ledjen cohkkon.

Mus lea leamaš masá beaivválaš oktavuoha Erika Sarivaarain ja Pigga Keskitaloine geat leigga doavttirgrádasat oktanaga muinna. Mii beasaimet buohkat orrut ja dutkat iešguhtege báikkis viiddes Sámi eatnamis. Liikká mii leat doallan buori oktavuoha ja leat eanemusat digaštallan Skype ja e-poasttaid bokte. Min oktasaš movttiidahtindeaivvadeamatge leat bidjan fártta guđet guimmiideamet dutkanbargui ja nákkosgirjjiid čállimii. Sudno veahki haga ii dáidde mu nákkosgirji leat velá gárvvis.

Bearrašii erenoamáš giitu nana doarjagis sihke eamidii Katii gánda guoktái Erke Ovlái ja Ánot Rástii ja niidii Mágga Biret Ánnii ja váhkarii Áigin Áslakii.

Dán nákkosgirjji livččii lean áibbas veadjemeahtun čállit informánttaid veahki haga. Giittán Deanuleagi skuvllaid jođiheaddjiid, oahpaheaddjiid ja oahppiid, geat leat váldán mu vuostá ja vástidan buot mu gažaldagaide. Seamma váimmolaččat giittán dan 12 bearraša mat válde mu vuostá ja serve dárkilis jearahallamiidda. Dávjá jearahallamiin čielggai ahte áššit eai lean juste nugo mun gádden. Olbmui ledje mávssolaš dieđut, mat dahket mu nákkosgirjji miellagiddevaččabun. Mun lean lohpidan doallat dáid olbmuid anonymitehta ja danne in namut sin namaiguin, muhto geavahan liibba giitit sin.

Veahčak njukčamánu 15. beaivvi 2013

Torkel Rasmussen

“Go ealáska, de lea váttis dápmat”¹ Davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus

Torkel Rasmussen: Romssa Universitehta Humaniora, servodatdiehtaga ja oahpaheaddjeoahpu fakultehta

Čoahkkáigeassu

Dán giellasosiologalaš dutkamušas guorahalan davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guovtti gránnjágielddas; Deanus Norgga bealde ja Ohcejogas Suoma bealde. Mákrodásis, mesodásis, sámi servodatdásis ja mikrodásis dutkojuvvojit áššáigullelaš bealit mat ovttas hábmejit sámegiela ceavzinnávccaid dán guovtti giielddas. Erenoamáš fuopmášumi bijan dasa, mo mákrodási nuppástusat váikkuhit mikrodási sámegiela geavaheapmái sámegiela ealáskahttináigodagas mii álggii 1990-logu álggus. Dutkamušas geavahan dokumeantaanaliissa, jearahallanskovi, áiccademiid, áššejearahallamiid ja kvalitatiiva dutkanjearahallamiid.

Dokumeantaanaliisa ja áššejearahallamat leat deháleamos metodat mákrodási, sámi servodatdási ja mesodási dutkamis. Gažadanskovi lean geavahan guorahallat 10–16-jahkásaččaid giellamáhtu, giellageavaheami, gielalaš historjjá, gielalaš doaladumiid ja etnikkalaš etnisiitehta. Dát dutkamuš lea veahkadatguorahallan, mas leat fárus gaskacehkiid ja nuoraidcehkiid/gaska- ja badjedási oahppit gávccu skuvllas Deanu ja Ohcejoga giielddas. Oktiibuot 193 oahppi dahjege 71 proseantta gielddaid skuvllaid oahppiin oassálastet dán veahkadatguorahallamiid. Bohtosiid geavahan analyseret sámegiela ceavzinnávccaid mesodásis ja mikrodásis. 12 bearraša leat fas fárus kvalitatiiva dutkanjearahallamiid. Das guorahalan váhnemiid sámegiela očcodeami, sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagaid ja dáid fierpmádagaid rolla sámegiela sirdáseames mánáide. Guovddáš gažaldat lea maid, mo váhnemat árvoštallet sámegiela ceavzinnávccaid ja mo sin mielas ođđa sámepolitihkka lea čađahuvvon ruovttugielddas.

¹ Mu bargoskibir Sámi allaskuvllas Mikkel Nils Sara dajai dán cealkaga ovdamearkan mo sátni *ealáska* geavahuvvo árbevirolaš sámegielas. Dálá áiggis sátni geavahuvvo maid giela oktavuodas ja bajilčála govvida dan ahte lea váttis diehtit man gavlui ealáskahttinproseassa manná go lea álggahuvvon.

Dutkamušas bohtá ovdan ahte sámegiela giellamolsun dárogillii ja suomagillii lea dáhpáhuvván dutkanguovllus, muhto giellamolsun lea dál measta bisánan dan láhkai, ahte eanaš sámegiela váhnemat sámástit mánáideasetguin. Sámegiela giellamolsu jorgaleapmi dáhpáhuvvá maid dan láhkai, ahte muhtimat giellamolsu vásihan sápmelaččain leat oahppan sámegiela ja/dahje sin mánát máhttet sámástit. Eanaš sámemánát eai dattetge oahpa sámegiela nu bures ahte šaddet aktiiva hállin, jos ii leat sámegiela váhnen guhte sámasta singuin ruovttus. Váhnemat geat ieža eai sámás, vásihit ahte mánáidgárddit ja skuvllat eai nagat oahpahit sámegiela sin mánáide. Váhnemat geat leat nagadan bajásgeassit mánáid sámegiela, atnet fas mánáidgárddiid, fulkkiid ja ustibiid nana doarjjan mánáid sámegiela očcodeames. Skuvllaid rollas mánáid sámegiela očcodeames lea gielddaidgaskaš erohus. Deanu gieldda váhnemat atnet skuvlla dehálaš sámegiela doarjjan. Ohcejoga gieldda váhnemat fas atnet skuvlla hehttehussan mánáid sosialisereamis sámegiela.

Dán dutkamuša analiissas bohtá ovdan ahte hehttehusat, maid váhnemat vásihit, bohtet sihke mákrodásis ja mesodásis. Dáro- ja suomagiela sámemánáin ii leat mákrodási láhkavuogádagas vuoigatvuohta oahppat sámegiela beaktilis oahpahusmálla mielde dego giellabesiin ja vuodđoskuvlla giellalávgunluohkái. Mákrodási addá vejolašvuođa dákkár beaktilis oahpahusmálliide, muhto mesodási gielddat eai lágit oahpaha mánáide beaktilis oahpahusmálla mielde. Mákrodási addá maid vejolašvuođa ásaht sámegiela skuvllaid, muhto dákkár skuvlabálggis ii leat sámegiela mánáid vuoigatvuohta. Deanu giela lea dattetge válljen lágide sámegiela oahpaha sierra sámegiela skuvllain. Ohcejoga giela lea válljen lágide sámegiela oahpaha sámegiela luohkái suomagiela skuvllain. Dát válljemat váikkuhit čielgasit mánáid ja nuoraid giellaválljemii ja joatkagis mesodási válljemat váikkuhit dáid mánáid sámegiela máhttui.

Vai sámegiela ealáskahttin lihkostuvašii buorebut dutkanguovllus, de dárbbášuvvojit nuppástusat sihke mákro- ja mesodásis. Mákrodási sáhtta mearridit ahte lea mánáid vuoigatvuohta beassat vázzit sámegiela skuvlla ja oažžut sámegiela beaivedivššu ja oahpaha beaktilis oahpahusmálla mielde. Mesodási gielddat sáhttet dál juo dálá mákrodási rámmaid siskobealde rievdadit iežaset mánáidgarde- ja oahpahuogádagaide nu ahte dat vástidivčče buorebut giellaealáskahttima dárbbuid.

***“Go ealáska, de lea váttis dápmat”* The ethno-linguistic vitality of North Sámi in two neighbouring municipality Deatnu/Tana and Ohcejohka/Utsjoki in the beginning of the 21st century**

Torkel Rasmussen: University of Tromsø, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education

Abstract

In this sociolinguistic dissertation I examine the ethno-linguistic vitality of North Sámi in the two neighbouring municipalities of Deatnu/Tana in Norway and Ohcejohka/Utsjoki in Finland.

Different factors on macro, meso, Sámi society and micro level together shape the ethno-linguistic vitality of the Sámi language in these two municipalities. The Sámi language revitalization era began throughout Sápmi in the early 1990s but manifested differently in different areas. I argue this is based on the larger socio-political conditions – thus the macro society influences language on a micro level. My research focuses on how these differences influenced local level revitalization processes. I utilized a variety of qualitative research methods including: document analysis, participant observation and interviews in addition to creating and analyzing questionnaires. Although document analysis and case study analysis proved most informative to locate larger socio-political trends, I used questionnaires to focus on the actual practice of language and language revitalization. Specifically the questionnaires solicited information on the ethnic identities, linguistic history and language skills as well as actual language use of my informants: children and youth age 10-16 years in the primary schools and upper secondary schools in Deatnu/Tana and Ohcejohka/Utsjoki. All together 193 pupils or 71 percents of the pupils took part in the research. The results of the questionnaires have been used to analyse the ethno-linguistic vitality of Sámi language on meso and micro level.

I interviewed 12 families focusing on their roles in language revitalization. The interviews focused on their process in learning Sámi language and their network of linguistic contacts and specifically the role

² The title of this dissertation is nearly untranslatable. It is playing on the traditional and the modern meaning of the Sámi word for revitalization “ealáskahttit”. A modern meaning of the title is that it is difficult to know the direction of a revitalization movement. A traditional meaning is that it’s difficult to tame a reindeer when it gets wild. The latter explanation was given by my colleague at the Sámi University Collage Mikkel Nils Sara.

of these networks in the transmitting of Sámi language to the children. The underlying question in most of these interviews is *how* parents evaluate the vitality of Sámi language and the role of the new Sámi policy in their home community.

One result of my research is that although there was a language shift in the past away from Sámi to Norwegian and Finnish among some of the Sámi people this language shift has nearly stopped because most of the Sámi speakers now are speaking Sámi to their children. In fact one can argue there is a reverse language shift occurring where some of the Sámis that had lost their ancestors’ language as children have chosen to learn Sámi as adults and are now speaking it with their own children. There are even cases where the parents haven’t learned the language themselves but encourage their children to do so thus ensuring the Sámi language is alive and developing for the next generation.

The findings of my research indicate that children involved in the Sámi language revitalization processes most often come from homes with at least one, and sometimes two, Sámi speaking parents. Although formal education in Sámi language is important so are larger extended linguistic networks. For the parents that have raised their children as Sámi speakers, kindergarten, extended family and friends are the most important supporters for the language learning of the children.

When it comes to the role of the school, there is a clear difference between the municipalities. The parents in Deatnu/Tana municipality consider the school to play a significant role in the promotion of Sámi language. In Ohcejohka/Utsjoki most of the parents consider the school as an obstacle for the children’s socialisation as Sámi speakers.

In parents opinion the obstacles have roots both on the macro and meso levels. Linguistically assimilated Sámi children lack legal rights to learn Sámi language through strong forms of bilingual education such as language nest or immersion classes in the formal school setting. Although the state provides provisions for intensive language learning methods the municipalities don’t implement these possibilities for those children who are not already speaking Sámi in the home. And although the state does provide for the possibility of separate Sámi language schools these are also implemented very differently in the two different municipalities. Deatnu/Tana municipality organizes education in Sámi language for the Sámi speakers in separate Sámi schools whereas Ohcejohka/Utsjoki municipality organizes education with Sámi and Finnish as the languages of instruction in the same Finnish schools. My data from questionnaires with children and youths shows that these ways of organisation Sámi language education influences clearly the use of Sámi language among children. The children on the

Finnish side use Sámi language considerably less than the children on the Norwegian side. As a consequence of these meso level decisions, the children on the Finnish side also feel that they master Sámi language less fluently than the children on the Norwegian side.

In conclusion I argue there is a need for changes both on the macro and meso levels in order to enhance revitalization of Sámi language in the researched area. The macro level should decide that education in Sámi language shall be given in separate Sámi language schools and furthermore, Sámi children should have a legal right to get strong forms of bilingual education in kindergarten and elementary school. And in addition, the municipalities as the meso level should change their kindergarten and school structure in order to better meet the requirements of the revitalization of Sámi language.

Sisdoallu

OVDASÁTNI	I
ČOAHKKÁIGEASSU	III
ABSTRACT.....	V
1 LÁIDEHUS.....	1
1.1 DULVEBÁRRU.....	1
1.2 DUTKANGUOVLLU NUPPÁSTUSAT.....	2
1.3 MÁILMMIVIIDOSAŠ PROSEASSAT	3
1.4 RIIKKADÁSI NUPPÁSTUSAT	4
1.5 DUTKANČUOLMMA ÁSAHEAPMI	5
1.6 TEOREHTALAŠ LAHKONEAPMI	6
1.7 DUTKAMUŠA SAJÁDAT	8
1.8 DUTKANFÁTTÁ VÁLLJEN.....	10
1.9 NÁKKOSGIRJJI HUKSEHUS.....	11
2 GIELLASOSIOLOGALAŠ DUTKANTEORIIJA.....	13
2.1 DUTKAMUŠA TEOREHTALAŠ VUOLGGASADJI	13
2.2 GUOVDDÁŠ DOHPAGAT	14
2.2.1 ETNOLINGVISTTALAŠ CEAVZINNÁVCCAT	14
2.2.2 GIELLAEKOLOGIIJA	15
2.2.3 GIELLAMOLSUN JA GIELLAMOLSUMA JORGALAHTTIN.....	16
2.2.4 GIELALAŠ EALÁSKAHTTIN.....	17
2.2.5 EMANSIPAŠUVDNA EALÁSKAHTTIMA VUOÐÐUN	19
2.3 DUTKAMUŠA GUOVDDÁŠ TEORIIJAT.....	20
2.3.1 FISHMAN GÁVCCI CEAHKI	20
2.3.2 SÁMEGIELAID ETNOLINGVISTTALAŠ CEAVZINNÁVCCAT	21

2.3.3	UNESCO ÁŠŠEDOVDIID JOAVKU	23
2.3.4	TEORIJAVÁILI.....	24
2.3.5	SUBJEKTIIVA ETNOLINGVISTTALAŠ CEAVZINNÁVCCAT	25
2.4	DUTKANGUOVLLU ETNOLINGVISTTALAŠ CEAVZINNÁVCCAT	26
2.4.1	MÁKRODÁSSI.....	27
2.4.2	VEHÁDATGIELA SERVODAGA KLASSIFISEREN.....	29
2.4.3	BUOLVVAIDGASKASAŠ SIRDÁSEAPMI	32
2.4.4	OPPALAŠ GIELLAMÁHTTU	34
2.4.5	SÁMEGIELA ÁSAHUSAT JA SÁMEGIELLA BARGOEALLIMIS.....	34
2.4.6	OAHPAHUSVUOGÁDAT	36
2.4.7	ETNBSITEHTA ŠLÁJAT	39
2.4.8	OĐĐA GIELLAŠILJUID JA MEDIA VUOSTÁIVÁLDÁN	40
2.4.9	DÁLÁ GIELLAŠILJUID TRENDÁ.....	42
2.4.10	EARÁ GIELLAID HÁLLIT JA SÁMEGIELLA	45
2.4.11	MIKRODÁSSI.....	46
2.4.12	SERVODAGA LAHTUID DOALADUMIT IEŽASET GIELA HÁRRÁI	47
2.4.13	SUBJEKTIIVA ETNOLINGVISTTALAŠ CEAVZINNÁVCCAT	48
2.5	TEORIIJAIID ÁRVVOŠTALLAN	50
3	<u>METODA</u>	<u>52</u>
3.1	METODAVÁLLJEN.....	52
3.2	DOKUMEANTAANALIISA	53
3.3	KVANTITATIIVA DUTKAN	54
3.3.1	GAŽADANSKOVI GAŽALDAGAT.....	54
3.3.2	KATEGORIJAIDE JUOHKIN.....	56
3.3.3	GUORAHALLAMA ČÄDAHEAPMI.....	58
3.3.4	DIEĐUID GIEĐAHALLAN.....	60
3.3.5	SKUVLLAT, OAHPAHUSGIELLA JA OASSÁLASTIN	60
3.4	KVALITATIIVA DUTKAN	65
3.4.1	INFORMÁNTTAID VÁLLJEN	65
3.4.2	NUORRAINFORMÁNTTAID JEARAHALLAMAT	66

3.4.3	VÁHNENJEARAHALLAMAT	67
3.5	GIEDDEBARGU JA GIELLAGEAVAHEAPMI.....	71
3.6	EHTALAŠ ÁRVVOŠTALLAMAT	73
4	<u>SÁMEGIELA CEAVZINNÁVCCAT DUTKANGUOVLLUS.....</u>	<u>77</u>
4.1	CEAVZINNÁVCCAID GUORAHALLAN DOKUMEANTAANALIISSAIN	77
4.2	MÁKRODÁSI RÁMMAEAVTTUT	78
4.2.1	RIIKKAIDGASKASAŠ SOAHPAMUŠAT	78
4.2.2	GEAĤČASTAT SÁMEGIELA OVDDEŠ SAJÁDAHKII.....	80
4.2.3	SÁPMELAČČAID JURIDIHKALAŠ STÁHTUS.....	81
4.2.4	OAHPPOPLÁNAT	85
4.3	SÁMI SERVODATDÁSI RÁMMAEAVTTUT	88
4.3.1	DEMOGRAFIJA.....	88
4.3.2	SÁMEGIELA BUOLVVAIDGASKASAŠ SIRDÁSEAPMI	89
4.3.3	SÁMI INFRASTRUKTUVRA	90
4.4	DUTKANGUOVLLU RÁMMAEAVTTUT	93
4.4.1	DUTKANGUOVLLU SAJÁDAT	93
4.4.2	ÁSSAMAT JA FÁRREN DUTKANGUOVLLUS	95
4.4.3	DUTKANGUOVLLU SÁMEGIELLA JA -ETNISITEHTA	96
4.4.4	GIELLAMOLSUN JA DAN JORGALAHTTIN DEANU GIELDDAS	97
4.4.5	GIELLAMOLSUN JA DAN JORGALAHTTIN OHCEJOGA GIELDDAS	98
4.4.6	ÁLBMOGA AHKERÁHKADUSAT	100
4.4.7	BEAIVERUOVTTUT JA SKUVLLAT	100
4.4.8	SÁMEGIELAT ÁSAHUSAT	106
4.4.9	GUOVLLU BARGOEALLIN JA GIELLAGEAVAHEAPMI	107
4.4.10	SÁMEGIELAT ASTTUÁIGGEFÁLALDAGAT	108
4.5	KONKLUŠUVDNA	108
5	<u>MÁNÁID JA NUORAIÐ SÁMEGIELA CEAVZINNÁVCCAT</u>	<u>111</u>
5.1	GIELLAŠ REPERTUÁRA.....	113

5.1.1	SÁMEGIELA MÁHTTU JA OAHPPU	113
5.1.2	RIIKKAGIELA MÁHTTU JA OAHPPU	114
5.1.3	GRÁNNJÁRIIKKA GIELA MÁHTTU JA OAHPPU	114
5.1.4	EANGALSGIELA MÁHTTU JA OAHPPU	115
5.1.5	EARÁ GIELAID MÁHTTU JA OAHPPU	115
5.1.6	BUOREMUS GIELLA DAHJE GIELAT	116
5.1.7	GALLIS LEAT GOLMMAGIELAGAT?	118
5.1.8	VAJÁLDUVVAN GIELLA	118
5.2	GIELALAŠ HISTORJÁ	119
5.2.1	ÁHKUID JA ÁDJÁID GIELLAMÁHTTU.....	120
5.2.2	VÁHNEMIID GIELLAMÁHTTU	122
5.2.3	ÁHKU GUOKTÁ JA VÁHNEMIID SÁMEGIELA MÁHTU GASKAVUOHTA	123
5.2.4	VÁHNEMIID JA MÁNÁID SÁMEGIELA MÁHTU GASKAVUOHTA	126
5.3	MUHTIN FÁKTORAT MAT ČILGEJIT SÁMEGIELA JOAVKKUID MÁHTU	129
5.3.1	GOAS OAHPPAN SÁMEGIELA	129
5.3.2	MÁNÁIDGÁRDDI GIELLA.....	130
5.3.3	SÁMEGIELLA SKUVLLAS	131
5.3.4	ÁSSANBÁIKI	134
5.3.5	ETNIHKALAŠ IDENTITEHTA	134
5.4	BEARRAŠA SÁMEGIELA GEAVAHEAPMI	139
5.4.1	NJÁLMMÁLAŠ GIELLA ÁHKUIGUIN JA ÁDJÁIGUIN	139
5.4.2	NJÁLMMÁLAŠ SÁMEGIELLA ÁHČIIN.....	143
5.4.3	NJÁLMMÁLAŠ GIELLA ETNIIN.....	145
5.4.4	OARBINIID MEARRI JA SÁMEGIELA GEAVAHEAPMI OARBINIIGUIN.....	147
5.5	SÁMEGIELA GEAVAHEAPMI SKUVLLAS	151
5.5.1	OAHPPIIGUIN.....	151
5.5.2	OAHPAHEADDJIIGUIN	153
5.5.3	GIELDDAIDGASKASAŠ EROHUSA SIVAT	154
5.6	SÁMEGIELA GEAVAHEAPMI EARÁ GIELLAŠILJUIN.....	156
5.6.1	SKIHPÁRIIGUIN SKUVLLA OLGGOBEALDE.....	156
5.6.2	FULKKIIGUIN	159
5.6.3	EARÁ OLLESOLBMUIGUIN	160

5.7	MEDIAGIELLA	161
5.7.1	MUSIHKKATEAVSTTAT	162
5.7.2	DIHTORSPEALUT	164
5.7.3	TV-PROGRÁMMAT	166
5.7.4	DVD- JA VIDEOFILMMAT	168
5.7.5	RÁDIO	170
5.7.6	INTERNEAHTTA	174
5.7.7	TEAKSTADIEÐUID GIELAT	177
5.8	DOALADUMIT JA BOAHTTEÁIGGE JÁHKKU	180
5.8.1	DOALADUMIT GIELAIDE	180
5.8.2	GIELLAGEAVAHEAPMI BOAHTTEÁIGGIS	183
5.8.3	BILKIDEAPMI	187
5.9	KONKLUŠUVDNA	188
6	<u>VÁHNEMAT MUITALIT</u>	<u>191</u>
6.1	VÁHNEMIID SÁMEGIELA MÁHTTU	191
6.2	VÁHNEMIID SÁMEGIELA OČČODEAPMI	193
6.2.1	SÁMEGIELLA RUOVTTUS EATNIGIELLAN	193
6.2.2	SÁMEGIELLA BÁLDDALAS GIELLAN RUOVTTUS	194
6.2.3	SÁMEGIELA OAHPPAN SKUVLLAS JA OLLESOLMMOŽIN	195
6.2.4	VÁHNEMAT GEAT EAI MÁHTE SÁMEGIELA	197
6.3	SÁMEGIELAT VÁHNEMIID SÁMEGIELAT FIERPMÁDAGAT	198
6.3.1	GIELLAGEAVAHEAPMI SKUVLLAÁIGGE	199
6.3.2	GIELLAGEAVAHEAPMI NUORRA OLLESOLMMOŽIN	201
6.3.3	GIELLAGEAVAHEAPMI VÁHNEMIN	201
6.3.4	GIELLAVÁLLJEN MÁNÁIDE	203
6.4	CUOVKANAN GIELLAFIERPMÁDAGAT JA DAID VÁIKKUHUSAT	208
6.5	MANNE SÁMEGIELA MÁNÁIDE?	212
6.6	SÁMEGIELA 1 JA 2 MÁNÁID GIELA OVDDIDEAPMI	216
6.7	SÁMEGIELA 3 MÁNÁID SÁMEGIELA OVDDIDEADDJI	222
6.8	SÁMEGIELA 3 NUORRAINFORMÁNTTAID MUITALUS	226

6.9	SÁMEGIELA JA SÁPMELAČČAID FUONÁŠEAPMI	228
6.10	KONKLUŠUVDNA.....	234
6.10.1	GUOIMMI DOARJJA.....	235
6.10.2	SERVODAGA DOARJJA.....	236
6.10.3	RUOVTTU VÁIKKUHUS SÁMEGIELA 1 JA 2 NUORRAINFORMÁNTTAIDE	236
6.10.4	FUONÁŠEAPMI JA DOALADUMIT	237
7	<u>BOHTOSAT: SÁMEGIELA CEAVZINNÁVCCAT OHCEJOGAS JA DEANUS</u>	238
7.1	ÁLGUI.....	238
7.2	MÁKRODÁSSI	239
7.3	SÁMI SERVODATDÁSSI.....	241
7.4	MESODÁSSI.....	241
7.4.1	SÁMEGIELA A- JA B-SKUVLLAT	242
7.4.2	SÁMEGIELLA BARGOEALLIMIS.....	243
7.4.3	DEMOGRAFIJA JA GIELLAMOLSUN	244
7.4.4	NUORAIÐ GIELLAMÁHTTU	245
7.4.5	FÁKTORAT MAT ČILGEJIT INFORMÁNTTAID GIELLAMÁHTTU	246
7.5	SÁMEGIELA OČČODEAPMI JA GEAVAHEAPMI	248
7.5.1	RUOVTTU ROLLA SÁMEGIELA OAHPPAMIS	248
7.5.2	BEARAŠ SÁMEGIELA GIELLAŠILLJUN	248
7.5.3	SKUVLA SÁMEGIELA GIELLAŠILLJUN	249
7.5.4	SÁMEGIELLA EARÁ GIELLAŠILLJUN	250
7.5.5	MEDIAGIELLA.....	250
7.6	VÁHNEMIID ROLLA JA OAINNUT SÁMEGIELA SIRDIMIS	252
7.6.1	VÁHNEMIID GIELLAMÁHTTU	252
7.6.2	GIELLALAŠ FIERPMÁDAGAIÐ ROLLA.....	252
7.6.3	VÁHNEMIID MOTIIVVAT OAHPAHIT SÁMEGIELA MÁNÁIDE	253
7.6.4	DOALADUMIT JA BOAHTTEÁIGGI JÁHKKU	254
7.6.5	GUOIMMI DOARJJA.....	254
7.6.6	SERVODAGA DOARJJA.....	255
7.7	DEANU JA OHCEJOGA EROHUSAT	256

7.8	LOHPPII	258
8	<u>JURDDABOHTOSAT.....</u>	<u>259</u>
8.1	SÁMEGIELA CEAVZINNÁVCCAT	259
8.2	OVDIDANDOAIMMAT.....	261
8.3	JOATKKADUTKAMUŠAT	264
8.4	DUTKAMUŠA ČAĐAHEAPMI JA VÁIKKUHUS	265
	<u>GÁLDUT</u>	<u>- 267 -</u>
	<u>LÁHKALISTU.....</u>	<u>- 281 -</u>
	<u>MILDOSAT</u>	<u>- 283 -</u>

1 Láidehus

1.1 Dulvebárru

Guorahalan dán nákkosdutkanamušas sáme giela ceavzima, giellamolsuma ja giellamolsuma jorgalahttima. Mun dutkagohten dáid fáttáid dannego giellamolsum ja giellamolsuma jorgalahttin leat mearkkašahtti proseassat sámi servodagas ja dat vedjet mearridit sáme giela boahhteáiggi. Giellamolsum lea proseassa goas olbmot heitet geavaheames iežaset árbegiela ja geavahišgohtet ođđa giela, ovddimusat fámolut giela gielaid hierarkijas (Huss ja Lindgren 2011: 2). Go olbmot geavahišgohtet árbegiela ođđasis, de sii leat jorgalahttimin giellamolsuma (Fishman 1991: 1).

Sápmelaččat hárvge geavahit sáni *giellamolsum*, muhto gohčodit dán proseassa dáruiduhttimin dahje suomaiduhttimin ássanriikka váldogiela mielde. Dáid doahpágiid duogázis lea assimilerema albmanepmi, masa laktása historjjálaš proseassa giela ja kultuvrra jávkadahttimis ja dađe mielde maddái eahpesymmetralaš válddeoktavuođat. Giellamolsum sáhtta leat okta assimilerema albmanemiin. Norgga bealde govviditge dávjá giellamolsumproseassa *dáruiduhttinbárrun*, dárogillii “fornorskningsbølgen”. Dát bárru deaivvai Sámi máttariddui áigá dolin. Dasto bárru jođii davás rittu mielde. Álggus dat jávkadii giela rittus, maŋŋá bahkkii vuonaide ja hávkadii sáme giela eanaš mearrasámi báikkiin. Loahpas dáruiduhttinbárru govččai johkasápmelaččaid legiid ja ollii duoddarii. Dat duššadii ollu mátkkistis, muhto alla eatnamat njoahcudedje gielalaš ja kultuvrralaš duššadanbáru leavttu ja go dulvi lei joavdan alimus dássái, dat coahkugođii njozet. Guovllut mat gárte maŋimužžan čáze vuollái, ledje maid guovllut mat ovddimusat ihtigohte čáhcegierragii, ja leat dan dihte guovllut mat leat vásihan unnimus vahágiid. (Borgos 1999: 28–29; Rasmussen ja Nolan 2011: 35–36.)

Norgga dáruiduhttinpolitihkka šattai almmolaš politihkkan 150 jagi dassái. Dalle sápmelaččaid giellamolsum dáiddii lean juo álgán (Borgos 1999: 28–29). Suomas lei sáme giella dalle muhtin guovlluin jo jávkan ja muhtin guovlluin jávkamin (Sammallahti 1998: 26; Tegengren 1952). Dulvebáru lundui gullá ahte dat ahccá alimus muddui ja loahpas jorggiha. Giellamolsuma luondu lea nuppelágan. Dat joatkašuvvá gitta dassázii go giella lea molsašuvvan, ja álgogielas ii leat šat oktage hálli. Almmatge sápmelaččaid giellamolsum ii leat buot sáme gielaid dáfus ollásit čađahuvvon. Vaikko giellamolsum álggii maddái bajimus duoddariin 50 jagi áigi, de dat váidugođii 30–40 jagi dás ovdal. Dat dáidá ain joatkašuvvat eanaš daid sohka buolvaid mánáid ja mánáidmánáid gaskkas geaid váhnemat leat

manahan gielaset 1950-logus ja dan manjá. Giellamolsuma bisáneapmi dáhpáhuvai oktanaga riikkadási politihkalaš nuppástusaiguin mat doarjugohte sámegiela. Gululdaga dulvebárru geassádišgođii ruovttoluotta merrii. Eatnamat ihtigohte. Doppe gosa dulvebárru joavddai manjimuš ja dagai maid uhcimusat vahágiid, doppe álge maid ealáskahttinbarggut ovddimusat.

1.2 Dutkanguovllu nuppástusat

Mu dutkanguovlun leat guokte gieldda Deanuleagis: Deanu gieldda Norgga bealde ja Ohcejoga gieldda Suoma bealde. Dán dutkamušas lea sáhka davvisámegiela birra, mii veadjá buot buoremusat sámegielaidda gaskkas. Dutkit almmuhedje dattetge 1970-logu álggus, ahte giellamolsun lei joavdan guhkás sihke Deanus ja Ohcejogas. Dat mearkkaša ahte sámegiella molsašuvai dárogiellan Norgga bealde ja suomagiellan Suoma bealde. Wilhelm Aubert (1978) čilgii ahte vuollel 30-jahkásaš sápmelaččain njedjá sámegiela eatnigiellan hálliid oassi johtilit. Sullii goalmmadasas vuollel logijahkásaš sámemánáin lei sámegiella vuosttašgiellan Deanu gielddas 1970:

Fra 30-årene og nedover synker frekvensen av samisk morsmål nokså bratt og jevnt, skjønt mer enn tredjeparten av barn under 10 år har samisk som førstespråk. (Aubert 1978: 45)

Anna-Riitta Lindgren guovttos Marjut Aikioin almmuheigga seammasullasaš váruhusa Ohcejoga gielddas seamma áigge, namalassii ahte sámegiela dilli lei hedjoneamen. Soai čálliba ahte dasa ledje guokte váldosiva: suomagielat skuvla ja ásodat ja guvlui fárren suomelaččat. Suomagiela stáhtus lei sakka loktanen, nu ahte olbmot ledje suomastišgoahtán čavláivuodain gaskaneaset ja iežaset mánáide:

Saamenkielen asema on kuitenkin viime aikoina alkanut heikentyä. Tähän on kaksi pääsyytä: suomenkielen koulu ja asuntola sekä alueelle muuttaneet suomalaiset (...) Utsjoen kirkonkylässä ja osittain Nuorgamissa ja Karigasniemellä on suomen kielestä alkanut tulla ylpeiden aihe, eräänlainen statussymboli, niin että itseään parempina pitävät saamelaiset ovat alkaneet puhua keskenään ja lapsilleenkin suomea. (Aikio ja Lindgren 1973: 290)

Dilli lea goittotge nuppástuvvan 1970-logu rájes 2000-logu rádjai. Mun čállen iežan váldofága bargočájánasa “Jávohuvvá ja ealáska. Davvisápmelaččaid demografiija ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas” jagi 2005. Dalle gávnnašin ahte eanet skuvlamánát Deanu gielddas

máhtte sámegeiela go 18–30-jahkásaš nuorat. Dan mun atnen mearkan das, ahte giellamolsun lei jorgalahttojuvvon. Maiddái Ohcejogas eanaš sámi mánát máhtte sámegeiela ja árvalin, ahte giellamolsun várra lei jorgalahttojuvvon maid Ohcejoga gielddas 2000-logu álggus. (Rasmussen 2005: 73; 154.)

1.3 Máilmmiviidosáš proseassat

Sápmelaččaid giellamolsun Deanus ja Ohcejogas mas dutkit váruhedje juo 1970-logus, lea oassin máilmmiviidosáš giellamolsunproseassas. Álgoálbmotgíelat ja gielalaš vehádagaid gíelat leat áitojuvvon. Muhtimat árvalit ahte badjel bealli, muhtimat ahte olles 90 proseantta máilmmi 6 909 gielas leat áitojuvvon (Kraus 1992; 1997; Ethnologue 2009; UNESCO 2009). Giellamolsun dáhpáhuvvá dávjjimusat dakkár dilis mas vehádatgíelas lea vuollegis stáhtus ja geavahuvo uhccán almmolaš giellašiljuin. Giela hállit atnigohtet áiggi mielde buorebun oahpahit mánáide dušše fámolut giela ja heitet sirdimis vehádatgíelaid ođđa buolvvaide. Hálliid lohku geahppána dađistaga, ja loahpaloahpas gíelaid hállit leat vuoras olbmot. Áiggi mielde gíelat jávket go mañimus hállit vádjolit eret. (Huss ja Lindgren 2011: 2; Todal 2002: 37–40.)

Seammás dáhpáhuvvá nubbi eará proseassa dadjat juo miehtá máilmmi - giellaealáskahttin. Olbmot vigget nannet ja doalahit álgoálbmot- ja eará vehádatgíelaid. Muhtimin lea sáhka giellamolsuma jorgalahttimis. Muhtin vehádatgíelaid hállit vigget fas dahkat eallaseabbon gíelaid maid olbmot ain hállit, muhto geavahit uhccán. Sii dávjá vigget lasihit hálliide geavahanvejolašvuodaid ja váldet gíelaideaset atnui ođđa giellašiljuin. (Hinton ja Hale 2001; Huss ja Lindgren 2011, Fishman 1991; 1992; 2001; King 2009.) Huss ja Lindgren fállaba *emansipašuvdna*-doahpaga reaidun áddet vehádatgíelaid ealáskahttima ja giellamolsuma jorgalahttima. Soai lohka ahte emansipašuvdna lea giellaealáskahttima ja giellamolsuma jorgalahttima ideologalaš bealli. Sudno ipmárdusa mielde lea emansipašuvdna proseassa, mas politihkalaš doaibmabijuiguin ja giellaplánemiin buoridit vuollegis stáhtusa giela dili. Dat lea proseassa mas giella ja olbmuid gielalaš biras nuppástuvvá nu ahte dásseárvvohis struktuvrrat cuvkejuvvojit ja ráhkaduvvo dilli mii ovddida dásseárvosašvuoda:

... (it is) improving the position of an underprivileged language through political efforts and language planning. It is a process where the language and the linguistic environment of the people are changing so that the structures of inequality are broken down and circumstances favorable to equality are created. (Huss ja Lindgren 2011: 2)

Emansipašuvdna mearkkaša beassat mas nu friddjan. Individuála dásis emansipašuvdna lea vuohki beassat errui ovddešáigge fuonásemiin ja stigmas. Go ealáskahtta giela ja jorgalahtta giellamolsuma, de olmmoš beassá eret vealáheames ja šaddá friddjan. (Huss ja Lindgren 2011: 7–8.)

1.4 Riikkadási nuppástusat

Dávjá álgoálbmot ja gielalaš vehádagat leat vuostálastán gielalaš ja kultuvrralaš fuonáseami ja vealaheami. Gáibádusat stáhta eiseválddiide ja stáhtaid fálaldagat álgoálbmogiidda ja gielalaš vehádagaide bohtet ovdan earret eará riikkaidgaskasaš soahpamušain dego ILO-konvenšuvnnas 169 Eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái, Ovtastuvvan Našuvnnaid Álgoálbmotjulggaštusas ja Eurohpá Ráđi Eurohpálaš regionála ja minoritehta gielaid vuodđogirjjiis. Álgoálbmogat ja gielalaš vehádagat háliidit dávjá: Dohkkeheami álbmogin, álgoálbmogin ja/dahje gielalaš vehádahkan, muhtinlágan autonomiija dahjege iešstivrejumi ja giellalágaid mat nannejit sáhkavuloš gielaid árvvu ja addet vejolašvuoda geavahit daid gielaid almmolaš oktavuodain, goittotge báikkálaš dásis dahje viidásut guovllus, vaikko vel riikkadási almmolašvuodas. Dávjá háliidit iežaset gielaid maid mánáidgárddiide ja skuvllaide ja mediafálaldagaid iežaset gielaide.

Bajábeale gáibádusat eai lean ollašuvvan sápmelaččaid guovdu Norggas ja Suomas 1970-logu álggus. Sámegiella ii lean almmolaš giella dutkanguovllus, sámegielas ii lean láhkasuodjalus, sápmelaččat eai lean dohkkehuvvon sierra álbmogin eaige álgoálbmogin. Sámegiella ii geavahuvvon mánáidgárddiin iige eanaš skuvllain lean oahpahuš sámegillii. Mediafálaldat lei moadde diimmu rádiosáddagat vahkus (Lehtola 2001: 142). Nuppelot jagi maŋŋá fuopmášahtta David Corson (1997: 80) ahte Norgga giellapolitiikka ovddiduvvon riikkadásis sámi álbmoga várás, lea máilmmi dási viidámusaid ja beaktilepmosiid gaskkas:

Norway's language policies. Developed at national level for the Sámi people, are among the most comprehensive and the most effective in the world. (Corson 1997: 80)

Suomasge leamašan sullii seammalágan ovdáneapmi. Politihkka sápmelaččaid guovdu lea ođasmahtton ja nuppástuvvan (Aikio-Puoskari ja Pentikäinen 2001). Dalle go čohkkejin dieđuid dán nákkosgirjji várás jagiid 2008–09, ledje sápmelaččat máinnašuvvon Suoma vuodđolágas álgoálbmogin ja Norgga vuodđolágas sierra álbmogin, Norga lei dohkkehan sápmelaččaid álgoálbmogin go ratifiserii ILO-konvenšuvna 169, Sámedikkit ledje ásahuvvon, sámi giellalágat ledje bohtán fápmui ja dutkanguovllu

guokte gieldda ledje guovttegielagat: sáme- ja dárogielat ja sáme- ja suomagielat. Sámegielagiin lei giellalágaid mielde vuoigatvuohta geavahit sámegeiela guovllu ja regionála eiseválddiiguin. Sámegeiella lei nappo almmolaš giella ja mángga virggi virgáibidjamis lei sámegeiela máhttu juogo gáibádussan dahje adnojuvvui ánsun. Daid lassin lei sámegeiella váldogiellan muhtin mánáidgárddiin ja dat geavahuvvui oahpahušgiellan muhtin skuvllain. (Rasmussen 2005.)

Nuppástusat maidda Corson (1997) ja Aikio-Puoskari ja Pentikäinen (2001) čujuhit, leat dáhpáhuvvan mákrodásis riikka lánkaaddi orgánain, Suoma Riikkabeivviin ja Norgga Stuorradikkis. Sáhtta dadjat ahte sápmelaččaid ja erenoamážit sámegeiela dilli lei álfárot nuppástuvvan. Dieđalaš máilmmis čilgejuvvojit dákkár dáhpáhusat dainna, ahte lea dáhpáhuvvan paradigmamolsun Norgga ja Suoma sámepolitihkas.

1.5 Dutkančuolmma ásaheapmi

Sámepolitihkalaš paradigmamolsun lea servodatlaš nuppástusat mat dáidet váikkuhit olbmuid giellalaš geavadiidda. Mu dutkanáigumuššan lea gávdnat ođđa dieđuid das, mo politihka váikkuha olbmuid giellaválljemii ja erenoamážit mánáid sámegeiela očcodeapmái. Guovddáži lea dákká bokte guorahallat, mo ođđa politihka lea ollašuvvan dutkanguovllus, bearrašiid giellageavaheames ja váhnemiid oainnuin dálá gielladilis. Nákkosgirjji váldodutkančuolbman lean välljen gažaldagaid mas guorahalan mákrodási gielladili váikkuhusa mikrodássái:

1. Leatgo mákrodási nuppástusat sápmelaččaid ja sámegeiela hárrái váikkuhan sámegeiela geavaheapmái olbmuid gaskkas?
2. Bohtetgo mákrodási nuppástusat ovdan dutkanguovllus ja erenoamážit mikrodásis mánáid bajásgeassimis?

Lean välljen lahkoniit dáid namuhuvvon gažaldagaid golmma vuolggasajis. Daid bokte gidde fuopmášumi sámegeiela mákrodási rámmaeavttuide ja čađaheapmái, mánáide ja váhnemiidda. Daid vuolggasajiid bokte geahččalan gávnnaht:

1. Mat leat mákrodási rámmaeavttut ja mo leat eavttut ollašuttot? Lean välljen ovttahttit muhtin vuogáiduvvan teoriijaid mat árvoštallet veahádatgielaid ceavzinnávccaid. Mun lean maid lasihan muhtin ođđa ákkaid daidda teoriijaide (gč. kapihttala 2). Teoriijaid bokte árvoštalan sámegeiela ceavzinnávccaid Norggas ja Suomas mákrodási rámmaeavttuid ektui. Mun guorahalan sámegeiela

infrastruktuvrra sámi servodatdásis ja geahčadan man muddui mesodási, dutkanguovllu guovtti gieldda, báikkálaš hálddahusvuogádagat leat ásahan sáme giela ovddidandoaimmaid mákrodási rámmaeavttuid mielde.

2. Mii lea dutkanguovllu mánáid gielladili? Dán dutkamušas guorahalan kvantitatiiva metodaiguin mánáid gielladili. Guorahallamis geavahan gažadanskovi. Dutkanguovllus leat 271 máná ja nuora gieldda skuvllaid gaska- ja nuoraidceahkis. 71 proseantta dahjege 193 máná ja nuora leat searvan guorahallamii informántan. Sin gažadeames lean čielggadan golmma buolvva giellamáhtu: informánttaid giellamáhttu, sin váhnemiid ja sin áhkuid/ádjáid giellamáhttu. Daid lassin lean jearran dieđuid informánttaid giellaoahpahusas ja giellageavaheames iešguđege giellašiljus, sin doaladumiin giela hárrái ja etnikkalaš etnisihtas. Analiisoasis lean gidden fuopmášumi dasa ahte mii erohusaid lea informánttain sin sáme giela máhtu ektui: Manne máhttet muhtimat sáme giela bures ja nuppit viehka bures, nuppit veaháš ja muhtimat eai veahášge? Kvalitatiiva dutkanjearahallamiin lean jearran muhtin gažaldagaid kvantitatiiva dutkamušas dárkilabbot ja geahččalan oažžut vástádusa muhtin áššiide mat báhce eahpečielggasin kvantitatiiva dutkamis. Jerren ovdamearkka dihtii, mii mearrida informánttaid hállangiela válljema ja mánáid ja nuoraid mediagiela válljema.

3. Mo váhnemat vásihit guovllu gielladili? Kvalitatiiva dutkanjearahallamiin lean jearahan 13 máná váhnemiid duogáža ja ruovttuid giellageavaheami. Lean gidden erenoamáš fuopmášumi váhnemiid gielalaš fierpmádagaide ja guorahallan oktavuoda gielalaš fierpmádagain ja sáme giela sirdáseames mánáide. Lean guorahallan maid makkár vugiiguin váhnemat nannejit mánáideaset sáme giela máhtu. Seammás lean viggan váldit čielgasa das man duđavaččat váhnemat leat sáme giela sirdáseami rámmaeavttuide nugo sii vásihit daid báikkálaš dásis. Mun lean beroštuvvan gávnnaht, mo ja manne váhnemat sámástit mánáiguin dahje mo leat fuolahan ahte mánát ohppet sáme giela eará vugiid mielde dahje manne eai sámás mánáiguin. Dasa lassin lean háliidan diehtit, mo sii ieža vásihit sáme giela dili dutkanguovllus.

1.6 Teorehtalaš lahkoneapmi

Nákkosgirjji bajimus teorehtalaš lahkoneapmi lea giellasosiologalaš. Dutkamuša duogášulbmilin lea čielggadit dan, mo sáhtá árvvoštallat etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Dutkit leatge earuhišgohtán objektiiva ja subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat meroštallon etnikkalaš joavkku duohta ceavzinnávccaid joavkun. Dat leat deskriptiiva čilgehusat

gielladilis nugo gielladilli objektiivalaččat lea. Subjektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccat čujuhit dasa, mo vehádatgiela hállit ieža áddejit daid objektiivá ceavzinnávccaid dahje mo muhtin eará joavkku lahtut geaiguin vehádatálbmot lea oktavuodas, áddejit vehádatgiela objektiivá ceavzinnávccaid. (Ehala 2009: 124–25.)

Etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallan lea giellaplánema oassi ja danne árvvoštallama ulbmilin lea váldit čielgasa, mo duohtadilli lea ja dan vuođu hábmet ođđa giellapolitihka ja doaimmaid mat sáhtášedje nannet vehádaga giela. Professor Jon Todal guhte lea dutkan sámegiela vitaliserema Norggas 1990-logus, lea gávnahan ahte giellasosiologiija dehálaš hástalussan lea ovddidit suorggi teoriijavuodu: *Teoriutvikling er ei av dei store utfordringane i faget* (2002: 21). Teoriijaovddideapmi ii leat giellasosiologiijalaš hástalussan dušše Sámis. Todal (2002: 21) čujuha dán oktavuodas Miquel Strubellii (2001: 260) guhte dadjá, ahte teoriijaovddineapmi lea bisánan. Dán dutkamuša hástalussan lea ain dat, ahte ii leamašan nu viiddes teoriijaovddideami Todal ja Strubell čuoččuhusaid mannjáge, ja teorehtalaš modeallat leat ain váilevaččat. Mun čovddán oasi dán čuolmmas dainna, ahte čujuhan eará giellasosiologalaš dutkamušaide mat válddahallet sullii seammalágan dutkančuolmmaid.

Mu dutkamuša teorehtalaš lahknanvuodđu doarjala Joshua A. Fishman (1991; 2001) teoriijas dan, mo sáhtá jorgalahttit giellamolsuma. Guovddážiis lea maid Hyltenstam et al. (1991; 1999) taksonomiija oktan fáktoriiguin mat váikkuhit vehádat- ja majoritehtagielaid gaskavuodáide. Dehálaš osiid mun vieččan maid UNESCO (2003) dokumeanttas *Language Vitality and Endangerment*, mas UNESCO áitojuvvon gielaid áššedovdiidjoavku lea suokkardallan vehádatgielaid vejolašvuodáid ceavzit. Dokumeanttas leat evttohuvvon ovcci fáktora man mielde sáhtá mihtidit giela ceavzinnávccaid. Mun guorahalan maid Martin Ehala ja Katrin Niglas (2007) ja Ehala (2009) bargguid maid áigumuš lea gárggiidahttit ođđa modealla, mainna sáhtá árvvoštallat vehádatgielaid ceavzinnávccaid nu ahte váldá vuhtii vehádatgiela subjektiivá ceavzinnávccaid. Ođas dán modeallas lea ahte soai deattuheaba ovddimusat subjektiivá ceavzinnávccaid.

Mun árvvoštalan skuvllaid ja mánáidgárddiid giellaoahpahusmálliid Colin Baker (2001) kategoriijaid mielde. Baker lea kategoriseren oahpahusmálliid mat geavahuvojit vehádatgielaid oahpahasas: láivves oahpahusmálliid maid boađus ii leat guovttegielatvuohka ja beaktilis oahpahusmálliid maid boađus lea guovttegielatvuohka.

Váhnenjearahallamiid analiissas geavahan ovddimusat teoriijaid maid lean viežžan sosiologiijas. Mu vuolggasadji lea postmodernisttalaš konstruktivisttalaš lahkoneapmi mas mun vikkan áddet

informánttaid oaiviliid, lebbet oaiviliid olbmuid vásáhusain ja almmustahttit sin eallinmáilmmi (Kvale 2002: 17). Guorahalan dan, maid olbmot oaivildit sámegeiela seailumis. Anán dan guovddáš gažaldahkan mii mearrida mo sii láhttejit giellaválljendilálašvuodain. Dáid vástádusaid dulkomis vieččan maid doarjaga giellasosiologaid emansipašuvnna teorijas go geahččalan áddet, manne olbmot doalahit ja ealáskahttet vehádatgiela, sámegeiela. Muhtimin in nagat analyseret informánttaid postmodernisttalaš konstruktivisttalaš lahknanvuogi mielde, dannego sin vástádusat eai heiveše postmodernisttaid jurddamáilbmái. Dalle geavahan eará lohkanvuogi, kompleaksasensitiverema, maid sosiála interakšunisttat leat ovddidan. Mun vikkan Dorte Staunæs (2007: 262) ávžžuhusa mielde leahkkut vejolašvuoda movttegit ja doaivagiin guorahallat eanet siskkobealde doaibmi návccaid, eanet ruossalasvuodaid ja eanet lihkastagaid. Dasa lassin anán muhtimin informánttaid mitalusaid ja mitalanvuogi dego ákkastallamin “accounting” dahjege iežasgádjaleapmin “face working”. Dat leat tendeanssat maid sosiála dahkkit geavahit legitimeret, čilget ja vuoiggalazžan dahkat láhttemiid ja mearrádusaid. Olbmot geahččalit gádjalit iežaset ja čájehit ahte sii leat morálalaš olbmot geat máhttet láhttet riehta. Ja jos ii leat čuvvon dohkkehuvvon geainnu, de lea láhttemiidda buorre sivva. (Järvinen 2001: 268; 2003: 4.)

Mun lean geahččalan čohkket olles teorija nuppi kapihttalii, muhto moatti dáhpáhusas lean välljen buktit ovdan oanehis teorehtalaš gurgadasaid dakko gokko analyseren dutkanmateriála vai šaddá álkit teorijaid vehkiin lohkat analiissa.

1.7 Dutkamuša sajádat

Mu nákkosgirji lea oassin Sámi allaskuvlla dutkanprošeavttas “Sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi muhtin konteavsttain” maid professor Jon Todal jođiha. Todal dutká máttasápmelaččaid gielalaš ealáskahttima. Prošeavttas lea maid nubbi eará doavttirgráda stipendiáhta, Erika Sarivaara, guhte dutká stáhtusmeahttun sápmelaččaid sajáiduhttima sápmelašvuoda rájás (Sarivaara 2012).

Sámi prošeavtta ulbmilin lea geahčadit dárkilabbot muhtin báikkálaš sámi servodagaid ja dutkat makkár doaibma sámegeielas lea olbmuide dain servodagain. Prošeakta gidde fuopmášumi giellamolsumii ja giellamolsuma jorgalahttimii. Váldočuolbman namahuvvo ahte lea uhccán diehtu das makkár doaladumit leat ja makkár vejolaš nuppástusat leat giellageavaheames mikrodásis sámi servodagain dan manjŋá go sámegeiela almmolaš árvo buoriduvvui 1990-logu álggus. Prošeakta lokte njeallje gažaldaga:

Manin atnet giellaservodaga lahtut báikkálaš giela boahhteáiggi?

Mo sii vásihit iežaset báikkálaš giela dehálašvuoda?

Man rolla sii háliidit báikkálaš gielas leat?

Man rolla sii atnet realisttalažžan?

Mun lean vuhtiiváldán vuosttaš gažaldaga go hábmejin kvantitatiiva guorahallama gažadanskovi ja buot gažaldagaid váhnenjearahallamiid jearahallanláidesteddji ráhkadeames (mildosat 1 ja 6).

Riikkaidgaskasaš polárajagi prošeakta

Dát Sámi allaskuvlla prošeakta lea oasseprošeakta Riikkaidgaskasaš Polárajagi (IPY) dutkanprošeavttas nr 123 *Glokaliseren (globaliseren lokaliserema vuostá) – giella, girjjálašvuohta ja media inuihtaid ja sámiiid gaskkas*, mii vuodju 1. giellaplánemii, 2. dihtor teknologiija gielalaš čovdosiidda, 3. njálmmálaš árbevieru sirdimis dálá rapáigodahkii, 4. stáhtalahttovuhtii, konsumerismii ja mediai.

Glocalization – Language, Literature and Media among Inuit and Sami people 1. Language Planning, 2. Computer Assisted Linguistics, 3. From Oral Tradition to Rap, 4. Citizenship, Consumerism and Media (IPY prošeakta 123 2006).

Prošeakta dutká arktalaš guovlluid álgoálbmotgielaid njealji vuolggasajis, ja Sámi allaskuvlla lassin leat fárus USA:s: *Fairbanks Universitehta Alaskan Native Language Centre* ja Kanádas: *Université Laval, Isummasaqvik School, Uivvamiut Committee ja Nunavut Literacy Council*. Daid lassin leat fárus Ruonáeatnama universitehta ja Københámmana universitehta. Sámi allaskuvlla prošeakta gullá vuosttaš oasseprošektii – giellaplánemiidda. Dán oasseprošeavttas leat dutkanprošeavttat Sámis ja inuihtaguovlluin Ruonáeatnamis, Kanádas, Alaskas ja Ruoššas. Oasseprošeavtta ulbmilin lea dutkat báikegottiid oainnuid/áigumušaid arktalaš gielaid ja daid boahhteáiggi hárrái ja buohtastaddat dutkamušain ovdanboah tán vuodđodieđuid miehtá arktalaš guovllu - Ruonáeatnamis, Kanádas, Alaskas, Ruoššas ja Sámis. (IPY prošeakta 123 2006.)

IPY-prošeavtta oassálastit leat deaivadan golmma háve dieđalaš lágidemiid oktavuodas: Inuit Study konferaansas 2006 Parisas Frankriikkas, bargobájis Fairbanksas Alaskas 2007 man fáddá lei *Ulbmilat ja*

hástalusat arktalaš gielaide seailumis ja ealáskahttimis ja konfereanssas The Sixth International Congress of Arctic Social Sciences 2008 Nuukas Ruonáeatnamis. Mun lean oassálastán buot lágidemiide ja buktán ovdan iežan ja Sámi allaskuvlla dutkanplánaid dán prošeavtta olis. Mun lean maid hábmen iežan dutkamuš a muhtin muddui eará dutkiid plánaid ektui nu ahte livččii vejolaš buohtastaddat bohtosiid. Geavatraš sivaide geažil in leat vuhtiiváldán dákkár buohtastaddi perspektiivva dán dutkamuš bohtosiid ovdanbuktimis, muhto anán vejolažžan ja miellagiddevažžan buohtastaddat iežan bohtosiid eará arktalaš guovllu bohtosiiguin boahhteáiggis.

1.8 Dutkanfáttá válljen

Mun lean válljen dutkat Deanu ja Ohcejoga gielddaid dannego boarrásut dutkamušat ja čielggadusat čájehit, ahte giellamolsun lei álgán doppe 1970-logus (Aikio ja Lindgren 1973; Aubert 1978; Partanen 1994). Seammás mu váldofága bargočájánaš (Rasmussen 2005) čájeha ahte giellamolsun sáhtta leat bisánan dutkanguovllu sámegeologiid gaskkas ja muhtin muddui jorgalahttojuvvon daid gaskkas guđet leat massán giela. Mun dihten fáttá válljedettiin ahte dat attášii munnje vejolašvuoda dutkat dakkár dili mii máilmmis ii leat dábálaš - álgoálbmotgiela giellamolsu jorgalahttin. Dan anán erenoamáš beroštahti albmanepmin.

Dutkančuolmma ásaheames bajábealde boahťa ovdan, ahte háliidan dutkat sámegeola rámmaeavttuid dihto guovllus. Mun gidden erenoamáš fuopmášumi mánáid giellamáhttui ja sin vejolašvuhtii ja beroštupmái leat giellaguoddit boahhteáiggis ja váhnemiid giellageavadiidda ja áššiide mat leat daidda váikkuhan.

Dáinna fáddáválljemiin čielgá maddái mu sajádat dutkin. Mun lean daid gielladutkiid gaskkas geat háliidit leat ovddideamen máilmmi áitojuvvon gielaide ja sihkarastimin, ahte dát sáhttet eallit boahhteáiggis gulahallangaskaoapmin olbmuid gaskkas. Lean válljen fáttá, teorijavuodustusa ja dutkanmetodaid nu ahte oaččun ovdan dieđuid mat mu mielas lea dehálaččat giellaplánemis ja doavvun, ahte mu dutkan váikkuha giellapolitihkalaš mearrádusaide.

1.9 Nákkosgirjji huksehus

Nákkosgirjjis leat guokte oasi ja das leat oktiibuot gávccii kapihttala. Vuosttaš oasis lea láidesteammi dutkamuššii ja mun buvttán ovdan teoriijaid ja metodaid maid geavahan nákkosgirjjis. Nuppi oasis válddahalan dutkanmateriála ja buvttán ovdan bohtosiid.

Vuosttaš kapihttala álggus čilgen dutkamuša áigumuša. Mun muitalan muhtin giellasosiologalaš nuppástusaid birra dutkanguovllus ja riikkadásis, ja maid ahte dát lea oassi máilmmividosasá proseassain. Mun ásahan dutkančuolmma, čilgen iežan teorehtalaš lahkoneami, dutkamuša sajádaga ja manne mun lean välljen dán dutkanfáttá.

Nuppi kapihttalis lea teorehtalaš čielggadeapmi. Mun válddahalan giellasosiologalaš teoriijaid maiguin sáhtta analyseret vehádatgiela ceavzinnávccaid ja giellamolsuma jorgalahttima. Rámmaeavttut mákrodásis, sámi servodaga dásis, mesodási guovtti gielddas ja mikrodásis leat guovddázis. Mun dutkkan erenoamážit vehádatgiela buolvvaigaskasaš sirdáseami ja dákkár sirdáseami eavttuid. Mun geahčadan maid sosiologalaš teoriijaid maiguin sáhtta čilget olbmuid láhttema ja emansipašuvnna rolla vehádatgiela ealáskahttimis.

Goalmát kapihttalis čilgen daid metodaid maid lean välljen geavahit dutkamušas. Kapihtal lea juhkkjuvvon golmma lunddolaš oassái: Dokumeantaanaliisa, kvantitatiiva metoda ja kvalitatiiva metoda. Mun čilgen mo mun lean čohkken dutkanmateriála, muitalan iežan giellageavaheami birra ja loahpas ságaškušan muhtin ehtalaš beliid.

Buvttán ovdan dutkanmateriála bohtosiid 4.–6. kapihttaliin. Dáid kapihttaliid loahpas lea lunddolaš geardduhit bohtosiid ja árvoštallat daid oanehaččat nu ahte lea álkit oažžut áddejumi dutkamuša ovdáneames. Dainna geahččalan láidet lohkki čállosa lohppii, dahkat lohkama álkibun ja čatnat nákkosgirjji kapihttaliid ja osiid oktii.

Njealját kapihttalis govvidan sáme giela dili Norggas ja Suomas. Lavttán dasa oasáziid riikkaidgaskasaš ovdáneames vehádatgielaid ja álgoálbmotgielaid suodjaleames. Dasa lassin čilgen Sámi servodatdási ovdáneami ja dutkanguovllu demografiija, giellahistorjja, sáme giela dálá stáhtusa, almmolaš giellageavaheami ja man muddui dutkanguovllus leat giellaovddidandoaimmat sáme giellii.

Viđát kapihttalis “Mánáid ja nuoraid sáme giela ceavzinnávccat” buvttán ovdan kvantitatiiva dutkanmateriála skuvlaguearahallamis ja analyseren daid bohtosiid. Mun dievasmahtán dán kapihttala dieđuiguin maid oahppit leat addán munnje kvalitatiiva gearahallamiin. Dán kapihttalis čájehan oahppiid

gielalaš repertuára – mii mearkkaša maid gielaid sii máhttet ja man bures sii máhttet: dárogiela, eangalsgiela, sámegiela ja suomagiela. Analyseren sin sámegiela máhttu čuovvovaš dieđuid vuodul: goas sii leat oahppan giela, mat gielat geavahuvvojedje mánáidgárddis, maid gielaid sii ohppet skuvllas ja mii gielaid lea oahpahušgiellan. Kapihttalas bohtá maid ovdan oahppiid gielalaš historjá váhnemiid ja áhkuid/ádjáid giellamáhtu bokte. Čájehan sihke giellamolsuma ja giellamolsuma jorgalahttima golmma buolvva áigge, ja maid giellaseailuma mas buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi joatkašuvvá almmá boatkaneami haga. Informánttaid giellageavaheapmi analyserejuvvo giellašiljuid mielde. Das bohtá ovdan man muddui informánttat geavahit sámegiela ja eará gielaid: ruovttus váhnemiiguin, oarbiniiguin³ ja áhkuiguin ja ádjáiguin, skuvllas oahpaheaddjiiguin ja eará oahppiiguin, asttuáiggis fulkkiiguin, eará ollesolbmuiguin ja skihpáriiguin, ja informánttaid giellaválljen mediageavaheames. Kapihttala loahpas válddahalan informánttaid gielladoaladumiid: Man ollu jáhkket iežaset šaddat geavahit iešguđege giela boahpteáiggis ja man bures liikojit gullat iešguđege giela. Informánttaid etnikkalaš etnisitehta ovdanbuktojuvvo maid. Informánttain lea leamaš vejolašvuohta merket mánggabealat etnikkalaš etnisitehta, ja sámi etnisitehta nanusvuohta analyserejuvvo informánttaid sámegiela máhttu ektui.

Guđát kapihttalas “Váhnemat muitalit” buvttán ovdan ja analyseren kvantitatiiva jearahallamiid bohtosiid. Mun giddden fuopmášumi váhnemiid gielalaš fierpmádagaide, mo ja manne váhnemat leat välljen hállat dahje manne eai leat välljen hállat sámegiela mánáide ja mo sii bajásgeassimis leat viggan ja vignet nannet ja ovddidit mánáid sámegiela. Dán kapihttalas bohtá maid ovdan, mo sii árvoštallet sámegiela dili ja rámmaeavttuid sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseames báikkálaš dásis. Dán oasi analiissas guovddáš doaban lea subjektiivu etnolingvisttalaš ceavzinnávccat.

Čihččet kapihttalas ságaškušan bohtosiid oppalaš ságastallamis ja geahččalan čujuhit tendeanssaide maid lean gávdnan. Guovddáš gažaldagat maidda geahččalan vástidit leat: nagadango addit dárkilis ja deaivilis gova dutkanguovllu gielladilis - dáhpáhuvvágo sihke giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin dutkanguovllus - mat leat daidda proseassaide sivvan? Gávccát kapihttalas analyseren nákkosgirjji bohtosiid ja evttohan, mo sáhtta čuovvulahttit bohtosiid: Mat doaimabijut livčče dárbblašlaččat nannet sámegiela dili dutkanguovllus ja makkár joatkadutkamušaide livččii dárbu.

³ Oarbinat leat oappát ja vieljat.

2 Giellasosiologalaš dutkanteoriija

2.1 Dutkamuša teorehtalaš vuolggasadji

Dát dutkamuš gullá giellasosiologiija suorgái. Giellasosiologiija dutkansuorgi guorahallá earret eará guovtte- ja mánggagielatvuođa, giellamolsuma ja giellamolsuma jorgalahttima. Giellasosiologat dutket manne olbmot doalahit giela, molsot giela dahje vigget jorgalahttit giellamolsuma. (Todal 2002: 17.) Dán dutkamušas guorahalan sáme giela dili servodagas, ja dutkamuš guoskkaha mánga beali bajábealde namuhuvvon fáttáin. Dát dutkamuš lea mánggabealat, mun guorahalan sáme giela servodatlaš dili iešguđege dásis servodagas; majoritehta servodaga bajit dásis, sámi servodagas, dutkanguovllu guovtti gielddas ja ovttaskas olbmuin.

Giellasosiologalaš dutkanteoriija kapihttalas meroštalan dán dutkamuša guovddáš doahpagiid. Guorahalan maiddái teoriijaid maiguin sáhtta dutkat vehádatgiela ceavzinvejolašvuodaid. Dán nákkosgirjji guovddášteoriijat leat Fishman (1991; 2001), Hyltenstam et al. (1991; 1999), UNESCO (2003) ja Ehala (2009) dutkamušat. Dát teoriijat doibmet veahkkinn teorehtalaš lahkoneames dasgo mu dutkamuša áigumuššan lea teorehtalaččat vuodustit vehádatgiela giellamolsuma, seailuma ja giellamolsuma jorgalahttima.

Amerihkálaš professor Joshua A. Fishman adnojuvvo giellasosiologiija árbevieru vuodđudeaddjin (Carcia et al. 2006: 4). Fishman meroštalai 1971, ahte giellasosiologiija áigumuššan lea guorahallat buotlágan fáttáid mat čatnasit gielalaš láhttema sosiála organisašuvdnii. Ii galgga beroštit dušše gielas, muhto maiddái gielladoaladumiin ja oaidninvuogis giela ja giellageavaheaddjiid ektui.

... focus upon the entire gamut of topics related to the social organization of language behavior, including not only language per se but also language attitudes and overt behaviors towards the language and the language users (Fishman 1971: 217).

Fishman lea ovddidan giellasosiologiija dutkansuorggi dan guvlui, ahte dat čiekŋu erenoamážit giellamolsuma jorgalahttima dutkamii. Su dutkanbarggu boađusin leat šaddan maiddái geavtlaš rávvagat das, mo sáhtta jorgalahttit vehádatgiela giellamolsuma. Fishman girji *Reversing Language Shift* (1991) lea giellasosiologalaš dutkansuorggi geađgejuolgi. Son oamasta olles girjji dasa, ahte fállá teorehtalaš ja geavtlaš veahki giellaservodagaide maid árbegiela leat áitojuvvon, dannego gielaid

buolvvaidgaskasaš joatkevašvuolta sotná nu ahte leat uhcit ahte uhcit geavaheaddjit (hállit, lohkket, čállit ja velá áddejeaddjit) ja geavaheapmi juohke ođđa buolvvas. (1991:1.)

Nuppit eará dutkit vihkkedallet etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid taksonomiiid bokte vehádatgiela vejolašvuoda ceavzit (Giles et al. 1977; Hyltenstam et al. 1991; 1999; UNESCO 2003). Dutkit árvoštallet iešguđetlágan áššiid mat čájehit vehádatgiela dili. Ovdamearkan leago riikkas giellaláhka mii suddje vehádatgiela? Gállis hállit vehádatgiela ja ohppetgo mánát vehádatgiela ruovttus? Eará áššit mat čájehit vehádatgiela dili leat, man muddui giella geavahuvvo iešguđege giellašiljus ja makkár doaladumit leat vehádagas iežaset giela hárrái. Ehala ja Niglas (2007) earuheaba fas objektiivá ja subjektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid ja Ehala (2009) lea gárgiidahttán vuogi mainna sáhtta mihtidit vehádatgiela subjektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

li leat dušše akademalaš sáhkkii vuolta mii lea hásttuhán dutkiid ovddidit giellasosiologalaš dutkanárbevieru ja dasa gullevaš teoriija ja metodologiija. Dutkit lohket dávjá iežaset beroštuvvan suodjalit buorebut máilmmi gielalaš mánggabealatvuoda. Kendall A. King (2009:10–12) oaidná guoktin áššin dan maid mii diehtit giellamassima ja -ealáskahttima birra, namalassii ahte giellamassin ja giellajápmiin leat viiddes ja máilmmiviidosá albmaneamit, ja giellamassin mielddisbuktá mearkkašahtti persovnnalaš váikkuhusaid ovttaskas olbmuid. Ehala (2009:123) fas julggašta ahte máilmmi gielalaš mánggabealatvuoda suodjaleami dihte lea dárbu etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid oppalaš mállii.

2.2 Guovddáš doahpagat

2.2.1 Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Dutkit leat badjel 40 jagi viggan ovddidit teorehtalaš vuoduid ja geavatlaš málliid, maiguin sáhtta čilget manne muhtin gielat seilot ja muhtin gielat jávket. Howard Giles, Richard Yvon Bourhis ja Donald M. Taylor ovddidedje juo 1970-logus doahpaga *Ethnolinguistic Vitality* – man sámegeillii sáhtta gohčodit *etnolingvisttalaš ceavzinnávccan*. Gillii čadnojuvvon stáhtusfáktorat, demográfalaš ovddasteamit ja ásahuslaš doarjaga struktuvrralaš iešvuodát dahket vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. (Giles et al. 1977: 307.) Heajos etnolingvisttalaš ceavzinnávccat sáhttet dagahit fámolut gillii molsuma go fas nana etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid boadusin vehádatgiella veadjá seailut.

Dávkileamos ja viidámus viggamušat mihtidit sámegielaide⁴ etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dahkkojuvvojedje Ruota bealde 1990-logu álggus ja loahpas. Ruottelaš dutki guovttos Hyltenstam ja Strauss (1991) ovddideigga ja heiveheigga sami diliide earret earet bajábealde čilgejuvvon Giles et al. taksonomiija. Soai juohkiba etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid fáktoriid dakkáriidda mat váikkuhit vehádatgiela ceavzinnávccaide servodaga dásis, joavkku dásis ja ovttaskas olbmuid dásis (gč. govvosa 2.1). Hyltenstam ja Strauss dutkkaiga vuos sámegielaide ceavzinnávccaid Ruotas 1990-logu álggus dán taksonomiija mielde. Ovttas sápmelaš gielladutkiin professor Mikael Svonniin (Hyltenstam et al. 1999) sii árvvoštalle sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid Ruotas ođđasis 1990-logu loahpas. Hyltenstam et al. (1999: 50) ákkastallet, ahte man muddui ovttaskas vehádatlahtut geavahit vehádatgiela, ii leat dušše gažaldat ovttaskas olbmui, gulahallamii dahje doaladumiide huksejuvvon válljemis. Giellaválljen baicce speadjalastá dan stáhtusa mii gielas lea joavkkus ja servodagas oppalaččat.

Mu beroštupmi dutkat davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid vuolgá das, ahte jos nagadivččii mihtidit davvisámegiela áittadási, de sáhtášii maid evttohit doaimmaid maiguin sáhtášii nannet davvisámegiela ceavzinnávccaid. Dáinna lágiin sáhtášii geahpedit davvisámegiela áittadási nu ahte giella seillošii. Mun anán maid vejolažžan ahte dán vuogi sáhtášii geavahit maid sámegielaide dili mihtideames eará sami servodagain ja sami servodagas oppalaččat. Dákkár guorahallama vuođul sáhtášii fas evttohit doaimmaid mat geahpedivčče sámegiela áittadási earáge sámeguovlluin. Geavtlaš sivaidd geažil geavahan dás duohko tearpma sámegiella go oaivvildan davvisámegiela ja namuhan sámegiela dávkilabbot dalle go dasa lea dárbbu.

2.2.2 Giellaekologiija

Mu giellasosiologalaš oidnu leat váikkuhan maid giellaekologat, dannego fáallet holisttalaš lahkonaovuogi ja atnet giellageavaheaddjiid ja giellabirrasa seamma ášši guoktin beallin. Einar Haugen lea juo 1972 meroštallan doahpaga giellaekologiija dakkár áššin mii dutká giellageavaheami ja giellabirrasa vuorrováikkhusa. Giela duođalaš biras lea servodat mii geavaha giela. Giella eallá dušše giellageavaheaddjiid oaivvis, ja giela áidna doaibma lea čatnat giellageavaheaddjiid guhtet

⁴ Čáli guovttos geavaheaba ovttaidlogu, muhto mun válljen geavahit mánggaidlogu dannego soai árvvoštallaba buot Ruotas hálljuvvon sámegielaide dili.

guimmiidasaset ja lundui mii dás mearkkaša giellageavaheaddjiid sosiála ja lunddolaš birrasa. Danne giellaekologijja lea belohakkii psykologalaš albmanepmi: Giella doaibmá ovttas eará gielaiguin guovtte- ja mánggagielat olbmuid oaiivvis. Belohakkii giellaekologijja lea sosiologalaš albmanepmi. Giella doaibmá ovttas servodagain mas dat geavahuvvo gulahallanreaidun. Giela ekologijja mearridit olbmot geat oččodit dan, geavahit dan ja sirdet dan eará olbmuide. (Haugen 1972: 325.) Lunddolaš čuovvumuš das lea ahte giela ii sáhte seailuhit, muhto giela ekologijja sáhhtá seailuhit nu ahte giella sáhhtá seailut (Peter Mühlhäusler 1996: 2). Go dutká sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, de dutká seammás mánga albmaneami maid giellaekologat atnet dehálažžan giela seailumis, ja sii bidjet fuopmášumi giellageavaheaddjiide ja giellabirrasii. Giellaekologalaš vuolggasadji stivre mu dutkanfuopmášumi dihto guvlui, namalassii dasa ahte guorahaladettiin ozan doaimmaid mat buoridivčče sámegiela dili.

The ecological metaphor in my view is action oriented. It shifts the attention from linguists being players of academic language games to becoming shop stewards for linguistic diversity, and to addressing moral, economic and other 'non-linguistic' issues. (Mühlhäusler 1996: 2)

Dutki rolla ii leat dušše buktit oidnosii deskriptiiva dieđuid. Dutki guorahallá maid eará áššiid mat eai gula lingvistihkkii, muhto hábmejit dutkanguovllu sámegiela ekologijja.

2.2.3 Giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin

Giellamolsun-doaba geavahuvvo dán dutkamušas čilget dakkár dili, ahte olbmot heitet geavaheames ovtta giela, ovdamearkka dihte eai hála giela mánáidasaset. Lunddolaš čuovvumuš lea ahte giela hálliid lohku geahppána buolvvas bulvii. Dákkár albmanepmi lea leamaš oidnosis mángga sámi servodagas ja ovdamearkka dihte Marjut Aikio gieđahallá iežas nákkosgirjjis *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä* (1988) dan, mo sápmelaččat molso giela sámegielas suomagillii. *Giellamolsuma jorgalahttin* govvidadakkár dili go olbmot iešguđetlágan doaimmaiguin geahččalit lasihit giela hálliid logu. Sihke Leena Huss (1999), Mikael Svonni (1993) ja Annika Jansson (2005) dutkamušain leat ovdamearkkat das, ahte sápmelaččat vigget jorgalahttit giellamolsuma. Einar Haugen fas čájeha, mo dáža sisafárrejeaddjiid servodagat Davvi-Amerihkás dávjá ledje guovttegielagat goalmát buolvva rádjai ja molso giela ollásit njealját buolvvas, vaikko giellamolsun sáhhtá dáhpáhuvvat maid johtilabbot (Haugen 1953: kap. 10–11). Su málle čájehit giellamolsuma lea šaddan viehka dovddusin (1953: 370–371).

A → Ab → AB → aB → B

Govadagas bajábealde oaidnit ahte ovttagielat buolva máhtii dušše A-giela. Vuosttaš guovttegielat buolva oahpai dohkálaččat B-giela fárrema manjá. Nubbi guovttegielat buolva máhtta sihke A-giela ja B-giela bures. Goalmmát guovttegielat buolva ii hálddaš A-giela bures, muhto baicce B-giela bures. Čuovvovaš buolva ii máhte šat eará go B-giela. Vaikko Haugen dás čállá sisafárrejeaddjiid birra, de dánna málliin sáhtta čilget dutkanguovllu giellamolsuma sáme gielas suomagillii dahje dárogillii.

Mun lean gárgedan Haugena málle vai sáhtán čájehit gielalaš seailuma ja giellamolsuma jorgalahttima (Rasmussen 2005). Čájehan njeļjiin govadagain vulobealde, mo giellamolsuma jorgalahttin sáhtta dáhpáhuvvat:

Juogo: $A \rightarrow Ab \rightarrow aB \rightarrow B \rightarrow aB \rightarrow AB$

Dahje: $A \rightarrow Ab \rightarrow aB \rightarrow B \rightarrow AB$

Dahje: $A \rightarrow Ab \rightarrow aB \rightarrow AB$

Dahje: $A \rightarrow Ab \rightarrow AB$

Guokte bajit málle čájehit, mo A-olmmoš – vehádahkii gullevaš olmmoš – lea massán giela ja ealáskahtta dan moatti buolvvas nu ahte boađus loahpaloahpas lea ollásit guovttegielat A- ja B-gielas. Guokte vuolit málle čájehit, mo A-olmmoš seailuha A-giela ja šaddá ollásit guovttegielagin. Buot golbma bajimus málle čájehit álggahuvvon dahje čađahuvvon giellamolsumiid, main goitge okta buolva máhtta A-giela heajubut go B-giela. Áitojuvvon vehádatgielaid ealáskahttima vuodđojurdda lea ásahit dakkár dili mas AB-guovttegielatvuolta bissu buolvvas bulvii iige sirdás ovttá giela ovttagielatvuodas nuppi giela ovttagielatvuhtii. Mu gárgedan mállet eai atte dattetge dievaslaš gova dutkanguovllu gielladilis, danne go muhtin olbmot leat golmma- ja njealjegielagat ja buot nuorat máhttet maid muhtin muddui eangalsgiela. Daid málliiguin geahččalan ovddimusat čájehit, mo giellamolsuma jorgalahttin sáhtta dáhpáhuvvat.

2.2.4 Gielalaš ealáskahttin

Sátne *ealáskahttin* lea sajáiduvvan beaivválaš hállangiela eangalsgiela sáni *revitalisation* (the act of giving new life) sadjái. Dattetge lea sáme giela sánis veahá eará mearkkašupmi go eangalsgiela sánis. Ealáskahttin ii mearkkaš dušše ođđa heakka addima jápmán sivdnádussii, muhto ovdamearkka dihte jiellut galmastuvvan olbmo (Nielsen 1979: Vol 3–862). Gielalaš ealáskahttin geavahuvvoge dálá

sámegielas maid buot viggamušain dahkat sámegiela eanet ealli giellan – sihke bossut heakka sámegillii dain guovlluin gos lea jávkan dahje jávkamin, oahpahit sámegiela daidda geat eai máhte ja váldit sámegiela atnui ođđa giellašiljuin dego mánáidgárddis, skuvllas, almmolaš oktavuodain dego čoahkkimiin, mediain ja báikkálaš ja regionála hálddahasain. Huss lea dutkan sámegielaid, kveanagiela ja meänkieli ealáskahttima Norggas, Suomas ja Ruoŋas. Son geavaha Christina Bratt Paulston et al. (1993) ealáskahttinmeroštallama ja čilge ealáskahttima dihtomielaš viggamuššan eastadit suddamis oktii nuppi gillii dan giela man geavaheapmi lea dađistaga geahppánan ja addit dasa ođđa eallima ja návccaid. Čuovvumuššan das lea ahte gielalaš ealáskahttima sáhhtá čilget “positiiva giellamolsumin” dahje gielalaš oktiisuddamin mii dáhpáhuvvá nuppegežiid. Dat albmanepmi lea šaddan dábálaččabun maŋimuš logemat jagi áigge. (Huss 1999 :24.) Kendall A. King (2009: 18) fuopmášahtta fas ahte gielalaš ealáskahttin lea viiddes doaba mii sáhhtá sisttisoallat mánga áddejumi ja dákkár ealáskahttimis leat iešguđetgelágan meroštallamat. Dávja atnet giellaealáskahttima eahpelihkostuvvan, jos áitatvuloš giella ii leat ođđasis šaddan ruovttuid ja lagasservodaga váldogiellan. Muhto King váruha geavaheames dan lihkostuvvama mearkan. Son atná dehálažžan gávnnaht vuogas meroštallama das mii lea lihkostuvvan ealáskahttin, ja nanne ahte áitatvuloš giela oamasteaddjit, álbmot, galgá mearridit lihkostuvvama mearkkaid.

Guovtti dási ealáskahttin

Huss earuha ealáskahttimis ovttaskas olbmuid dási ja servodaga dási. Ovttaskas olbmuid dásis gielalaš ealáskahttin sáhhtá leat juogo dat ahte giellamolsuma vásihan olbmot oahppagohtet árbegiela ođđasis dahje dat ahte olbmot geat ovdal geavahedje iežaset árbegiela dušše hállangiellan oahppagohtet dál lohkat ja čállit dan giela. Servodaga dásis gielalaš ealáskahttin sáhhtá mearkkašit, ahte áitatvuloš vehádatgiella oččoda saji ođđa giellašiljuide dego oahpahussii ja mediaide gos majoritehtagiella lea ráđđen ovdal. Huss fuopmášahtta maid ahte gielalaš ealáskahttinproseassat ovttaskas olbmuid dásis ja servodaga dásis leat nannosit gitta nubbi nuppis ja váikkuhit goabbat guoibmásis. Go geavahišgoahhtá áitatvuloš giela ođđa giellašiljuin main lea eanet prestiša dahjege árvofápmu, de eanet ahte eanet olbmot geat ovdal leat mahkaluššan geavaheames giela, geavahišgohtet dan. Aktiiva hállit fas nannejit giela geavaheami aiddo olahuvvon giellašiljuin. (Huss 1999: 24.)

Dávjá giellamolsun- ja ealáskahttinproseassa johtiba rattát seamma guovllus. Huss govvida dáid proseassaid viehkangilvun. Go sihke gielalaš ealáskahttin ja giellamolsun dáhpáhuvvat oktanaga servodagas, de lea váttis ávaštit goabbá vuoitá.

Nevertheless, it is typical of the revitalization process that it is not unidirectional, but that both assimilation and conscious revitalization within the minority group occur side by side and the whole process can be viewed as a race between these two tendencies. (Huss 1999: 24)

Sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi ii leat dattetge goassege álfárot bisánan miehtá mu dutkanguovllu. Sáhtta leat nu ahte visot sámegiela geavaheapmi ii leat dihtomielalaš ealáskahttin. Muhtin olbmot sáhttet leat sámástan dannego álo leat sámástan dihto olbmui, ja de leat atnán lunddolažžan sámásttit mánáideasetguin.

2.2.5 Emansipašuvdna ealáskahttima vuodđun

Dutkanguovllus dáhpáhuvai giellamolsun goit 1990 rádjai (Partanen 1994; Ravna 2000; Rasmussen 2005). Fágagirjjálašvuodas gávdnáge ollu teoriijaid maid vuodul sáhtta čilget, manne olbmot välljejit molsut giela dakkár dilis mas sámegiella badjelgehččojuvvo ja gielas váilu árvu lingvisttalaš márkanis. Ii leat seamma álki gávdnat fágagirjjálašvuodas čilgehusaid das, manne olbmot välljejit oahppat vehádatgiela ja šaddet guovttegielagin majoritehtagielas ja vehádatgielas. Danne geavahan emansipašuvdna-doahpaga veahkkin áddet olbmuid geat molsot “boastto” guvlui lingvisttalaš hierarkiijas. Emansipašuvdna sáhtta čilget sámegillii “friddjan dahkkin” ja ealáskahttin lea prošakta dahje proseassa, mas olbmot besset friddjavuođa guvlui eret fápmovuogádagas mii deaddá sin. Vehádatgielain lea dávjá uhccán prestiša, ja seammás vehádatgiela hállit leat badjelgehččojuvvon. Ealáskahttinproseassas vehádatgiella olaha stuorát árvu ja eanet geavahusa. Danne giellajovkui gullelaš olbmuid árvu maid lassána ja olbmot besset eret ovddeš áiggi fuonáseames. Giella fállá olbmuid reaidu cuvket fápmogaskavuodaid servodagas. Go vuoigatmeahttun fápmostruktuvrrat cuvkejuvvojit, de gielat ja giellašiljut sáhttet leat giettít gos nuppástusat dáhpáhuvvat. (Huss ja Lindgren 2011: 2.)

Huss ja Lindgren čujuheaba dasa ahte emansipašuvdnaproseassa dábaláččat čuovvu vissis ministara. Giella mas lea uhccán árvu, emansiperejuvvo dainna ahte dat oažžu almmolaš stáhtusa láchkaaddima bokte. Dat váldojuvvo atnui njálmmálaččat ja čálalaččat almmolaš eallimis ovttá dahje eanet giellašiljuin

gos ii leat ovdal geavahuvvon. Vuollegis stáhtusa giela árvu árvoštallojuvvo ođđasis ja giella adnojuvvogoahtá árvvus sihke giela hálliid joavku siskkobealde ja olggobealde. Emansipašuvnna čuovvovaš lávki lea dávjá korpusplánen mas ovddiduvvo čálalaš standárda ja iešguđege giellašilju sátnevuorká. Dasto čállojuvvojit giellaoahpat ja sátnegirjjit, ja dainnalágiin ásahuvvo ođđaáigásaš infrastruktuvra gillii. Dasto giellamolsun mii dáhpáhuvvá vuollegis stáhtusa gielas alla stáhtusa gillii priváhta eallimis, bisána ja jorgala. Servodaga dásis giellamolsun álggahuvvo alla stáhtusa gielas vuollegis stáhtusa gillii dainna ulbmiliin ahte dat buoridivččii vuollegis stáhtusa sajádaga servodagas. (2011: 3.)

2.3 Dutkamuša guovddáš teoriijat

Kendall K. King (2009: 9) gohčoda oasi giellasosiologiijas *The field of endangered languages* ja árvoštallá, ahte dat lea johtilit ovdánan mañimuš 20–30 jagi áigge. Álggus dutkansuorggi ovddideaddjit váruhedje vehádatgielaid massiiva jápmimis. Dasto šattai hirbmat mediaberoštupmi vehádatgielaid mañimuš hálliide, ja de dutkit leat ovddidan ja buoridan vugiid mihtidit lingvisttalaš dearvvasvuođa ja áittadási. Fishman (1991), Hyltenstam et al. (1991; 1999), UNESCO áššedovdiid joavku (2003) ja Ehala (2009) leat ovdamearkkat dain geat leat geahččalan ovddidit vugiid maiguin sáhtta mihtidit vehádatgielaid “dearvvasvuođa ja áittadási”. Dáid dutkiid teoriijaiguin áiggun guorahallat sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dutkanguovllus. Eanaš teoriijaid oktasaš áššin lea, ahte sáhtta árvoštallat vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid vuđolaš analiissain mas váldá vuhtii fáktoriid iešguđege dásis servodagas. Analiissa vuodul sáhtta evttohit doaimmaid mat nannejit vehádatgiela ceavzinnávccaid.

2.3.1 Fishman gávccii ceahki

Fishman (1991: 81–114) čilge giellamolsuma proseassan mas giella massá doaimmaidis, hálliidis ja gaskaomiidis cehkiid mielde. Son juohká ealli áitojuvvon gielaid dili gávccii ceahkkái, dat lea dego ráidalas maid ferte goargnut, jos áigu olahit buoret gielladili. Son gohčoda dán ráidalasa *Graded Intergenerational Disruption Scale for Threatened Languages (GIDS)*. Ealáskahttin lea su mielas vuohki jorgalit proseassa dan láhkai, ahte gizzu fas daid massojuvvon cehkiid ja dainna jorgalahtta giellamolsuma. Fishman gávccii ceahki sáhtta juohkit guovtti oassái. 5.–8. ceahkis leat ealáskahttindoaimmat ovttaskas olbmuid dásis ja vehádaga joavkodásis ja ulbmilin lea diglossiija olaheapmi. Bajit cehkiin lea rahčamuš vuoitit ođđa giellašiljuid vehádatgielat olbmuide, ja dainna lágiin

mannat diglosiija meaddil alit dássái mii muhtin muddui lea dássálaga majoritehtagielain. Dalle viidásut ovdáneapmi lea servodatásahusaid duohken ja vehádatálbmot ferte ovttasbargat lagasservodagain ja oažžut sis doarjaga ealáskahttimii. (Hyltenstam et al. 1999: 91.)

Tom Moring ja Francois Grin (2002) leaba geavahan Fishman taksonomiija klassifiseret Eurohpá Uniovnna vehádatgielaid. Sihke Ole Henrik Magga (2002) ja Leena Huss (1999) leaba geavahan Fishman taksonomiija sámezielaid dili árvvoštallamis. Fishman teorijja orru dattetge veaháš boarásmuvvan iige heive ollásit árvvoštallat giellaealáskahttima guovllus gos dat lea dáhpáhuva 20–30 jagi. Huss (1999: 186) fuopmášahtta ahte sámeziela ealáskahttin ii dáhpáhuva álo Fishman cekkiid mielde. Sámeziella ii leat álo álggus ožžon coavcci bearrašiin ja lagasguovllus, ja dasto čáhkehan saji almmolaš giellašiljuid geavaheames, muhto dilli lea baicce ovdánan nuppeláhkai. Sámeziela ealáskahttit leat álggus nannen sámeziela sajádaga almmolaš oktavuodain ja dasto ođđasis geavahišgoahtán sámeziela ruovttuin. Richard Benton ja Nena Eslao Benton (2001: 426–429) čujuheabages, ahte seammalágan albmanepmi lea maoriin Aotearoas gos eanaš maorigielat mánát ohppet maorigiela giellabesiin ja giellalávgunskuvllain vaikko váhnemat eai hála maori mánáide. Maiddái King (2009: 18) fuopmášahtta ahte lihkestuvvan giellaealáskahttin meroštallojuvvo iešguđetláhkai iešguđege giellaservodagas. Su mielas ii sáhte čuoččuhit, ahte giellaealáskahttin lea eahpelihkestuvvan, jos vehádatgiella ii šatta dehálamos ruovttu- ja servodatgiellan nugo Fishman vikkaha. Mun geavahan liikká Fishman teorijja, dannego dat addá buori vuodá árvvoštallat sámezielat skuvlavuogádaga, sámeziela geavaheami bargoeallimis ja sámeziela sajádaga almmolaš hálddahasain ja medias.

2.3.2 Sámezielaid etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Hyltenstam et al. (1991; 1999) guorahallet sámeziela ceavzinnávccaid golmma dásis: servodaga dásis, joavkku dásis ja ovttaskas olbmo dásis. Dutkit leat ovddidan Giles et al. teorijjaid (1977) ja heivehan taksonomiija davviriikkalaš ja sámi diliide (gč. govvosa 2.1). Mun gieđahalan iežan dutkamušas davvisámeziela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guovtti gielddas guovtti Davviriikkas ja danne Hyltenstam et al. taksonomiija lea buorre vuolggasadji dán dutkamúša teorehtalaš lahkoneapmái.

Fáktorat servodaga dásis	a) politihkalaš-lágalaš dilit	
	b) majoritehtaservodaga ideologiiija	
	c) giellaláhkaásahus	
	d) vehádatpolitihka čađaheapmi	
	e) ekonomalaš dilit	
	f) sosiokultuvrralaš norpmat	
	g) oahppu	
Fáktorat joavkku dásis	h) demografiija	Sturrodat
		Guovddášguovlu
		Fárremat
		Ahkejuohku
		Sohkabealjuohku
		Náitalanvierut
	i) gielladilli	Almmolaš giella
		Almmolaš giella nuppi riikkas
		Hállojuvvo eambbo go ovttá riikkas
		Suopman- dahje giellahádjáneapmi
		Standardiseren ja moderniseren
		Hállan- ja čállingiela oktavuoha
		Guovttegielatvuoha
		Giellamáhttu
	Giellaoaidnu	
	j) heterogenitehta/homogenitehta	
	k) ealáhusat	
	l) etnisitehta šládja	
	m) siskkáldas organiseren	
	n) ásahusat	Oahpahus
Girku		
Giellaplánen ja giellaválljen		
Dutkan ja kultuvra		
o) mediat		
p) kulturčalmmusteamit		
Fáktorat ovttas- kas olbmo dásis	q) giellaválljen	
	r) sosialisašuvdna	

Govus 2.1. Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat: Fáktorat mat váikkuhit vehádat- ja majoritehtagielaid gaskavuhtii.

Gáldu: Hyltenstam et al. 1999: 51

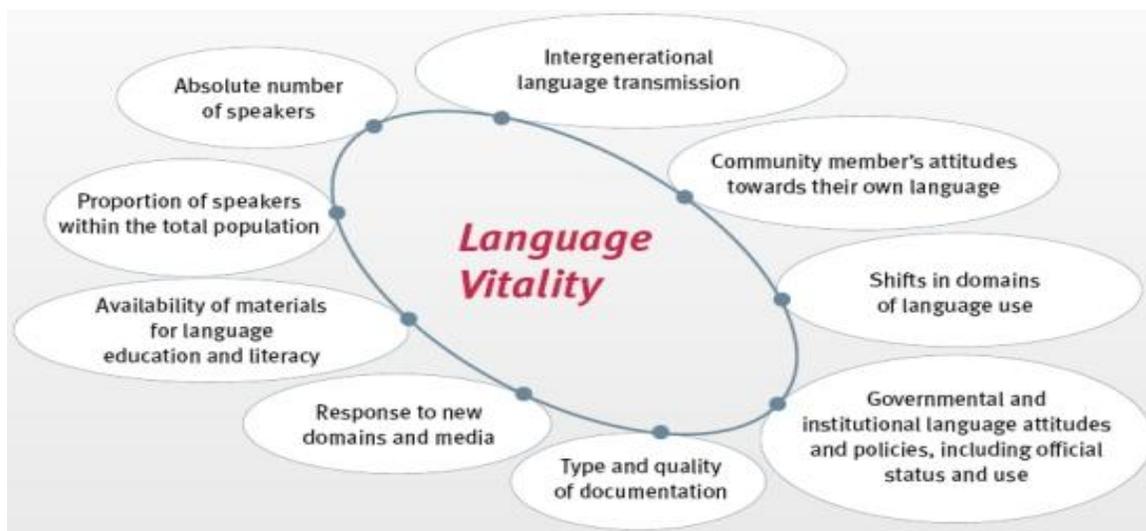
Hyltenstam et al. (1991; 1999) leat iežaset taksonomiija (govus⁵ 2.1) ovddideames geavahan Marika Tandefelt (1988) dutkamušaid giellamolsumis ja giellaseailumis Davviriikkain. Tandefelt analiisareaidus leat golbma dimenšuvnna: giellamolsunfáktorat, dásit (servodat, joavku ja ovttaskas olbmot) ja áigi. Áigedimenšuvnna leat golbma komponeantta: ovddešáigi, dálááigi ja boahtteáigi. Tandefelt deattuha ahte namahuvvon fáktorat váikkuhit giellamolsunprosessii iešguđetláhkai iešguđet áiggis. Dan váldiba vuhtii maid Hyltenstam ja Strauss (1991: 63). Mun anán earenoamáš dehálažžan Hyltenstam et al. (1999: 50) ákka das, man muddui ovttaskas vehádatlahtut geavahit vehádatgiela. Ii leat dušše gažaldat ovttaskas olbmui, gulahallamii dahje doaladumiide huksejuvvon válljemis. Giellaválljen baicce speadjalastá stáhtusa mii gielas lea joavkkus ja servodagas oppalaččat. Lea maid lunddolaš vuhtiiváldit áigeperspektiivva. Vássán áiggi dáhpáhusat dego soga ja bearraša giellamolsun, váikkuhit maid dálá dillái. Boahtteáiggi jáhkku sáhtta maid váikkuhit dálááiggi giellageavaheapmái.

Hyltenstam et al. guovtti dutkamuša boadus lea, ahte sámegeielaid ceavzinnávccat buorranedje veaháš 1990-logus. Sámegeiela professor Ole Henrik Magga (2002) lea geavahan dán taksonomiija árvvoštallat sámi gielaid dili Norggas. Taksonomiija lea geavahuvvon maid Todal (2002) nákkosgirjjis ja guovtti vuolit dási dutkosis: Elisabeth Scheller (2004) dutkkai Guoládaga sápmelaččaid etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, ja mun dutken davvisápmelaččaid demográfalaš nuppástusaid Norggas ja Suomas (Rasmussen 2005).

2.3.3 UNESCO áššedovdiid joavku

UNESCO áitojuvvon gielaid áššedovdiid joavkku dokumeanta *Language Vitality and Endangerment* (2003) fállá vuogi mainna sáhtta árvvoštallat vehádatgiela áittadási. Dokumeanttas leat ovcci fáktora (gč. govvosa 2.2): 1. buolvvaidgaskasaš giellasirdáseapmi, 2. servodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái, 3. treanddat dálá giellašiljuid giellageavaheames, 4. ráđđehuslaš ja ásahuslaš doaladumit ja politihkka, 5. dokumentašuvnna šlájat ja dárbbut, 6. ođđa giellašiljuid ja media vuostáiváldin, 7. hálliid joavkku sturrodat iežas álbmoga gaskkas, 8. giellaoahpu ja lohkan- ja čállinoahpu materiála ja 9. giela hálliidjoavkku oppalaš sturrodat.

⁵ Mun gohčodan nákkosgirjjis buot tabeallaid ja govvosiid govusin. Danne visot tabealla- ja govusteavsttat tabeallaid ja govvosiid vuolábealde leat gohčoduvvon govusin.

Govus 2.2 UNESCO vehádatgielaid etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihttárat. Ovccin fáktoriin sáhhtá guorahallat vehádatgielaid áittadási. Gáldu: UNESCO 2009

UNESCO áššedovdiid joavku deattuha ahte ii ovttaga fáktora mielde sáhte mearridit giellaservodaga stáhtusa, muhto go árvoštallá buot ovcci fáktora ovttas, de sáhhtá mearridit giela ceavzinnávccaid, giela doaimma servodagas ja daid doaibmabijuid mat leat dárbbášlaččat seilluhit dahje ealáskahttit sáhkavuloš giela. UNESCO áššedovdiid joavku ii árvoštala lahkage nu ollu fáktoriid go Hyltenstam et al. Mun anán dattetge buorin vuohkin ahte áittadási čielggadeames UNESCO áššedovdiid joavku addá nummira eanaš fáktoriin 0–5 skálas. Skála 5 čájeha ahte giella lea dorvvolaš dilis, 4 ahte lea dorvvuhis dilis, 3 mearkaša ahte lea čielgasit áitojuvvon, 2 ahte lea hirbmadit áitojuvvon, 1 ahte lea ollásit áitojuvvon ja 0 ahte giella lea jávkan. UNESCO lea ieš geavahan dán málle eanaš vehádatgielaid gielalaš ceavzinnávccaid árvoštallamis ja lea almmuhan bohtosiid interneahhtasiiddus “UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger” (UNESCO 2011). Helssega universitehta dutki Tapani Salminen (2011) lea árvoštallan áittadási sámegeielaid dáfus ja gávnahan, ahte davvisámegeiella lei čielgasit áitojuvvon sihke Norggas, Suomas ja Ruoŋas.

2.3.4 Teorijaváili

Mánggat dutkit leat vásihan ahte dutkansuorggi teorehtalaš ovddideapmi lea leamaš váilevaš, vaikko giellasosiologiija lea ovdánan 1970-logu rájes. Sii cuigot vuogáiduvvan teorijaid earret eará dannego eai atte buori vejolašvuoda ávaštit giellamolsuma ja giellamolsuma jorgalahttima. Collin Williams váruha ahte mis eai leat rivttes dieđut ja danne eat ádde dynamihka gielain mat leat oktavuodas:

...data inadequacies are a major stumbling block to the understanding of the dynamics of languages in contact. (Williams 2009: 16)

Todal čálii nákkosgirjji sámegiela ealáskahttima birra Norggas 1990-logus. Son čuoččuha ahte teoriijaovddideapmi dán fáttás lea váilevaš ja njulgestaga bisánan (2002: 21). Son čujuha Strubellii guhte atná earenoamážin, ahte dakkár álkit áicojuvvon ja álkit báddejuvvon fenomena – ovttaskas olbmuid giellaválljen – ii leat vel šaddan teorehtalaš innovašuvnna dutkansuorggi mihtilmas áššin.

...it is extraordinary that such an easily observed and recorded phenomenon – language choice among individuals – has not yet become the benchmark for theoretical innovation in these fields. (Strubell 2001: 260)

Maiddáí Ruošša njunuš giellasosiologa, professor Nikolai Vakhtin fuopmášahtta man váttis lea áddet giellamolsuma ja giellaseailuma dynamihka. Son deattuha ahte guokte giellaservodaga mat orrot leamen juste seamma dilis buot vejolaš fáktoriid dáfus, sáhttet ovdánit ollásit goappat guvlui.

Language communities might be in what appear to be exact the same situations, but as one of them shifts language rapidly to a dominant language, the latter remain their ancestors' language. And we can't explain why. (Vakhtin 2009)

Vakhtin dadjá vel álkit ja oktageardánit ahte orru leamen nu ahte jos hállit ieža jáhkket ahte giella seailu, de dat seailu. Jos eai jáhke, de giella jávká.

2.3.5 Subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Esttelaš lingvistihka professor Martin Ehala lea ovtta Katrin Niglasii (2007: 428) árvvoštallan sajáiduvvan teoriijaid ja ákkastallá ahte eanaš modeallain, maiguin guorahallá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, lea beroštupmi ovddimusat objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccain, muhto jos háliida váldit čielgasa vehádatgiela duodalaš dilis, de leat subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat dehálaččabut. Son meroštallá ahte objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat deskriptiiva čilgehusat gielladilis nugo gielladilli objektiivvalaččat lea. Subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leatge dat, mo etnolingvisttalaš joavkku lahtut áddejit daid objektiiva ceavzinnávccaid dahje mo muhtin eará joavkku lahtut, geaiguin vehádat álbmot lea oktavuodas, áddejit objektiiva ceavzinnávccaid. Subjektiiva

ceavzinnávccat leat nappo dakkár dilli, mo vehádat ieš ádde iežas gielladili ja mo majoritehta álbmot ádde vehádaga gielladili. Ehala (2009: 124) fuopmášahtta ahte muhtin dutkit, dego Richard Yvon Bourhis, Howard Giles ja Doreen Rosenthal (Bourhis et al. 1981), leat juo 1980-logu álggus earuhišgoahtán objektiiva ja subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Dattetge ođđasut áiggi bargguin leat beroštan uhcit dán erohusas. Ehala ovddida ieš málle, mainna son árvvoštallá subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, ja mun válddánge Ehala teoriija ovddideami fuopmášupmái dán dutkamušas. Ehala (2009:131) geassá ovdan ahte subjektiiva kultuvrralaš mássaerohus vehádatjoavkku ja majoritehta joavkku gaskkas lea deháleamos mihttár etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtideames. Su metoda lea dutkat dán mássaerohusa gažadanskoviin ja su hypotesa lea, ahte olbmot mearridit iežaset gielalaš láhttema dan vuodul maid sii dihtet ja dovdet iežaset giela dillin. Vehádatgiela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat dieđusge váikkuhit olbmuid jáhkuiide ja dovdduide, muhto objektiiva ceavzinnávccat eai sáhte leat áidna fámut mat váikkuhit gielalaš láhttemii. Subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccain lea maid dehálaš rolla. Ehala teoriija ja metoda leat uhccán geavahuvvon dutkamis ja danne lea menddo árrat diehtit, leago son fuobmán buoret vuogi árvvoštallat etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

2.4 Dutkanguovllu etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallamis dutkanguovllus bijan fuopmášumi dan njealji albmanepmái maid bajábealde namahuvvon teoriijat atnet dehálažžan. 1. servodaga dási fáktorat, 2. joavkodási fáktorat, 3. ovttaskas olbmo fáktorat ja 4. subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat.

Mun geavahan iežan analiissas doahpágiid maid lean viežžan sosiologijias ja sosioantropologijias: mákro-, meso- ja mikrodási, čilget iešguđet servodatproseassa dási (Andresen et al. 2011 kap. 1; Barth 1994: 183–191; Korsnes et al. 2001: 189; Schiefloe 2011: 13). Dasa lassin geavahan doahpaga sámi servodatdási. Mákrodássái gullet ovddimusat stáhta, muhto maddái riikkaidgaskasaš orgánat. Dat váikkuhit stáhta vehádatpolitihkkii iežaset konvenšuvnaiguin ja julggaštusaiguin. Riikkaidgaskasaš soahpamušat fas bidjet unnimus meriid stáhtaid vehádatpolitihkkii. Sámi ovddasteaddjithan vigget váikkuhit riikkadási politihkkii ja álgoálbmogiid riikkaidgaskasaš lihkadusa oassálastimis vigget maid váikkuhit riikkaidgaskasaš politihkkii. Mesodási lea sosiologija áddejumis omd. muhtun giela dahje gilli, ja mun gohčodan dán dutkamuša dutkanguovllu mesodássin. Mikrodásis leat uhcit ovttadagat dego

skuvlaluohkká, bearaš dahje sohka ja dáid ovttagaid ovttaskas olbmot. Go dutkkan bearrašiid ja ovttaskas olbmuid giellaválljema ja giellageavaheami, de dat lea čielga mikrodási dutkan.

Sámi servodat vástida Hyltenstam et al. (1991; 1999) joavkodási. Sámi servodat lea geográfalaččat viidát go dutkanguovllu gielddat iige gula čielgasit mesodássái iige mákrodássái. Sámi servodat ja sámepolitihkalaš vuogádat oktan iežas ásahusaiguin leat riikkaviidosas ja riikkaidgaskasaš albmaneamit. Dehálaš oasit stáhta vehádatpolitihka čađaheames dáhpáhuvet dál sámi servodaga ásahusain. Muhtimin sámi orgánat mearridit maid áššiin mat váikkuhit dán dutkamuša mesodássái. Danne sámi servodat lea muhtinlágan Sámi mákrodássi. Seammás sápmelaččain ii leat autonomiija, ja sápmelaččat leat dábálaš ássin iežaset ássanriikkain. Stáhta mearrida mealgadit sápmelaččaid siskkaldas áššiid rámmaeavttuid, ja dat čujuha dasa ahte sámi servodat gullá mesodássái.

Mesodási gielddain ja eará almmolaš dahkkiin dutkanguovllus lea ovddasvástádus mánggga áššis mat gullet stáhta vehádatpolitihka ollašuhttimii. Sihke meso- ja mikrodásis lea etnikkalaš dimenšuvdna: sápmelaččat ja earát. Dutkanguovllus ássat sihke sápmelaččat ja eará olbmot, ja gielddat ollašuhttet iežaset stivrenorgánaiguin mákrodási mearrádusaid mat gustojit sihke sápmelaččaide ja earáide. Maiddái mikrodási bearrašiin ja sogain sáhtta leat dákkár etnikkalaš juohkáseapmi ja loahpaloahpas sáhttet individuála dásis leat ovttaskas olbmot geain lea sihke etnikkalaš sápmelaš identitehta ja majoritehta identitehta. Mun in áiggo eambo vuodjut dáidda teorehtalaš váttisvuodáide. Mun fuopmášahtán, ahte etnikkalaš dimenšuvdna lea dehálaš dán dutkamušas ja dutkkan stáhta sámepolitihka ollašuhttinma guovtti dásis: sámi servodatdásis ja mesodásis.

2.4.1 Mákrodássi

Sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan sáhtta álggahuvvot mákrodásis. Servodatproseassat mat dáhpáhuvet stáhta ja riikkaidgaskasaš orgánaid dásis, váikkuhit sámegiela dillái servodagas. Dát proseassat hábmejit sihke sámegiela ekologijja dutkanguovllus ja sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. UNESCO áššedovdiid joavku čilge ahte ráđđehusain ja almmolaš ásahusain lea čielga politihka ja/dahje implisihtta doaladumit fámolaš ja fámohis gielaide (2003: 13). Vehádatgiela stáhtus sáhtta oažžut fámolaš gielain ovttagássasaš suoji dahje dat sáhtta vaikko leat gildojuvvon. Áššedovdiid joavku juohká almmolaš doaladumiid giela ektui guđa dássái (gč. govvosa 2.3).

Doarjaga dássi	Gráda	Almmolaš doaladumit giela ektui
Ovttadássásaš doarjja	5	Buot gielat leat suodjaluvvon
Earuhuvvon doarjja	4	Vehádatgiella lea suodjaluvvon ovddimusat priváhta giellašiljuid giellan. Dan geavaheames lea alla árvu (prestiša).
Passiiva assimilašuvdna	3	Ii leat čielga politihkka vehádatgiela guovdu. Fámolaš giella vuoitá almmolaš giellašiljuin.
Aktiiva assimilašuvdna	2	Eiseválddit ovddidit assimilašuvdna fámolaš gillii. Vehádatgielas ii leat suodjaleapmi.
Bákkolaš assimilašuvdna	1	Fámolaš giella lea áidna almmolaš giella, seammás go fámohis gielat eai leat dovddastuvvon eaige suodjaluvvon.
Gielddus	0	Vehádatgiella lea gildojuvvon.

Govus 2.3 Ráđđehuslaš ja ásahuslaš doaladumit ja politihkka

Gáldu: UNESCO 2003: 14

Sámegiela stáhtus Norgga ja Suoma lága mielde lea bajimus dásis UNESCO mihttáris maid dat gohčoda *ovttadássásaš doarjjan*. Stáhtaid láhkavuogádaga mielde sámegiela lea ovttadássásaš árvu riikkagielaid ektui vassis guovllus ja dutkanguovllu gielddat gullet dákkár guvlui. Sámegiella ja dárogiella leat ovttadássásaš gielat Deanu gielddas, ja suomagiella ja sámegiella Ohcejoga gielddas. Sáhtá goit dadjat ahte mákrodásis guktot gielat leat suodjaluvvon lága bokte, ja eiseválddiin lea čielga politihkka guktuid gielaid sealluheami várás. Mu gieddebargu ja guorahallamat leat čájehan ahte UNESCO meroštallamat eai dattetge heive dan dili govvádussan mii lea dutkanguovllus. Sámegiela ii sáhte geavahit buot giellašiljuin nugo riikkagiela, vaikko sámegiella lea suodjaluvvon lága mielde. *Earuhuvvon doarjja* livččii heivvolut doaba. UNESCO meroštallama mielde dat govvida dili mas eiseválddit suodjalit fámohis gielaid, ja lea čielga erohus das goas geavaha fámolaš giela ja goas fámohis giela. UNESCO (2003: 13) ovdamearka dákkár earuhuvvon doarjagis lea, ahte eiseválddit ávžžuhit etnolingvistalaš joavkkuid sealluhit ja geavahit iežaset gielaid ovddimusat priváhta giellašiljuin. Ii dákkár meroštallange govvit dili dutkanguovllus, gos sihke stáhta ja gielddat galget láchit dili sámegiela geavaheapmái almmolaš giellašiljuin ovdamearkka dihte vuodđoskuvllas ja báikkálaš politihkas.

Giellaláhka ii leat áidna láhka mii mearrida sápmelaččaid ja sámegiela árvvu ja geavaheami servodagas. Sámegiela ceavzinnávccaid árvvoštallamis ferte maid guorahallat politihka ja doaladumiid mat bohtet ovdan eará lágain ja njuolggadusain, ja maiddái riikkaidgaskasaš soahpamušain maid riikkat leat dohkkehan. Danne giddden fuopmášumi riikkaidgaskasaš soahpamušaide ja mo dat leat duohtandahkkojuvvon láhkavuogádagas. Mun bijan maid erenoamáš fuopmášumi sámehoahpahusa sajádahkii skuvllain nugo bohtá ovdan láhkavuogádagas. Dasa lassin guorahalan sámi sisdoalu

vuodđooahpahusa oahppoplánain. Dáid fáktoriid lassin anán dehálažžan fátmastit áigeperspektiivva dutkamuššii, dannego sihke Norgga ja Suoma sámepolitihka lea sakka nuppástuvvan, ja mun lean dutkamin ođđa sámepolitihka váikkuhusaid mikrodásis. Danne lea maid dehálaš váldit čielgasa, makkár lei sámegeiela dilli dalle go ođđa sámepolitihkalaš áigodat álggii 1980-logu loahpas.

Ekonomalaš fáktorat

Sámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis lea ekonomii ja dehálaš fáktor. Dákkár analiissa galggašii dahkat vuos servodaga bajit dásis. Hyltenstam et al. (1991: 83–85) áddejumi mielde lea dávjá nu ahte dain guovlluin, gos vehádat lihkestuvvá bures doalahit iežas geiela, ii leat ekonomalaš eahpedássedeaddu vehádaga ja majoritehta gaskkas. Ovdamearkka dihte katalána- ja báskagielaigiin Spánias leat gievrras ekonomalaš joavkkut iežaset ássanriikkas. Dákkár dilli ii leat dábálaš. Dávjjit lea majoritehtas sihke ekonomalaš ja politihkalaš fápmu, ja vehádatgeiela ovttaskas hálliid ekonomalaš lihkestuvvan lea majoritehtageiela máhtus gitta. Vehádatgeielat álbmoga ássanguovlu lea maid dávjá boaittoeale guovlu mii lea uhccán ovdánan riikka eará osiid ektui. Dákkár dilis lea ovdamunni, jos vehádagas leat erenoamáš ealáhusat main sii birgejit buorebut go earát. Dattetge giellamolsun ii vealtameahttumit dáhpáhuva ekonomalaš dili geažil, muhto ekonomii ja váikkuha bargovejolašvuodaide ja vehádatguovllu demografijai. Okta vejolašvuhta lea ahte vehádatgeiela hállit fertejit fárret barggu manjis majoritehtaguvlui (gč. omd. King 2009: 15). Vehádatgeielaigiin geat báhcet vehádatgeiela guvlui, šaddáges bonju ahke- ja sohka beallejuohku dannego nissoniid ja albmáid birgenláhki dávjá ii leat seamma buorre vehádatgeiela guovllus. Dannego guovllus leat uhccán nuorra olbmot, de dat váikkuha riegdanloguide, ja sosiála fierpmádagat mat geavahit vehádatgeiela geahppánit. Nubbi vejolašvuhta lea ahte majoritehta, mas lea politihkalaš ja ekonomalaš fápmu, ása bargosajiid vehádatgeiela guvlui mat geasuhit majoritehtageielat bargiid (gč. omd. Landweer 2008). Vehádatgeiela guvlui ása huvvojit urbána guovddážat gos majoritehta lea eanetlogus, oktavuhta majoritehta ja vehádaga gaskkas lassána ja vehádatgeiela guovlu gáržu dahje hádjána.

2.4.2 Vehádatgeiela servodaga klassifiseren

Fágagirjjálašvuodas leat mánnga viggamuša klassifiseret, man muttus giellaservodat lea giellamolsunproseassas. Ovddit dutkamušain (Aikio ja Lindgren 1973; Aubert 1978; Partanen 1994; Ravna 2000; Rasmussen 2005) bohtet ovdan stuorra erohusat dutkanguovllu siskko bealde sámegeiela

giellamolsunproseassas ja sáme giela ealáskahttimis. Muhtin osiin mu dutkanguovllus giellamolsun ii álgán ovdalگو 1980-logus. Muhtun osiin lei giellamolsun álgán juo 1900-logu álggus. Fishman (1991: 88–95) čilge golmmain ceškiin iežas gávccii ceahki skálas, gokko giella sáhtta leat giellamolsunproseassas. Gávccát ceahki lea eanemus áitojuvvon dilli mas ealli giella sáhtta leat. Giella ii geavahuvvo albma giellaservodagas. Dušše muhtin boares olbmot máhttet giela. Sii leat sosiálalaččat isolerejuvvon eaige leat oktavuodas gaskaneaset. Čihččet ceahkis leat eanaš giellageavaheaddjit sosiálalaččat integrerejuvvon ja etnolingvisttalaččat aktiiva olbmot, muhto riegádahttinagi boarrásabbot. Stuuramus erohus čihččet ja gávccát ceahki gaskkas lea, ahte čihččet ceahki giellageavaheaddjit hállet ain áitatvuloš giela eará vuoras olbmuiguin. Guđat ceahkis giella sirdašuvvá mánáide, ja dán ceahkkái mihtilmas ášši leage ahte giellaservodaga lahtut nagadit doalahit buolvaidgaskasaš giellasirdáseami. Fishman ákkastallá ahte vehádatgiella sáhtta seailut vaikko ii olat alit cehkiide, jos buot ahkásaččat geavahit giela lunddolaš ja eahpeformála vuogi mielde ruovttuin ja báikegottiin. Jos álbmot ássá čeahkis, de stuurra servodaga vehádatgiella sáhtta šaddat báikkálaš majoritehtagiellan. Fishman mielas lea dán ceahki olaheapmi deháleamos ášši giellamolsuna jorgalahttimis.

Hálliid joavkku sturrodas iežas álbmoga gaskkas

UNESCO áššedovdit (2003: 9) atnet vehádatgiela hálliid joavkku sturrodaga dehálaš čujuheaddjin dasa man buorit ceavzinnávccat gielas leat. Hálliid joavku leat dán dutkamušas davvisámegiela hállit oktiibuot ja dutkanguovllus. Galle olbmo hállet giela, ii leat dutkiid mielas dattetge deháleamos ášši. Dat atnet deháluš áššin dan, man stuurra oassi vehádagas hállá iežas giela (gč. govvosa 2.4).

Áittadássi	Gráda	Hálliid joavkku sturrodas iežas álbmoga gaskkas
Dorvvolaš	5	Buohkat hállet giela
Dorvvuheapmi	4	Measta buohkat hállet giela
Čielgasit áitojuvvon	3	Eanetlohku hállá giela
Hirbmadit áitojuvvon	2	Unnitlohku hállá giela
Ollásit áitojuvvon	1	Dušše muhtimat hállet giela
Jávkan	0	Ii leat oktage hálli

Govus 2.4 Hálliid joavkku sturrodas iežas álbmoga gaskkas

Gáldu: UNESCO 2003: 9

UNESCO áššedovdiid joavku árvvoštallá áittadási aiddo dan mielde, man stuurra oassi vehádaga álbmogis hállá iežas giela. Govvosis 2.4 oaidná, ahte giella lea *dorvvolaš* dilis, jos olles álbmot hállá dan. Dilli lea *dorvvuheapmi*, jos measta buohkat hállet dan. Giella lea *čielgasit áitojuvvon*, jos eanetlohku

hállá dan ja *hirmadit áitojuvvon*, jos unnitlohku álbmogis hállá dan. Jos dušše muhtimat hállet giela, de lea giella *ollásit áitojuvvon* ja dat lea *jávkan*, jos ii oktage hála dan. Sihke Fishman ja UNESCO mihttáriin bajábealde leat viehka galjes fierbmečalmmit ja danne lea váttis árvvoštallat gielladili dušše daid mielde. Eará dutkit, dego Fishman (1991), eai oba gieđahalage dakkár gažaldaga go man stuorra oassi vehádatgielat váhnemiin hállá giela mánáidasaset ovdalگو giella lea dorvvolaš.

Michael Krauss (1992; 1997: 25–26) leage dutkamušaid vuodul USA:s ja Kanádas klassifiseren álgoálbmogiid giellaservodagaid giellasirdáseami mielde (gč. govvosa 2.5), ja Trond Trosterud (2008) lea geavahan dán málle árvvoštallat sámegeielaid ja Davvi-Ruošša álgoálbmotgielaid etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Giellaservodaga klassifiseren	Giellaservodaga klassifiserema čilgehus
“a” servodagat	“a” servodagain buot buolvvaide gulli olbmot hállet giela ja buot dahje meastá buot mánát hállet álgoálbmotgiela.
“b” servodagat	“b” servodagain hállet buot ollesolbmot váhnenbuolvva rájes giela, muhto uhccán dahje ii oktage mánná hála giela.
“b-“ servodagat	“b-“ servodagain hállet ollesolbmot geat leat badjel 30 jagi giela, muhto nuorra váhneamat eai hála giela eaige dáidde mánátge hállat.
“c” servodagat	“c” servodagain hállet gaskaahkásaččat ja boarrásabbot giela, muhto nuorabut eai.
“c-“ servodagat	“c-“ servodagain leat hállit badjel 50 jagi
“-d” servodagat	“-d” servodagain leat hállit badjel 60 jagi
“d” servodagat	“d” servodagain leat hállit badjel 70 jagi
“d-“ servodagat	“d-“ servodagain leat hállit badjel 70 jagi ja sin lohku lea uhcit go logi
“e” servodagat	“e” servodagain giella lea jávkan

Govus 2.5 Álgoálbmot giellaservodagaid klassifiseren buolvvaidgaskasaš sirdáseami ja nuoramus hálliid mielde.
Gáldu: Krauss 1997: 25–26

Krauss addá servodagaide árvosániid bustávaiguin dan mielde, man nuorat nuoramus hállit leat ja earuha servodagaid dan mielde, man dábálaš lea ahte mánát hállet giela. Eai dán árvvoštallamisge leat nu baskkes fierbmečalmmit ahte heive buot diliide, muhto son addá veaháš buoret reaiddu go earát. Krauss reaidduin sáhtta árvvoštallat sámegeiela dili mu dutkanguovllus ja dutkanguovllu osiin. Krauss ii váldde dattetge vuhtii, ahte gielalaš ealáskahttin ja giellamolsuma jorgalahttin sáhtta dáhpáhuvat. Danne ii ane vejolažžan ahte mánáid ja boarrásut olbmuid gaskii báhcá okta dahje guokte buolvva geat eai máhte giela. Dakkár dilli lea Sámis omd. anáraččain (Jansson 2005: 124–127). Hyltenstam et al. (1991: 85) mielas lea fas dehálaš makkár ahkejuohku vehádatgielagiin leat. Dat rahpá vejolašvuodá

guorahallat juste dakkár dili, ahte giellasirdáseapmi lea bisánan ja fas álgán. Krauss fállá liikká dárkilut mihttára go earát. Das leat njeallje vejolašvuoda mánáid giellaoččodeami mearis: 1. buot dahje eanaš mánát máhttet giela, 2. uhccán mánát oččodit giela, 3. mánát eai dáidde oččodit giela ja 4. mánát eai máhte giela.

2.4.3 Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi

Buot teorehtalaš lahkoneamiin adnojuvvo vehádatgiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dehálažžan giela ceavzinnávccaide. Hyltenstam et al. (1999: 92) oainnu mielde giellaseailluheami váibmosis lea dat ahte ovttaskas olbmot duođaid geavahit giela, ja buot deháleamos ahte mánáid šaddadeames giella sirdása čuovvovaš bulvii lunddolaš vuogi mielde. Fishman (1991: 95) atná buolvvaidgaskasaš sirdáseami nu dehálažžan, ahte ii ane dárbbaslažžan gáibidišgoahtit vehádatgillii almmolaš fálddagaid, giela oahpaheami skuvllas dahje mediafálddagaid vehádatgillii ovdalگو buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvvá ruovttuin. UNESCO áššedovdiid joavku fuopmášahtta, ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lea eanemusat geavahuvvon fáktor etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis ja atná dan dehálažžan.

Áittadássi	Gráda	Giellaservodat
Dorvvolaš	5	Buot ahkásaččat geavahit giela, mánáid rájes.
Dorvvuheapmi	4	Muhtin mánát hállet giela buot giellašiljuin. Buot mánát hállet giela muhtin giellašiljuin.
Čielgasit áitojuvvon	3	Giela hállet ovddimusat ollesolbmot váhnenbuolvva rájes.
Hirbmadit áitojuvvon	2	Giela hállet ovddimusat vuoras olbmot ádjá-/áhkubuolvva rájes
Ollásit áitojuvvon	1	Giela hállá muhtun boares olmmoš máttarváhnenbuolvva rájes
Jávkan	0	Ii leat oktage hálli

Govus 2.6 Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi

Gáldu: UNESCO 2003: 8

UNESCO áššedovdiid joavku váldá vuhtii sihke ahkejuogu ja man dávjá mánát hállet vehádatgiela go árvvoštallá vehádatgiela áittadási (gč. govus 2.6). Muđuige sii juhket áittadási dan mielde man boarrásat nuoramus hállit leat. UNESCO áššedovdiid joavku lea juohkán *dorvvolaš* dili guovtti sadjái 5:žii ja 5--:i (2003: 7). Juohkimis árvvoštallá leago eará giella rivven vehádatgielas saji dehálaš giellašiljuin vai ii. Giella lea *dorvvolaš* dilis, jos buot buolvvat hállet giela, eará gielat eai áitte moktege, ja

buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi orru leamen lávgat. Gielladilli lea *stáđis* muhto áitatvuloš, jos buot buolvvat hállet giela eanaš oktavuodain ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi ii leat boatkanan. Áittatvuložin adnojuvvo dannego mánggagielatvuolta vehádatgielas ja ovvta dominántagielas dahje vehádatgielas ja moatti dominántagielas lea rievidan saji dehálaš gulahallanoktavuodain. UNESCO áššedovdiid joavku dattetge fuopmášahtta ahte mánggagielatvuolta ieš ii leat vealtameahttumit miige áitagiid gillii.

UNESCO áššedovdiid joavku atná gielladili *dorvvuheapmin*, jos eanaš muhto eai buot mánát dahje bearrašat servodagas hála giela vuosttaš giellan. Giellageavaheapmi sáhtta leat ráddjejuvvon dihto sosiála giellašiljuide dego ruktui gos mánát hállet váhnemiiguin, áhkuin ja ádjáin. UNESCO áššedovdiid joavku atná giela *čielgasit áitojuvvon*, jos mánát eai oahpa šat giela eatnigiellan ruovttus ja nuoramus hállit leat váhnemiid agis. Dán dásis váhnemat sáhttet hállat giela mánáidasaset, muhto dábálaččat mánát eai vástit dán gillii. Giella lea *hirmadit áitojuvvon*, jos giela hállá dušše vuorrasut buolva, áhkut, ádját ja vel boarrásabbot. Váhnenuolva sáhtta ain áddet giela, muhto dábálaččat váhnemat eai hála giela mánáidasaset. *Ollásit áitojuvvon* lea giella go nuoramus hállit leat máttarváhnenuolvvas iige giella geavahuvvo šat beaivválaš gulahallamis. Dát boarrásat dájvja muitet dušše oasáziid gielas, muhto eai geavat dan, dannego eai leat háleštallanskihpárat. Giella lea *jávkan* go ii oktage máhte šat hállat giela dahje muitte dan.

Mu dutkanguovllus lea mánggabealat gielladilli ja doppe sáhtta deaividit gielladili mii vástida eanaš cehkiid UNESCO buolvvaidgaskasaš sirdáseami mihttáris. Ođđasut áiggis lea maiddá buolvvaidgaskasaš sirdáseami dehálašvuodas ságastallon. King (2009: 13–15) guhte atná buolvvaidgaskasaš sirdáseami kritihkalaš áššin vehádatgiela seailuma dáfus, ákkastallá dutkamušaid vuodul ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi ii leat visot. Son čujuha dasa ahte ođđaáigásaš ja globála máilbmi buktá ođđa oainnuid ja áddejumi das, goas ja gos mánát ohppet vehádaga giela, ja son jearrá maid gii galgá oahpahit, mo ja manin? Dutkit atnet dájvja čielga áššin, ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi galgá dáhpáhuvvat ruovttuin ovddimusat eatnis mánnái, muhto maiddá áhčis ja áhku guoktáin. Duohta dilis mánát geavahit olu áiggi ruovttu olggobealde juo árramánávuoda rájes ja uhcit áiggi ruovttus váhnemiiguin. Sámisge lea sáme giela očcodeapmi muhtin muddui institutionaliserejuvvon nu ahte dat sáhtta dáhpáhuvvat mánáidgárddis, giellabesiin ja skuvllas, vaikko mánát eai oahpa sáme giela ruovttus. Etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallamis ferte váldit vuhtii dákkár áššiid ja guorahallat, mo mánát leat oahppan sáme giela ja man bures sii máhttet giela.

2.4.4 Oppalaš giellamáhttu

Man dábálaš lea hálliid guovttegielatvuohta ja mii giellamáhtuid lea joavkkus? Dát leat guokte fáktora Hyltenstam et al. taksonomijas, mainna árvoštallet etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Sihke ovddeš dutkamušat ja mu vásáhusat čájehit, ahte dutkanguovllu sámegiela hállit leat unnimusat guovttegielagat. Olbmot máhttet muhtimin golbma, njeallje dahje vihtta giela. Dán dilis ii leat beroštahtti dutkat sámegiela geavaheami dušše riikkagiela geavaheami ektui. Orru leamen lunddolabbo dutkat veahkadaga oppalaš giellamáhtu – álbmoga nu gohčoduvvon gielalaš repertuára. Ehala (2009: 127–128) ákkastallá ahte galgá guorahallat vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid buot gielaid ektui maiguin álbmogis lea oktavuoha. Sivvan dasa lea ahte gielalaš prestišaguovddážit leat sirdášan. Ovdal ledje deháleamos prestišaguovddážit nátionálastáhtat. Dát dilli lei 2000-logu álggus nuppástuvvan nu ahte máilmmiviidosaš kultuvra ja máilmmi fámoamos gielat ledje šaddan prestišaguovddážin maiddái vehádatgielat olbmuide. Ođđa dilli ii leat vealtameahttumit heajosmahttán vehádatgiela ceavzinnávccaid. Go nátionálastáhtaid gielat eai leat šat nu dehálaččat, de lea erohus vehádaga ja majoritehta gaskkas geahppánan. Mu dutkanguovllus leat eangalsgiella ja amerihkálaš kultuvra eahpitkeahttá dákkár prestišaguovddážit maid galgá váldit vuhtii etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvoštallamis. Danne galggašii sámegiela ja riikkagiela máhtu ja geavaheami lassin guorahallat maid gránnjáriikka gielaid ja eangalsgiela máhtu ja geavaheami, go dutká sámegiela ceavzinnávccaid. Riikkagiella mearkkaša dárogiela Deanu gielddas ja suomagiela Ohcejoga gielddas. Gránnjáriikka giella lea suomagiella Deanu gielddas ja dárogiella Ohcejoga gielddas.

Eará dutkamušat leat čájehan ahte buot sámegiela hállit eai máhte sámegiela buorebut dahje seamma bures go nuppi giela (Svonni 1993; Ravna 2000: 6). Dákkár dilli orru leamen dábálaš eará vehádatgielat servodagainge. Sally Boyd ja Karl Erland Gadeli (1999: 301) čilgeba dábálaš dili vehádatgiela hálliin leat, ahte muhtimat hállit vehádatgiela bures ja njuovžilit, muhtin hállit eai hála vehádatgiela seamma bures go nuppi giela, muhtin olbmot áddejit vehádatgiela, muhto eai máhte hállat dan. Muhtimat fas máhttet dušše veaháš vehádatgiela. Mii sáhttitge vuordit ahte dutkanguovllu sámegielagat leat heterogena joavku, mii sihke giellageavaheami ja giellagelbbolašvuođa dáfus lea oalle iešguđetlágan. Danne dutkamuš ferte sisttisdoallat guorahallama sámegiela máhtu dásis.

2.4.5 Sámegiela ásašusat ja sámegiella bargoeallimis

Dehálaš oassin riikka vehádatpolitihka čađaheames sáhttá leat cegget ásašusaid mat fuolahit vehádatgielat oahpahasšiid, oskkuáššiid, giellaplánema, dutkama ja kultuvrra. Iežasgielat mediat ja

kulturčalmmusteamit adnojuvvojit maid dehálažžan etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dáfus. (Hyltenstam et al. 1991: 101–103.) Dán dutkamušas ferte árvvoštallat dáid fáktoriid guovtti dásis. Leatgo sápmelaččain dákkár ášahusat ja leatgo dákkár ášahusat dutkanguovllus? Guorahaladettiin sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid analyseren guktuid dásiid, dannego ođđa sámepolitihka ollašuttin viehka muddui lea dán guovtti dási ovddasvástádussan. Ovdamearkka dihte sámi ášahusaid ovddasvástádus lea ráhkadit oahppomateriála ja mediafálaldaga sámegillii. Báikkálaš ášahusain fas lea ovttasvástádus sosiála- ja dearvvasvuhtafálaldagain, dábálaš skuvllain ja mánáidgárddiin ja eanaš eará almmolaš bálvalusain.

Hyltenstam et al. taksonomiias adnojuvvo buorrin, jos vehádatgielat joavkkus leat dákkár ášahusat ja dađe buoret lea mađe nannosabbot ášahusat leat vehádaga hálddašeames ja iešstivremis. Iešalddis lea sáhka man stuorra autonomiija vehádatgielat joavkkus lea iežas áššiin. Fishman lea bidjan oahpahusáššiid iežas GRID-skála njealját ja viđát ceahkkái (gč. kapihttala 2.4.6) ja vehádatgielat mediafálaldagaid ja almmolaš ášahusaid fálaldagaid sihke vuosttaš, nuppi ja goalmát ceahkkái. Su jurdda lea ahte vehádatgiella háhká alcces vuos saji vehádatgielat báikegottis, dasto dat viggá olahit goalmát ceahki. Dán ceahki mihtilmas áššit leat ahte vehádatgielagat besset hállat iežaset giela gaskaneaset bargoeallimis olggobealde lagasservodaga, vehádatgiella geavahuvo maid vehádatgielagiid ja majoritehtagielagiid gulahallamis, ja majoritehtagielagat fertejit geavahit vehádatgiela go fállat bálvalusaid ja gálvvuid vehádatálbmogii. Sáhka lea sihke priváhta, beallái almmolaš ja ollásit almmolaš bálvalusain ja gálvvuin dego gávppiin, bánkkus, poasttas ja dearvvasvuhtaguovddážiis. Nuppi ceahkis báikkálaš hálddahusat ja mediat geavahit giela, muhto ii goabbáge bajit dásis, ja vuosttaš ceahkis giella geavahuvo buot doaimmain, maidái alitoahpahusas, stáhta hálddahusat ja riikka mediain. Fishman mielas dát lea alimus dássi maid vehádatgiella sáhhtá olahit. Sáhka lea muhtinlágan kultuvrralaš iešstivrema olaheames, muhto vehádatgiella ain gilvala nannosit majoritehtagielain. Vehádatgiela sajádat ii leat sihkkarastojuvvon go majoritehtagielas leat ain eanet resurssat. (Fishman 1991: 108.)

Vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid vuđolaš guorahallamis lea nappo bargoeallin okta dehálaš giellašillju. Das sáhhtá guorahallat, man muddui sihke priváhta ja almmolaš suorggis vehádatgiella geavahuvo bálvalusaid fállamis ja gálvvuid vuovdimis.

2.4.6 Oahpahusvuogádat

Dutkit atnet oahpahusgiela ja vejolašvuoda oažžut oahpahusa vehádatgillii dahje vehádatgielas skuvlafágan dehálažžan etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dáfus. Fishman njealját ceahkki gieđahallá oahpahusa vehádatgillii. Son bidjá eaktun ahte dákkár oahpahus dáhpáhuvvá skuvllain mat devdet geatnegahtton oahpahusa gáibádusaid. Fishman earuha dán ceahkis a- ja b-skuvllaid. 4a-skuvllat leat oalle muddui vehádatgielagiid hálddus ja máksojuvvojit vehádatgielagiid ruhtarájuiguin. 4b-skuvllat leat majoritehtaálbmoga hálddus ja máksojuvvojit dán álbmoga doarjagiin, muhto oahpahus čađahuvvo goitge muhtin muddui vehádatálbmoga gillii. Fishman árvvoštallama mielde lea váddásabbo ealáskahttit vehádatgiela 4b-skuvllain go 4a-skuvllain. (Fishman 1991: 100.) Mu dutkanguovllus lea gielddaid ovddasvástádus lágidit mánáidgárdefálaldaga ja vuodđooahpahusa. Dattetge leat guovllus maid priváhta mánáidgárde- ja vuodđoskuvllalágideaddjit ja sámegiela ceavzinnávccaid dutkanguovllus galgá guorahallat sihke priváhta ja almmolaš oahppofálaldagain. Colin Baker (2001) fállá reaiddu, mainna sáhttá árvvoštallat oahpahusprográmmaid ja daid giellageavaheami. Baker vuodđuda iežas dutkama guovttegielat oahpahusmálliin mat geavahuvvojit máilmmis (2001: 184). Son earuha das beaktilis ja láivves málliid. Anán miellagiddevažžan guorahallat dáid málliid erohusa.

Láivves guovttegielat hállan- ja čállinoahpahusmáallet

Láivves guovttegielat hállan- ja čállinoahpahusmálliin deattuhit dušše ovttá giela, dábálaččat majoritehtagiela, muhto muhtin málliin maid dušše vehádatgiela (gč. govvosa nr 2.7). Boađus lea ovttagielatvuohta dahje ráddjejuvvon guovttegielatvuohta. Baker čájeha mo servodaga oahpahusulbmil váikkuha oahpahusmálliid válljemii ja gielalaš bohtosiidda. Servodaga ulbmil sáhttá leat assimileren, apartheid, muhtin muddui gielalaš riggodat ja stuorát friddjavuohta dahje iešstivren. Baker namuha guokte prográmma maid gohčoda giellahávkadanmállen. Dain majoritehtagiella geavahuvvo oahpahusgiellan vehádatgielat mánáide. Nuppi málles ii geavahuvvo álggage vehádatgiella. Nuppi málles oahpahuvvo vehádatgiella veaháš nubbigiellan. Ulbmil lea dattetge assimileren ja boađus lea ovttagielatvuohta. Čuoldin ja sirren leat guokte oahpahusmáille main vehádatgielat mánáid oahpahusgiellan lea dušše vehádatgiella eaige oahppit sáhte válljet majoritehtagiela. Čuoldimis lea apartheid servodaga ulbmil oahpahusain. Sirremis lea ulbmil stuorát friddjavuohta dahje iešstivren. Oahpahusa boađus lea čuoldimis ovttagielatvuohta ja sirremis rájálaš guovttegielatvuohta.

Prográmmamálla	Mánná-kategoriija	Luohkkálanja giella	Servodaga oahpahasulbmil	Gielalaš bohtosa ulbmil
GIELLAHÁVKADAN	Gielalaš minoritehta	Majoritehtagiella	Assimileren	Ovttagielalášvuolta
GIELLAHÁVKADAN	Gielalaš minoritehta	Majoritehtagiella mii oahpahuvo veaháš 2. giellan	Assimileren	Ovttagielalášvuolta
ČUOLDIN	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella (ii leat vejolaš válljet)	Apartheid	Ovttagielalášvuolta
GASKABODDASAŠ MODEALLA	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella álggos, ja maŋŋil majoritehtagiella	Assimileren	Buoremuddui ovttagielalášvuolta
DÁBÁLAŠ MAJORITEHTA-OAHPAHUS JA VIERROGIELLA	Gielalaš majoritehta	Majoritehtagiella, muhto minoritehtagiella fágan	Muhtun muddui gielalaš riggodat	Ráddjejuvvon guovttagielalášvuolta
SIRREN	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella (ii leat vejolaš válljet eret)	Stuorát friddjavuohta/iešstivrejupmi	Ráddjejuvvon guovttagielalášvuolta

Govus 2.7 Láivves guovttagielalaš oahpasmálla: Láivves guovttagielat hállan- ja čállinoahpasmálliid prográmmamálla, mánnákategoriija, luohkkálanja giella, servodaga oahpahasulbmil ja gielalaš bohtosiid ulbmil.

Gáldu: Baker 2001:194 Sámás: Ánne Ristiinna Hætta

Bakera terminologijja mielde gaskaboddasaš málla lea oahpahasvuohki mas geavahuvo vehádatgiella álggus, muhto maŋŋá oahpahasgiella nuppástuvvá majoritehtagiellan. Servodaga oahpahasulbmil lea assimileren ja boađus lea buoremuddui ovttagielatvuolta. *Dábálaš majoritehtaoahpahas ja vierrogiella* -málles lea oahpasmálla mii geavahuvo majoritehtagielat mánáide. Dalle majoritehtagiella geavahuvo oahpahasgiellan ja vehádatgiella oahpahuvo fágan. Servodaga ulbmil lea muhtin muddui gielalaš riggodat ja boađus lea ráddjejuvvon guovttagielatvuolta.

Beaktilis guovttagielat hállan- ja čállinoahpasmálla

Beaktilis guovttagielat hállan- ja čállinoahpasmállmálla deattuha oahpahasas eanemusat vehádatgiella dahje vehádatgiella ja majoritehtagiella seamma ollu (gč. govvosa nr 2.8). Boađus lea guovttagielatvuolta sihke čállimis ja hállamis. Dásge mearrida servodaga oahpahasulbmil sihke oahpahasgiella ja gielalaš bohtosiid. Dáin málliin eai leat ovddimusat erohusat ulbmiliin ja gielalaš bohtosiin muhto mánnákategoriijain. Mánát geat ožžot oahpahas beaktilis guovttagielat hállan- ja čállinoahpasmálliid mielde, sáhttet leat sihke gielalaš majoritehta ja gielalaš vehádaga mánát.

Prográmmamálle	Mánná-kategoriija	Luohkkálanja giella	Servodaga oahpahasulbmil	Gielalaš bohtosa ulbmil
GIELLALÁVGUN	Gielalaš majoritehta	Guokte giela ja deaddu lea nubbigielas	Pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalašvuohtha hupmamis ja čállimis
BISUHANMODEALLA	Gielalaš minoritehta	Guokte giela ja deaddu lea vuosttašgielas	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalašvuohtha hupmamis ja čállimis
GUOVTTIEGUVLLOT MODEALLA	Gielalaš minoritehta ja majoritehta seahkálaga	Sihke majoritehtagiella ja minoritehtagiella.	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalašvuohtha hupmamis ja čállimis
GUOVTTIEGIELALAŠ MAJORITEHTA-MODELLA	Gielalaš majoritehta	Guokte majoritehtagiela	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalašvuohtha hupmamis ja čállimis

Govus 2.8 Beaktilis guovttegielat hupman- ja čállinoahpasmáallet: Beaktilis guovttegielat hállan- ja čállin-oahpasmálliid prográmmamálle, mánnákategoriija, luohkkálanja giella, servodaga oahpahasulbmil ja gielalaš bohtosiid ulbmil. Gáldu: Baker 2001: 194, sámás: Ánne Ristiinna Hætta

Giellalávgun lea oaivilduvvon majoritehtagielat mánáide. Oahpahasgiellan lea sihke majoritehtagiella ja vehádatgiella ja deaddu lea nubbigielas, vehádatgielas. Ulbmil lea pluralisma ja gielalaš riggodat ja dego buot eará beaktilis oahpasmálliin lea gielalaš bohtosa ulbmil guovttegielatvuohtha hállamis ja čállimis. Bisuhanmálle fas lea oaivilduvvon vehádatgielat mánáide. Oahpahasgiella lea sihke majoritehtagiella ja vehádatgiella ja deaddu lea vuosttašgielas namalassii vehádatgielas. Ulbmil lea vehádatgiela bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat. Guovtteguvllot málle lea oaivilduvvon sihke majoritehtagielat ja vehádatgielat mánáide. Oahpahasgiellan lea sihke majoritehtagiella ja vehádatgiella. Buot oahppit galget oahppat guktuid gielaide. Ulbmil lea bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat. Guovttegielat majoritehtagiellamálle lea oaivilduvvon majoritehtagielat mánáide. Sii ožžot oahpahasu guovtti majoritehtagillii ja ohppet guktuid gielaide. Oahpahasu boadus lea bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat. Dát málle ii leat áigeguovdil mu dutkanguovllus, muhto livččii vejolaš smiehttat, ahte guovllus livččii dáro-suomagielat skuvla mii geavaha guovtti majoritehtagielat oahpasmáalle.

Dutkanguovllu oahpasmáallet

Dutkanguovllu oahpasmálliid árvoštallamis Baker juogut láivves ja beaktilis guovttegielat oahpasmálliide leat ávkkálaš readdut, dannege sámegiela seailumis ja ealáskahttimis lea oahpahasu

boadus dehálaš. Guovddáš gažaldagat leat: Leatgo dutkanguovllus oahpahusmállet mat ovddidit sámegielat mánáid sámegiela, ja ohppetgo mánát ja nuorat geain ii leat sámegiella eatnigiellan, sámegiela nu bures skuvllas ahte šaddet sámegiela hállin?

Giellamolsun lea dáhpáhuvvan dalle go mákrodási sámepolitihkka ii dorjon sámegiela nugo dál. Dan dilis muhtin dutkanguovllu sápmelaččat molso giela. Go dutkkan ođđa politihka mearkkašumi, de dutkkan maid ođđa politihka mearkkašumi olbmuide geat leat massán gielaset. Geavatlaččat dat máksá ahte dutkkan, man muddui ođđa politihkka addá sidjiide ja sin mánáide vejolašvuođa oahppat sámegiela. Sámis leat maid sakka deattuhan mánáidgárddiid rolla sámegiela sirdimis mánáide ja giela ealáskahttimis, ja mángga báikkis leat ásahan sámegielat mánáidgárddiid vai sámemánáid gielladáidu nanosmuvvá ja ovdána (gč. Storjord 2000 ja 2008). Maiddái mánáidgárddiid sáhtta juohkit Baker oahpahusmodeallaid mielde láivves ja beaktilis oahpahusmálliide. Sámegielat mánáidgárddit sámegiela hálli mánáide livččii okta dakkár beaktilis oahpahusmálla. Muhto eará beaktilis oahpahusmállet geavahuvvojit maid vuollel skuvlaahkásaš mánáide. Dásge sáhtta čujuhit anáraččaid lihkestuvvan ealáskahttimii anárašgielat giellabesiin. Doppe suomagielat mánát ožžot beaivedivššu anárašgielat birrasis gos bargit hállet dušše anárašgiela sidjiide. (Jansson 2005: 124–127.) Nuppe dáfus láivves oahpahusmállin sáhtta atnit dan go fállá sámegielat mánáide saji riikkagielat mánáidgárddiin gos eai gula sámegiela, ja láivves oahpahusmállin sáhtášii maid atnit dan go sámegielat mánát ožžot moadde diimmu eatnigielat divššu vahkus riikkagielat mánáidgárddiin. Láivves oahpahusmálla mánáidgárddis livččii maid sámegiela oahpahus moadde diimmu vahkus riikkagielat mánáide.

Eará guovlluin máilmmis dego Aotearoas ja Hawaiiis leat oaidnán ahte skuvlla ja mánáidgárddi giellafálaldagat leat deháleamos vuohki oahpahit álgoálbmotgiela mánáide. Eandalit lea šaddan nu dalle go giellamolsun lea joavdan nu guhkás, ahte váhnemat eai máhte hállat álgoálbmotgiela mánáiguin. (Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta 2011: 22–23.)

2.4.7 Etnisitehta šlájat

Hyltenstam et al. (1999: 76) mielas vehádaga etnikkalaš nanusvuohta lea dehálaš giela seailuma dáfus. Joavkkut mat etnikkalaš vuođu alde vigget ásahit sierra sosiála ja kultuvrralaš ásahusaid ja ángiruššet háhkat alceset vassis autonomiija, lihkestuvvet dábálaččat iežaset giela seailuheames. Dannego sápmelaš lihkadus barggai ángirit dákkár figgamušaiguin Ruoŧas 1990-logus, atnet dutkit ahte sámegiela ceavzinnávccat buorránedje dan áigodagas. Sii bidjet dattetge gažaldatmearkka dasa ahte leibat dát

dakkár elihtalikhkadus mii ii olus váikkuhan dábálaš olbmuid iige sápmelaš etnistehta oppalaččat nanosmuvvan. Seammás atnet vejolažžan ahte elihta láhtten váikkuha nu ahte etnikkalaš dihtomielašvuohta lassána áiggi mielde ja dat buoridivččii sámegeiela seailuma. Sáhtta váldit vuhtii dakkár vuolggasaji sihke dalle go guorahallá sámi ásaheamis ásaheamiid ja álbmoga etnistehta.

Etnistehta sáhtta maid guorahallat veaháš eará vuolggasajis go ovdalis bajábealde lea čilgejuvvon. Eandalit go guorahallá dutkanguovllu mánáid ja nuoraid identitehta, de ii dáidde govva leat nu čielggas ahte leago sápmelaš vai ii. Ođđasut dutkamušat sápmelaš etnistehtas leat čájehan ahte mánggabealat identitehta lea dábálaš muhtin sámeaguovlluin. Ollu olbmot atnet iežaset uhcit ahte eanet sihke sápmelažžan, dážan ja juoga nu earán. (Hovland 1996: 85; Sollid 2009: 49; Johansen et al. 2003; Johansen 2009.) Mun čuovun Clyne et al. (2002: 134. Dás Solli mielde 2009: 48) etnistehta áddejumi man mielde etnikkalaš identifikašuvdna lea dakkár kontinuumas mas muhtin olbmot identifiserejit iežaset nannosit etnikkalaš joavkkuin ja muhtumiin lea geahnohut identifikašuvdna etnikkalaš joavkkuin. Anán maid vejolažžan ahte olbmuid leat eanet go okta etnikkalaš etnistehta. Čuovvumuš das lea ahte etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallamis ferte váldit čielgasa álbmoga etnistehta šlájain ja mo dát albaneamit váikkuhit sámegeielagiid giellageavaheapmái ja moksii oahppat sámastit dain geat eai máhte sámegeiela.

2.4.8 Ođđa giellašiljuid ja media vuostáiváldán

UNESCO áššedovdit (2003: 11) fuopmášahttet ahte ii sáhte guorahallat vehádatgeiela ceavzinnávccaid dušše árbevirolaš giellašiljuin dego ruovttus ja lagasservodagas. Ođđa áigi buktá maid ođđa giellašiljuid. Ovdamearkkat das leat TV, giehtatelevovnnat ja mánáidgárddit. Go servodat ja olbmuid eallindilli nuppástuvvá, de sáhttet maid ođđa giellašiljut ihtit. Muhtin giellaservodagat lihkestuvvet viiddidit iežaset giellaid geavaheami ođđa giellašiljuide, muhto eanaš áitojuvvon giellaid servodagat eai nagat dahkat dan. Dábálemos dilli lea ahte skuvllat, ođđa bargobirrasat, ođđa mediat oktan áibmomeidagat ja interneahhta dušše lasihit fámoláš giellaid fámu ja geavaheami. Vehádatgiellaid geavaheapmi geahppána ja vuottahallá gilvvus.

Although no existing domains of the endangered language may be lost, the use of the dominant language in the new domain has mesmerizing power, as with television. (UNESCO 2003: 11)

Jos giellaservodagas ii duostto modernitehta hástalusaid iežas gielain, de giella šaddá eanet ahte eanet berošmeahtumin ja dat stigmatiserejuvvo. Sáme giela ceavzinnávccaid mihtideames anán sáme giela geavaheami ođđa giellašiljuin ja mediain áige guovdilin. Dán dutkamušas geahčadange erenoamážit, mo nuorra informánttat – 10–16-jahkásaččat – geavahit sáme giela ja eará gielaid ođđaáigásaš mediain. Dat addá gova das, man bures sáme giella lea nagadan ráhkadit saji nuorra olbmuid eallimis dehálaš giellašiljuide.

Áittadássi	Gráda	Áitatvuloš giela geavaheapmi ođđa giellašiljuin ja mediain
Dynámalaš	5	Giella geavahuvvo buot ođđa giellašiljuin
Nanus/aktiiva	4	Giella geavahuvvo eanaš ođđa giellašiljuin
Vuostáiváldi	3	Giella geavahuvvo ollu ođđa giellašiljuin
Njoahci	2	Giella geavahuvvo muhtin ođđa giellašiljuin
Uhcimus	1	Giella geavahuvvo dušše muhtin hárvenas ođđa giellašiljuin
Ii mihkkege	0	Giella ii geavahuvvo álgage ođđa giellašiljuin

Govus 2.9 Ođđa giellašiljuid ja media vuostáiváldin

Gáldu: UNESCO 2003: 11

UNESCO áššedovdiid joavku atná giellaservodaga *dynámalažžan*, jos vehádatgiella geavahuvvo buot ođđa giellašiljuin ja *nanusin*, jos giella geavahuvvo eanaš ođđa giellašiljuin (gč. govvosa 2.9).

Giellaservodat lea *vuostáiváldi*, jos giella geavahuvvo eanaš ođđa giellašiljuin ja *njoahci*, jos giella geavahuvvo muhtin ođđa giellašiljuin. UNESCO atná vejolažžan dili mii Sámis lea dábálaš, namalassii ahte skuvla ja ođđaáigásaš bargoeallin sáhttet leat ođđa giellašiljut gos vehádatgielas sáhtta leat sajádat (2003: 11). Dattetge lea dárbu problematiseret UNESCO vuogi klassifiseret giellaservodagaid.

Ovdamearka dihte skuvla ii leat ođđa albmanepmi mu dutkanguovllus, muhto moderniserenproseassas mii dáhpáhuvai 2. máilmmesoadi maŋŋá šattai skuvla dehálabbon go ovdal. Ovdal mánat geavahedje uhcit áiggi skuvllas ja eanaš mánat ohppe fidnu váhnemiin ruovttus. Danne ii lean skuvlla giellageavaheapmi nu dehálaš sáme giela seailuma dáfus dolin go nuppi máilmmesoadi maŋŋá lea leamaš. Dán áigodagas lea skuvla ja internáhtat leamaš riikkagielat giellašiljut main sáme gielas lei uhccán sadi. (Lindgren 2010: 85–86.) Lea baicce ođđa áiggi dáhpáhus ahte sáme giella geavahuvvo vuodđoskuvllas oahpahušgiellan ja oahpahuš nubbi-/vierrogiellan. Dan dáfus skuvla lea ođđa sáme gielat giellašilju ja sáhttaguorahallat sáme giela ceavzinnávccaid skuvlla giellageavaheames ja oahppiid giellageavaheames skuvllas. Sáme giela nannosut sajádat almmolašvuodas dáidá leat maid

lasihan sámegeiela geavaheami muhtin bargosajiin. Sámegeielat almmolaš bargosajit dáidet leat ođđa giellašiljut dutkanguovllus. Man muddui sámegeiella geavahuvvo ođđa priváhta bargosajiin, livččii fas goalmmát giellašilju. Dihtor, giehtatelevonnat ja elektrovnnalaš spealut livčče fas nuppit ođđa giellašiljut main sáhtta dutkat sámegeiela sajádaga.

2.4.9 Dálá giellašiljuid trenda

UNESCO (2003: 10) áššedovdiid joavkku árvoštallama mielde bohtet etnolingvisttalaš ceavzinnávccat ovdan go dutká treanddaid vehádatgiela geavaheames iešguđege giellašiljus. Áššedovdiid mielas lea čielga oktavuoha buolvaidgaskasaš sirdáseames ja dálá giellašiljuid treanddain. Gos, geaiguin ja maid fáttáin giella geavahuvvo, váikkuha dasa sirdašuvvágo giella čuovvovaš bulvii vai ii. Sii leat juohkán dálá giellašiljuid guđa dássái (gč. govus 2.10) ja árvoštallet áittadási dan mielde, man ollu vehádatgiella geavahuvvo iešguđege giellašiljus ja doaimmas ja man ollu eará gielat geavahuvvojit. UNESCO áššedovdiid joavku deattuha ahte mánggagielatvuoha lea dábálaš dilli eanaš guovlluin máilmmis. Giela hállit eai dárbbáš leat ovttagielaš vai gielas livčče buorit ceavzinnávccat. Muhto giela ceavzinnávccaide lea mearrideaddji, ahte vehádatgielas lea mihtilmas doaimma kultuvrralaččat dehálaš giellašiljuin. (2003: 11.)

Áittadássi	Gráda	Giellašiljut ja doaimmat
Dievaslaš geavaheapmi	5	Giella geavahuvvo buot giellašiljuin ja buot doaimmain
Mánggagielat ovttadássásašvuoha	4	Guokte dahje eanet gielat geavahuvvojit eanaš sosiála giellašiljuin ja eanaš doaimmain
Sodni giellašiljut	3	Giella geavahuvvo ruovttu giellašiljus ja olu doaimmain, muhto váldoálbmoga giella lea čáhkkegohtán alcces saji maiddá ruovttuin
Ráddjejuvvon dahje formála giellašiljut	2	Giella geavahuvvo ráddjejuvvon sosiála giellašiljuin ja olu doaimmain
Garrasit ráddjejuvvon doaimmain	1	Giella geavahuvvo dušše muhtin ráddjejuvvon giellašiljuin ja uhccán doaimmain
Jápmán	0	Giella ii geavahuvvo mange giellašiljus iige guđege doaimmas

Govus 2.10 Dálá giellašiljuid treanda

Gáldu: UNESCO 2003: 10

Anán váttisin dutkat treanddaid dálá giellašiljuin UNESCO čilgehusaid mielde. Doahpagat maiguin sii árvoštallet áittadási leat vuohkkasat, muhto čilgehusat eai heive dan duohtadillái mii lea mu

dutkanguovllus. Treanddat sámegiela giellašiljuin leat maid iešguđetláganat dutkanguovllus, ja molsašuddet gilázis giláži. UNESCO áššedovdiid joavkku árvoštallama mielde lea vehádatgielas *dievaslaš geavaheapmi*, jos giella geavahuvvo buot giellašiljuin ja buot doaimmain. Áššedovdiid joavku gohčoda dili mas guokte dahje eanet gielat geavahuvvojit eanaš sosiála giellašiljuin ja eanaš doaimmain *mánngagielat ovttadássásašvuohtan*. Áššedovdiid joavkku čilgehusas boahtá ovdan ahte dat leat ovddimusat smiehttan diglossiija birra: Fámolut giella geavahuvvo eanaš almmolaš oktavuodain earret eará skuvllas. Vehádatgiella fas geavahuvvo árbevirolaš ásašusain, báikkálaš gávppiin ja eará sajiin gos báikegotti olbmot deaivvadit.

One or more dominant languages, rather than the language of the ethnolinguistic group, is/are the primary language(s) in most official domains: government, public offices, and educational institutions. The language in question, however, may well continue to be integral to a number of public domains, especially in traditional religious institutions, local stores, and those places where members of the community socialize. (UNESCO 2003: 9)

Dákkár gielladili boađusin lea ahte vehádatgiela hállit geavahit iešguđege giela iešguđetlágan doaimmain. Vehádatgiella geavahuvvo eahpeformála dilálašvuođain ja ruovttuin, majoritehtagiella almmolaš oktavuodain, hálddahasas, almmolaš kantuvrrain, skuvllain ja nu ain. Dutkanguovllus ii leat álo sáhka *dákkár* mánngagielat ovttadássásašvuođas. Oidnen iežan gieddebargguin, oassálasti observašuvnnain, informánttaid jearahallamiin ja dokumeanttaid guorahallamis, ahte mánngga báikkis sihke sámegiella ja riikkagielat geavahuvvojedje sihke almmolaš ja eahpealmmolaš giellašiljuin. Sámegiela olbmot geavahedje sámegiela maiddái formála giellašiljuin dego skuvllas, politihkalaš čoahkkimiin, almmolaš kantuvrrain ja priváhta fitnodagain. Dattetge ii lean sáhka dievaslaš geavaheames, dannege sii molsot giela riikkagiellan go dihtet ahte nubbi olmmoš ii máhte sámegiela.

UNESCO (2003: 10) áššedovdiid joavkku meroštallama mielde *sodni giellašiljut* lea dilli mas vehádatgiella manaha sajádaga, ja ruovttuin váhnemat geavahišgohtet majoritehtagiela mánáiguin árgabeaivvi eallimis. Mánát fas sáddet beallegielagin (semi speakers) iežaset gielas. Váhnemat ja boarrásut olbmot leat dávjá guovttegielagat. Sii áddejit ja hállet guktuid gielaid. Guovttegielat mánát sáhtášedje leat dakkár bearrašiin main aktiivvalaččat geavahit vehádaga giela. UNESCO áššedovdiid joavku atná dás čielga áittan dan ahte majoritehtagiella beassá ruovttuide. Dát ii leat áibbas vuogas čilgehus dilis mii lei mu dutkanguovllus 2007–09 go dutkamuš dahkkojuvvui. Áššedovdiid joavkku čilgehus heive buorebut dillái mii lei muhtin gilážiin dutkanguovllus gitta dassáži go ealáskahttináigodat álggii 1990-logu álggus.

Dalle eai hállan sámegiela mánáide mángga ruovttus, vaikko ollesolbmot sámástedje gaskaneaset. Dan manjá lea šaddan vierrun, ahte sámegielat olbmot hállet sámegiela mánáiguin sihke dalle go guktot váhnemat máhttet sámástit ja maiddái dalle go nubbi váhnen ii máhte. Dat ahte mánát ohppet sámegiela dušše nuppi váhnemis ja riikkagiela (dahje eará giela) nuppis ii oro leamen ovdamearka das, ahte riikkagiella lea bahkken ođđa giellašilljui namalassii ruovttuide, muhto ovdamearka das ahte sámegiella lea lávken ođđa giellašilljui go sirdašuvvá mánáide seahkálasgielat ruovttuin.

UNESCO (2003: 10) áššedovdiid joavku gohčoda dili mas vehádatgiella geavahuvvo ovddimusat formála giellašiljuin, dego ritulain ja hálddahasas, *ráddjejuvvon dahje formála giellašilljun*. Giella sáhtta geavahuvvot servodatguovddážiin, festiválain ja meanuin gos servodaga boaresolbmot deaivvadit. Ráddjejuvvon giellašiljuide sáhttet maid gullat ruovttut gos áhku guokta buolvva ahkásaččat ja boarrásut olbmot ássat, ja boaresolbmuid eará árbevirolaš deaivvadanbáikkid. Ollu olbmot áddejit giela, muhto eai máhte hállat dan. Dannego giellamolsun lea dáhpáhuvvon dutkanguovllu ollu bearrašiin, de leat olbmot geat mánnávuodá rájes leat gullan sámegiela ja áddejit dan, muhto eai sámás ieža. Nancy Dorian (1981) ákkastallá ahte olbmot geat leat dákkár dilis, sáhttet gullat giellaservodahkii vaikko ieža eai hála vehádatgiela. Mu dutkanguovllus dákkár olbmot deaivvadit sámegiela formála giellašiljuin maid dego almmolaš čoahkkimiin, ipmilbálvalusain ja Davviriikkalaš Sámi TV-ođđasiin. Dattetge dát ovdamearkkat eai dáidde leat symbolalaš giellageavaheami ovdamearkkat, nugo UNESCO áššedovdiid joavku lea dan oavvildan, muhto baicce ovdamearkan das ahte individuála dásis besset sii geat dušše áddejit sámegiela, gullat sámegiela almmolaš giellašiljuin main lea alla árvu. Čuovvumuš das sáhttáge leat ahte olbmot geain lea passiiva máhttu sámegiela, hállagohtet sámegiela aktiivalaččat.

UNESCO (2003: 10) áššedovdiid joavkku mielas vehádatgielas leat heajos ceavzinnávccat, jos dat geavahuvvo *dušše garrasit ráddjejuvvon giellašiljuin*. Dákkár giellašiljut sáhttet leat erenoamáš dáhpáhusat. Dábálaččat leat servodagas duođaid uhccán maiddái giellageavaheaddjit, ovdamearka dihte ritulaid jođiheaddjit geat hállet giela dušše dihto meanuid lágideames. Muhtin eará olbmot sáhttet muitit oasážiid gielas. Muhtin osiin dutkanguovllus – eandalit davit oasis leat gilážat gos dušše muhtin olbmot muitet oasážiid sámegiela. Giela hállit leat uhccán ja sii leat boarrásat. Eará olbmuid sámegiela geavaheapmi lea fas ráddjejuvvon dearvvaheamiide. Sáhtášii dearvvaheami maid gohčodit ritulá geavaheapmin, vaikko UNESCO áššedovdit orrot atnimin vehádatgiela geavaheami oskku meanuin ritulá geavaheapmin.

2.4.10 Eará gielaide hállit ja sámegeiella

Guovddáš gažaldat etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis lea, makkár vejolašvuođat vehádatgielat olbmui lea geavahit giela. Dehálaš ášši dan oktavuodas lea, ohppetgo eará olbmot go vehádatlahtut ieža vehádatgiela. Lynn Landweer (2008) árvvoštallá Papua Ođđa Guinea mánggagielatvuođa seailuma gávccii etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihttára ektui maid *Summer School of Linguistics* lea ovddidan lagabui 300 giellaservodaga dutkamis Papua Ođđa Guineas. Landweer buktá ovttá ođđa mihttára digaštallamii, namalassii sisafárrejeaddjiid giellageavaheami. Son maid geavaha doahpaga *core of fluent speakers* dahjege nana giellahálddašeaddjiid joavku. Landweer ákkastallá ahte giellaservodahkii fárren olbmuid giellageavaheapmi váikkuha dasa, man nana giellahálddašeaddjiid joavku dorjojuvvo dahje billistuvvo. Giellaservodahkii fárrema sivvan sáhttet leat bargu, gávpeoktavuođat ja náitalanvierut.

One of the ways that core of fluent speakers is either supported or undermined is through the language use characteristics of those who immigrate to a speech community (whether through employment, trade alliances, or marriage patterns). (Landweer 2008)

Landweer mielas fertejit leat doarvái nana giellahálddašeaddjit vai etnolingvisttalaš joavku nagadivččii doalahit vehádatgiela. Báhcetgo doarvái nana giellahálddašeaddjit, lea gitta das maid sisafárrejeaddjit muhtin giellaservodahkii dahket. Papua Ođđa Guineas fárrejit dávjá oahpaheaddjit, báhpat, dearvvašvuohtabargit ja eanadoallospesialisttat iežaset giellaguovllus eará guovlluide. Nuorra olbmot gávdnetge dávjá earágielat guimmiid ásodatskuvllain dahje bargoeallimis eará giellaguovlluin. Landweer atná dáid olbmuid giellaválljema kritihkalažžan vehádatgielaide seailuma dáfus, ja son fuopmášahtta njeallje giellaválljema: 1. Sisafárrejeaddjit leat aktiiva guovttegielagat. Sii hállit iežaset ođđa ruovttuguovllu árbegiela. 2. Sisafárrejeaddjit leat passiiva guovttegielagat. Sii áddejit iežaset ođđa ruovttuguovllu árbegiela, muhto geavahit muhtin *lingua franca* dahje iežaset eatnigiela. 3. Sisafárrejeaddjit eai máhte ođđa ruovttu árbegiela ja gulahallet dušše muhtin *lingua franca* dahje gávppašangiela (trade language) bokte. 4. Sisafárrejeaddjit doalahit iežaset eatnigiela ja gáibidit ahte nuppit olbmot dán ođđa ruovttuguovllus galget dan hállat singuin.

Man muddui eará olbmot ohppet vehádatgiela, váikkuhit nappo etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide dannege dat váikkuha vehádatálbmoga vejolašvuhtii geavahit iežaset giela. Eanemus vaháguhttin muhtin guovllu árbegillii atná Landweer njealját molssaeavttu, mas sisafárrejeaddjit eai oahpa giela ja oččodit guovllu árbegiela hálliid baicce geavahit sisafárrejeaddjiid giela. Giellamolsundilis ja eandalit

giellamolsuma jorgalahttimis ii leat dehálaš dušše, ohppetgo olggobeale álbmogii gulli olbmot vehádatgiela. Lea maid dehálaš ohppetgo vehádatálbmogii gulli olbmot geat leat vásihan giellamolsuma, vehádatgiela. Landweer ieš juohká sisafárrejeaddjiid guovtti jovkui: allastáhtusa bargguide gullevaš olbmot dego oahpaheaddjit, báhpát, dearvvašvuohtabargit ja spesialisttat ja eará giellajovkui gullevaš náittosguoimmit. Dákkár juohku ii oro leamen ávkkálaš mu dutkanguovllus. Ovttaskas olbmot sáhttet ja dávjá gulletge goappašiid joavkkuide, degomat suomelaš doavttir guhte lea náitalan sápmelaččain. Muhto danne giellamolsum lea dáhpáhuvvan dutkanguovllus, de sáhtášii leat ávkkálaš dutkat dan maid dakkár sápmelaččat dahket geat leat massán giela. Ohppetgo sii sámegiela ieža? Hállletgo mánáide jos leat oahppan giela? Atnetgo fuola das ahte iežaset mánát ohppet sámegiela, jos ieža eai hála/eai máhte hállat sámegiela mánáideasetguin?

2.4.11 Mikrodássi

Ovttaskas olbmo dásis leat guokte fáktora Hyltenstam et al. taksonomiijas: giellaválljen ja sosialisašuvdna. Giellaválljemis lea sáhka das, goappá giela guovttegielat olbmot välljejit hállat eará guovttegielagiiguin. Sosialiseremis lea sáhka das, goappá giela váhnemat välljejit hállat iežaset mánáide šaddadeames? Mis lea uhccán diehtu das, mo sámi váhnemat dahket giellaválljema mánáide ja välljejit bajásgeassit mánáid sámegielaiguin dahje guovttegielaiguin. Eanaš dutkamušat leat dahkkojuvnon giellamolsumdilis ja gieđahallet, manne sápmelaččat eai sirdde sámegiela mánáide (Aikio ja Lindgren 1973; Aikio 1988; Johansen 2009).

Huss (1999) ja Jansson (2005) leaba fas guorahallan, manne olbmot välljejit sámástit mánáiguin. Huss čilge ahte sámegiela sirdáseapmi mánáide sáhtta leat gielalaš emansipašuvdna. Todal (2002) fas lea dutkan, manne olbmot välljejit skuvlafága *sámegiella nubbigiellan* mánáide ja gávnnašii, ahte kulturseailluheapmi lea dehálaš motiiva, muhto maiddá mánáid integrašuvdna sámegiela servodahkii lea dehálaš daidda olbmuide. Leat vel uhcit dutkamušat mat guorahallet, manne guovtte- ja mánggagielat sápmelaččat välljejit hállat sámegiela eará guovtte- ja mánggagielat olbmuiiguin. Elina Helander-Renvall (1984) dutkamuš Badje-Sohpparis Ruota bealde čájeha, ahte olbmot doalahit giellavieruid mat leat árrat sajáiduvvan. Sámegielaiguin sámástit daiguin geat máhttet sámegiela, danne leat hárvádan sámástit dihto olbmuiiguin. Landry, Allard ja Henry (Landry et al. 1996: 447) fas geavaheaba doahpaga *Individual network of linguistic contacts* – das duohko sámegillii: *lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádat*. Mun anán dán doahpaga miellagiddevažžan, danne das gávdno čilgehus, mo

olbmot doalahit dahje masset vehádatgiela. Lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádat lea guovddáš biras, gos olmmoš oččoda gielalaš máhtu ja maddái doaladumi giela hárrái. Dát psykologalaš fáktorat váikkuhišgohtet olbmo gielalaš láhttemiidda mat iešalddes váikkuhišgohtet olbmo *lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádahkii*. Fierpmádat lea oassin stuorát giellaservodagas ja nuppástusat ovttaskas olbmuid lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádahkii šaddet loahpaloahpas váikkuhit olles joavkku etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide, mii dasto addá dieđu ruovttoluotta sosiopsykologalaš dássái. Jos ollugat geavahit giela, de lea buorre váikkuhus sosiopsykologalaš dássái. Jos ollugat heitet geavaheames giela, goitge dehálaš giellašiljuin dego mánáiguin, de dat dilli váikkuha heittohit sosiopsykologalaš dássái.

Maddái sáme giela seailumis ja ealáskahttimis ferte olbmuid individuála lingvisttalaš oktavuođain leat dehálaš rolla. Jos olbmot doalahit ja viiddidit sáme giela fierpmádaga, de dat dáidá leat nana etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mearka. Nuppe lágan albmanepmi, ahte olbmot heitet hállamis giela ja lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádagat uhccot dahje cuovkanit, dáidá čájehit heajos etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

2.4.12 Servodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái

UNESCO (2003: 14) áššedovdiid joavku lea gieđahallan giellaservodaga lahtuid doaladumiid iežaset giela hárrái ja fuopmášahtta, ahte dain leat dávjá individuála erohusat (gč. govvosa 2.11).

Gráda	Servodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái
5	Buot lahtut atnet iežaset giela árvvus ja dorjot dan ovddideami
4	Eanaš lahtut dorjot iežaset giela seailluheami
3	Ollu lahtut dorjot iežaset giela seailluheami, nuppit mahkaluššet dahje sáhttet vel doarjut giellajávkama
2	Muhtin lahtut dorjot iežaset giela seailluheami, nuppit mahkaluššet dahje sáhttet vel doarjut giela jávkama
1	Dušše muhtin hárvnas lahtut dorjot iežaset giela seailluheami, nuppit mahkaluššet dahje sáhttet vel doarjut giellajávkama
0	Li oktage beroš das jos giella jávká. Buohkat millosepmosit geavahit fámolut giela.

Govus 2.11 Servodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái

Gáldu: UNESCO 2003: 15

Giellaservodaga lahtut eai leat dábálaččat bealátmeahttumat iežaset giela hárrái. Dat sáhttet atnit dan mihtilmas áššin iežaset servodahkii ja identitehtii ja doarjut dan ovddideami. Dat sáhttet geavahit giela

almmá doarjjokeahtá dan ovddideami, dat sáhttet heahpanit iežaset giela dihte ja danin eai doarjjo dan ovddideami, dahje dat sáhttet atnet iežaset giela giksin ja danin dat aktiivvalaččat garvet dan geavaheami. UNESCO áššedovdiid joavku atná buoremussan vehádatgiela ceavzinnávccaide dan, ahte buot lahtut atnet iežaset giela árvvus ja dorjot dan ovddideami. Nubbin buoremussan atná ahte eanaš lahtut dorjot dan ovddideami. Vearrámus dilli lea ahte ii oktage beroš, jos giella jávká ja buot hállit geavahit millosepmosit eará, fámolut giela. Vaikko UNESCO atná joavkku lahtuid doaladumiid dehálaččabun go eará olbmuid doaladumiid, de orru leamen čielggas ahte guovllus gos ášset sihke vehádatgielagat ja eará olbmot, de eará olbmuid doaladumit váikkuhit maid vehádatgiela ceavzinnávccaide. Danne anán dehálažžan sáme giela ceavzinnávccaid guorahallamis dutkat maid doaladumiid vehádatgielagat vásihit sihke iežaset joavkku lahtuin ja eará olmuin.

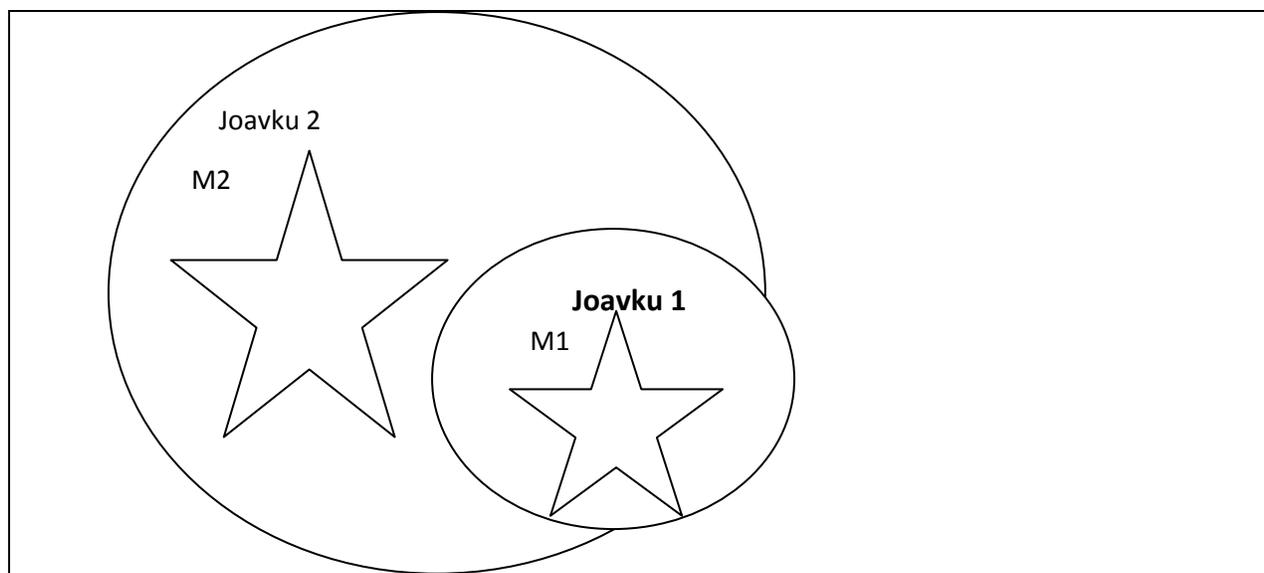
2.4.13 Subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Vehádatgielaid giellamolsun, giellaseailun ja giellamolsuoma jorgalahttin leat mánggabealat albmaneamit maid dutkit eai ádde dievaslaččat. Mikrodásis sáhtá háhkat lasi dieđuid ja áddejumi dutkanjearahallamiiguin (gč. maid kapihtala 3.4.3). Lea vejolaš jearrat váhnemiin, manne sii leat välljen hállat dahje manne eai leat välljen hállat sáme giela mánáiguin. Válljema vuodđu soaitá leat, makkárin sii subjektiivvalaččat atnet sáme giela dili ja dehálašvuoda. Mun gávnnan doarjaga dákkár jurddašepmái Ehala guokta Niglasii (2007) ja Ehala (2009) čállosiin subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid birra. Subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat ovddimusat dilli nugo vehádat ieš ádde iežas gielladili ja mo majoritehta álbmot ádde vehádaga gielladili. Vehádaga ja majoritehta vuorrováikkhusas ovdánit dahje hedjonit vehádaga subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat. Doaba lea čuožžilan juo 1980-logus go Bourhis et al. (1981) fuopmášedje ahte etnolingvisttalaš ceavzinnávccain lea maiddái psykologalaš bealli ja joavkku áddejumi iežas ceavzinnávccain ii álo čuovo objektiivva ceavzinnávccaid fáktoriid (Ehala ja Niglas 2007: 248).

Ehala (2009: 128) ákkastallá ahte subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat dehálabbot go objektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat, dannego buotlágan gielalaš infrastruktuva, ásašusat ja eará fáktorat eai sáhte dáhkidit giellaservodaga joatkevašvuoda, jos dan lahtuide lea cieggan dakkár jurdda ahte sin giella lea hehttehussan mobiila ja gilvaleaddji birrasis. Danne ideologalaš ja symbolalaš fáktorat, regionála solidaritehta, alla dahje vuollegis kultuvrralaš iešdovdu, medias ráhkaduvvon ja viidát mitaluvvon boahhteáiggi višuvnnat, sáhttet šaddat mealgat dehálabbo fáktoran giellaseailuma dáfus go

ledje ovdal. Čuovvumuššan das lea ahte mii dárbbasit eanet gárgeduvvon mihttáriid etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtideapmái, erenoamážit daid gielaid dáfus mat objektiiva eavttuid mielde orrot ceavzimin vuohkkasit ja bures. Sáhtášiige leat nu ahte sámegeiela objektiiva ceavzinnávccat leat buorit dutkanguovllus, muhto liikká leat subjektiiva ceavzinnávccat heajut. Danne anán dehálažžan dutkat, mo sámegeiela geavaheaddjit ieža árvoštallat iežaset dili. Vuosttamuzžan danne go giellamolsun lea váikkuhus moanaid olbmuid persovnnalaš mearrádusas ja dát olbmot eai dáidde mearridit daid objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid vuodul. Sii mearridit iežaset subjektiivvalaš árvoštallama vuodul dan, mo sii atnet sámegeiela giid birgemin gilvvus eará joavkkuiguin.

Dieđalaš čilgehus objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccain ii dáidde šaddat dievaslaš čilgehus duohta dilis. Jos boahtá ovdan ahte giellamolsuna jorgalahttin dáhpáhuvvá, de dákkár albmaneammi sáhtta leat maid moanaid ovttaskas olbmuid dihtomielalaš välljen. Sii sáhttet leat maid välljen iežaset gielalaš láhttema dan vuodul maid atnet buoremussan alceseseaset ja iežaset mánáide. Ehala ja Niglas (2007) leaba dutkan Estteatnama vehádatgiela vörugiela subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dan málle mielde maid Ehala ovddida čállošis: *An Evaluation Matrix for Ethnolinguistic Vitality* (Ehala 2009). Deháleamos mihttár Ehala matrikssas lea kultuvrralaš mássaerohus vehádaga ja majoritehta gaskkas. Jos vehádatálbmot atná iežas kultuvrralaš mássa fuonibun go majoritehtaálbmoga kultuvrralaš mássa, de leat etnolingvisttalaš ceavzinnávccat negatiivvalaččat ja giellamolsun sáhtta dáhpáhuvat.

Govus 2.12 Kultuvrralaš mássa erohus. Kultuvrralaš mássa erohusa gávdná go árvoštallá vehádaga, joavku 1, ja majoritehta, joavku 2, kultuvrralaš mássaid M1 ja M2. Gáldu: Ehala 2009: 133

Etnokultuvrralaš mássa mihtideames lea vuodđun ahte olbmot árvvoštallet iežaset siskkáldas joavkku (Joavku 1) fámolut olggobeale joavkku (Joavku 2) ektui (gč. govvosa 2.12). Dát árvvoštallan dahkkojuvvo sihke kultuvrralaš, politihkalaš, ekonomalaš ja demográfalaš givrodaga ja stáhtusa dáfus. Dán árvvoštallama boađus lea joavkku iežas kultuvrralaš mássa M2 ja fámolut joavkku kultuvrralaš mássa M1. (2009: 131.) Mun anán doahpaga *etnokultuvrralaš mássa* beroštahttin dán dutkamušas, muhto geavatlaš sivaidd geažil in dutkka etnokultuvrralaš mássa buot gažaldagaiguin maid Ehala lea gárgedan dákkár dutkama várás. Dattetge galggašii sámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallama oktavuodas guorahallat maid beliid main kultuvrralaš mássaerohus boađášii ovdan. Oainnut ja jáhkut mat čájehit kultuvrralaš mássaerohusa, sáhttet boahit ovdan go jearrá olbmui sin ovddeš ja dálá giellageavaheames, mo sii leat válljen giela(id) mánáide, man duđavaččat sii leat sámegeielat fáldalagaide ja mo sii vásihit eará olbmuid doaladumi sámegeiela hárrái. Subjektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mearkkat sáhttet maid boahit ovdan go jearrá mánáin ja nuorain, makkár doaladumit sis leat sámegeiela hárrái ja man ollu sii jáhkket iežaset šaddat geavahit sámegeiela boahhteáiggis.

2.5 Teorijaid árvvoštallan

Dán kapihttala ulbmil lea gávdnat teorehtalaš vuodá árvvoštallat sámegeiela etnolingvisttalaš návccaid dutkanguovllus. Sajáiduvvan teorijaid gieđahallamis leat boahán ovdan erohusat. Hyltenstam et al. (1991; 1999) deattuhit čielgasit mákrodási dili mearkkašumi etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Sin mielas servodaga bajit dássi váikkuha sápmelaččaid joavkodássái ja mikrodássái ja sii ákkastallet, ahte lea dehálut rievdadit fáktoriid servodaga dásis vai váfistivččii sámegeiela seailuma (1999: 90). Man muddui ovttaskas vehádatlahtut geavahit vehádatgiela, ii leat dušše gažaldat ovttaskas olbmui, gulahallamii dahje doaladumiide huksejuvvon válljemis. Sin giellaválljen baicce speadjalastá stáhtusa mii gielas lea joavkkus ja servodagas oppalaččat (Hyltenstam et al. 1999: 50). Giellaseailuma váibmosis lea dattetge dat, ahte ovttaskas olbmot duođaid geavahit giela, ja buot deháleamos ahte mánáid šaddadeames sirdása giella čuovvovaš bulvii lunddolaš vuogi mielde (1999: 92). Sihke Fishman (1991) ja UNESCO (2003) leat muhtin muddui Hyltenstam vuostebealit go deattuhit ovddimusat mikrodási fáktoriid vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis (gč. maiddái Todal 2002:36). Sámis leat dattetge muhtin ealáskahttindoaimmat leamašan 30–40 jagi, ja danne sámegeiela dilli dutkanguovllus ii heive álo árvvoštallat buot UNESCO ja Fishman fáktoriid mielde. Mun anán Fishman gávccii ceahki ja UNESCO ovcci mihttára ávkálaš instrumeantan, maiguin sáhtán árvvoštallat dehálaš

beliid vehádatgiela dilis, muhto daid vugiid lassin dárbbášan teorehtalaš lahkoneami áddet mii dáhpáhuvvá mákrodásis nugo Hyltenstam et al. fáallet.

Ehala ja Niglas (2007) ja Ehala (2009) cuigejit ahte eanaš viggamušain árvvoštallat etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid lea giddejuvvon fuopmášupmi objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Dutkit eai leat viggan árvvoštallat, mo giela hállit ieža árvvoštallet subjektiivvalaččat iežaset giela ceavzinnávccaid. Danne dutkit eai nagat áddet vehádatgiela duohta dili eaige deaivva go vigget árvvoštallat giela boahhteáiggi: Molsotgo giela hállit giela vai eai? Ehala teoriija ja vuohki dutkat subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid lea uhccán geavahuvvon ja danne lea menddo árrat diehtit leago su vuohki buoret go earáid vuogit. Anán dattetge Ehala jurdaga miellagiddevažžan, dannego su ákkastallan orru leamen lunddolaš: Olbmot mearridit iežaset gielalaš láhttema dan vuodul makkárin sii dovdet iežaset giela dili leat. Vehádatgiela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat dieđusge váikkuhit olbmuid jáhkuiide ja dovduide, muhto objektiiva ceavzinnávccat eai sáhte leat áidna fámud mat váikkuhit gielalaš láhttemii. Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat ja giellaekologiija fas leat doahpagat mat leat lahkalaša. Guktuin lea lingvisttalaš ja psykologalaš bealit. Guktot leat čadnon politihkalaš ja ekonomalaš fápmostruktuvrraide ja guktuin lea váibmosis dat ahte gielas leat hállit geat máhttet ja hálliidit geavahit giela. Danne orru lunddolaš guorahallat daid albmanemiid mángga dásis: mákrodásis, sámi servodatdásis, mesodásis ja mikrodásis.

3 Metoda

Giellasosiologijja lea fágaidrasttildeaddji dutkansuorgi, mii lea luoikkahan olu dutkanmetodaid servodatdieđalaš dutkamis. Sámisge giellasosiologat geavahit dávjá servodatdieđalaš dutkamis oahpes metodaid dego gažadanskovi (Helander-Renvall 1984; Todal 2002; Scheller 2004), áiccademiid (Huss 1999; Lindgren 2000; Jansson 2005), dokumeantaanaliissa (Todal 2002; Scheller 2004; Rasmussen 2005), ja dutkanjearahallama iešguđege vuogi mielde, strukturerejuvvon, beallestrukturerejuvvon dahje rabas ságastallama (Helander-Renvall 1984; Aikio 1988; Partanen 1994; Lakomäki 1997; Lindgren 2000). Okta vuohki meroštallat dutkama ulbmila lea dadjat, ahte dutkan lea dihtomielalaš ja systemáhtalaš doaimma mainna gávdná ođđa dieđuid. Dáid dieđuid háhkamis ja giedahallamis sáhtta geavahit mánggaid vugiid. Danne lea bággu válljet ja mearridit, makkár metodat heivejit dutkančuolmma lahkoneapmái ja čoavdimii. Metodaválljen mearrida mo dutki bargá ođđa dieđuid háhkamiin. Mun čuovun dás Halvorsena guhte dadjá, ahte metoda lea gáržžit meroštallojuvvon dieđalaš doaimmaid giehtaduodji dahje dárkilabbot čilgejuvvon oahppu bargoneavvuid birra maid geavaha go čoaggá dieđuid:

Metode er snevert definert den håndverksmessige siden av vitenskapelig virksomhet, eller mer presist læreren om de verktøy en kan benytte for å samle inn informasjon. (Halvorsen 2003: 12)

Čilgen ja árvoštalan dán kapihttalas daid válljemiid maid lean dahkan dutkanproseassas, namalassii mo mun lean čoaggán dieđuid ja giedahalan daid. Mun lean sihke dieđuid háhkamis dutkamuššii ja dieđuid juohkimis dutkamuša birra geavahan golbma giela: dáro-, sáme- ja suomagiela. Dán kapihttalas buvttán ovdan dutkanbarggu giellageavaheami. Guorahalan loahpas daid ehtalaš árvoštallamiid maid lean dahkan dutkkadettiin.

3.1 Metodaválljen

Metodologalaš válljen dán dutkamušas lea giellasosiologalaš gieddebergu mii sisdoallá sihke áiccademiid, dokumeantaguorahallama, áššejearahallamiid, gažadanskoviin kvantitatiiva jearahallamiid ja kvalitatiiva dutkanjearahallamiid. Dát dutkan čuovvu dan árbevieru mii álggahuvvui 1970-logus Sámis (Aikio ja Lindgren 1973). Metodat leat ovddiduvvon Sámis mángga giellasosiologalaš dutkanprošeavttas (ee. Helander-Renvall 1984; Aikio 1988; Partanen 1994; Lakomäki 1997; Todal 1998; 2002; Huss 1999 ; Svonni 1999; Lindgren 2000; Scheller 2004; Jansson 2005; Rasmussen 2005). Gieddebergu lea

juhkkuojuvvon golmma oassái. Lahkonan golmma iešguđetlágan vuogi mielde dutkanulbmila, ja danne geavahan golbma dutkanmetodage. Dutkkan sápmelaččaid ja sámegiela sajadaga mákrodásis, sámí servodagas ja dutkanguovllu guovtti gielddas ovddimusat dokumeantaanaliissain ja áššejearahallamiiguin. Mánáid ja nuoraid giellaguorahallamis geavahan kvantitatiiva guorahallanvuogi mas mun gažadanskoviin čohkken dieđu ja gieđahalan daid SPSS-statistihkkaprográmmain dihtoris. Váhnemiid jearahallamis geavahan kvalitatiiva metoda mas čohkken dieđuid dutkanjearahallamiiguin. Mun lean maid jearahallan 13 nuora kvalitatiiva jearahallanmetodaiguin.

3.2 Dokumeantaanaliisa

Dokumeantaanaliisa lea deháleamos dutkanmetoda dutkamuša njealját kapihttalis gos árvvoštalan sápmelaččaid ja sámegiela sajadaga mákrodásis Norggas ja Suomas. Dat metoda lea maid guovddázis go árvvoštalan sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid sámí servodaga dásis ja dutkanguovllu guovtti gielddas, Ohcejogas ja Deanus. Čálalaš dokumeanttat addet vejolašvuođa hermeneutihkalaš lahkonanvuohkái man ulbmil lea dulkot teavsttaid. Dulkodettiin čájehan sámegiela oppalaš dili sihke Norggas, Suomas ja dutkanguovllus. Dáinna bohtet ovdan rámmaeavttut mat leat sámegiela sirdáseames mánáide dán guovllus, ja dát rámmaeavttut čilgejit mánja beali sámegiela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccain. Deskriptiiva dieđut mat bohtet ovdan skuvlaguorahallamis, dievasmahttet objektiiva ceavzinnávccaid gova, dasgo dán dieđuin bohtet ovdan man ollu mánát ja nuorat máhttet sámegiela ja man bures nuorat geardi máhttá giela. Mun geavahan maid muhtin bohtosiid kvantitatiiva ja kvalitatiiva guorahallamiin kártet sámegiela subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, maid veardidan objektiiva ceavzinnávccaiguin mat bohtet ovdan dokumeantaanaliissas ja áššejearahallamiin (gč. maiddái kapihttaliid 5 ja 6).

Dokumeanttaid maid geavahan, sáhttá juohkit guovtti oassái. Vuosttaš jovkui gullet formála dokumeanttat dego riikkaidgaskasaš soahpamušat, almmolaš čielggadusat, vuodđoláogat ja eará lágat, Sámedikkiid čielggadusat ja mearrádusat, gielddaid politihkalaš mearrádusat ja statistihkkaguovddáziiid veahkadatdieđut. Nuppi jovkui gullet juridihkka- ja servodatdutkiid dutkamušat oktan ovddeš giellasosiologalaš dutkamušaiguin. Muhtimin ii leat leamaš vejolaš gávdnat vástádusaid dihto gažaldagaide čálalaš gálduin, ja dalle lean áššejearahallamiin háhkan dárbbalaš dieđuid. Áššejearahallamiin lean dáhtton fáktadieđuid dihto áššiid birra olbmui geain lea buorre diehtu juste dán áššiin. Sivvan dasa sáhttá leat ahte sin bargui gullá diehtit daid áššiid birra. Ovdamearkka dihte lean

dihtoštan Deanu ráđđealbmás Jørn Aslaksenis (2008) sámegiela geavaheami birra Deanu gieldda politihkalaš čoahkkimiin ja áššebáhpáriin. Lean maiddái gažadan Ohcejoga beaiveruovttu jođiheaddji Sari Inkisa (2009) gieldda sámegielat beaiveruovttuid ovddideames.

3.3 Kvantitatiiva dutkan

Dutkamuša kvantitatiiva oassi lea guorahallan, maid lean dahkan Ohcejoga ja Deanu gielddaid gávccii gielddalaš vuođdoskuvllas. Danne gohčodan dutkamuša skuvlaguorahallamin. Dán gávccii skuvllas golbma leat Ohcejoga gielddas: Gáregasnjárgga skuvla, Ohcejohnjálmmi skuvla ja Njuorggáma skuvla. Vihtta skuvlla fas leat Deanu gielddas: Sirmá skuvla, Deanu Sámeskuvla, Sieiddá skuvla, Bovccá skuvla ja Juovlavuona skuvla. Skuvlaguorahallamii oassálaste 193 informántta. Sii vázze 4.–9 luohkáid Ohcejoga gielddas ja 5.–10. luohkáid Deanu gielddas. Oahppit ledje dattetge seamma agis, 10–16 jagi, dannego Norggas mánát álget vuosttaš luohkkái guđajahkásažžan ja Suomas čiežajahkásažžan. Informánttat dahke 71 proseantta dan gávccii skuvlla oahppiin geat ledje ulbmiljoavkkus. (Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08.) Hellevik (1999: 110) mielas leat kvantitatiiva dutkanvuogi iešvuođat juste dat, ahte dutki háhká stuorát ovttadagain dieđuid maid sáhtá buohtastahttit, son buktá dáid dieđuid ovdan nummiriiguin ja čađaha statistihkalaš analiissa diehtomatriissa loguguin. Mun lean viežžan dieđuid dutkanguovllu 10–16-jahkásaččain. Daid dieđuid lean bidjan SPSS-statistihkkaprográmmii dihtoris, ja mun geavahan dan prográmma materiála analyseremis.

Skuvlaguorahallan lea veahkadatguorahallan mii lea čielgasit ráddjejuvvon dihto veahkadahkii. Dán veahkadagas leat 271 olbmo ja 193 dahjege 71 proseantta sis leat mielde guorahallamis. Danne ii sáhte rehkenastit guorahallama vástádusain signifikánttaid ja generaliseret bohtosiid stuorát veahkadahkii. Bohtosat mat bohtet ovdan, leat informánttaid vástádusat ja analiisa lea dahkkojuvvo informánttaid vástádusaid vuođul.

3.3.1 Gažadanskovi gažaldagat

Skuvlaguorahallamis lean geavahan 13-siidosaš gažadanskovi (mielddus 1) man gažaldagaiguin lean váldán čielgasa informánttaid giellamáhtu ja giellageavaheami. Lean jearahallan sihke njálmmálaš giellageavaheames ja maid gielaid informánttat välljejit go geavahit iešguđetlágan mediaid. Muhtin gažaldagaiguin lean dutkan informánttaid doaladumiid daid gielaid hárrái maid olbmot hállet Deanuleagis: dárogiella, sámegiella ja suomagiella. Daid gielaid lassin lea maid eanğalsgiella fárus,

dannego lea oidnosis mángga sajis mánáid ja nuoraid eallimis (gč. maddái kapihttala 2.4.4). Loahpas lei gažaldat informánttaid etnikkalaš identitehta birra.

Gielalaš historjá

Gažadanskovi gažaldagaiguin lean guorahallan informánttaid bearrašiid gielalaš historjjá golmma buolvvas. Maid gielaid sii ieža máhttet ja sin oarbinat, maid gielaid váhnemat ja áhkut ja ádját máhttet. Analiissas guorahalan leago giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin dáhpáhuvván. Mun lean guorahallan informánttaid historjjás sivaidd, manne sis lea iešguđetlágan máhttu sámegeiela, ja lean geavahan dasa gažaldagaid dego gos sii leat ássan, maid gielaid geavahedje mánáidgárddis, leatgo máhttán giela uhccin maid eai šat máhte hállat, mii lea oahpahušgiellan skuvllas ja maid gielaid ohppet skuvllas fágan.

Njálmmálaš giellageavaheapmi

Muhtin gažaldagat ledje hábmejuvvon nu ahte dat čájehit mánáid árgabeaivvi njálmmálaš giellageavaheami iešguđet giellašiljus dego bearrašis váhnemiiguin, áhkuiguin ja ádjáiguin, oarbiniiguin ja eará fulkkiiguin. Mun lean jerran maid gielaid sii hállat skuvllas oahpaheaddjiiguin ja skuvlaskihpáriiguin, ja asttuáiggis skihpáriiguin ja ollesolbmiguin. Ulbmilin lei guorahallat treanddaid njálmmálaš giellageavaheames ja dutkat informánttaid lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádagaid (gč. maddái kapihttala 2.4.11).

Media geavaheapmi

Čieža gažaldaga ledje informánttaid elektrovnnalaš mediaid geavaheami birra ja makkár gielaid sii válljejit dákkár mediaid geavaheames. Das lei sáhka rádio guldaleames, dihtorspealuid speallamis, TV geahččamis, DVD- ja videofilmmaid geahččamis, interneahhtasiidduid lohkamis ja telefovnnaid teakstadieđuid čállimis. Jurddan lei guorahallat informánttaid sámegeiela geavaheami mediain ja ođđa giellašiljuin, dannego vehádatgiela geavaheapmi medias ja ođđa giellašiljuid vuostáiváldin adnojuvvo dehálažžan vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis (gč. maddái kapihttala 2.4.8).

Doaladumit gielaidektui

Guvttiin gažaldagain guorahallen informánttaid doaladumid dárogiela, eangalsgiela, sámegiela ja suomagiela hárrái. Nuppiin gažaldagain guorahallen man ollu sii jáhkket iežaset šaddat geavahit iešguđege giela boahhteáiggis. Nuppiin gažaldagain guorahallen man bures sii liikojit gullat iešguđetge gielaide. Dainna gažaldagain guorahallen doaladumiid mat sáhttet váikkuhit sámegiela geavaheapmái, ja mainna sáhtášii ávaštit sihke ealáskahttima ja giellamolsuma (gč. maddái kapihttala 2.4.12).

Etnihkalaš etnisitehta

Gažadanskovi loahpas lei okta gažaldat informánttaid etnihkalaš identitehta birra ja dasa lei vejolaš merket mánggabealat etnisitehta. Jurddan lei ahte informánttat eai dárbbáš välljet ovttá váldoetnisitehta. Sii sáhtte baicce merket man nanus iešguđege etnisitehta lei ja välljet sihke dáža, sápmelaš, suomelaš ja eará etnisitehta, jos ieža dovde alddiset lean eanet go ovttá etnisitehta. Dat gažaldat rabai maid vejolašvuoda guorahallat oktavuoda informánttaid etnisitehta ja iežas, váhnemiid ja áhku guoktá giellamáhtu gaskkas ja oktavuoda informánttaid giellamáhtu, etnihkalaš etnisitehta ja giellageavaheami gaskkas (gč. maddái kapihttala 2.4.7).

3.3.2 Kategorijaide juohkin

Etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallamis adnojuvvo mánáid sámegiela máhttu miellagiddevažžan. Mun anán beroštahttin gávnnaht man bures dutkanguovllu nuorat geardi máhttá sámegiela ja analiissas guorahalan, manne sin sámegiela máhttu lea iešguđege dásis. Danne lean välljen geavahit skuvlanguorahallama informánttaid sámegiela máhttu dego siskkimus sadjin rieggás man birra analiisa jorrá. Gažadanskovis ledje golbma gažaldaga mat čájehit informánttaid sámegiela máhttu:

1. Man bures hálat sámegiela? Lei vejolaš vástidit: “Mun hálán bures”, “Mun hálán viehka bures”, “Mun hálán veaháš” ja “Mun in máhte hállat”. (Gč. gažadanskovi s, 2. Mielladus 1.)
2. Man bures áddet sámegiela? Lei vejolaš vástidit: : “Mun ádden bures”, “Mun ádden viehka bures”, “Mun ádden veaháš” ja “Mun in ádde”. (Gč. gažadanskovi s, 2. Mielladus 1.)
3. Čuoččuhusat iežas giellamáhtu birra. Molssaeavttut ledje: “Mun hálán muhtin gielaide seamma bures. Namut daid gielaide:”, “Mun hálán dárogiela buoremusat”, “Mun hálán sámegiela buoremusat”, “Mun hálán suomagiela buoremusat” ja “Mun hálán buoremusat eará giela go

dárogiepla, sámegiela dahje suomagiela. Makkár giellabat dat lea?” (Gč. gažadanskovi s, 7. Mielddus 1.)

Lean válljen ráhkadit informántakategoriijaid dán golmma gažaldaga vuodul, dannego dáid gažaldagaid ovttahttin dahká vejolažžan kategoriseret informánttaid buorebut ja riektásut go dušše ovtta bajábeale namahuvvon gažaldaga vuodul.

Kategoriijameroštallamat

Mun geavahan njeallje kategoriija ja gohčodan informánttaid Sámegiela 1 -joavkun, Sámegiela 2 -joavkun, Sámegiela 3 -joavkun ja Sámegiela 4 -joavkun. Sámegiela 1 -joavkku informánttat leat vástidan, ahte sii áddejit ja hállet sámegiela bures dahje viehka bures ja leat merken, ahte hállet sámegiela buorebut dahje seamma bures go eará giela. Dán joavkku informánttain lea sámegiela dominánta dahje dásseidis guovttegielatvuolta. Sámegiela 2 -joavkku informánttat hállet ja áddejit sámegiela bures ja viehka bures, muhto oaivildit iežaset hállat eará giela(id) buorebut go sámegiela. Sis lea riikkagiela dominánta guovttegielatvuolta. Sámegiela 3 -joavkku informánttat hállet ja/dahje áddejit veaháš sámegiela. Dahje sii leat merken ahte hállet veaháš sámegiela ja áddejit giela viehka bures. Dahje sii leat merken ahte eai sámás, muhto áddejit sámegiela viehka bures dahje veaháš. Sii leat buohkat merken, ahte hállet eará giela(id) buorebut go sámegiela. Sin guovttegielatvuolta sámegielas ja riikkagielas lea uhccán ovdánan. Sámegiela 4 -joavkku informánttat eai hála eaige ádde sámegiela.

Kategoriijaid subjektiiva bealli

Informánttaid juohkin njealji kategoriijai dahká vejolažžan sirret informánttaid vuohkasit dan analiissa várás mas dutkkan manne informánttain lea iešguđetlágan máhttu sámegielas. Deattuhan ahte juohkin kategoriijaide lea dahkkojuvvon informánttaid vástádusaid vuodul, ja dainna lágiin boahtá ovdan informánttaid subjektiiva áddejupmi giellamáhtus. Jos livččen dutkan informánttaid hállanmáhtu sámegielas ja nuppi gielas lingvisttalaš dutkanmetodaiguin, de dat soaittäšii addán eará bohtosiid. Nubbi eará dutkamuš (Svonni 1993) čájeha dattetge, ahte mánát leat čeahpit árvvoštallat iežaset sámegiela ja riikkagiela máhtu. Mun anáŋge informánttaid subjektiiva árvvoštallama giellamáhtus dehálaččabun go olggobeale olbmo árvvoštallama informánttaid giellamáhtus. Dán dutkamušas guorahalan informánttaid giellageavaheami iešguđetlágan giellašiljuin sámegiela kategoriijaid mielde. Dáin giellašiljuin subjektiiva dovdu dáidá leat fárus mearrideamen informánttaid giellageavaheami iige objektiiva árvvoštallan

giellamáhtus. Mun giddden erenoamáš fuopmášumi Sámegeiela 1 ja 2 -joavkkuid erohusaide giellageavaheames ja dutkkan erohusaid dán guovtti joavkku lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagain.

3.3.3 Guorahallama čadaheapmi

Ovdalgo čadahin kvantitatiiva guorahallama skuvllain, ásahin uhca refereansajoavkku. Joavkkus ledje golbma máná/nuora dutkanguovllu gránnjágielddain. Joavkkus ledje 11-jahkásaš gánda, 13-jahkásaš gánda ja 15-jahkásaš nieida. Sin giellamáhttu vástidii dutkamuša kategorijaid Sámegeiela 1, Sámegeiela 2 ja Sámegeiela 3. Guokte informántta ásaiga Norgga bealde ja okta Suoma bealde. Sii devde gaskaboddasaš gažadanskovi iehčanassii, muhto sáhtte mus dáhttut veahki. Dat lei seamma metoda maid mun maŋŋá geavahin skuvllain. Mii árvoštalaimet refereansajoavkku lahtuiguin ovttaid mielde skovi hámi (layout), earkil gažaldagaid sisdoaluid ja informántta iežas vástádusaid. Sin cuiggodusaid ja evttohusaid vuodul buoridin gažadanskovi.

Mun čadahin guorahallama Deanu ja Ohcejoga gielddaid skuvllain 2008 giđđadálve. Ohcejoga gieldda *rektor ja čuvgehusdoaimma jođiheaddji* Arja Alaraudanjoki ja Deanu gieldda *bajásšaddanhoavda* Geir Tvare leigga addán lobi čadahit skuvlanguorahallama gieldda skuvllain. Soai leigga maid addán dieđu skuvllaid jođiheaddjiide, ahte dutkanlohpi lei miedihuvvon. Moadde vahku ovdalgo čadahin guorahallama dihto skuvllas, fitnen doppe hálešteamen oahpaheaddjiiguin ja jođiheaddjiiguin. Dalle sohppojuvvui maid, ahte oahpaheaddjit sáddejedje diehtoreivve skuvlanguorahallama birra váhnemiidda ja ahte sii čogge miehtancealkámušaid go mánát máhcahedje daid. Mus lei álo telefovnnas oktavuohka sihke skuvllaid jođiheaddjiiguin ja oahpaheaddjiiguin ovdalgo bohten skuvllii čadahit guorahallama. Juohke báikkis diehtujuohkin váhnemiidda manai bures. Skuvlla bargit čuvvo njálmmálaš soahpamuša dárkilit ja fuolalaččat. Sii muittuhedje oahppiid guorahallama birra ja čogge munnje miehtancealkámušaid. Vásihin ovttasbarggu skuvllaiguin erenomáš buorin.

Diehtujuohkin váhnemiidda ja lobi miediheapmi

Dušše oahppit geat ledje ožžon lobi ruovttus searvat dutkamuššii, besse fárrui skuvlanguorahallamii. Dát lei eaktun sihke Norgga ja Suoma dutkanlobi miediheames. Váhnemat ožžo diehtoreive “Deanu nuoraid giellanguorahallan” (mielddus 2), mas miehtancealkámuš lei oassin. Reivves ledjen čilgen mas mun jearan skuvlanguorahallamis ja masa mun áiggun geavahit dieđuid. Mun deattuhin ahte guorahallamii searvan

lei eaktodáhtolaš, ja ahte mánná sáhtii goas beare geassádit guorahallamis iige dárbbášan čilget manne geassádii. Váhnen/fuolaheaddji oaččui mus gažadanskovi ovddalgihtii jos háliidii. Diehtoreivves bođii maid ovdan ahte ii lean mihkkege váikkuhusaid mánnái jos ii searvan guorahallamii. Lohpidin maid anonymiseret ovttaskas oahppi dainna lágiin, ahte in čále dutkamuššii dieđuid inge earáláhkai juogat dieđuid, maid sáhtta guorrat ruovttoluotta dihto ovttaskas olbmui. Muitalin maid ahte in atte dieđu ovttaskas oahppi birra eará olbmuide dego ovdamearkka dihte oahpaheaddjiide dahje skuvlla jođiheaddjiide. Čilgejin maid ahte diehtomateriála dego skovit maida oahppit leat vástidan, duššaduvvo dutkanprošeavtta loahpas. Okta váhnen háliidii oaidnit gažadanskovi ja dan son oaččui mus. Nuppi eará váhnemis bohte gažaldagat guorahallama birra e-poasttas ja mun vástidin daidda. Guktot váhnemat attiiga mánnái lobi searvat guorahallamii.

Guorahallama čađaheapmi skuvllain

Skuvlanguorahallan čađahuvvui skuvllas oahpahasdiimmu áigge. Mun ledjen fárus juohke luohkás ja jođihin guorahallama ieš. Eanaš luohkain lei oahpaheaddji maid fárus ja muitalii álggus, ahte dál lea dutki bohtán. Dasto mun dearvvahin oahppiid. Mun čilgejin álo guorahallama ulbmila ja muhtin eará geavatláš ášši dego ahte ii oktage oaččo diehtit juste maid earkil oahppi lea vástidan ja maddái ahte lei lohpi geassádit, jos man nu siva geažil ii háliidan deavdit skovi dahje deavddedettiin háliidii heaitit vástideames. Okta oahppi geassádii vaikko sus lei lohpi oassálastit. Buot eará oahppit vástidedje gažaldagaide, sii ledje maid ožžon lobi ruovttus. Mun muitalin maid oahppiide ahte sáhtta mus dáhttut veahki, jos ii ádde gažaldagaid dahje jos imašallá maid nu. Okta čuolbma lei ahte jerren dakkár áššiid birra maid vástádusaid oahppit eai álo diehtán. Dat šattai čuolbman, ovdamearkka dihte go jerren áhkuid ja ádjáid giellamáhtuid birra. Muhtimat dadje juo luohkkálanjas ahte eai diehtán, ja muhtimat leat čállán skovvá kommentáran ahte eai dieđe maid gielaid áhku ja ádját máhtte. Dákkár váttisvuodaide čujuhan go buvttán ovdan skuvlanguorahallama bohtosiid. Bajit luohkáid oahppit devde skovi sullii 15–20 minuhtas, vuolit luohkáid oahppit geavahedje dávjá olles diimmu, ja uhcit mánáin ledje maid eanet gažaldagat skovi birra go bajit luohkáid nuorain. Njealji skuvllas: Ohcejohnjálmmi skuvllas, Deanu Sámeskuvllas, Sieiddá skuvllas ja Juovlavuona skuvllas, fitnen guktii čađaheamen guorahallama, dannego muhtin oahppit ledje ožžon lobi ruovttus searvat, muhto eai lean skuvllas dalle go mun čađahin guorahallama vuosttaš háve. Eará skuvllain eai livčče eanebut searvan vaikko livččen nuppes fitnan.

3.3.4 Dieđuid gieđahallan

Gažadanskoviid dieđuid lean bidjan SPSS-statistihkoprográmmii Veršuvdna 18:ai Windows várás, ja lean dainna huksen diehtomatriissa maid lean analyseren SPSS-prográmmas. Mun lean diehtomatriissas viežžan deskriptiiva dieđuid mat earret eará čájehit informánttaid, sin oarbiniid, váhnemiid ja áhku guoktá ádjáin oppalaš gielalaš repertuára. Cross tab -funkšuvnnain lean ohcan oktavuodá mánáid sámegeiela máhtu ja eará fáktoriid gaskkas, ovdamearkka dihte áhku guoktá ja váhnemiid giellamáhtus, oahpahusgielas ja mánáidgárddi gielas. Seammaláhkai lea informánttaid sámegeiela kategoriija leamaš guovddážis, go lean guorahallan sin sámegeiela geavaheami sihke njálmmálaš giellašiljuin ja mediagiela válljemis. Maiddái gažaldagat mat guorahallet informánttaid doaladumiid gielaid ektui ja informánttaid etnikkalaš etnisitehta, leat analyserejuvvon mánáid sámegeiela máhtu hárrái. Juohke háve go lean guorahallan informánttaid sámegeiela máhtu eará fáktora ektui, lean maid ohcan kausálaoktavuodá informántta sohkabeali, ruovttugieldda ja skuvladási (gaskacehkiid ja nuoraidcehkiid dahje gaska- ja badjedási) hárrái. Dakkár oktavuodát namuhuvvojit ovdanbuktimis dalle go leat gávdnon.

Gažadanskovvá lei vejolaš merket lasi dieđuid mángga gažaldaga olis. Informánttat leat viššalit geavahan dan vejolašvuodá ja leat ovdamearkka dihte merken maid eará gielaid váhnemat máhttet, mat giellavierut sis leat iežaset oarbiniiguin dahje makkár mánggabealat etnikkalaš identitehta sis lea. Gažadanskovi loahpas lea sierra kommentárhoassi masa mángasat leat čállán oanehis kommentáraid. Buot kommentáraid lean čohkken sierra dokumentii ja buvttán osiid dain ovdan dain vuollekapihttaliin gosa gullet.

3.3.5 Skuvllat, oahpahusgiella ja oassálastin

Dutkanguovllus leat gávccii gieldda skuvlla ja okta priváhta skuvla. Buot gávccii gieldda skuvllas oassálaste oahppit guorahallamii. Okta priváhta skuvla Norga bealde, Montesori skuvla Luovttejogas, ii leat fárus guorahallamis (gč. *Montesori skuvla* – vuollekapihttala vuolábealde). Go joatkagis geavahan doahpaga dutkanguovllu skuvllat, de oaivildan gieldda skuvllaid mat leat fárus guorahallamis, in leat dalle váldimin Montesori skuvlla fárrui ovdamearkka dihte oassálastinproseantta árvoštallamis. Dan árvoštallamis geavahin luohkkálisttuid main ledje buot oahppiid namat luohkáid mielde. Mun ožžon skuvllain luohkkálisttuid maid geavahin go čađahin guorahallama skuvllain ja geavahan luohkkálisttuid das maid go rehkenasttán oassálastinproseantta oppalaččat ja eará fáktoriid ektui dego oahpahusgiela, sohkabeali ja agi. (Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08.)

Oahppit ja oahpahušgiella

Dutkanguovllu skuvllain lea dárogiella áidna oahpahušgiella Bovccá, Juovlavuona ja Sieiddá skuvllas. Deanu Sámeskuvllas ja Sirmá skuvllas lea fas sámegiella áidna oahpahušgiella. Buot Suoma beale skuvllain: Gáregasnjárgga, Ohcejohnjálmmi ja Njuorggáma skuvllain, lea sihke sámegiella ja suomagiella oahpahušgiellan ja oahppit leat sirrejuvvon oahpahušgiella mielde nu ahte sámegiella oahpahuš ja suomagiella oahpahuš leat sierra luohkáin. Dutkanguovllus 80 oahppi ožžo oahpahuš sámegillii viđa skuvllas. Suoma beale golmma skuvllas ledje 30 oahppi sámegiella oahpahušas: Gáregasnjárggas 14, Ohcejohnjálmmis 14 ja Njuorggámis guokte. Norgga bealde ledje 50 oahppi sámegiella oahpahušas guovtti skuvllas, namalassii Sirmá skuvllas ja Deanu Sámeskuvllas Deanušalddis. Sirmás ledje 15 oahppi ja Deanu Sámeskuvllas 35 oahppi. Norgga bealde ožžo 157 oahppi oahpahuš dárogillii golmma skuvllas: 81 Sieiddás, 44 Bovccás ja 32 Juovlavuonas. Suomagiella oahpahušas ledje 34 oahppi golmma Suoma beale skuvllas: 12 Gáregasnjárggas, 15 Ohcejohnjálmmi skuvllas ja čieža Njuorggáma skuvllas.

Skuvllat ja guorahallama oassálastin

Dutkanguovllu gávccii skuvllas ledje oktiibuot 271 oahppi guorahallon luohkáin. Suoma bealde Ohcejoga gieldda skuvllain ledje 64 oahppi ja Norgga bealde Deanu gieldda skuvllain 207 oahppi (Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08).

Gielda	Skuvlla namma	Oahppiid mearri	Oassálastit	Oassálastinproseanta
Ohcejoga gielda	Gáregasnjárga	26	17	65
	Ohcejohnjálbmi	29	28	97
	Njuorggán	9	9	100
	Ohcejoga gielddas oktiibuot	64	54	84
Deanu gielda	Sirmá	15	14	93
	Deanu Sámeskuvla	35	32	91
	Sieiddá	81	49	60
	Bovccá	44	30	68
	Juovlavuotna	32	14	44
	Deanu gielddas oktiibuot	207	139	67
Dutkanguovllus oktiibuot		271	193	71

Govus 3.1 Skuvllat, oahppiidmearri ja oassálastin: Ohcejoga gieldda ja Deanu gieldda skuvllaid oahppiidmearri, oassálastinlohku ja oassálastinproseanta. Dutkanguovllu oahppiidmearri oktiibuot, oassálastinlohku ja oassálastinproseanta. Gáldu: Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08 ja skuvlanguorahallama diehtomatriisa

Govvosis 3.1 oidno ahte 193 oahppi oassálaste guorahallamii, mii dahká 71 proseanta olles oahppiidmearis. Ohcejoga gieldda skuvllain oassálaste 54 oahppi 64 oahppis mii dahká 84 proseantta. Deanu gieldda skuvllain 207 oahppis oassálaste 139, mii dahká 67 proseantta. Oassálastinproseanta lea stuorámus Njuorggáma skuvllas gos buot ovcci oahppi dahjege 100 proseantta oahppiin oassálaste. Suoma bealde Ohcejohnjálmmi skuvllas oassálaste 28 oahppi 29 oahppis dahjege 97 proseantta, ja Gáregasnjárgga skuvllas oassálaste 17 oahppi 26 oahppis mii dahká 65 proseantta. Norgga bealde Deanu gieldda skuvllain lea oassálastinproseanta alimus Sirpmá skuvllas gos 14 oahppi 15 oahppis dahjege 93 proseantta oassálaste.

Deanu Sámeskuvlla 35 oahppis 32 oassálaste guorahallamii mii dahká 91 proseantta. Sieiddá skuvla lea dutkanguovllu stuorámus skuvla. Das 49 oahppi 81 oahppis serve guorahallamii mii dahká oassálastinproseantta 60. Bovccá skuvlla 44 oahppis 30:s oassálaste guorahallamii mii dahká 68 proseantta. Juovlavuona skuvllas lei oassálastinproseanta unnimus. Skuvlla 32 oahppis 14:s serve guorahallamii, mii dahká 44 proseantta. In leat ožžon dieđuid manne lea nu vuollegis proseanta eará skuvllaid ektui.

Sohkabeale erohus, oahpahusgiella ja oassálastin

Dutkanguovllu skuvllain ledje 141 gándda ja 130 nieidda guorahallojuvvon luohkáin. Guorahallamis leat fárus 96 gándda ja 97 nieidda. Nieiddain oassálaste 75 proseantta ja gánddain 68 proseantta. In leat guorahallan dán erohusa sivaid.

Oahpahusgiella	Oahppiid mearri	Oassálastiid mearri	Oassálastinproseanta
Dárogiella	157	93	59
Sámegiella	80	72	90
Suomagiella	34	28	82
Oktiibuot	271	193	71

Govv 3.2 Oahpahusgiella ja oassálastin. Govvosis boahtá ovdan galle oahppi leat dárogielat, sámegielat ja suomagielat oahpahas, gallis serve guorahallamii oahpahusgiela mielde ja oassálastinproseanta iešguđege gielat oahpahas. Gáldu: Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08 ja skuvlaguorahallama diehtomatriisa

Govvosis 3.2 boahtá ovdan ahte oahpahusgielaid gaskkas leat čielga erohusat informánttaid oassálastimis. Sámegielat oahpahas 80 oahppis serve 72:s informántan, mii dahká 90 proseantta. Suomagielat oahpahas 34 oahppis serve 28:s informántan, mii dahká 82 proseantta. Dárogielat

oahpahusa 157 oahppis serve 93:s informántan, mii dahká 59 proseantta. Suoma ja Norgga beale sámegeilat luohkáin lea uhca erohus oassálastimis. Suoma bealde sámegeilat oahpahusa 30 oahppis 26:s serve guorahallamii, ja Norgga bealde sámegeilat oahpahusa 50 oahppis 46:s serve. Sámegeilat oahpahusa oahppiid oassálastin lei Norgga bealde 92 proseantta ja Suoma bealde 87 proseantta.

Oassálastin badjedásis ja vuolledásis

Norgga ja Suoma bealde geavahit iešguđetlágan namahusa skuvlla dásiin dahjege ceikkiin. Mun geavahan dás dohko doahpagiid “gaskadássi” ja “badjedási”. Dat doahpagat geavahuvvojit Suoma bealde ja vástidit doahpagiidda “gaskaceahkit” ja “nuoraidceahkit” Norgga bealde. Gaskadásis leat 4.–6. luohkát Suoma bealde ja 5.–7. luohkát Norgga bealde. Badjedási fáttmasta 7.–9. luohkáid Suoma bealde ja 8.–10. luohkáid Norgga bealde.

Oahpahusgiella	Gaskadássi	Gaskadási oassálastinproseanta	Badjedási	Badjedási oassálastinproseanta
Dárogiella	50 (61)	82	43 (96)	45
Sámegeiella	42 (43)	98	30 (37)	81
Suomagiella	14 (14)	100	14 (20)	70
Oktiibuot	106 (118)	90	87 (153)	57

Govus 3.3 Gaskadási ja badjedási oahppiid oassálastin. Gaskadási ja badjedási oahppiid oassálastinmearri guorahallamis oahpahusgielaid mielde, ja guorahallamii oassálastinproseanttat. Ruođuid siste oahppiid ollislaš mearri.

Gáldu: Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08

Govosis 3.3 bohtá ovdan ahte oassálastimis lea čielgga erohus gaska- ja badjedási gaskkas.

Dutkanguovllus ledje 118 oahppi gaskadásis ja 153 oahppi badjedásis. Gaskadási oahppiin oassálaste 106 oahppi dahjege 90 proseantta guorahallamii. Badjedásis oassálaste 87 oahppi dahjege 57 proseantta guorahallamii. Oahpahusgielainge ledje stuorát erohusat gaska- ja badjedási gaskkas. Badjedási dárogielat oahpahusa oahppit oassálaste buot uhcimusat guorahallamii, ja dannego ledje eanemus oahppit dán joavkkus, de dat váikkuha maid dasa, ahte sihke oppalaš oassálastinproseanta šaddá uhcit go eará oahpahusgiela ja skuvladási joavkkuin. Gaskadásis oassálaste guorahallamii 82 proseantta oahppiin geain lei oahpahus dárogiellii, 98 proseantta oahppiin geain lei oahpahus sámegeillii ja 100 proseantta oahppiin geain lei oahpahus suomagiellii. Badjedásis oassálaste 43 proseantta oahppiin geain

lei oahpahus dárogillii, 87 proseantta oahppiin geain lei oahpahus sámegillii ja 70 proseantta oahppiin geain lei oahpahus suomagillii.

Oassálastima bohtosiid guorahallan

Leat muhtin čielga erohusat oahppiid oassálastimis. Nieiddat serve viššalabbot go gánddat dán guorahallamii. Nieiddaid oassálastinproseanta lea 75 proseantta ja gánddain 68 proseantta. Dávjá nieiddat beroštitge eanet giellafágain skuvllas ja gánddatges luonddufágain ja matematihkas. Dat sáhttá leat sivvan dasa, ahte stuorát proseanta nieiddain leat searvan guorahallamii go gánddat.

Dárogielat oahpahusa oahppit eai searvan proseanttaid mielde informántan seamma viššalit go sámegielat ja suomagielat oahpahusa oahppit. Maiddái gaskadási oahppit serve viššalabbot guorahallamii go badjedási oahppit. Stuorámus erohus bohtá dattetge ovdan go sirre gaskadási ja badjedási oahppiid oahpahusgiela mielde. Dalle čielgá ahte erenoamážit badjedási dárogielat oahpahusa oahppit eai leat searvan nu viššalit guorahallamii go sámegiela ja suomagiela oahpahusa oahppit. Muhto sámegielat ja suomagielat oahpahas maid lea seamma tendeansa, badjedásis eai oassálastán seamma ollu oahppit go gaskadásis. Sámegielat oahpahusa oahppiid oassálastinproseanta gahččá 98 proseanttas 81 prosentii gaskadásis badjedássái ja suomagielat oahpahusa oahppiid oassálastin gahččá 100 proseanttas 70 prosentii gaskadásis badjedássái. Ii leat vejolaš čujuhit čielga sivaidd mat čilgehivčče dáid erohusaid. Sáhttá leat nu ahte oahppit geat ožžo oahpahusa vehádatgillii, sámegillii, millosepmosit oassálaste guorahallamii gielaide ja daid geavaheami birra go oahppit geat ožžo oahpahusa majoritehtagielaide, suomagillii ja dárogillii. Dutkanguovllu geografijja soaitá leat váikkuhan oassálastimii. Dárogielat oahpahus addojuvvui golmma skuvllas Vuolle-Deanus gos sámegiella ii geavahuvo nu ollu servodagas go Badje-Deanus gos skuvllat fáallet oahpahusa sihke sámegillii ja suomagillii dahje dušše sámegillii. Dát sáhtášii mielddisbuktit ahte mánggagielat problematihkka lei oahppásabbo ja miellagiddevaččat Badje-Deanu oahppiide go Vuolle-Deanu oahppiide. Muđuige ii leat vejolaš dadjat, ahte leat erohusat dain oahppiin geat serve guorahallamii ja dain geat eai searvan.

Montesori skuvla

Montesori skuvla Deanu gielddas lea priváhta skuvla mii ásahuvvui 1999 Sámi oahppoplánaid vuostálastima boadusin (Lund 2007: 286–295). Dán skuvlla oahppiid váhnemat ožžo maid gažaldaga mánáid searvamis skuvlanguorahallamii. Dušše guokte oahppi oáččuiga lobi ruovttus searvat, ja danin

skuvla guđđojuvvui guorahalakeahhtá. Vaikko skuvla ásahuvvui juste dannege váhnemat eai háliidan oahpahusa Sámi oahppoplána mielde iežaset mánáide, de eai leat sivat jáhkkit ahte dán skuvlla oahppit earránit eará dárogielat skuvllaid oahppiin Deanu gielddas etnisihtehta ja giellamáhtu dáfus.

Dávjá lea Montessori skuvlla oahppiin mánggabealat etnikkalaš duogáš, sogas sáhttet leat sihke sápmelaččat, dážat ja suomelaččat. Muhtin oahppiin lea sámeielat váhnen dahje sámeielat/suomagielat ádját ja áhkut. (Johnsen 2008.) Montessori skuvlla stivrajođiheaddji Svein Kolstrøma dieđuid mielde oahppiin lea dávjá seahkalas etnikkalaš duogáš ja skuvla fállá sihke sámeielat ja suomagiela nubbigiellan. Oahppit válljejit dávjá suomagiela dahje sámeielat nubbigiela oahpahusa iežaset etnikkalaš duogáša mielde. Skuvlla 69 oahppis 15 oahppi lohket sámeielat ja 30 oahppi lohket suomagiela nubbigiellan. (Lund 2007: 295.)

3.4 Kvalitatiiva dutkan

Dutkamuša kvalitatiiva oasi dieđut bohtet 12 bearraša jearahallamiin. Jearahallamiidda serve 21 váhnema ja 13 máná ja nuora. Ovtta bearrašis ledje guokte máná fárus, muđui okta. Mun gohčodan dás duohko dáid mánáid ja nuoraid nuorainformántan ja váhnemiid váhneninformántan. Mun lean jearahallan informánttaid dálvit ja giđđadálvve 2009. Bearrašat ássat iešguđege báikkis dutkanguovllus juogo gielddaid guovddážiin Deanušalddis dahje Ohcejohnjálmmis, dahje gilážiin miehtá dutkanguovllu. Dutkamušii leat laktásan anonymitehtagáibádusat ja dan dihte in buvttet ovdan dárkilabbot dakkár áššiid go bearrašlahtuid agi, virggi, oahpu ja ássangili dahje mánáid luohkkáeahki. Mun muitalan maid dušše sulaid mielde man guhká mánát leat ássan dálá ássangielddas, jos leat ássan eará sajis ovdal. Váhnemat leat ožžon dieđu dutkamuša birra reivves “Dieđut giellaguorahallamis Deanus” (mielddus 3) ja leat čállán vuollái miehtancealkámuša (mielddus 4) mas addet munnje lobi geavahit dutkanjearahallamiid iežan doavttirgráda nákkosgirjjis ja eará dutkanovdanbuktimiin dego raporttain, artihkkaliin ja logaldallamiin.

3.4.1 Informánttaid válljen

Kvalitatiiva jearahallamiidda lean válljen bearrašiid nuorainformánttaid gaskkas daid geat skuvlaguorahallamis leat merken, ahte sii háliidit eará háve leat fárus vuđolot jearahallamis. Lean válljen nuorainformántan sullii seamma ollu nieiddaid ja gánddaid, sullii seamma ollu gaska- ja badjedási oahppiid ja sullii seamma ollu Sámeielat 1, Sámeielat 2 ja Sámeielat 3 informánttaid (gč. govvosa 3.4).

	Nieiddat	Gánddat
Gaskadássi	D (Fin) Sámegeiela 3 Đ (No) Sámegeiela 3 E (No) Sámegeiela 3	B (Fin) Sámegeiela 2 Č (No) Sámegeiela 2 H (No) Sámegeiela 3
Badjedássi	Á (No) Sámegeiela 3 C (Fin) Sámegeiela 1 I (No) Sámegeiela 3	A (Fin) Sámegeiela 1 G (No) Sámegeiela 1 F (No) Sámegeiela 1 E (No) Sámegeiela 3

Govus 3.4 Kvalitatiiva jearahallamiid nuorrainformánttat. Nuorrainformánttat sohkabeali ja skuvlacehkiid mielde. Ruođuid sisa lea merkejuvvon ássanriika, mas Fin lea Suopma ja No lea Norgga. Juohke informántta buohta lea merkejuvvon nuorrainformántta sámegeiela.

Lean skuvlaguorahallama oassálastiid gorrelogu mielde válljen nu ahte sullii goalmmás informánttain leat Ohcejoga gieldda ássit ja guokte goalmmás Deanu gieldda ássit. Nuorrainformánttaid gaskkas leat guhtta nieidda ja čieža gándda. Guhtta informántta leat vuolledási ja čieža badjedási oahppit. Njeallje nuorrainformántta ássit Suoma bealde ja ovcci Norgga bealde. Njeallje nuorrainformántta gullet Sámegeiela 1 -jovkui, njeallje nuorrainformántta gullet Sámegeiela 2 -jovkui ja vihtta nuorrainformántta gullet Sámegeiela 3 -jovkui gulle. Ii oktage gula Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela 1 ja Sámegeiela 2 nuorrainformánttain ii lean eaktun, ahte váhnemat máhttet sámegeiela. Mun anán baicce miellagiddevažžan dutkat, mo nuorrainformánttat sáhttet máhttit sámegeiela nu bures jos váhnemat eai máhte. Sámegeiela 3 ja 4 nuorrainformánttaid válljemis lei eaktun, ahte uhcimustá nubbi váhnen dahje okta áhkku dahje áddjá máhtta sámegeiela. Mun lean válljen dákkár eavttu dannego háliidan dutkat sámegeielat sogaid giellamolsuma, ja danne háliidan fárrui mánáid geain lea sámegeiella iežaset persovnnalaš historjjás. Mus lei áigumuš jearahallat maiddá Sámegeiela 4 nuorrainformánttaid ja sin váhnemiid, muhto in ožžon Sámegeiela 4 nuorrainformánttaid váhnemiid searvat jearahallamii. Mun válden oktavuodá njeljiin Sámegeiela 4 bearrašiin, ja vuhtten ahte váhnemat eai háliidan searvat dutkamuššii. Eai lean eará Sámegeiela 4 informánttat geat ledje merken ahte háliidedje leat fárus vuđolot jearahallamis ja muđui devde eavttuid leat fárus dákkár jearahallamis. Čoavddusin lea leamaš jearahallat eanet eará kategoriijaide gulli nuorrainformánttaid ja sin váhnemiid.

3.4.2 Nuorrainformánttaid jearahallamat

Nuorrainformánttaid jearahallamat galget trianguleret skuvlaguorahallama dainna lágiin, ahte dat dievasmahtta daid dieđuid mat leat bohtán ovdan skuvlaguorahallamis. Ovdamearkka dihte geavahan

nuorrainformánttaid kvalitatiiva jearahallamiid diđoštallat, manne muhtin nuorrainformánttat eai sámás eará sámegiela nuoraiguin, man bures dovdet sámegiela mediafálaldagaid dego sámegiela interneahhtasiidduid, ja mo sii árvoštalle ášši go vástidedje gažaldahkii man ollu sii jáhkket iežaset geavahit sámegiela boahteáiggis. Dáid jearahallamiid várás lean ráhkadan jearahallanofelačča (mielddus 5), muhto in geavahan goassege buot gažaldagaid ofelaččas. Ovdal jearahallamiid lohken dárkilit, maid nuorrainformánta lei vástidan skuvlaguorahallamis, ja mearridin juste maid mun deattuhan jearahallamis. Mun välljejin ofelaččas dušše muhtin gažaldagaid nuorrainformánttaid skuvlaguorahallama vástádusaid vuodul. Eará sániiguin välljejin gažaldagaid mat sáhtášedje addit lasi dieđuid fáttáide maid ledjen lokten skuvlaguorahallamis.

3.4.3 Váhnenjearahallamat

Váhneninformánttat leat välljejuvvon mánáid sámegiela máhtu ektui, ja váhnenjoavku lea maid giela dáfus mánggabealat. Buot bearrašiin lea uhcimustá nubbi sápmelaš váhnen. Muhto buot bearrašiin ii leat sámegiela eatnigiellan hálli, ja guovddáš gažaldat dain jearahallamiin lei makkár gielalaš historjá sápmelaš váhnemiin lea. Leago giellamolsun sámegiela eará gillii dáhpáhuvvan bearrašis vai leatgo sohka buolvvat doalahan sámegiela boatkankeahtá? Jearahallamiin dáhtton váhnemiid muitalit iežaset gielladuogáža birra sihke iežaset giellageavaheami miehtá eallima ja sin váhnemiid giellamáhtu ja giellageavaheami birra. Muhtin váhneninformánttat, sihke sápmelaččat ja earát, leat oahppan sámegiela nuorran dahje ollesolmmožin. Sin dáfus lean guorahallan mo ja manne sii ohppe sámegiela ja mo sii geavahit giela árgabeaieallimis. Dutkamušas leat maid fárus váhnemat, sihke sápmelaččat ja earát, geat eai sámás. Sin buohta atnen miellagiddevažžan guorahallat vásáhusaid sámegiela dahje deaivvadeami sámegiela. Lei maid beroštahtti dutkat sin rolla sámegiela sirdáseames mánáide, ja dain ruovttuin gos váhnemat geavahit guokte giela, sin vásáhusaid dákkár dilis.

Jearahallanvuogit

Váhnenjearahallamiidda lean ráhkadan jearahallanofelačča (mielddus 6) ja geavahan semistrukturerejuvvon dutkanjearahallanvuogi. Jearahallamat leat seammás eallingearddi jearahallamat mat leat čatnasan gielaide. Semistrukturerejuvvon dutkanjearahallama ulbmil lea viežžat čilgehusaid jearahallon olbmo eallinmáilmmis, dainna ulbmiliin ahte galgá dulkot daid čilgejuvvon albmanemiid.

Det halvstrukturerte livsverdensintervjuet er et intervju som har som mål å innhente beskrivelser av den intervjuedes livsverden, med henblikk på fortolkning av de beskrevne fenomenene. (Kvale 2002: 21)

Semistrukturerejuvvon dutkanjearahallan earuha dábálaš ovtadássásaš oassálastiid ságastallamis dainna, ahte dutki meroštallá ja hálddaša dilálašvuođa go čađaha dutkanjearahallama. Dutki mearrida jearahallama fáttáid ja čuovvu kritihkalaččat jearahallon olbmo vástádusaid. Dutki ferte jearahaladettiin jearrat ja guldalit. (Kvale 2002: 21.) Maiddáid dat dilli váikkuha mu sátnegavaheapmái go gohčodan jearahallon olbmuid informántan. Mun anán váhnemiid ovddimusat informántan geat addet munnje dieđuid iežaset eallima birra, mun fas dutkin stivren hálešteami. Dutkin šattan mun ieš dutkaninstrumeantan go dutkanjearahallamiiguin hágan dieđuid olbmui. Man muddui dutkanjearahallan lihkostuvvá, lea maid gažaldat das man čeahppi dutki lea jearahallat. Okta eaktu lihkostuvvamis lea man áicil dutki lea informánttaid dieđuid guldaleames, ja man bures son máhttá čuovvulit dieđuid ođđa gažaldagaiguin. (Kvale 2002: 91–93.) Mun čállen logga sihke ovdal jearahallamiid ja dalán maŋŋá. Loggas čilgejin maid mun deattuhin jearahallamis, ja árvoštallen informánttaid ja iežan oassálastima jearahallamii.

Jearahallamiid čađaheapmi

Mun jearahallen sihke váhnen- ja nuorrainformánttaid ruovttus, báddejin buot jearahallamiid digitála báddenrusttegiin ja littererejin daid maŋŋá. Dáinna lágiin sáhtánge raporttas čájehit juste maid olbmot leat jearahallamis dadjan. Mun lean guorahallan littererejuvvon jearahallamiid ja kategoriseren vástádusaid nu ahte sáhtán ovdanbuktit dutkanraporttas dieđuid fáttáin dego informánttaid lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagain, mo giellaválljen dáhpáhuvai ja manin váhneninformánttat árvoštallet sámegeiela dálá dili ja boahhteáiggi.

Buot galledeamit čuvvo vassis minstara. Dávjá ledje báikkis maiddáid bearraša eará mánát, ja mun dearvvahin buohkaid. Dasto muitalin dutkama birra ja dárkkistin, ahte ledjen ožžon lobi jearahallat sihke váhnemiid ja máná. Muhtimin fertejin gulaskuddat váhnemiin jearahallama giellageavaheames. Guktii soabaimet dárustit dannego náittosguoibmi ii ádden sámegeiela. Golbmii geavahin dáro- ja sámegeiela seamma jearahallamis. Dan dahken dannego váhnen guhte ii máhttán sámástit, logai iežas áddet sámegeiela nu bures ahte sáhtiime sámástit sámegeielat guimmiin. Muhtimin jearahallen

nuorrainformántta ovdal váhnemiid, muhtimin manjá. Váhnenjearahallamat biste 40–75 minuhta. Nuoraidjearahallamat biste fas 15–30 minuhta. Go ledjen geargan jearahallamis, lávejin vel jearrat: Leago juoidá maid háliidat/háliideahppi lasihit? Go ledjen gullan vástádusa, jáddadin báddenmášiinna ja mii hálešteimmet veaháš jearahallama birra. Muhtimin álggiimet juhkat káfe juo jearahallanbottu áigge, muhtimin jugaimet káfe easka jearahallamiid manjá. Ságat jorre dávjá ain sámegeiela dili birra ja golbmii dáhtton lobi báddegoahtit lasi, dannego informánttat ledje buktán miellagiddevaš lassidieđuid. Mun ožžon álo lobi, ja informánta geardduhii maid lei dadjan. Muđui in leat dutkanraporttas geavahan dakkár dieđuid maid gullen iežamet luovosságastallamiin káffebeavddi guoras.

Joavko- ja individuálajearahallamat

Guđa bearrašis serve guktot váhnemat joavkojearahallamii nu ahte jearahallen sudno oktanaga. Golmma eará bearrašis lean jearahallan guktuid váhnemiid, muhto sierralaga. Sivvan dasa lei guovtti bearrasis ahte váhnenguovttos eaba háliidan searvat jearahallamii ovttas. Goalmmát bearrašis ii heiven guktuide oktanaga barggu dihte, ja danin jearahallen eatni ja áhči sierra. Golmma bearrašis lean jearahallan dušše nuppi váhnema. Dutkamuša anonymitehtagáibádusa dihte in almmut dárkilabbot sivaiddasa ahte in jearahallan guktuid váhnemiid. Dát váhnemat almmatge eai ássan ovttas nuorrainformánttaiguin, ja mun lean nappo álo jearahallan váhnema gean luhtte nuorrainformánta orru. Nuorrainformánttain ledje álo individuála jearahallamat.

Sihke joavko- ja individuálajearahallamiin leat buorit ja heajut bealit. Halvorsen (2003: 88) čilgehusa mielde lea joavkojearahallan vuohki mii geavahuvvo go háliida oazžut ovdan lateanta doaladumiid, kollektiiva oaiviliid dahje háliida čuvgehit konteavstta mas oaivilat leat čuožžilan. Dehálaš ovdamunni lea ahte oassálastit sáhttet ákkastallat guhtet guimmiideasetguin, lasihit guhtet guimmiideaset ságaide ja ovdamearkka dihte ovttas muittašit muhtin dáhpáhusa. Nuppe dáfus sáhtta jearahallon olmmoš individuála jearahallamis hállat rahpasabbot go ii dárbbáš váldit vuhtii maid nuppit dajet dáhpáhusa birra, muhto seammás informánttat sáhttet addit ruossalas dieđuid almmá dárbbáškeahttá ákkastallat nuppiin olbmui das.

Okta vuohki analyseret dakkár ruossalas mitalusaid lea bidjat fuopmášumi doahpagii ákkastallan (*accounting*). Järvinen (2003: 4) čállá ahte ákkastallan geavahuvvo servodatdutkanis duođaštit dan, ahte olbmo láhtten ii leat nu dohkketmeahttun go álggus orru leamen, ja/dahje ahte olbmos ii leat ovddasvástádus dáin láhttemiin. *Ákkastallan* čájeha generealla tendeanssa sosiála dahkkiin legitimeret,

čilget ja vuiget (rettferdiggjøre) láhttemiid ja mearrádusaid. Järvinen (2001: 268) gávnna ahte ákkastallan muittuha dan maid Goffman (1972) lea gohčodan namain iežasgádjaleapmi (*Face-working*) mii oktageardánit lea ahte olmmoš geahččala gádjalit iežas *ákkastallama* bokte. Olmmoš čájeha ahte son lea morálalaš olmmoš guhte máhtá láhttet riekta, ja jos ii čuovo dohkkehuvvon vuogi, de dasa lea buorre sivva.

Gielalaš fierpmádagaid guorahallan

Jearahallamiin guorahallen sámeielat váhnemiid *lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádaga*. Mo dat leat huksejuvvon, doalahuvvon, viiddiduvvon vai cuovkanan? Mun jerren gažaldagaid nu ahte bođii ovdan goas ja geainna sii leat sámástan eallinagiset áigge. Ledjen juohkán eallingearddi áigodagaide nu ahte sii muitaledje giellageavaheames árramánávuođas, skuvllaáigge, nuorravuodas ja ollesolmmožin. Earenoamáš deattu bidjen dasa, mo sámeielagiid giellafierpmádat lea nuppástuvvan. Leatgo váhneninformánttat: 1. Doalahan ovddeš sámeiela fierpmádaga? 2. Doalahan ja viiddidan ovddeš sámeiela fierpmádaga? 3. Massán sámeiela fierpmádaga? dahje 4. Massán ovddeš ja huksen ođđa sámeiela fierpmádaga?

Sámeiela sirdáseapmi mánáide

Kritihkalaš eaktu vehádatgiela seailluheames lea mánáid sosialiseren giellabirrasii. Jos vehádatgiela hállit hállit dan giela mánáideasetguin, de dat lea buorre giela ceavzinnávccaide. Adnojuvvo maid buorin jos sihke vehádatálbmogis ja majoritehtaálbmogis leat posiitiiva doaladumit vehádatgiela ektui. Danin ledjen ráhkkanan jearrat váhnemiin gažaldagaid mat bukte dáid áššiid oidnosii.

Jos váhneninformánta lei sirdán sámeiela mánáide, de lei gažaldat mo dát sirdin dáhpáhuvai ja manne váhneamat ledje välljen sámástišgoahtit mánáide. Mun lahkoniin dán gažaldaga jearahallama gaskamuttus ja máhccen dasa vel jearahallama loahppaoasis. Sámeielat váhnemiidda geat ieža eai lean hállan sámeiela mánáide, ledje gažaldagat mas guorahallen manne eai dahkan dan ja mo dát váhneamat ledje dan välljema dahkan. Mun háliidin gullat guktuid váhnenjoavkkuin, ledjeko välljen dihtomielalaččat hállat sámeiela mánáide vai välljejedjeko dihtomielalaččat ahte mánát eai galgan oahppat sámeiela. Ságastedjeko váhnenbárat dán välljemis vai dáhpáhuvaigo giellaválljen ságastallama ja gulahallama haga? Åse Mette Johansen (2009: 97) čilge dárogiela välljema mánáide muhtin mearrasámi guovllus dego “det tause valg” (jávohis välljen). Sámeielat váhneamat eai hállan giellaválljema birra geainnaga. Sii

dušše dárustišgohte mánáide dalán riegádeami maŋŋá. Atnen miellagiddevažžan guorahallat, ledjeho seamma mekanismmat anus iežan dutkanguovllus dalle go dán dutkamuša váhneninformánttat dahke giellaválljema.

Dán dutkamuša jearahallamiin lea maid goalmát joavku fárus, váhnemat geat eai hála sámegeiela dahje hállet uhccán sámegeiela. Dán joavkkus leat sihke sápmelaččat ja earát. Sin mánát gullet sihke Sámegeiela 1, Sámegeiela 2 ja Sámegeiela 3 -jovkui. Atnen miellagiddevažžan guorahallat dáid váhnemiid oainnu ja rolla sámegeiela sirdáseames mánáide. Mun lean daid váhnemiid guovdu guorahallan deaivvadeami sámegeielain ja -kultuvrrain, ja mo sidjiide lea leamaš bajásgeassit mánáid guovttegielagin jos mánát máhttet sámegeiela. Váhnemiin geain lea sámegeielat guoibmi guhte ii leat sámástan mánáide, lean jearran háliidivččego ahte guoibmi livččii hállan mánáide sámegeiela. Dávjá šattai dárbu čuovvulit dán gažaldaga, dannego giellaválljen lea leamaš váttis ášši dain ruovttuin.

Váhnemiid oainnut gielladillái

Vehádatgeiela ceavzinnávccaide adnojuvvo maid dehálažžan, ahte leat ásahusat mat ovddidivčče vehádatgeiela. Váhnemiin geat leat fárus jearahallamiin, leat vásáhusat dákkár ásahusain dutkanguovllus. Mun atnen dehálažžan gullat váhnemiin oaiviliid das, man bures dát ásahusat ovddidit mánáid sámegeiela. Danne lean jearahallamiin deattuhan váldit čielgasa váhnemiid oainnuid. Mo váhnemat vásihit sámegeiela dili dutkanguovllus, eará olbmuid doaladumiid ja doarjaga go lea sáhka sámegeiela sirdimis mánáide ja makkár doarjaga váhnemat leat ožžon ásahusain mat galggašedje nannet sámegeiela ja doarjut máná sámegeiela oččodeami ja oahpahallama? Lean maid jearran gažaldagaid main oažžu ovdan dan, makkárin váhnemat atnet sámegeiela boahhteáiggi oppalaččat, dutkanguovllus ja ruovttubáikkis. Dáinna doivvošin iežan čielggadit muhtin beliid sámegeiela subjektiiiva ceavzinnávccain.

3.5 Gieddebargu ja giellageavaheapmi

Mun lean geavahan dan golbma giela gieddebarggus mat leat beaivválaš geavahas dutkanguovllus: dáro-, sáme- ja suomagiela. Geavatlaččat dat mearkaša ahte diehtujuohkin váhnemiidda skuvlanguorahallama birra lei golmma gillii. Váhnemat ožžo diehtoreivve “Deanu nuoraid giellanguorahallan” (mielddus 2) suoma- ja sámegeillii Suoma bealde ja dáro- ja sámegeillii Norgga bealde. Gažadanskovi (mielddus 1) maid geavahin skuvlanguorahallamis, lei ráhkaduvvon golmma gillii ja oahppit ožžo gažadanskovi oahpahusgillii nu ahte sámegeielat luohkáid oahppit ožžo skovi sámegeillii,

dárogielat oahpahusa oahppit ožžo skovi dárogillii ja suomagielat oahpahusa oahppit ožžo skovi suomagillii. Mun lean ieš jorgalan diehtoreivve ja skovi sámegiela dárogillii ja ámmátjorgaleaddji lea jorgalan sámegiela suomagillii. Ovtta skuvllas in čuvvon njuolggadusa ahte oahppit devde skovi oahpahusgillii. Skuvllas ledje dárogielat oahpahusa luohkás sihke dáro-, sám- ja suomagielat oahppit. Go ráhkanin guorahallamii ovtta luohká oahpaheaddjiin, de oahpaheaddji dáhtui mu jearrat oahppiin guđemuš gillii sii háliidedje skovi. Mun mearridin čuovvut oahpaheaddji ávžžuhusa ja jerren oahppiin. Dalle geavai nu ahte okta válljii suomagielat skovi, golmmas válljejedje sámegiela skovi ja čiežas dárogielat skovi.

Giellageavaheapmi luohkkálanjain

Mun hállen ieš sámegiela buot luohkán gos sámegiella lei oahpahusgiellan, ja dárogie la dain luohkán gos dárogie la lei oahpahusgiellan. Suomagiela luohkán geavahin ámmátdukkka vaikko ieš birgešin suomagillii. Mun in hála suomagiela njuovžilit inge háliidan dan váikkuhit heittogit dutkanbohtosiidda ja danne oaivvildin ahte lei buoret geavahit dulkka. Dulkka geavahettiin vásihin ahte muhtin suomagielat oahpahusa oahppit eai dárbbášan dulkka. Dat baicce ieža gažadedje mu sámegillii dan sadjái go geavahedje dulkka. Nuppitges jerre suomagillii, muhto áddejedje mu vástádusa sámegillii nu bures ahte eai vuordán gullat, mo dulka jorgalii suomagillii ovdal go jotke vástideames gažaldagaid.

Giellageavaheapmi kvalitatiivva jearahallamiin

Kvalitatiiva jearahallamiid várás ledjen maid ráhkadan diehtoreivve váhnemiidda “Dieđut giellaguorahallamis Deanus” ja miehtancealkámuša (mielddus 3 ja 4). Dáid dokumeanttaidje ledjen ieš čállán sámegillii, jorgalan dárogillii ja jorgalahtán suomagillii. Váhnenjearahallamiin sohpen váhnemiiguin giellageavaheames ovddalgihtii jos orui dasa dárbu. Dakkár dárbu lei dáid háviid go nubbi váhnen máhtii sámegiela ja nubbi ii. Oktii sohpen maid geavahit dulkka individuála váhnenjearahallamis ja dutkanjearahallan dahkkojuvvui sám- ja suomagiela gaskasaš dulkomiin. Mun ledjen ieš soahpan jearahallama suomagielat váhneninformánttain dulkka haga, muhto informánta oaivvildii ahte moai dárbbášeimme dulkka, jos moai galggaime gulahallat albmaláhkai ja dan mun dohkkehin.

Golbma bárrajearahallama dahkkojuvvojedje sám- ja dárogillii nu ahte nubbi váhnen vástidii dárogillii ja nubbi sámegillii. Váhnemat geat ieža eai sámástan, áddejedje sámegiela nu bures ahte lei vejolaš. Eará jearahallamat dahkkojuvvojedje juogo sámegillii dahje dárogillii. Guktii dárusteimmet joavkojearahallamis, muhto sámásteimme sámegiela váhnemiin jearahallama maŋŋá go jugaimet káfe.

Kveanagiella ja/vai suomagiella

Deanu gielddas leat ássan kveanat 1700-logu rájes (Solbakk ja Vuolab 2001: 50) ja kveanagiella lea dohkkehuvvon sierra giellan Norggas (Lane 2011: 58). Liikká in leat skuvlaguorahallamis jearran kveanagiella máhtu ja geavaheami birra seammalahkáii go dáro-, eangals-, sáme- ja suomagiella birra. Inge oaivvil ahte kveanagiella lea suomagiella dahje ahte dat ii livčče sierra giella. Mu válljema duohken leat moadde siva. Dutkanguovllu olbmot gohčodit maiddáii kveanagiella suomagiellan. Lean dan fuopmášan gieddebarggus ja go lean čuvvon báikkálaš diskurssa media bokte. Skuvllasge lea oahpahus suomagiellas nubbigiellan iige kveanagiellas nubbigiellan. Danne árvoštallen ahte skuvlaguorahallama informánttat leat vástidan suomagiella jos ieža, váhnemat dahje áhku guovttos leat hállan kveanagiella dahje suomagiella. Informánttain lei maid vejolašvuohta merket ahte soames hálai eará giella, ja čilget ahte eará giella lei kveanagiella. Ii oktage leat merken gažadanskovváii ahte ieš, váhnemat dahje áhku guovttos hállet kveanagiella.

3.6 Ehtalaš árvoštallamat

Dán dutkamuša fáddá ja metodat buktet ehtalaš árvoštallamiid ja ehtalaš válljemiid guovddáži. Dutkamuššii mihtilmas áššit leat ahte dutkamuš dahkkojuvvui Sámi guovllus. Sámeagiella ja etnikkalaš identitehta leat guovddáš fáttát dutkamušas. Eanaš informánttatge leat mánát ja vuollel 16-jahkásaš nuorat. Dáin informánttain lean gažadan giellamáhtu, giellageavaheami, etnikkalaš identitehta ja goalmát olbmuid birra geain ii leat jerron lohpi. Mun lean jearran maid váhnemiin sensitiiva gažaldagaid giellaválljema ja giellageavaheami birra bearrašis. Visot namuhuvvon áššiid dihte dutkamuša ehtalaš árvoštallamat šaddet dehálažžan. Lea dárbu árvoštallat ehtalaš beliid olles dutkanproseassas sihke dutkančuolmma ásaheames, gažadanskovi ja jearahallanofelaččaid hábmemis ja guorahallamiid čađaheames skuvllain ja ruovttuin. Maiddáii dutkamušraportta čállimii leat čielga gáibádusat informánttaid anonymitehta doallama dáfus. Dan dihte lea maid dárbu árvoštallat ehtalaš beliid.

Ehtalaš gáibádusaid gáldut, dutkanlobit ja lágat

Dutkamuša ehtalaš beliid árvoštallamis lea leamaš guovddáš dokumeanta *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi* (Forskningsetiske komiteer 2006). Nubbi dehálaš gáldu lea leamaš raporta semináras “Samisk forskning og forskningsetikk” (Forskningsetiske komiteer 2002) mas dutkit guorahallet sámi dutkama ja dán dutkama ehtalaš

erenomášvuoda. Čielga gáibádusat dutkamuša čađaheapmái bohtet maid ovdan dutkanlobiin maid *Norgga servodatdieđalaš diehtobálvalusa Dutkamiid persovdnasuodjalanáittardeaddji*⁶ lea addán mu dutkamušaid várás. Dákkár lobiid lean sierra háhkan ja ožžon skuvladutkanprošektii (Namtvedt Kvalheim ja Tenold 2008) ja kvalitatiiva jearahallamiidda (Henrichsen ja Somby 2009). Suoma bealde hálldaša *Diehtosuodjalanáittardeaddji doaimmahat*⁷ diehtosuodjalanágaid ja árvoštallá dutkanprošeavttaid persovdnasuodjaleami dárbbuid. Doaimmahat lea vástidan mu čálalaš gažaldahkii, ahte ii leat dárbu ohcat dutkanlobiid čađahit mu dutkamušaid Suoma bealde, muhto doaimmahat bidjá eaktun ahte dutkkadettiinan čuovun Suoma diehtosuodjalanága ja eará Suoma lágaid (Rasmussen 2008; Diehtosuodjalanáittardeaddji 2008a; 2008b).

Skuvlaguorahallama lobit

Norgga servodatdieđalaš diehtobálvalusa dutkamiid persovdnasuodjaleaddji fertii árvoštallat skuvlaguorahallama dan sivas, go geavahin nammallisttuid mat čatnet persovdnadieđuid dihto olbmuide, dannego lean čoaggán dieđuid olbmuid etnikkalaš identitehta birra ja informánttain háhkan goalmát olbmo birra sensitiiva dieđuid. Persovdnaáittardeaddji attii lobi čađahit dutkama daid eavttuiguin, ahte attán dárkilis dieđuid dutkamuša birra váhnemiidda ovdal skuvlaguorahallama ja ahte váhnemat addet čálalaš lobi mánáide searvat guorahallamii. (Namtvedt Kvalheim ja Tenold 2008.) Dáid gáibádusaid lean čuvvon. Mun juhken dieđuid váhnemiidda reivves “Deanu nuoraid giellaguorahallan” (mielddus nr 2). Reivve oassin lei miehtancealkámuš mainna váhnemat galge čálalaččat dohkkehit, ahte mánát serve guorahallamii. Dušše mánát geat ledje ruovttus ožžon dákkár čálalaš lobi, leat oassálastán skuvlaguorahallamii. Persovdnasuodjaleaddji gáibádusa mielde lean duššadan nammallisttuid mat sáhttet čatnat ovttaskas olbmuid dihto persovdnadieđuide. Skuvlaguorahallan lea fas geavatlaččat čađahuvvon gieldda skuvllain skuvllaáigge. Danne lei dárbu háhkat lobi báikkálaš skuvlaeiseválddiin maid. Mun lean čálalaččat ohcan lobi čađahit skuvlaguorahallama Ohcejoga ja Deanu gielddain.⁸

⁶ Personvernombud for forskning ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

⁷ Tietosuoja- ja valtuutuksen toimisto

⁸ Ohcejoga gieldda rektor ja čuvgehusdoaimma jođiheaddji Arja Alaraudanjoki ja Deanu gieldda bajásšaddanhoavda Geir Tvare leaba addán dakkár lobi

Dutkamušas dieđut ruovttoluotta

Sámiid ja álgoálbmogiid diskurssas lea dávjá leamaš guovddázis dat, ahte servodat galgá oažžut juoidá ruovttoluotta go dutkit guorahallet servodaga ja dan ássiid. Dutki ii galgga dušše viežžat dieđuid. Son galgá maid ovttasbargat servodagain ja juogadit dieđuid servodaga lahtuiguin. (Gč. omd. Smith 1999: 24–25; Bull 2002: 18.) Mu mielas lea dutkiin morálalaš geatnegasvuohta čuovvut dákkár gáibádusa. Danne lohpidin váhnemiidda ja skuvllaid jođiheaddjiide ja oahpaheaddjiide, ahte boađán ruovttoluotta mitalit skuvlaguorahallama bohtosiid birra jos sii háliidit dan. Mun namuhin dán vejolašvuođa juo diehtoreivves váhnemiidda ovdal guorahallama:

Jos lea beroštupmi, de boađášin maŋŋá mitalit bohtosiid oahppiide, oahpaheaddjiide ja didjiide váhnemiidda (Deanu nuoraid giellaguorahallan 2008. mielddus nr 2).

Mun dikten skuvllaid jođiheaddjiid válljet diehtujuohkindilálašvuođa hámi. Okta skuvla bovdi mu boahit oahpaheaddjiidčoahkkimii (Sirpmá skuvla), guokte skuvlla bovdejedje mu váhnenčoahkkimii (Deanu sámeskuvla ja Ohcejohnjálmmi skuvla) ja Ohcejoga rektor bovdi mu maid oahpaheaddjiid skuvlenbeaivái, masa serve oahpaheaddjit gieldda golmma vuodđoskuvllas ja logahagas. Čoahkkimiid oassálastit bukte olu kommentáraid ja gažadedje viššalit dutkamuša birra. Mánŋii bođii ovdan ahte sii atne dutkamuša dehálažžan, ja dat movttiidahtii mu. Seammás ledje dát čoahkkimat oassin dutkanproseassas mii ráhkkanahit mu kvalitatiiva jearahallamiidda váhnemiiguin go gullen mas olbmot beroštit ja maid sii smihttet guovllu gielladili birra.

Kvalitatiiva dutkamuša lobit

Norgga dutkamiid persovdnasuodjаланáittardeaddji lea addán lobi čađahit kvalitatiiva jearahallamiid maid (Henrichsen ja Somby 2009). Lei dárbu háhkat dutkanlobi, dannego geavahin jietnabáddenmášiinna ja báddejin buot kvalitatiiva jearahallamiid. Maŋŋá lean littereren jearahallamiid dihtorii. Persovdnasuodjaleaddji bijai eaktun, ahte juogán dárkilis dieđuid dutkamuša birra ovddalgihtii informánttaide, ja váhnemat galge čállit vuollái miehtancealkámuša mas adde lobi geavahit iežaset ja mánáideaset addin dieđuid dieđalaš barggus. Fertejin maid anonymiseret informánttaid ja duššadit jietnabáddemiid ja nammalisttuid prošeavtta loahpas. Transkričovnnain galggai sihkkut dahje earáláhkai čállit dieđuid maiguin sáhtta mohkiid bokte guorrat olbmuid identitehta. Mun lean čuvvon dáid gáibádusaid bienasta bitnii. Váhnemat geat serve kvalitatiiva jearahallamiidda, leat ožžon dieđuid

kvalitatiiva dutkamuša birra sierra reivves “Dieđut giellaguorahallamis Deanus” (mielddus 3). Sii leat maid čállán vuollái miehtancealkámuša oassálastit dutkanprošektii giela birra (mielddus 4). Mun lean duššadan jietnabáddemiid ja nuppástahtán transkripšuvnnaid nu ahte olbmuid identitehta ii boađe oidnosii. Nákkosgirjji čáledettiin lean fas anonymiseren informánttaid.

4 Sámegeiela ceavzinnávccat dutkanguovllus

4.1 Ceavzinnávccaid guorahallan dokumeantaanaliissain

Dán kapihttalis guorahallan sámegeiela objektiiva ceavzinnávccaid mákrodásis, sámi servodatdásis ja mesodásis (gč. maiddái kapihttala 2.4). Kapihttala dutkanmetoda lea ovddimusat dokumeantaanaliisa (gč. maiddái kapihttala 3.2). Objektiiva ceavzinnávccaid dutkkadettiin geahččalan váldit čielgasa, makkár rámmaeavttut leat sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseames ja sámegeiela ealáskahttimis dutkanáigodagas jagiid 2008–09. Mun guorahallan riikkaidgaskasaš soahpamušaid ja almmolaš čielggadusaid ja mearrádusaid. Mun dutkkan Suoma ja Norgga Vuodđolágaid ja eará lágaid mat váikkuhit sámegeiela geavaheapmái. Mun guorahallan Suoma ja Norgga statistihkkaguovddážiid veahkadagaid dieđuid ja analyseren demográfalaš nuppástusaid dutkanguovllus. Dokumeantaanaliissas geavahan maid juridihkka- ja servodatdutkiid dutkamušaid oktan ovddit giellasosiologalaš dutkamušaiguin. Muhtimin lean háhkan lasi dárbbaslaš dieđuid áššejearahallamiiguin maiguin dievasmahtán dokumeantaid dieđuid. Áššejearahallamiid fáktadieđuid lean fidnen olbmui geat virggi dahje beroštumiid bokte dovdet dihto áššiid.

Servodatlaš proseassaid dutkan

Sámegeiela objektiiva ceavzinnávccat bohtet ovdan go dutká earret eará, makkár vuoigatvuođat ja vejolašvuođat sámegeielagiin leat geavahit sámegeiela almmolašvuođas, skuvllain ja mánáidgárddiin. Dasa gullet maid demográfalaš dieđut sámegeiela hálliid loguin ja hálliidjoavkku ahkepyramiidain. Sámegeiela objektiiva ceavzinnávccat leat dutkanáigodagas moanaid servodatlaš proseassaid boađus. Mákradási dehálaš proseassat leat stáhtaid assimilerenpolitihka loahpaheapmi ja almmolaš politihka nuppástuvvan sámegeiela ovddideaddjin. Riikkadási politihka nuppástusat leat dáhpáhuvvan vuorrováikkuhusas riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođa ovddidemiin ja sápmelaččaid politihkalaš gáibádusaiguin. (Aarseth 2006; Lehtola 2012.) Mun fuopmášahtán riikkaidgaskasaš dási ovdáneami, muhto in guorahala dárkilit, mo riikkaidgaskasaš soahpamušat leat váikkuhan sáhkavuloš riikkaid sámeapolitihkkii. Sivvan dasa lea ahte mun in deattut, manne dálá politihkka lea nugo lea.

Sámi servodatdásis leat maid dáhpáhuvvan proseassat mat váikkuhit sámegeiela objektiiva ceavzinnávccaide. Dat proseassat leat sápmelaččaid iežaset organiseren sámi álbmot válljen orgánain, sámi ášahusaid ja sámegeiela infrastruktuurra huksen ja nannen. Mesodásis, dán dutkamuša guovtti

gielddas, leat maid servodatlaš proseassat dáhpáhuvván mákrodási sámepolitihka nuppástusaid geažil. Mun dutkkan mo ođđa sámepolitihka čađahuvvon almmolaš ásaheami, skuvllain ja mánáidgárdiin ja mo ođđa sámepolitihka váikkuha bargoeallimii ja giellageavahepmái bargoeallimis. Mun bijan maid deattu muhtin fáktoriidda mat váikkuhit sámegiela ceavzinnávccaide dutkanguovllus dego guovllu geografii, demografii ja dan nuppástusaid. Dán oasis geavahan dokumeantaanaliissa ja áššejearahallamiid lassan maiddái gieddeberggu logga ja muhtin dieđuid skuvlaguorahallamis ja kvalitatiiva jearahallamiin. Sihke mákro, sámi servodat- ja mesodási proseassat vedjet váikkuhit sihke sámegiela objektiiva ja subjektiiva ceavzinnávccaide dutkanguovllus, muhto dán kapihttalas giddden fuopmášumi objektiiva ceavzinnávccaide.

4.2 Mákrodási rámmaeavttut

4.2.1 Riikkaidgaskasaš soahpamušat

Riikkaidgaskasaš politihkas mearridit iešguđetlágan soahpamušaid bokte unnimus standárddaid ovttaskas riikkaid siskkáldas politihkkii, ja vurdet riikka čuovvut daid soahpamušaid maid riika ieš lea dohkkehan. Dan dihte riikkaidgaskasaš vehádat- ja álgoálbmotpolitihka váikkuha maid riikkaid sámepolitihkkii. Riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođain maid riikkat ásaheami 2. máilmmesoadi manjá Ovtastuvvan Našuvnnain, lea prinsihppan ahte buot olbmot galget leat friddja ja ahte dain leat ovttalágan olmmošlaš vuoigatvuođat ja árvu. Guovddázis riikkaidgaskasaš soahpamušain lea, ahte stáhtat galget jávkadit buotlágan vealaheami čearddalaš, kultuvrralaš, oskkolaš ja gielalaš vehádagaid vuostá⁹. (Eide 2007: 44.) Stáhtain main lea sáhka dán dutkamušas, Norggas ja Suomas, lea áigumuš doaimmat riikkaidgaskasaš álbmotrievtti mielde, ja adnojuvvojit dávjá ovdagovvan earáide olmmošvuoigatvuođaid ovddideames. Dattetge Suopma ii leat ratifiseren ILO-soahpamuša nr 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra, vaikko Norga lea dan ratifiseren 1980-logu loahpas. ILO-konvenšuvnnas nannejuvvo ahte galgá váldit vuhtii álgoálbmogiid iešstivrengáibádusaid, kollektiiva

⁹ ON:a Olmmošvuoigatvuođaid oppamáilmmálaš julggaštus 1948; Álbmotgoddima konvenšuvdna 1948; Nállevealaheami konvenšuvdna 1965; Riikkaidgaskasaš siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konventa 1966; Riikkaidgaskasaš ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid konventa 1966; Nissoniid vealaheami konvenšuvdna 1979; Biinnideami konvenšuvdna 1984; Mánáid konvenšuvdna 1989 ja Sisafárrejeaddji bargiid konvenšuvdna 1990.

vuogitvuodaid ja vuogitvuoda álgoálbmotkultuvrra mielde heivehuvvon oahpahussii (Eide 2007: 46). Konvenšuvdna geatnegahtta stáhtaid addit lohkan- ja čállinoahpaha álgoálbmotmánáide eatnigillii dahje dan gillii maid dat joavku geavaha eanemus masa sii gullet. Jus dat ii leat geavatláččat vejolaš, de ovddasvástideaddji eiseválddit galget ráđđádallat dáiguin álbmogiiguin dán ulbmila joksandoaimmaid birra (ILO-konvenšuvnna artihkal 28.1).

Guktot stáhtat leat dohkkehan ON:a jagi 1992 julggaštusa *Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, man vuosttaš artihkkalis gáibiduvvo ahte stáhtat galget suodjalit etnikkalaš, kultuvrralaš, oskkolaš ja gielalaš vehádagaide leahkima ja identitehta stáhtaid iežaset territorijain. Dasa lassin stáhtat galget láchit diliid nu ahte vehádat sáhtta ovddidit iežas identitehta. Norga ja Suopma leat maid dohkkehan ON:a Álgoálbmogiid vuogitvuodaid julggaštusa, mas nannejuvvo kollektiiva, gielalaš ja kultuvrralaš vuogitvuoha (Åhrén 2007: 115). Julggaštusa 14. artihkkalis nannejuvvo álgoálbmogiid vuogitvuoha ásaht ja hálddašit iežaset oahpahuovuogádaga mas addet oahpaha iežaset gillii dakkár vuogi mielde mii heive sin kultuvrii ja oahpahanmálli.

Eurohpálaš soahpamušat

Sihke Suopma ja Norga leat fárus Eurohpá Ráđis man deháleamos riikkaidgaskasaš soahpamuš vehádatgielaid hárrái lea Eurohpálaš regionála ja vehádagaide gielaid vuodđogirji¹⁰. Vuodđogirji bođii fápmui goappašiid riikkain 1998. Vuodđogirji nuppi ja goalmát oasis stáhtat sáhttet válljet, man nana vuogitvuodaid dat addet gielalaš vehádagaide. Sihke Norga ja Suopma leat válljen dáhkidit oahpaha sámegillii ja sámegiela oahpaha ovdaskuvllas, vuodđooahpahas, joatkkaoahpahas ja universitehta dásis. Dat leat maid geatnegahttan iežaset geavahit sámegiela mediain ja báikkálaš ja regionála hálddahas, diggevuogádagas ja dearvasvuoda suorggis. (Eurohpá Ráđdi 2011: 1–3.)

Davviriikkalaš soahpamušat

Davviriikkalaš giellakonvenšuvdna mii sihkarastá davviriikkaid ássiide vuogitvuoda geavahit iežaset eatnigiela go leat oktavuodas nuppiid riikkaid eiseválddiiguin, lea leamaš fámus juo 1987 rájes

¹⁰ European Charter for Regional or Minority Languages. Dasa lassin lea Suopma ratifiseren “Framework Convention for the Protection of National Minorities” sámegiela buohta.

(Davviriikkaid ministtarráđđi 1981). Easka 2006 gustogođii ođđa davviriikkalaš giellajulggaštus maiddái sámegeiagiidda. Dalle addojuvvui ruonáeatnangillii ja sámegeiela variánttaide stáhtus servodatguoddi giellan. Julggaštusa mielde davviriikkalaš giellapolitihkas lea ovddasvástádus máilmmiservodaga ovdii erenoamážit daid gielaid beales, mat eai leat gostege našuvnnalaš gielat, vai dat gielat ain ellet ja ahtanuššet ja vai buot vehádatgielat bissot ain geavahusas. (Davviriikkaid ministtarráđđi 2007: 71.)

Norgga, Suoma ja Ruota ráđđehusat ja Sámedikkít leat ráđđádallan dutkanáigodagas Davviriikkalaš Sámekonvenšuvnna teavstta birra. Konvenšuvnnas leat gieđahallan earret eará sápmelaččaid stáhtusa riikkaid láchkavuogádagas, eananvuoigatvuođaid, sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođaid ja oahpahusáššiid (Smith 2006). Soahpamuša teavsttas oassebeliin ii lean vel 2012 ovttamielalašvuohta.

4.2.2 Geahčastat sámegeiela ovddeš sajadahkii

Lea váttis áddet sámegeiela dálá dili, jos ii dovdda sámi historjjá. Historjjálaš áššithan leat váikkuhan sápmelaččaid stáhtusii servodagas, olmmošjoavkku eallimii ja giellageavaheapmái. Sámi historjjá mearkkašahtti heajudeaddji áššit leat leamaš kolonialisma, mišuneren, stáhtafámuid soađit ja vealaheaddji giella- ja skuvlapolitihkka (Hansen ja Olsen 2004; Lehtola 2012). Dát áššit leat váikkuhan sámegeiela ceavzinnávccaidege. Giellamolsun álggii Sámis ovddeš áiggi politihkalaš dili dihte, ja dákkár historjjálaš duohtavuođat sáhttet ain váikkuhit sámegeiela ceavzinnávccaide. Lea vejolaš ahte historjjálaš dáhpáhusat čuhcet olbmuid jáhkuide ja historjjálaš duohtavuohta lea, ahte oassi sápmelaččain ii máhte šat sámegeiela. Dannege oahpahusa giella ja sisdoallu leat dehálaš oasit dán dutkamušas, mun dutkkan mo sápmelaččaid skuvladilli lea nuppástuvvan ja čilgen mo dilli lea dutkanáigodagas.

Assimilerenpolitihka álgu ja loahppa

Norgga stáhta čavgii dáruiduhttinpolitihka 1800-logu loahpas. Sámegeiela geavaheapmi skuvllas ii lean ollásit gildojuvvon, muhto 1880 rájes lei lohpi geavahit sámegeiela dušše veahkkegiellan seahkálasiellaguovllus (*Loven om folkeskolen på Landet*, dás Aikio-Puoskari mielde 2001: 212). Suomas daddjui fas jagi 1921 *Laki 7-vuotiaana alkavasta ja 13-vuotiaana päättyvästä oppivelvollisuudesta*, ahte oahpahusgielat Suomas ledje suoma- ja ruotaigiella (Aikio-Puoskari 2001: 137–144). Nuppi máilmmesoađi loahpa rájes ii lean šat áigejuovdil ovddidit politihka mas anii nuppi álbmoga nuppi buorebun (Stordahl 1993:3) ja stáhtat álge gulul nuppástuhttit iežaset sámegeiela (gč. omd. Aarseth 2006; Minde 2005; Lehtola 2010; 2012). Sihke Norggas ja Suomas dahke láchkanuppástusat vejolažžan

addit oahpahusa sámegillii juo 1950-logu loahpa rájes (*Kansakoululaki § 8 ja Kansakouluasetus § 9 1957* dás Aikio-Puoskari mielde 2001:145; *Lov om folkeskolen 1959 § 37. 8.* čuokkis. Dás Aarseth mielde 2006: 32).

Sámegiela skuvlla njoazes ovddideapmi

Aarseth fuopmáša dattetge ahte mearrádusas geavahit sámegiela skuvllas lei uhccán geavatláš mearkkašupmi. Su mielas bargu sámegiela ovddideapmin lei dan áigge vuostehágolaš ja aziheapme (2006: 32). Dat bohtá maid ovdan das ahte ádjánii ovcci jagi 1959 rájes ovdalgo sámegiella šattai skuvlafágan Deanu gielddas ja 19 jagi dan rájes go šattai lobálaš oahpahit sámegillii gitta dassáži go Deanu gielddas álggahuvvui oahpahus sámegillii. Deanus álggahuvvui oahpahus sámegiela 1968 ja oahpahus sámegillii čakčat 1978 (Anti 2011). Ohcejoga gildiige jagi 1957 álbmotskuvlalahka (*Kansakoululaki*) ii buktán dalánaga stuorra nuppástusa. 1970-logu álggus ii lean oahpahus ovttaga skuvllas sámegillii, ja sámegiella oahppoávnnsin oahpahuvvui ovtta-guokte diimmu vahkus. Váttisvuohtan lei maid ahte sámegiella váillui oahppoplána oahppoávnnslogahallamis ja dat lei báhcán čilgekeahhtá oahpahušlágas. Dattetge stuorát nuppástusat dáhpáhuve Ohcejogas 1970-logu áigge. 1980-logu álggus lei vuolledásis oahpahus sámegillii, ja sámegiella oahpahuvvui sihke eatnigiellan ja guoktin vierrogiellavariántan: eaktodáhtolažžan ja válljenávnnsin (vapaaehtoinen ja valinnaisaine). Eanaš oahpahus badjedásis lei dattetge ain suomagillii. (Aikio-Puoskari 2001: 185–190.) Ovdamearkan das ahte politihka nuppástuvai hihtásit anán maid dan, ahte ii oktage váhneninformánta dán dutkamušas leat ožžon oahpahuša sámegillii vuođđoskuvllas vaikko eanaš váhneamat leat riegdán 1960- ja 70-logus.

4.2.3 Sápmelaččaid juridihkalaš stáhtus

Riikkaidgaskasaš soahpamušat addet rámmaid, maid mielde stáhtat huksejit iežaset láhkavuogádaga dahje nuppástuhttet lágaid. Muhtin soahpamuššlájat geatnegahttet stáhtaid muhtit politihka, muhtin soahpamuššlájat ávžžuhit stáhtaid čuovvut soahpamuša. Stáhta láhkavuogádagas leat fas lágat mat čájehit sápmelaččaid stáhtusa sáhkavuloš riikkain, ja nuppit lágat stivrejit sámegiela geavaheami almmolaš giellašiljuin. Láhkaguorahallama bokte ii sáhte oažžut dievaslaš gova mákrodási dilis, muhto lágain ja lágaide gulli njuolggadusain sáhttet bohtit ovdan muhtin miellagiddevaš doaladumit ja oainnut sápmelaččaid ja sámegiela hárrái Norggas ja Suomas. Dát vuollekapihtal lea muhtin muddui huksejuvnon

mu váldofágabarggu vuodul (Rasmussen 2005). Todal dieđuid mielde ollu gáibádusat maid sámi lihkadus lei ovddidan, ledje ollašuhthtojuvvon 1990-logu álggus Norggas (2002: 68). Politihkalaš nuppástusat ledje nu stuorrát ahte sáhtta gohčodit dan paradigmamolsumin. Corson fuopmášahtta (1997: 80) ahte Norgga riikkadási giellapolitihkka sámi álbmoga várás, lea viidámusaid ja beaktilepmosiid gaskkas olles máilmmis:

Norway’s language policies. Developed at national level for the Sámi people, are among the most comprehensive and the most effective in the world. (Corson 1997: 80)

Suomasge lea leamaš sullii seammalágan ovdáneapmi go Norggas. Politihkka sápmelaččaid ja sámegiela guovdu nuppástuvai nu ahte stáhta ovddidišgođii sámegiela eandalit sápmelaččaid ruovttuguovllus gosa Ohcejoga giela gullá. (Aikio et al. 1994; Aikio-Puoskari ja Pentikäinen 2001; Lehtola 2005; 2012.) Mánát ja nuorat geat leat informántan dán dutkamušas, leat bajásšaddan ođđa politihka áigge. Váhnemat fas leat bajásšaddan dan áigge, goas stáhtaid politihkka ii ovddidan sámegiela álggage dahje goit ii nu čielgasit go 1990-logu rájes. Mun guorahalan 6. kapihttalis, man muddui ođđa sámpolitihkka lea váikkuhan váhnemiid giellaválljemii mánáide.

Vuođđoláhka

Sihke Norgga ja Suoma sápmelaččaid sajádat lea namuhuvvon Vuođđolágas. Suomas sápmelaččaid stáhtus lea riikka áidna álgoálbmot, ja sápmelaččain lea vuoigatvuohta doalahit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra (Vuođđoláhka 731/1999 §17). Norgga Vuođđolágas fas daddjo ahte stáhta eiseválddiid ovddasvástádus lea láchit dili nu ahte sápmelaččat sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima (Vuođđoláhka § 110 A). Dasa lassin Norga lea dohkkehan sápmelaččaid álgoálbmogin go sápmelaččaid hárrái dohkkehii ILO-konvenšuvnna nr 169.

Sámediggeláogat

Sihke Norgii ja Supmii leat Sámedikkít ásahuvvon álbmot välljen orgánan riikkaid parlameanttaid mearrádusaid bokte. Sámedikkít sáhttet loktet ovdan buot áššiid maid ieža atnet dehálažžan sámi álbmogii (Láhka Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuođaid birra nr 56 1987; Sámediggeláhka 974/1995).

Sámi giellalágat

Sihke Norgga ja Suoma stáhtat leat dohkkehan sámi giellalága. Norggas lea “giellaláhka” goalmmát kapihtal “Lágas Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuođaid birra” (Norgga Sámelága 3. kap. nr 78 1990). Lága mielde sámegiella ja dárogiella leat dásálágaid sámegiela hálddašanguovllus. Láhka addáge erenoamáš giellalaš vuoigatvuođaid sámegiela hálddašanguovllu ássiide. Deanu gielda gullá sámegiela hálddašanguovlui. Suomas lea “Láhka sámegiela geavaheamis eiseválddiin” (516/1991) doaibman 1992 rájes gitta dassáži go Sámi giellaláhka bođii ovdeš lága sadjái 2004 (Sámi giellaláhka 1086/2003). Láhka addá sápmelaččaide vuoigatvuođa geavahit sámegiela eiseválddiiguin sápmelaččaid ruovttuguovllus. Ohcejohka gullá ruovttuguvlui, ja doppe lea sámegiella leamaš almmolaš giellan jagi 1992 rájes.

Sámegiela hálddašanguovllus ja sápmelaččaid ruovttuguovllus lea sámegiella almmolaš giellan bálddalaga dárogielain dahje suomagielain. Giellalágaid mielde gielddas ja eará almmolaš ásahusain mat doibmet dán guovtti gielddas, lea geatnegasvuohta vástidit reivviide sámegillii, dieđihit álbmogii sámegillii ja bálvalit álbmoga njálmmálaččat sámegillii. Dat geatnegasvuohta gusto earret eará gieldda hálldahussii, duopmostullui, dearvvasvuohtaásahusaide, oahppoásahusaide ja girkui. Maiddái eará almmolaš ásahusat dego politiija, tuollu, ealáhat-/oadjoásahusat ja vearrodoaimmahagat galget bálvalit álbmoga sámegillii. Goappáge riikkas lea virgeolbmui vuoigatvuohta oažžut virgelobi bálkkáin háhkat alcceset sámegiela máhtu jos barggus dárbbasit dan. (Norgga Sámelága 3. kap. 1990; Sámi giellaláhka 1086/2003.) Buohtastaddama dihte lea veara namuhit, mo Suopma lea suodjalan nuppi giellalaš vehádaga, ruotagielat veahkadaga Suomas. Ruotagiela stáhtus Suoma vuođđolágas (731/1999 §17) lea nationála giella seamma dásis go suomagiella.

Oahpahuslágat

Mánát ja nuorat geat leat fárus dán guorahallamis, leat riegdan áigodagas 1992–98 ja sii álge skuvllii áigodagas 1998–2005. Norgga ja Suoma oahpahuslágat stivrejit vejolašvuođa fidnet oahpahusa sámegillii ja sámegielas. Sihke Norgga ja Suoma oahpahuslágat namuhit erenoamážit sámegiela oahpahusa ovdaskuvllas, vuođđoskuvllas ja joatkkaskuvllas. (Oahpahusláhka 1999 nr 61 § 6-2; Perusopetuslaki 628/1998 § 10.1; Lukiolaki 629/1998 § 6.1.) Dát lágat addet vuoigatvuođa vuođđoskuvlaoahppiide sihke sámegiela hálddašanguovllus ja sápmelaččaid ruovttuguovllus oažžut oahpahusa sámegillii ja oahpahusa sámegielas. Okta mearkkašahti erohus lea dattetge riikkaid oahpahuslágain. Norggas lea vuođđoskuvlaoahppiin vuoigatvuohta oažžut buot oahpahusa sámegillii. Suomas lea vuoigatvuohta oažžut váldoosi vuođđoahpahas sámegillii. (Oahpahusláhka § 6-2;

Perusopetuslaki § 10.) Geavatláččat sáhtta Suomas maid addit buot vuodđooahpahusa sámegillii, muhto vuoigatvuohta dasa ii leat lágain nannejuvvon. Dán áššisge lea ruođagielat vehádagas nannosut vuoigatvuođat go sámegielaigiin Suomas. Visot oahpahus galgá leat ruođagillii (Perusopetuslaki 1999/1288 § 10), ja oahpahus lágiduvvo sierra ruođagielat skuvllain.

Kunta, jossa on sekä suomen- että ruotsinkielisiä asukkaita, on velvollinen järjestämään perusopetuksen ja esiopetuksen erikseen kumpaakin kieliryhmää varten. (Perusopetuslaki 1999/1288 § 10)

Mánáidgárdeláogat

Jos mánát ja nuorat geat leat fárus skuvlagoorahallamis leat leamaš mánáidgárddis, de dat dáhpáhuvai áigodagas 1993–2004. Norggas lei daid informánttaid guovdu eanaš áigge fámus jagi 1995 mánáidgárdeláhka. Lágas daddjo ahte Norggas galget mánáidgárddit sámi mánáid várás vuodđuduvvat sámi gillii ja kultuvrii sámi guovlluin (Lov om barnehager nr 19 1995). Ođđa lágas mii bođii 2005 (Lov om barnehager nr 64 2005) daddjo fas, ahte mánáidgárdi galgá vuhtiiváldit sámemánáid giela ja kultuvrra (§ 2). Ođđa lága gávccát paragrafa mielde lea sámeguovllu gielddain ovddasvástáduš fállat mánáide mánáidgárdefálaldaga man vuodđun lea sámegiella ja -kultuvra. Eará gielddain dilli galgá láchččojuvvot nu ahte sámi mánáid iežaset giela ja kultuvrra sáhtta sihkkarastit ja ovddidit:

Kommunen har ansvaret for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur. (Lov om barnehager nr 64 2005 §8)

Suoma beaivedikšolága mielde lea sámegiela mánáin vuoigatvuohta oažžut beaivedivššu sámegillii (Laki lasten päivähoidosta 36/1973 §11, lasáhus 875/1981). Gieldda ovddasvástáduš lea fuolahit, ahte máná oažžu beaivedivššu eatnigillii, leš dal eatnigiella suoma-, ruođa- dahje sámegiella.

Kunnan on lisäksi huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen-, ruotsin- tai saamenkielellä. (Laki lasten päivähoidosta 36/1973 §11, lasáhus 875/1981)

Lágas leat suomagiela, ruođagielat ja sámegiela mánát ovttađassásaččat namahuvvon iige láhka leat ráddjejuvvon sápmelaččaid ruovttuguvlui.

4.2.4 Oahppoplánat

Oahppoplánat leat dehálaš stivrenreaidut mat mearridit skuvlla oahpahusa ulbmila ja sisdoalu. Norggas ja Suomas leat goappatlágan árbevierut oahppoplánaid hárrái. Norggas leat guokte riikkaviidosaš oahppoplána vuodđoskuvllaid várás: Nationála oahppoplána ja Sámi oahppoplána. Suomas lea riikkaviidosaš oahppoplána ja dan vuodul gielda ráhkada báikkálaš oahppoplána. Deanu gieldda skuvllat leat čuvvon Sámi oahppoplána jagi 1997 rájes. Ohcejoga gielda lea riikkaviidosaš oahppoplána vuodul ráhkadan sierra oahppoplána gieldda skuvllaid sámeielat ja suomagielat oahpahusa várás ja dain lea oktasaš álgooassi (gč maiddá kapihttala 4.4.7).

Norgga oahppoplána

Sámi oahppoplána *Reforbma 97 S* sadjái bođii oahppoplána *Máhttolokten* čakčat 2007, ja Deanu gielda geavahišgođii Máhttoloktema sámi oahppoplána. Oahppit geat leat fárus dán dutkamušas, leat dattetge ovddimusat ožžon oahpahusa *Reforbma 97 S* -oahppoplána mielde, ja danin giddden dasa fuopmášumi. Girko-, oahpahus- ja dutkanministtar Reidar Sandal mielas lea Sámi oahppoplána oktan ulbmilin doalahit ja ovddidit sámegeiela:

Det samiske læreplanverket skal bidra til å halde oppe og vidareutvikle samisk språk. (Sandal 1997)

Sámi oahppoplánas deattuhuvvo ahte sámi skuvla lea Norgga oktasaš skuvlla oassi ja oahpahusa vuolggasadjin ja vuodđun galget leat sámi servodaga iešvuohta ja dárbbut.

Oahpahusas galgá leat dakkár sisdoallu ja dakkár kvalitehta mii addá vuodđomáhtuid, mii dahká kultuvraárbbi eallin, mii movttiidahtta váldit atnui báikkálaš kultuvrra ja addá mánáide ja nuoraide miela leat aktiivvalažžan ja hutkájin sámi servodagas ja dárnu servodagas (Sámi oahpahusráđđi 1999. Álggahus).

Oahppit guđet čuvvot sámi oahppoplánaid, sáhttet válljet ovttá giela viđalágan molssaeavttus. Ovttá molssaeavttus lea sámegeiella vuosttašgiellan ja oahpahusgiellan. Guovtti molssaeavttus lea sámegeiella fágan. Guovtti molssaeavttus ii leat sámegeiella fágan. Vulobealde čilgen molssaeavttuid main sámegeiella namahuvvo. (Sámi oahpahusráđđi 1999: Fágat ja diibmojuohku.)

Sámegiella vuosttašgiellan lea oaivilduvvon sámegiela oahppiide geat háliidit oahpahasat sámegillii. Dáid oahppiid nubbigiellan lea dárogiella. *Sámegiella nubbigiellan* lea oaivilduvvon oahppiide geat háliidit dárogiela vuosttašgiellan. Dáid oahppiid nubbigiellan lea sámegiella. *Sámegiella ja sámi kultuvra* lea oaivilduvvon dárogiela oahppiide. Dáid oahppiid oahpahangiellan lea dárogiella. Sihke sámegiela oahpaha ja sámegiela oahppiid dárogiela oahpahas deattuhuvvo mánggagielatvuohta, mánggakultuvrratvuohta ja sámegiela oahppiid identitehta nannen. Sámegiela vuosttašgiela ulbmilat leat: *“nannet ohppiid kultuvrralaš gullevašvuođa go sii ožžot vásáhusaid sámegielain ja girjjálašvuođain ja ožžot máhtu sámegielas ja girjjálašvuođas, vai sii sáhttet šaddat iešheanalaččat ja oadjebasat mánggagielat ja mánggakultuvrrat servodagas”*. Vuosttašgiela oahpahas galgá maid nannet: *“ohppiid persovnnalaš identitehta, gálgga vásihit ja hutkat ja luohttit iežaset hutkáivuhti”*. (Sámi oahpahasráđđi 1999.)

Sihke dárogiela oahpahas nubbigiellan ja sámegiela oahpahas nubbigiellan lea doaibmi guovttegielatvuohta ulbmilin sámi oahppoplánas. Dárogiela oahpaha ulbmil nubbigiellan lea, ahte sámegiela vuosttašgiela oahppit: *“utvikler muntlige og skriftlige ferdigheter i norsk, slik at de blir funksjonelt tospråklige og kan fungere som aktive samfunnsdeltakere med respekt for likheter og forskjeller i norsk og samisk språk og kultur”* (Sámi oahpahasráđđi 1999).

Sámegiela oahpaha ulbmil nubbigiellan lea maid doaibmi guovttegielatvuohta: *...oahppit ovdánahttet njálmmálaš ja čálalaš máhtu sámegielas nu ahte šaddet doaibmi guovttegielagin ja doibmet iešdagolaš servodatoasseváldin ja árvvus atnet sám- ja dárogielaid ja kultuvrraid ovttalágan- ja mánggaláganvuođaid* (Sámi oahpahasráđđi 1999). Oahppoplána mielde sámegiella sáhtta geavahuvvot reaidogiellan eará fágaid oahpahas go oahppit lohket sámegiela nubbigiellan.

Sámegiella ja -kultuvra lei ođđa fága Reformma 97 S -oahppoplánas. Das lea uhcit diibmomearri ja gáibádusat oahppiide leat geahppasabbot go sámegielas nubbigiellan. Doaibmi guovttegielatvuohta ii lean ulbmilin, muhto dat galgá baicce *“ovddidit ohppiid gielalaš ja kultuvrralaš gálggaid ja oadjebasvuođa vai oahppit dovdet ahte fága nanusmahtta sin iešluohttámuša ja addá buori iešgova mánggakultuvrralaš servodagas”*. Dasa lassin galgá boktit beroštumi sámegillii ja oahpásmahttit oahppiid sámekultuvrii ja servodateallimii dainna ahte:

...ovddidit ohppiid beroštumi oahppat sámegiela ja oahpásnuhttit ohppiid eará gillii go eatnigillii fuomášuhttit ohppiide ahte sámegiella lea gaskaoapmin vásihit ja beassat oahpásnuvvat sámi kultuvrii ja servodateallimii. (Sámi oahpahasráđđi 1999)

Deanu gielddas oahppit sáhttet válljet sámegiela dán golmma molssaeavttus, dahje sii sáhttet guođdit sámegiela logakeahttä.

Suoma oahppoplánat

Suomas bodii ođđa riikkaviidosas oahppoplána 2004 (Oahpahusráđđehus 2004). Sámi oahppoplána váilu ja danne šaddá buot mánáid oahpahas seamma ulbmil olles riikkas. Oahppoplánas nannejuvvo ahte Suoma kultuvrra lea oahpahas vuodđun:

Oahpahas vuodđun lea suomakultuvra, mii lea ovdánan vuorrováikkhusas álgoálgosaš, davviriikalaš ja eurohalaš kultuvrrain. (Oahpahusráđđehus 2004: 12)

Oahppoplánas namuhuvvo dattetge ahte oahpahas galgá váldit vuhtii “sámiid álgoálbmogin ja čearddalaš vehádagaid”. Joatkagis daddjo fas ahte: *“oahpahasain galgá doarjut sámemánáid kulturidentitehta šaddama ja su oasálašvuohta suomaservodagas ja eanet ja eanet globála máilmmis”*. (Oahpahusráđđehus 2004: 12.) Oahppi oasálašvuohta sámeservodagas ii máinnašuvvo. Dán sáhtta dulkot, ahte ulbmilin lea láidet sápmelaš oahppi maid suopmelaš servodahkii ja globála máilbmái.

Suoma oahppoplána Sámi vuollekapihtal

Suoma oahppoplána sierra vuollekapihtalis (6.2) čilgejuvvo fas, ahte sápmelaš oahppiid oahpahas galgá váldit vuhtii ahte sámit leat álgoálbmot mas lea iežas giella ja kultuvra. Oahppoplánas deattuhuvvo ahte sápmelaš oahppiin sámegiella lea nuppe dáfus eatnigiellan ja oahpahasgiellan ja nuppe dáfus vierrogiellan.

Erenoamáš fuopmášupmi galgá giddet vuodđooahpahussii boahhti oahppiid sierralágan gielalaš gárvvisuodáide. Sámegielat oahppit oahpahuvojit eanaš sámegillii. (Oahpahusráđđehus 2004: 32)

Plánas lea sierra vuollekapihtal (7.3) eatnigielaid ja girjjálašvuođa oahpahas birra ja dat válddahallá sámegiela eatnigiela ja girjjálašvuođa oahpahas ja suomagiela oahpahas sámegiela giidda.

Riikkaviidosáš plánas lea čielga áigumuš dat, ahte sámegiela oahpahusa oahppit šaddet aktiiva guovttegielagin ja mánggakultuvrralažžan.

Sámegiela oahpahusa guovddáš ulbmilin lea láidestit sin aktiiva guovttegielatvuhtii ja mánggakultuvrralašvuhtii. Sámegiela oahpahas buot oahppoávdnasat dorjot oahppi eatnigiela dáiddu ovdáneami. (Oahpahráđđehus 2004: 32)

Vierrogiela oahpahusa vuollekapihttalas (Oahpahráđđehus 2004: kapihtal 7.5) lea sierra čilgehus sámegiela oahpahusa várás vierrogiellan. Lea vejolaš válljet sámegiela A-giellan man oahpahas sáhtta álgit 1., 2. dahje 3. luohkás. Lea maid vejolaš válljet sámegiela B-giellan man oahpahas álgá easka 7. luohkás. Oahppolána addá maid vejolašvuoda geavahit vierrogiela oahpahasgiellan ja ásahit giellalávgunoahpahusa ruovttueatnangielain (suoma- ja ruođagielas) ja vierrogielain dego sámegielas.

4.3 Sámi servodatdási rámmaeavttut

Ohcejoga ja Deanu sápmelaččat leat sámi servodaga oassi. Dán servodahkii gullet maid eará sámi báikegottit, eará guovlluid sápmelaččat ja sápmelaččaid iežaset ásausat, doarjjaortnegat ja sosiála norpmat. Dát fáktorat sáhttet váikkuhit sámegiela ceavzinnávccaide maid dutkanguovllus. Dego njunušeiseválddiid oainnut ja riikka lágat addet rámmaeavttuid sámegiela ovddideapmái, de addet maid sámi servodaga ásausat, sámegiela infrastruktuvra ja sápmelaččaid demografiija sierra rámmaeavttuid sámegiela seailumii ja ealáskahttimii.

4.3.1 Demografiija

Vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide árvvoštallamis lávejit váldit fuopmášupmái, galle hálli dihto gielas leat ja man stuorra oassi vehádagas máhtta iežas giela (UNESCO 2003; Hyltenstam et.al 1999). Suomas lea almmolaš registtar “Sápmelaš logahallan” masa lea viggan registreret buot sápmelaččaid. Sápmelaš logahallamis leat maid registreren sápmelaččaid eatnigiela. Maiddái magistráhtii (álbmotregistarii) lea vejolaš registreret sámegiela eatnigiellan. Muhtin dutkit (Rasmussen 2005, Aikio-Puoskari ja Skutnabb-Kangas 2007, Aikio-Puoskari/Sámediggi 2011) leat cuigen ahte registrerejuvvon eatnigiela loguide čatnasit dihto váttisvuodát iige daidda sáhte ollásit luohhtit. Váttisvuodain beroškeahhtá sáhtta árvalit, ahte Suoma 9 350 registrerejuvvon sápmelaččas leat 7–8 000 davvisápmelačča, dannego davvisápmelaččat leat stuorámuš sápmelaččaid joavku Suomas. Sápmelaš

logahallamis sámeigiella lea registrerejuvvon 2 446 olbmo eatnigiellan. Dain davvisámezielagat leat 1 766. (Aikio-Puoskari/Sámediggi 2011). Magistráhta dieđu mielde 1 777 olbmo leat registreren sámeigiella eatnigiellan 2007 (SSG 2008).

Norgga bealde lea váddásut meroštallat, gallis hállet davvisámeigiella ja galle davvisápmelačča leat. Sivvan dasa lea ahte ii oktage orgána registrere olbmuid giellamáhtuid, ja lea eaktodáhtolaš ášši čálihit iežas Sámi jienastuslohkui. Sápmelaččain lea veadjemeahtun gávdnat sihkkaris loguid, ja danne lea maid váttis árvoštallat man stuorra oassi davvisápmelaččain máhttá sámeigiella. Sáhtá dušše árvalit ahte Norggas sápmelaččaid lohku lea sullii 100 000, sullii 25.000 olbmo máhttet sámeigiella ja dain 92 proseantta máhttet davvisámeigiella (Rasmussen 2007; Ragna 2000: 14, 9). Dáid dieđuid vuodul sáhtá árvalit, ahte 20–30 proseantta davvisápmelaččain máhttet davvisámeigiella, muhto dan ii sáhte diehtit sihkkarit. Fuopmášahtán erenoamážit ahte ii sáhte buohtastahttit Norgga ja Suoma loguid. Suomas lea sáhka sápmelaččain geat hállet sámeigiella eatnigiellan, Norggas fas sámezielagin lohko olmmoš, gii goitge ádde beaivválaš ságastallama. Lea čielggas ahte Suoma bealde leat eanet sámeigiella hállit go sii geat hállet sámeigiella eatnigiellan. Munge lean deaiván mánja sápmelačča ja suomelačča geat sámástit vaikko sámeigiella ii leat sin eatnigiella.

Rasmussen (2005) čájeha ahte davvisápmelaččaid demografiija lea nuppástuvvan 1900-logus Norggas ja Suomas. Davvisápmelaččaid lohku lea sakka lassánan ja maid davvisámeigiella hálliid lohku dáidá leat lassánan 1970-logu rádjai Suomas ja olles jahkečuodi Norggas. Muhto giellamolsuma dihte davvisámeigiella lea jávkamin muhtin guovlluin, ovdamearkka dihte eanaš báikkiin Tromssa ja Finnmárkku rittus. Seammás davvisámeigiella hálliid lohku lea sakka lassánan eará guovlluin dego Guovdageainnus ja Kárašjogas dábálaš olmmošlogu lassáneami dihte. Veadjá leat nu ahte historjjás eai leat goassege leamaš nu ollu davvisámeigiella hállit go 2000-logu álggus.

4.3.2 Sámeigiella buolvaidgaskasaš sirdáseapmi

Fágagirjjálašvuodas lea dávjá gažaldat das, ohppetgo mánát giella vai eai, go árvoštallá leago vehádatgiella jápminváras vai ii (UNESCO 2003, Hyltenstam et al. 1999; Fishman 1991; Krauss 1992; 1997). Rasmussen (2000; 2005) čájeha ahte sámezielat mánáin oažžu viehka dárkilis loguid go dutká sámezielat mánáidgárddiid ja daid mánáid loguid geat leat sámezielat oahpahasas. Danne buvttán ovdan sámi mánáidgárddiid ja sámezielat oahpahasas loguid. Dainna čájehan man ollu dutkanáigodagas leat davvisámezielat mánát ja nuorat.

Skuvlajagi 2007–08 leat 900 máná davvisámegiela mánáidgárddiin Norggas. Seamma jagi 2 354 oahppi ožžot oahpahusa davvisámegiela Norgga vuodđoskuvllain. 984 oahppi lohket sámegiela vuosttašgiellan, ja 1 370 oahppi lohket sámegiela nubbigiellan. (Todal 2010: 162–168). Davvisámegiela beaiveruovttuid mánáidlogus ii leat vejolaš fidnet dárkilis dieđu Suomas. Dakkár fáladat lea logemat báikkis Suomas, ja beaiveruovttuin leat birrasiid čuođi máná. (Gieddebarggu notáhta; ságastallamat mángga guovllu sápmelaččaiguin.) Davvisámegiela lohket 390 oahppi Suoma vuodđoskuvllain skuvlajagi 2007–08. 124 oahppi ožžot oahpahusa davvisámegillii, daid lassin 21 oahppi lohket sámegiela eatnigiellan, muhto ožžot oahpahusa suomagillii eará fágain ja 245 oahppi lohket davvisámegiela muhtin válljenávnnasvariántta. (Aikio-Puoskari ja Vest 2007: 2, 8.)

Mánáidgárddiid ja oahpahusa logut mitalit ahte davvisámegiella sirdašuvvá boahttevaš bulvii sihke Norggas ja Suomas. Livččii miellagiddevaš diehtit, man stuorra oassi davvisámemánáin oahppá davvisámegiela man nu dásis skuvllas ja man muddui davvisámegiella sirdašuvvá mánáide ruovttuin. Muhto loguide leat čatnasan nu ollu metodalaš čuolmmat, ahte ii leat vejolaš dahkat dakkár árvvoštallamiid. Sáhtta dušše dadjat ahte birrasiid duhát mánás lea davvisámegiela fáladat mánáidgárddiin ja 1 132 máná ja nuora máhttet davvisámegiela nu bures, ahte nagadit čuovvut oahpahusa davvisámegillii dahje ožžot eatnigiela oahpahusa sámegiela. Dasa lassin 1 615 oahppi čájehit áigumuša oahppat davvisámegiela skuvllas.

4.3.3 Sámi infrastruktuva

Sámegiela infrastruktuvarii gullet ásahusat maid bargu lea ovddidit sámegiela dahje addit sámegiela fáladagaid olbmuide. Dákkár infrastruktuva ii leat áibbas ođas. Ovdamearkka dihte leat leamaš sámegiela rádiosáddagat 1940-logu loahpa rájes (Hætta 2003; Lehtola 2001), Davviriikkalaš Sámiráđđi lea ásahuvvon juo 1956 (Rantala 2004: 3), Sámi giellalávdegoddi lea doaibman 1971 rájes ja ráhkadan davvisámegiela oktasaš čállinvuogi mii lea geavahuvvon 1978 rájes (Solbakk 1997: 67). Suoma bealde lea Sámi Parlameanta doaibman 1973 rájes (Lehtola 2005). Todal (2002: 68) oaivilda dattetge ahte ođđa áigodat, ealáskahttináigodat, álgá sámegiela historjjás 1990-logu álggus. Sámi lihkadusa mánggat gáibádusat ledje dalle ollašuhttojuvvon ja sámi infrastruktuva lei ásahuvvon ollašuhttit ođđa politihkalaš ulbmiliid. Seammás juolluduvvogođii mealgat eanet ruhta sámegiela doaimmaide Norggas. Sámi almmolaš diskurssas lea mángii boahrán ovdan, ahte Suopma geavaha mealgat uhcit ruđa sámegiela doaimmaide go Norga. Mun in áiggo dán ášši digaštallat dás, dannego ii leat dehálaš goabbá máksá ovdamearkka dihte kulturdoaimmaid, mediafáladagaid ja oahpponeavvuid. Eanaš dákkár

davvisámegiela fálađat leatge lundolaččat dakkárat, ahte nuppi riikka ássit sáhttet ávkkástallat daiguin, vaikko leat nuppi riikkas ráhkaduvvon.

Sámegiela fálađat

Deháleamos ásađusat ođđa giellapolitihka duohtandahkamis, mánáidgárddi ja skuvllaid lassin, leat Sámedikkít - sápmelaččaid álbmot válljen orgánat. Guktuid Sámedikkiin leat giella- ja oahpahasossodagat maid ovddasvástáđus lea sámi giella-, oahpahas- ja oahpponeavvoovddideapmi (Norgga Sámediggi 2009; Suoma Sámediggi 2009). Ođđa áiggi politihka ollašuttima dihte lea sámi mediasuorgi sturron ja sámi kultureallin lassánan. Eanemus geavahuvvon sámegiella dáin oktavuodain lea davvisámegiella. Davvisámegillii leat beaivválaš rádiosáđđagat sullii 32–35 diimmu vahkus, TV-ođđasat juohke árgabeaivve, mánáid-TV vahkosaččat ja muhtimin sámegiela nuoraidprográmmat ja dokumentárat. Eanaš TV-prográmmat sáđdejuvvojit dušše Norgga bealde, muhto dat leat maidái Suoma beale olbmuid olámuttus interneahta bokte. (Iežan vásáđusat gieddebarggus.)

Maidái girjjálašvuodas ja oahpponeavvodilis lea leamaš ovdáneapmi. Eanet go 1 500 girjji leat almmuhuvvon davvisámegillii (Ahlakorpi 2010) ja davvisámegiela oahpahusa várás leat 347 oahpponeavvu Norgga Sámedikki oahpponeavvobálvalusas (Sámediggi ja Senter for IKT i utdanningen 2011). Eanaš sámegiela čálamediat leat maid davvisámegillii. Ávvir-aviisa lea almmuhuvvon 6.2.2008 rájes viđa gearde vahkus ja sihke Nuoraidbláđđi Š ja nissonbláđđi Gába almmuhuvvojit 2–4 gearde jagis ja geavahit davvisámegiela váldogiellan. Maidái sámegiela teáhter- ja musihkkaeallimis leat ođđa buvttadeamit. Beaivváš Sámi Teáhter vuodđuduvvui 1981 ja johtá miehtá Sámi sámegiela teáhterčájáđuiguin (Beaivváš 2010). Sámi musihkkabuvttadeames eai leat sihkaris logut. Norgga universitehtaid ja allaskuvllaid girjeráđjodiehtovuodus leat 200 musihkkabuktaga mat leat almmuhuvvon 2009 ráđjai (Bibsys 2009) ja jahkásaččat ilbmet sámegillii nuppelogi ođđa CD-skearru mat sisdollet sihke árbevirolaš juigosiid/luđiid ja ođđaáigásaš musihka.

Sámegiela ásađusat

Suoma ja Norgga sámi giellaláđat leat ovddimusat guston davvisámegiela guovllu gielddaide ja dahkan daid guovttegielalažžan. Sámevuovllu stuorra ásađusain lea davvisámegiella eanemusat geavahuvvon, jos juo ii áidna sámegiella. Ovdamearkkat guhkit listtus leat: Sámi allaskuvla, YLE ja NRK Sámi Radio, Suoma ja Norgga Sámedikkít, Sámi joatkaskuvllat Kárašjogas ja Guovdageainnus, Norgga beale

boazodoallohálldahus ja Sis-Finnmárkku diggegoddi. Dihtorrevolušuvdna lea maid dáhpáhuvvamin ja Sámi giellateknologiijaguovddáš Romssa universitehtas lea njunnošis sámegeiela dihtorteknologiija ovddideames. Dábálaš dihtorgeavaheaddjiide lea ráhkaduvvon sámegeiela boallobeavdi, sámegeiela fonttat, stávenprográmmat, pedagogalaš prográmmat sámegillii ja elektrovnnalaš sátnegirjjit. (Sámi giellatekno 2010.) Dát ovddidandoaimmat leat dahkan vejolažžan geavahit sámegeiela dihtormáilmmis, ja mánggat davvisámegeielat interneahhtasiiddut leat ihtán.

Joatikka- ja alitoahppu

Oahppiin geat leat lohkan sámegeiela vuođđoskuvllas, lea vuoigatvuohta beassat lohkat sámegeiela joatkkaoahpus ja sámegeiela sáhtta geavahit oahpahušgiellan (Oahpahušláhka nr 61 1998 § 6.3; Lukiolaki 629/1998 § 6). Norgga bealde geavahit guokte joatkkaskuvlla, Sámi joatkkaskuvla Kárášjogas (2010) ja Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla Guovdageainnus (2010), davvisámegeiela oahpahušgiellan muhtin oahppoávdnasiin. Suoma bealde geavaha Ohcejoga sámelogahat ja Sámi oahpahušguovddáš Anáris davvisámegeiela muhtin oahppoávdnasiin dahje oahppofálaldagain (Aikio-Puoskari ja Vest 2007). Ii gostege leat vejolaš váldit joatkkaoahpu ollásit sámegillii. Sámi allaskuvllas lea davvisámegeiela váldogiellan ja maiddá eará riikii gullevaš olbmot sáhttet doppe gazzat alitoahpu davvisámegeillii (Sámi allaskuvla 2010). Dasa lassin lea vejolaš lohkat davvisámegeiela vierrogiellan ja eatnigiellan Romssa universitehtas (2010) ja Oulu universitehta Giellagas-instituhtas (2010) ja vierrogiellan Helssega universitehtas (2010).

Sierra sámepolitihkalaš áigumušat ja doarjjaortnegat

Sihke Norggas ja Suomas leat doarjjaortnegat guovttegielat gielddaid várás, sámegeiela oahpahusa várás ja sámi mánáidgárddiid várás. Suoma Sámedikki giellaossodagas lea ovddasvástádus jorgalit gielddaid ja eará almmolaš orgánaid áššebáhpáriid ja dokumeanttaid maid sámi giellaláhka geatnegahtta jorgalit. Dasa lassin máksá stáhta gieldda ja eará almmolaš orgánaid goluid mat bohtet giellalága dihte dego čoahkkimiid ja áššehasaid dulkomiid. Stáhta lea maid ásahan veahkkeruđaid sámegeielat dearvvasvuohta- ja sosiálabálvalusaid gokčamis, ja Sámediggi hálddaša ruđaid sámegeielat beaveruovttuide ja giellabesiide ja ruđa sámi kulturdoaimmaide ja oahpponeavvuide. (Suoma Sámediggi 2009.) Dáid doarjjaortnegiid lassin stáhta máksá visot oahpaheaddjiid goluid sámegeielat ja sámegeiela oahpahas (Torikka 2010).

Norggas Sámediggi juolluda doarjaga guovttegielat sámegiela/dárogielat gielddaide. Gielddat mearridit ieža mo sii geavahit ruđa vassis njuolggadusaid mielde. Earret eará giela sáhttá ruđaiguin gokčat guovttegielat hálddahusa goluid, giellaguovddáža doaimmaid, dulkoma ja jorgaleami. Sámediggi hálddaša maid doaimmadoarjaga sámi mánáidgárddiide ja prošeaktaruđa sámegiela ovddidanprošeavttaide, oahpponeavvuide ja sámeguovllu fitnodatovddidandoaimmaide. (Norgga Sámediggi 2009.) Finnmárkku fylkkamáne fas gokčá oasi gieldda goluin sámegiela ja sámegiela oahpahusas (Hansen T.S. 2009). Dutkanáigodagas eai lean eará sierra doarjjaortnegat sámeguovllu gielddaide ovddidit sámi kultuvrra ja giela. Dutkanáigodaga maŋŋá nuppástuvai Suoma “Láhka vuodđobálvalusaid doarjagis gielddaide” (Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta 1704/2009) ja dasa lasihuvvui doarjjaortnet hárvvet ásojuvvon guovlluide ja sápmelaččaid ruovttuguovllu gielddaide. Doarjjaortnet váldá vuhtii sámegiela oasi gieldda álbmogis. Eanemusat ožžot gielddat main badjel 30 proseantta álbmogis leat registreren sámegiela eatnigiellan. Dušše Ohcejogas lea badjel 30 proseantta álbmogis registreren sámegiela eatnigiellan, ja Ohcejohka oažžu 2010 rájes 1.6 miljovna euro eanet doarjaga vuodđobálvalusaide sámegiela ássiid dihte. (Heikkilä 2009: 21.)

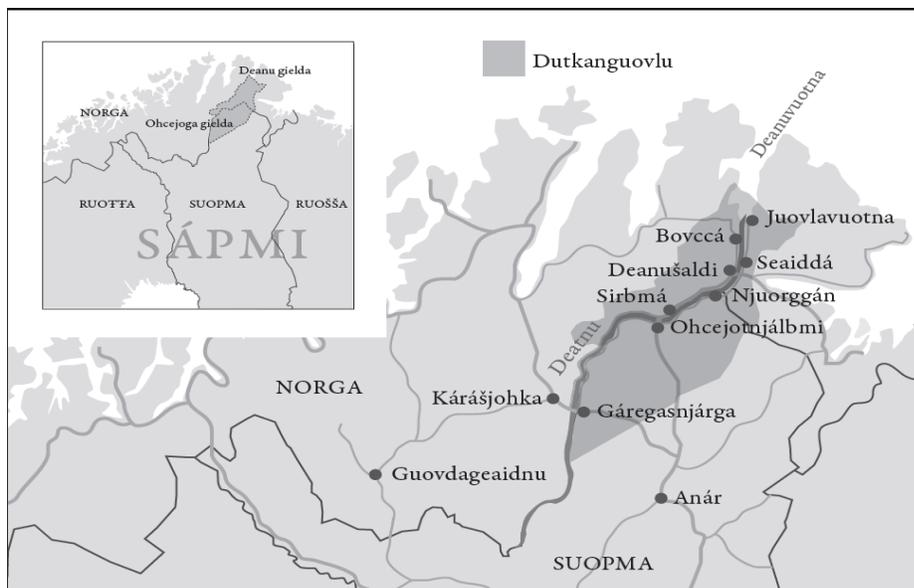
4.4 Dutkanguovllu rámmaeavttut

Man nana etnolingvisttalaš ceavzinnávccat sámegiela leat dihto guovllus, lea gitta sihke mákro- ja sámi servodatdási fáktoriin. Dasa lassin ferte váldit vuhtii historjjálaš áššiid dego giellamolsuma ja ovdeš áigge váldeoktavuođaid báikkálaš dásis. Maiddái guvlui fárremat ja guovllus eretfárremat sáhttet váikkuhit ceavzinnávccaide. Fárremat gieldda siste ja sentraliseren sáhttá maid váikkuhit sámegiela dillái. Dehálaš oassi sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvoštallamis lea dutkat, mo dutkanguovllus leat ollašuttán ođđa sámepolitihka mii álggii 1990-logus.

4.4.1 Dutkanguovllu sajádat

Dutkanguovlu sisttisoallá Ohcejoga ja Deanu gielddaid – guokte gránnjágieldda Deanuleagis. Ohcejohka lea sihke Lappi leana, Suoma ja dakko bokte maid Eurohpá Uniovna davimus giela. Deanu giela lea fas Ohcejoga davábealde ja adnojuvvo Sis-Finmárkku gielddan, vaikko gieldda davimus oassi, Deanuvuonas, lea mearrasámiid ássanguovlu. Deanu giela lea boadus das, ahte Buolbmát ja Deanu giela biddjojuvvojedje oktii 1964, ja Deanušaldi ásahuvvui ođđa gieldda guovddážin. Sihke Deanu ja Ohcejoga giela leat stuorrát viidodaga dáfus. Deanu gieldda viidodat lea 4 050 km² ja ássiid lohku lei 2

954 jagi 2008 (SGD 2009). Ohcejoga viidodatges lea 5371 km² ja ássiid lohku jagi 2008 lei 1 322 (Lapin Liitto 2009; SSG 2009).

Govus 4.1 Dutkanguovlu lea davvin Fenno-Skandinaviijas, ja Davvisámi nuortaguovllus. Kárta: Studio Borga

Kárášjoga giella lea sihke Ohcejoga ja Deanu gielddaid gránnjágielda, ja Ohcejoga gieldda bajit oasis lea lagat Kárášjohkii go Ohcejoga gieldda guovddáži. Maiddái Ohcejoga gieldda vuolit osiin lea lagat Norgga beale giliide ja gávpogiidda go Suoma beale stuorát čoahkkebáikkiide ja gávpogiidda. Ohcejoga mátta- ja nuorttabealde lea Anára giella áidna gránnjágieldan Suomas. Geainnut mannetge duoddara badjel Anárii sihke Gáregasnjárggas ja Ohcejohnjálmmis. Deanu gieldda gránnját leat Kárášjoga lassin Davvisiidda, Gángaviikka, Bearalvági, Báhcavuona ja Unjárgga giella. Deanu giella lea guovddáš báiki Finnmárkkus, danne go visot johtolagat eatnan alde mat čatnet Oarje- ja Nuorta-Finmárkku oktii, mannet Deanu gieldda čađa. Ohcejoga ja Deanu gielddaid gaskkas golgá Deatnu ja dahká badjel 200 kilomehtera guhkkosaš riikkarájá. Guovllu olbmot lávejit dadjat ahte “Deatnu ii sirre min. Dat čatná min oktii” ja Deatnu lea doloža rájes leamaš dehálaš sihke johtolahkan ja luossajohkan. Dálááigge leat biillageainnut goappáge bealde Deanuleagi ja olmmoš sáhtá rasttildit Suoma-Norgga rájá biillain golmma báikkis: Gáregasnjárggas, Ohcejohnjálmmis ja Njuorggámis.

4.4.2 Ássamat ja fárren dutkanguovllus

Dutkanguovllus olbmot ássat bieđgguid: Deanuvuona gáttis, Deatnogátti uhcit gilážiin, stuorát oalgejogaid gáttiin ja gielddaid guovddážiin. Stuorámus ássanbáikkid Deanu gielddas leat: Juovlavuotna, Bovccá/Ruostefielbmá, Sieiddá, Deanušaldi, Skiippagurra, Buolbmát, Fanasgieddi ja Sirbmá. Ohcejoga gielddas stuorámus čoahkkebáikkid leat Njuorggán, Ohcejohnjálbmi ja Gáregasnjárga. Maiddái Buolbmátjávrrid gáttis, Ohcejohleagis ja Gámasmohkis ássat olbmot, ja miehtá Deatnogátti leat bás gilážat.

Sápmelaččat leat ássan Deanuleagis doloža rájes. Dážat ja suomelaččat leat dattetge orron guhká dutkanguovllus, ja ođđasut áiggis leat bohtán sisafárreaddjit eará riikkainge. Vuosttaš kveanaássit bohte dálá Deanu gildii 1730-logus, muhto sin mañisbohttit sámáiduvve. 1860- ja 70-logus fárrejedje eanet kveanat ja maiddái ollu dážat Vuolle-Detnui. Dážat ásaiduvve Deanunjálmmi guvlui 1900-logu álggus. Leagi vuolimus oassái fas ledje ásaiduvvan kveanat. Leagi bajit oasis, ovddeš Buolbmága gielddas, ásse dušše sápmelaččat earret moadde dáža bearraša. (Solbakk ja Vuolab 2001: 58–50.) Ohcejoga gielddas ásse 1900-logu álggus measta dušše sápmelaččat. Ohcejoga gieldda 488 olbmos ledje sápmelaččat 475 jagi 1900. (Komiteanmietintö 1905: 3 s, 11.)

Olmmošlohku lassána goappáge gielddas mánggagardásažžan 1900-vuođđologu mielde, muhto 1980- ja 90-logus olmmošlohku geahppánišgohtá. Alimus olmmošlohku lei Deanu gielddas 1984 goas doppe ásse 3 347 olbmo. Olmmošlohku lei 2952 olbmo jagi 2008. Geahppáneapmi lea 11,8 proseantta. Ohcejogas lei alimus olmmošlohku 1995 goas gielddas ledje 1 568 ássi. Olmmošlohku lei 1 322 olbmo jagi 2008. Geahppáneapmi lea 15,7 proseantta. Fárremat eai leat dáhpáhuvvan dušše eret gielddas. Maiddái gielddaid siskobealde lea dáhpáhuvvan sentraliseren nu ahte guovddášbáikkid Ohcejohnjálbmi ja Deanušaldi leat sturron ja gielddaid eará osiin lea olmmošlohku geahppánan. Deanu gieldda lea guorahallan sentraliserema áigodagas 1960–2006. Olmmošlohku lea dalle geahppánan 51 proseantta gieldda vuolit osiin, guovddášguovllu davábealde. Gieldda bajit osiin guovddášguovllu máttabealde, lea olmmošlohku geahppánan 31 proseantta. Gieldda guovddášguovllus, Sieiddás, Deanušalddis ja Skiippaguras, lea olmmošlohku lassánan 71 proseantta. Mearragáttis lea olmmošlohku geahppánan eanemusat, badjel 70 proseantta. (SGD 2009; SSG 2009; Eriksen 2007: 5–6.) Ohcejogas leat leamaš mealgadit seammalágan nuppástusat dán áigodagas. Olmmošlohku lea geahppánan boaittoabeale gilážiin ja lassánan ovddimusat Ohcejohnjálmmis ja veaháš maid Gáregasnjárggas. (Aikio 2009.)

4.4.3 Dutkanguovllu sámegiella ja -etnistehta

Almmolaš čielggadusat ja guorahallamat čájehit ahte sápmelaččaid lohku lassánii Deanu gielddas 1970 rádjai, ja Ohcejoga gielddas goit 1984 rádjai. Eanaš Suoma beale sápmelaččat leat registrerejuvvon Sápmelaš logahallamii 1960-logu loahpa rájes ja 1980 rájes lea leamaš vejolaš registreret sámegiela eatnigiellan Magistráhtas. Danne sáhtta čuovvut Ohcejoga sápmelaččaid demográfalaš ovdáneami dárkilabbot go Deanu gielddas. Deanu gieldda sápmelaččaid mearis ja sámegiela hálliin lea baicce váttis gávdnat almmolaš loguid 1970 maŋŋá. Eandalit lea váttis gávdnat loguid maid sáhtta buohtastaddat Suoma beale loguiguin. Norggas lea Sámedikki válggaid várás ásahuvvon Sámi jienastuslohku, ja sihke Deanu gieldda ja Sámediggi leat guorahallan sámegiela hálliid meari 2000-logu álggus (Deanu gieldda 2003; Ragna 2000). Mun čujuhan dáidda loguide vulobealde, muhto váruhan ahte sihke Suoma ja Norgga beale loguide leat čatnasan metodalaš čuolmmat (gč. maddái kapihttala 4.3.1).

Ohcejoga gieldda sámegiella ja -etnistehta

Ohcejogas lea sápmelaččaid lohku geahppánan 1984 rájes gitta 2007 rádjai – 1089 olbmos 809 olbmui dahje 25,7 proseantta (Aikio et al. 1994; Suoma Sámediggi 2008). Dattetge 61 proseantta gieldda álbmogis leat sápmelaččat. Sámegiella lea merkejuvvon 613 olbmo eatnigiellan Magistráhtas (SSG 2008). Sámegiela hálliid duođalaš lohku dáidda leat dattetge stuorát. Mun lean gieddeberggus deaivan sápmelaččaid geat eai leat registreren sámegiela eatnigiellan vaikko sámegiella lea sin eatnigiella, muhtin sápmelaččaid geat máhttet sámástit vaikko sámegiella ii leat sin eatnigiella ja suomelaččaid geat máhttet sámástit vaikko ii leat sin eatnigiella. Muhtin báikkálaš gálduid mielde sullii 50 Ohcejogas ássi suomelačča ja sullii 50 sápmelačča máhttet sámástit, vaikko sámegiella ii leat sin eatnigiella.

Deanu gieldda sámegiella ja -etnistehta

Deanu gieldda ássiin 859 ollesolbmo ledje čálihan iežaset Sámi jienastuslohkui jagi 2009. Stuorradikki jienastanlogus ledje 2 192 olbmo seamma jagi (Pettersen 2010: 66). Sámi jienastuslogus ledje dasto 39 proseantta Deanu gieldda ollesolbmui. Aubert (1978) fuopmášahtta ahte Deanu gieldda ássiin 1 855 olbmo adnojuvvojedje sápmelažžan jagi 1970. Danne sáhtta jáhkkit, muhto ii diehtit, ahte Deanu gielddas leat mealgat eanet sápmelaččat go sii geat leat čálihan iežaset Sámi jienastuslohkui.

Dárkilis logut Deanu álbmoga sámegiela máhtus bohtet ovdan guorahallamis maid Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš dagai Sámedikki ovddas jagi 2000. Deanu gieldda ollesolbmui máhtte dalle 53

proseantta sámegiela nu bures, ahte máhtte čuovvut dábálaš ságastallama sámegillii. 48 proseantta mánáin ja nuorain máhtte sámástit dahje ohppe sámegiela mánáidgárddiin ja skuvllain. Duođalaš hálliid lohku lei dattetge veaháš uhcit. 38 proseantta ollesolbmui ja 27 proseantta mánáin ja nuorain máhtte sámegiela bures. (Ravna 2000; Rasmussen 2005.)

Sámegiela ja -identitehta árvvoštallan

Bajábeale dieđuid vuodul sáhtta árvvoštallat, ahte unnimustá 61 proseantta Ohcejoga álbmogis ja 39 proseantta Deanu álbmogis leat sápmelaččat. Okta diehtu čujuha dasa ahte sápmelaš proseanta veadjá leat stuorát guktuid gielddain. Dán dutkamuša skuvlaguorahallamis bohtá ovdan, ahte sihke Deanu ja Ohcejoga gielddas lagabui 80 proseanttas informánttain lea muhtinlágan sápmelaš etnikkalaš identitehta (gč. maddái kapihttala 5.3.5). Livččii ártet ja vuordemeahtun, jos sápmelaččaid proseanta mánáid ja nuoraid gaskkas livččii mealgat stuorát go ollesolbmui. Sámegiela hálliid duođalaš lohku dutkanáigodagas dáidá leat badjelaš 50 proseantta Ohcejoga gielddas ja vuollel 40 proseantta Deanu gielddas.

4.4.4 Giellamolsun ja dan jorgalahttin Deanu gielddas

Dálá Deanu gielddas lea čielga áigeerohus giellamolsuma álgimis. Giellamolsun dáhpáhuvai árabut gieldda davit oasis, mii vástida boares Deanu gieldda, go bajit oasis, ovddeš Buolbmága gielddas. Jahn (1933) dieđuid mielde 75 proseantta sápmelaččain ledje almmuhan sámegiela ruovttugiellan boares Deanu gielddas 1930, ja dat sáhtta mearkkašit ahte giellamolsun lei álgán juo ovdal 1930 dutkanguovllu davit osiin. Boares Buolbmága gielddas máhtte buot sápmelaččat sámegiela. Vilhelm Aubert (1978: 45) fuopmášahtta ahte eatnašat badjel 40–50-jahkásaš sápmelaččain máhtte sámegiela dálá Deanu gielddas jagi 1970, muhto de hedjonii nuorat buolvvaid sámegiela máhttu nu ahte goalmát oassi vuollel logijahkásaš sámemánáin lei sámegiella eatnigiellan. Aubert maid čujuha stuorra erohusaide ođđa Deanu gieldda siskabealde sámegiela máhtu dáfus. Boares Buolbmága gielddas 78 proseanttas sápmelaččain lei sámegiella eatnigiellan. Vuolit oasis 28 proseanttas sápmelaččain lei sámegiella eatnigiellan (1978: 31). Maddái 2000-logu álggus lei čielga erohus boares Deanu ja boares Buolbmága gielddas. Boares Buolbmágis hálle 72 proseantta olles álbmogis sámegiella eatnigiellan ja boares Deanus 28 proseantta (Deanu gieldda 2003).

Deanu gieldda lea ieš guorahallan gielladili jagi 2003 ja váfista, ahte giellamolsun lea bisánan ja sáhttá leat jorgalan. Gieldda geavahii báikegotti informánttaid háhkat dieđu álbmoga giellamáhtuin ja váldogielas. Dásge boahat ovdan ahte mađe boarrásabbot Deanu gieldda ássit leat, dađe stuorat oassi máhttá sámegiela. 64 proseanttas sis geat leat riegiádan ovdal 1933, lea sámegiella eatnigiellan, 31 proseanttas sis geat leat riegiádan 1955–58 ja 15 proseanttas sis geat leat riegiádan 1975–78 lea sámegiella eatnigiellan. Mánáid gaskkas sámegiella eatnigiellaproseanta lea lassánan. 25 proseanttas sis geat leat riegiádan 1984–93 lea sámegiella eatnigiellan. (Rasmussen 2005; Deanu gieldda 2003.)

Go sámegiella eatnigiellan hálliid joavku uhccu ahte uhccu mađe nuorabut olbmot leat, de dasa leat dušše guokte vejolaš čilgehusa. Guvlui leat fárren eará giellaid hállit dahje giella molsašuvvá. Go sámegiella hálliid joavku lassána, de dat sáhttá leat giellamolsuma jorgaleami mearkan. Vulobealde čujuhan eará mearkkaide maid, mat sáhttet čájehit ahte sámegiella giellamolsuma jorgaleapmi dáhpáhuuvvá dutkanguovllus.

4.4.5 Giellamolsun ja dan jorgalahttin Ohcejoga gielddas

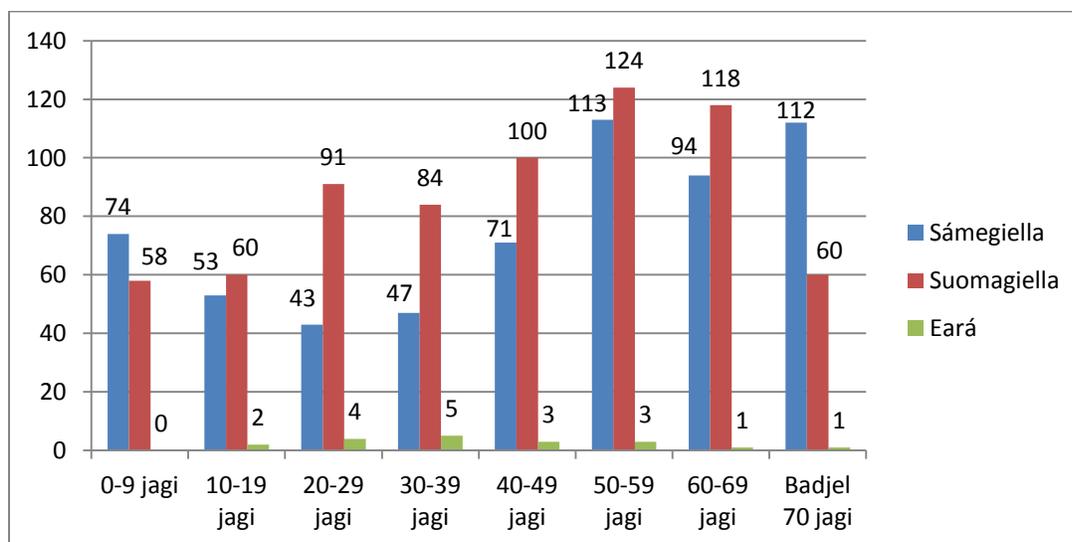
Mánggat dutkit leat guorahallan Ohcejoga gielladili ja duođaštan giellamolsuma álgima. Etnologa Ludger Müller-Wille (1974: 117) lea kárten giellamáhtu ja giellaválljema jagiid 1968–69 Ohcejohnjálmmis ja gilážiin Ohcejohnjálmmi lahka. Suomagiella lei bearašgiellan eanaš sápmelaš ja seahkalas bearrašiin Ohcejohnjálmmis. Uhca gilážiin lei dilli nuppelágan. 58 proseanttas olbmui lei sámegiella eatnigiellan ja sámegiella lei váldogiellan 55 proseanttas bearrašiin. (Müller-Wille 1974: 130.) Aikio ja Lindgren fuopmášahttiba ahte sámegiella geavaheapmi lei geahppánan 1970-logu álggus dutkanovttadaga čoahkkebáikkiin. Sihke Njuorggámis, Ohcejohnjálmmis ja Gáregasnjárggas ledje sápmelaččat suomastišgoahtán gaskaneaset ja mánáideasetguin (1973: 290). Sihke Seija Guttorm (1987) ja Minna Partanen (1994) duođašteigga dutkamušaineaskka, ahte giellamolsunproseassa lei jođus Ohcejohnjálmmis ja Njuorggámis. Partasa dieđuid mielde giellamolsuntendeansa ii lean fámoláš gieldda bajit oasis, Vuovdaguokkas ja Gáregasnjárggas, ovdal 1990-logu (1994: 74), muhto giellamolsun lei erenoamáš garas Ohcejohnjálmmi skuvlabiies ja Njuorggámis 1970 rájes. Váhnemat eai lean hállan sámegiella ruovttus Partasa 1970- ja 80-logus riegiádan informánttaide, ja mánáid ja nuoraid sámegiella geavaheapmi ruovttus lei minimála. Sámegiella hállan 1990-logus riegiádan mánáide lei fas veaháš lassánan (1994: 71). Seija Guttorm (1987) ja Juha Guttorm (1986) dutkamušat 1980-logu gaskkamuttus dorjot Partasa bohtosiid dušše oassái. Sámegiella sirdašuvvá muhtin mánáide Ohcejohnjálmmi skuvlabiies 1970- ja 80-logus, muhto 55 proseantta sámemánáin ohppe dušše suomagiella ruovttus

(Guttorm 1986 dás Alaraudanjoki ja Kurki-Joensuu mielde 2002: 4). Seija Guttorm jearahalai sámegielat mánáid ja sin váhnemiid Ohcejohnjálmmi skuvllas oahppojagi 1985–86. Su dieđuid mielde 65 proseantta vuolledási sámemánáin máhtte sámegiela (1987: 27).

Arja Alaraudanjoki ja Katariina Kurki-Joensuu (2002) leaba dutkan badjedási nuoraid sámegiela geavaheami Ohcejoga gielddas sihke 1988 ja 2001. Soai gávnaheigga ahte sámegielat nuoraid mearri lei geahppánan ja sin sámegiela geavaheapmige lei geahppánan buot guorahallon giellašiljuin dan áigodagas. Soai čatnaba vuosttaš bohtosa eretfárremiidda ja vuollegis riegádanloguide (2002: 59). Nuppi bohtosa čatnaba giellamolsumii mii dáhpáhuvai sihke ruovttuin ja muđui báikkálaš servodagas. Soai namuheaba sivvan dasa, ahte biras ii ovddidan sámegiela geavaheami (2002: 58–80). Alaraudanjoki ja Kurki-Joensuu bohtosat sohpet oktii eará dutkiid bohtosiiguin. Sudno informánttat leat riegádan 1970- ja 1980-logus, ja eará dutkitge leat gávnnahan, ahte giellamolsun dáhpáhuvai dan áiggis Ohcejoga gielddas. Partanen lea fuopmášan ahte 1990-logus riegádan mánáid gaskkas lei sámegiela geavaheapmi lassánan.

Giellamolsuma jorgalahttima mearkkat

Mun dutken Ohcejoga sámegielat mánáid logu skuvla- ja beaiveruovttuloguid vuodul váldofága oahppočájánasas. Mun gávnnahin ahte giellamolsun lea Ohcejoga gielddas bisánan ja sáhtta leat jorgalan 2000-jahkeduháha álggus (Rasmussen 2005).

Govus 4.2 Ohcejoga álbmoga registrerejuvvon eatnigiella 10-jagi gaskkaid: Sámeigiella, suomagiella ja eará gielaid juohku 2008. 10–69-jahkásáčain leat suomagielat eanetlogus. Gáldu: SSG 2008

Maiddá Magistráhtas registrerejuvvon eatnigiellalogut čujuhit dan guvlui, ahte giellamolsuma jorgaleapmi lea álgán Ohcejoga gielddas 1990-logu áigge. Govvosis 4.2 lea Ohcejoga álbmot juhkkjuvvon 10-jagi joavkkuide ja merkejuvvon eatnigiela mielde. Suomagielagat leat eanetlogus buot 10-jagi ahkejoavkkuin earret go badjel 70-jahkásaččain ja vuollel logijahkásaččain 2007–08 jahkemolsumis. Dán dutkamuša skuvlaguorahallama informánttat leat agis 10–16 jagi. 10–19-jahkásaččain leat 60:s merken suomagiela eatnigiellan ja 53:s sámegiela. Suomagielagat leat uhca eanetlogus.

4.4.6 Álbmoga ahkeráhkadusat

Eretfárren ja uhcit riegádeamit leat dahkan ahte eandalit Ohcejoga gieldda álbmot lea boarásmuvvan ja áddjáluvvan. Gieldda ássiid gaskamearálaš ahki lassánii 31,5 jagis gitta 44,9 jahkái áigodagas 1980–2008. 49,3 proseantta álbmogis leat badjel 50 jagi ja álbmogis leat 55 proseantta albmát ja 45 proseantta nissonolbmot. Gieldda ássiin leat maid uhccán nuorat ja nuorra ollesolbmot go riikkas gaskamearálaččat. Ahkejoavku mii lea fárus skuvlaguorahallamis, lea unnimus 10-jagi joavku Ohcejogas. 7,6 proseantta ássiin leat ahkejoavkkus 10–19 jagi. Riikkas leat gaskamearálaččat 12,1 proseantta 10–19-jahkásaččat. Deanu gielddas ii leat dáhpáhuvvan seamma garra boarásmuvvan iige áddjáluvvan. 37,7 proseantta álbmogis ledje badjel 50 jagi. 52 proseantta ledje albmát ja 48 proseantta nissonolbmot. Deanus 0–9 jagi ahkejoavku lea uhcit go 10–19 jagi joavku, namalassii 11,4 proseantta ja 13,9 proseantta gieldda ássiin. Ohcejogas lei 0–9 jagi ahkejoavku stuorát go 10–19 jagi joavku: namalassii 10,7 proseantta ja 7,6 proseantta gieldda ássiin. (SGD 2009; SSG 2009.)

Váhneninformánttaid kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan, ahte Ohcejoga informánttaid mielas lea erohus dain geat leat fárren eret dutkanguovllus ja dain geat leat báhcán dohko. Dat geat leat fárren, leat nuorat ja oassi sis máhtta sámegiela, oassi ii. Nuorat geat leat báhcán ja nuorat geat leat fárren ruovttoluotta, leat ovddimusat sámegiela. Deanu gielddas ássi informánttaid mielde sin gielddas ii leat seamma tendeansa.

4.4.7 Beaveruovttut ja skuvllat

Ohcejogas ja Deanus leat beaveruovttut ja mánáidgárddit juohke stuorát čoahkkebáikkis. Ohcejoga gielddas leat guokte beaveruovttu ja okta bearašbeaveruoktu. Gáregasnjárggas lea sámegiela beaveruoktu. Ohcejohnjálmmi beaveruovttus leat suomagielat ja sámegiela ossodagat ja Njuorggámis

lea suomagielat bearašbeaveruoktu. Oktiibuot leat 41 máná sámegielat beaveruovttuin ja 20 suomagielat beaveruovttuin. Gáregasnjárggas lea leamaš sámegielat beaveruoktu 1999 rájes ja Ohcejohnjálmis sámegielat bearašbeaveruoktu 1991 rájes. Ohcejohnjálmis ii lean sierra sámegielat ossodat beaveruovttus áigodagas 2000–04. Muhto jagi 2004 rájes lea sámegielat ossodat ohpihii leamaš sierra. Njuorggáma bearašbeaveruoktu lea ovdal doaibman ja galggašii doaibmat suoma- ja sámegillii, muhto giella ii leat fidnen dasa sámegielat bargi. Giella ii lágidan mangelágan sámegiela oahpu iežas suomagielat beaveruovttuin dutkanáigodagas, muhto 2012 álggahuvvui sámegiela giellabeassedoaimma sihke Gáregasnjárgga sámegielat beaveruovttus ja Ohcejoga beaveruovttu suomagielat ossodagas. (Inkinen 2009; Pieski 2013.)

Sámegielat beaveruovttuide beassamis leat iešguđetlágan njuolggadusat Gáregasnjárggas ja Ohcejohnjálmis. Gáregasnjárggas ii leat sierra fálaldat suomagielat mánáide go sámegielat beaveruoktu, ja beaveruoktu doaibmá dego giellabeassin sidjiide. Ohcejohnjálmis besset sámegielat ossodahkii dušše mánát geaidda lea merkejuvvon sámegiella eatnigiellan Magistráhtas. Dát ordnet lea álggus boahtán váhnemiid gáibádusaid dihte, namalassii ahte sámegielat mánát eai galgga leat seamma dikšobáikkis. Maŋŋá Sámediggi lea juolludišgohtán doarjaga sámegielat beaveruovttuide ja bidjan eaktun, ahte sámegielat beaveruovttuin leat dušše sámegielat mánát. Danne Ohcejoga giella oažžu doarjaga Ohcejohnjálmis beaveruovttu sámegielat ossodahkii, muhto Sámediggi ii juollut doarjaga Gáregasnjárgga sámegielat beaveruoktu vaikko dat maid doaibmá sámegillii. (Inkinen 2009; Ruotsala 2010.)

Deanu gielddas leat guhitta mánáidgárddi gos lea sámegielat fálaldat mánáide. Golmma mánáidgárddis, Bovccás, Juovlavuonas ja Deanušáldis lea dárogiella váldogiellan, ja mánáide lágiduvvo sámegiela oahppu iešguđetlágan metodaidda mielde. Golmma mánáidgárddis lea sámegiella váldogiellan, Sieiddá mánáidgárddis ja guovtti priváhta mánáidgárddis: Diddi-mánáidgárddis ja Giellavealgu-mánáidgárddis mat guktot leat Deanušáldis. Sieiddá sámegielat mánáidgárddi lea oaivvilduvvon mánáide geat eai oahpa sámegiela ruovttus, ja doaibmá giellabeassin. Dát mánáidgárddi heaittihuvvui geassit 2009.

Dutkanáigodagas leat 82 máná dárogielat mánáidgárddiin ja 52 sámegielat mánáidgárddiin. Giella lea definieren buot mánáidgárddiid sámi mánáidgárdin, ja oažžu dan dihte sámi mánáidgárdedoarjaga Sámedikkis buot mánáidgárddiide. Eaktun doarjaga fidnemii lea ahte mánáidgárddis leat maid muhtin sámi giella- ja kulturfálaldagat. Fálaldagat molsašuddet mánáidgárddis mánáidgárdái, muhto ulbmilin lea ahte juohke ossodagas lea olmmoš geas lea máhttu ja ovddasvástáduš giella- ja kulturoahpus nu ahte mánát ožžot sámi fálaldaga juohke beavve dábbalaš fálaldaga oassin. Deanu gielddas lea šaddan

bivnnuhin bidjat mánáid sámegiela mánáidgárdái ja giella atná dan beaktilis vuohkin oahpahit mánáide sámegiela. Giella juohká mánáidgárdesaji váhnemiid ohcamuša vuodul iige gáibit, ahte mánát dahje váhnemat máhttet sámegiela. (Tvare 2009.) Ohcejoga ja Deanu gielddaid soahpamuša mielde sáhttet Sirpmá váhnemat fidnet sámegiela mánáidgárdesaji Ohcejohnjálmmis ja Njuorggáma váhnemat Deanušalddis. Vihtta máná rasttildit rájá beaivválaččat ja geavahit dán fáaldaga, njeallje máná Sirpmás Ohcejohnjálbmái ja okta máná Njuorggámis Deanušaldái. (Tvare 2009; Inkinen 2009.)

Árramánnavuođa sámegiela eastagat

Sáhtta árvoštallat dili nu ahte buot dutkanguovllu mánáin eai leat duođalaš vejolašvuodát oahppat sámegiela árramánnavuođa rájes, dannego sámegiela fáaldagat leat dihto lánhái ráddjejuvvon. Ohcejohnjálmmis lea sámegiela beaiveruoktu ráddjejuvvon sámegiela eatnigiellan hálli mánáide. Njuorggámis, Juovlavuonas, Ruostefielmmás ja Deanuvuona gilážiin lea guhkes mátki, muhtimin badjel 50 kilomehtera, gielddaid guovddážiidda gos sámegiela beaiveruovttut ja mánáidgárdit leat.

Vuođđoskuvllat

Dutkanguovllus leat gávccii gieldda skuvlla ja okta priváhta skuvla. Juohke skuvllas lea sámegiela fáaldat oahppiide. Sámegiela oahpahušfáaldat lea dattetge earalánhái organiserejuvvon Ohcejoga gielddas ja Deanu gielddas. Ohcejogas lea oahpahuš sámegillii ja suomagillii buot golmma skuvllas ja oahppit leat sirrejuvvon sámegiela ja suomagiela luohkkálanjaide oahpahušgiela mielde. Vaikko sámegiella lea oahpahušgiellan buot golmma skuvllas Ohcejogas, de oahpahuš ii leat sámegillii buot oahppoávdnasiin badjedásis. (Gáregasnjárgga, Ohcejohnjálmmi ja Njuorggáma skuvlla jahkeplána 2008.)

Deanu gielddas lea oahpahuš sámegillii guovtti skuvllas: Sirpmá skuvllas ja Deanu sámeskuvllas Deanušalddis. Ii leat goassege mearriduvvon ahte oahpahuš Sirpmá skuvllas galgá leat dušše sámegillii, muhto buot mánát Sirpmá skuvlabiires máhttet sámegiela ja leat buohkat sámegiela oahpahušas. Deanu Sámeskuvllasges lea mearriduvvon ahte sámegiella lea áidna oahpahušgiella. Oahppit geat háliidit dárogiela oahpahušgiellan, fertejit vázzit eará vuođđoskuvlla. Dat ii buvttu stuorát geavatláš váttisvuodaid go Deanu Sámeskuvlla ja Sieiddá skuvlla gaska lea sullii njeallje kilomehtera. Deanu golmma eará vuođđoskuvllas ja priváhta Montessori skuvllas lea dárogiella oahpahušgiellan ja oahppit sáhttet válljet sámegiela vuosttašgiellan dahje muhtin variántta nubbigielas. (Tvare 2009; Johnsen 2008.)

Oahppoplánat

Deanu gieldda lea ovdal geavahan riikkaviidosaš *Sámi oahppoplána L97 S* ja lea aiddo álgán geavahit ođđa sámi oahppoplána *Máhttolokten Sámi oahppoplánabuvttus*. Ohcejohka lea ráhkadan báikkálaš oahppoplána riikkaviidosaš *Vuođđooahpahusa oahppoplána* vuođu. Danne lea dárbu čilget Ohcejoga báikkálaš oahppoplána ulbmiliid ja sisdoalu. Báikkálaš oahppoplánas lea oktasaš álgu ja sierra plánat sámegeilat ja suomageilat oahpahusa várás. Álgooassi lea guktuid giellaajoavkkuid oahpahasas oktasaš. Dasge geardduhuvvo ahte: *“Oahpahusa vuođđun lea suomakultuvra, mii lea ovdánan vuorrováikkukhusas álgoálgosaš, davviriikalaš ja eurohpalaš kultuvrrain.”* Muhto gieldda oahppoplánas bohtá maid ovdan, ahte báikkálaš giella-, kultur- ja birasdiedut vuoruhuvvojit:

Oahpahas galgá sirdit ođđa sohkaoluvaide báikkálaš giella-, kultuvra- ja birasdiedu: dieduid, máhtuid, árvuid ja vieruid. Skuvllat galget addit rivttes dieđu ee. oahppiid giella- ja kulturduogáža mieldi sin gielain ja kultuvrrain sihke eará kalohttaguovllu gielain ja kultuvrrain.
(Ohcejoga gieldda 2004a, 2004b)

Sihke sámegeilat ja suomageilat oahpahusa ulbmiliin deattuhuvvo sápmelašvuhta, álgoálbmotstáhtus, mánggagielatvuhta ja mánggakulturvuođu.

Deatálaš lea deattuhit sámiid oktiigullevašvuođa guovllu álgoálbmogin badjel rájaid. Ulbmilin lea, ahte oahppi oahppá dovdat ja atnit árvvus guovllu mánggagielatvuoda ja -kulturvuođa. Skuvllat galget muđuige rádjaguovlogieldda skuvlalágádussan bargat ovttasbarggu rádjanáboriiguin vejolašvuođaid mieldi. (Ohcejoga gieldda 2004a, 2004b)

Suomageiela oahppiid sámegeiela oahpahasplánas deattuhuvvo, ahte sámegeiela A-giela oahpahas lea sihke dáido- ja kulturávdnasiin. Oahppit galget oahppat gulahallat sámegeilli mánggalágan gulahallandilis ja fága galgá riggudahttit oahppi sámegeiela dovdamuša. Ulbmilin lea earret eará ahte skuvlla oahpahasas oahppit leat oahppan geavahit sámegeiela gáibideaddji sosiála dilis njálmmálaččat, leat oahppan čállit gáibideaddji teavsttaid sámegeilli buriin riektáčállimiin, dovdet bures sámi servodateallima ja kultuvrra ja sáhttet doaibmat ovttas sápmelaččaiguin. Oahppit galget maid máhttit lohkat sámegeilat girjjálašvuođa ja sáhttit čuovvut sámi kultureallima ja sámegeilat mediaid. Sámegeiela B-giela oahpahas álggahuvvo badjedásis ja das leat loažžadut gáibádusat. Oahppoplána mielde galgá roahkasmahttit oahppiid geavahit sámegeiela aktiivvalaččat njálmmálaččat ja oahppit galget dovdat

máנגgakultuvrralašvuodá vuodđoáššiid. Oahpahusa ulbmil lea maid ahte oahppiid vejolaš máנגgakultuvrralaš identitehta čielgá ja nanosmuvvá, ja ahte oahppit ožžot buori vuodá joatkit sámegeiela oahpahallama joatkkaoahppoásahusas. (Ohcejoga gielda 2004b.)

Eaktodáhtolaš sámegeiella

Norggas sáhtta sámegeiela hálddašanguovllu gielda mearridit, ahte buot vuodđoskuvlaoahppiin lea oahpahuš sámegeielas (Oahpahušláhka 1999/61 §6.2). Deanu gielda mearridiige 1990-logu álggus dahkat sámegeiela geatnegahtton fágan buot vuodđoskuvlaoahppiide, muhto gomihii mearrádusa moadde jagi maŋŋá dannego muhtin váhnemat vuostálaste dan (Todal 2002: 71). Suoma oahpahušlágas ii leat meroštallon vejolašvuolta dahkat sámegeiela geatnegahtton fágan. Ohcejoga gielda mearridii dattetge dahkat sámegeiela geatnegahtton fágan buot oahppiide goalmát luohká rájes 1980-logu gaskkamuttus. Guokte váhnenpára váidaledje dán mearrádusa Riikkabeivviid vuoigatvuođakánslerii guhte gomihii mearrádusa dannego gielda lei váldán diimmuid sámegeiela oahpahušii eatnigiela oahpahušas. (Aikio-Puoskari 2001: 158.) Dan maŋŋá eai leat dát gielddat mearridan dahkat sámegeiela geatnegahtton fágan ja sámegeiella lea eaktodáhtolaš fága maid suomagielat ja dárogielat oahpahušas oahppit sáhttet lohkat muhto eai dárbbáš.

Logahat ja joatkkaskuvla

Dutkanguovllus leat guokte joatkkaoahppofálaldaga vuodđoskuvlla maŋŋá. Ohcejogas lea Sámelogahat Ohcejohnjálmmis ja Deanu gielddas lea Deanu joatkkaskuvla Ruostefielmmás mas leat eanadoallo- ja luondduoahppofálaldagat. Guktuid joatkkaskuvllain lea vejolaš lohkat sámegeiela iešguđege variántta mielde. Dattetge sámegeiella ii geavahušvuo oahpahušgiellan Deanu joatkkaskuvllas. Sámelogahagas oahpahušvojit muhtin fágat sámegeillii sámegeielat oahppiide, muhto oahpahušas mearridit lea uhcci. Visot oahpahušjoavkkuin lea oktiibuot čieža diimmu oahpahuš vahkus sámegeillii. (Aikio-Puoskari ja Vest 2007, Deanu joatkkaskuvla 2009.) Nuorrainformánttaid jearahallamiin guokte nuora vástideaba, ahte soai áiguba sihkkarit vázzit joatkkaoahpu dutkanguovllus. 11 informántta vuolgášedje millosepmit gávppiidda dego Roavvenjárgii, Čáhcesullui ja Girkonjárgii vázzit joatkkaskuvlla.

Oahpahušmáallet

Dutkanguovllus geavahušvuo sihke beaktilis ja geahnohis guovttegielat oahpahušmáalle beaiveruovttuin ja vuodđoskuvllain. Muhtin beaiveruovttuin lea sámegeiela váldogiellan ja beaiveruovttut doibmet dego

iežasgielat beaiveruoktun muhtin mánáide ja giellabeassin eará mánáide. Muhtin beaiveruovttuin suomagielat mánát eai oahppan álggage sámegiela, ja eanaš dárogielat mánáidgárddiin mánát ohppet sámegiela dakkár oahpahusmálla mielde maid Baker gohčoda láivves oahpahusmállen. (Baker 2001: 194; gč. maiddái kapihttala 2.4.6.)

Vuođđoskuvllainge sámegiella lea váldogiellan muhtin mánáid oahpahas. Baker mielas dát málla addá sihke njálmmálaš ja čálalaš guovttegielatvuođa. Ohcejoga skuvllain sámegiela geavaheapmi oahpahas geahppána go oahppit álget badjedássái. Deanu gielddas lea visot oahpahas maiddái badjedásis sámegillii. Joatkkaskuvlla lea vejolaš vázzit maid dutkanguovllus, muhto áidna fáaldagat leat eanadoallu, luondugeavaheapmi ja logahatoahppu. Jos nuorat manašedje joatkkaskuvllii iežaset gielddas, de lea dárogiella áidna oahpahasgiella Deanu gielddas, ja eanaš fágaid oahpahas lea suomagillii Ohcejogas. Dušše Kárášjogas ja Guovdageainnus livččii vejolaš oazžut joatkkaoahpu muhtin muddui sámegillii. Baker gohčoda oahpahusmálla mas oahpahasgiella molsojuvvo vehádatgielas majoritehtagillii skuvlla áigge, gaskaboddasaš mállen. Dakkár oahpahas servodatlaš ulbmil lea assimileren ja gielalaš boađus lea buorremuddui ovttagielatvuohta. Ferte fuopmášahttit ahte dábálaččat oahpahasgiella molsojuvvo mealgat árabut go badjedásis dahje joatkkaskuvllas Baker ovdamearkkain (gč. maiddái kapihttala 2.4.6).

Dárogielat ja suomagielat oahpahas oahppit sáhttet lohkat sámegiela muhtin nubbigiela variántan dahje vierrogiellan. Dán málla Baker gohčoda maid láivves oahpahusmállen, man servodatlaš ulbmil lea muhtin muddui gielalaš riggodat ja boađus lea ráddjejuvvon guovttegielatvuohta.

Sámegielat a ja b skuvllat

Skuvlavuogádagas lea miellagiddevaš erohus Ohcejoga ja Deanu gielddain. Deanu gielddas lea sámegielat oahpahas sierra sámegielat skuvllain. Dat skuvlavuogádat muittuha Fishman 4a-skuvllaid mat leat vehádatgielagiid hálddus. Ohcejogas lea sámegielat ja suomagielat oahpahas seamma skuvllas gos oktasaš doaimmat dáhpáhuvet mealgadiit suomagillii ja moanat bargit, ovdamearkka dihte Ohcejohnjálmmi ja Njuorggáma skuvllaid veahkkehoavddat, eai máhte sámegiela (Vásahusat gieddebarggus; Gieddebarggu notáhtat). Dát skuvlavuogádat muittuha Fishman 4b-skuvllaid main oahpahas lea vehádatgillii, muhto ii leat vehádatgielagiid hálddus. (Fishman 1991: 100; gč. maiddái kapihttala 2.4.6.)

4.4.8 Sámegielat ásahtusat

Sámegiela bajiduvvon stáhtusa dihte lea dutkanguovllus šaddan sámegielat bargomárkan ovdamearkka dihte beaiveruovttuin, skuvllain, gielddaid hálddahasain ja muhtin eará almmolaš bargosajiin. Daid gaskkas leat bargosajit main sámegiela máhttu lea geatnegahtton ja bargosajit main sámegiela máhttu adnojuvvo ánsun. Váhnenjearahallamiin boahtá ovdan ahte buot sámegielat váhneninformánttat geavahit sámegiela barggus. Muhtin váhnemiin lea sámegiella váldogiellan barggus ja muhtin váhnemiin lea sámegiella bálddalasgiellan maid dattetge geavahit juohke beaivve dahje dušše muhtumin. Gieldda ásahtusaid lassin sámegiella geavahuvvo bargogiellan Deanu gielddas: Sis-Finnmárkku diggegottis, NRK Sámi Radio guovllukantuvrras, sámegielat aviissa Ávvira guovllukantuvras ja Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddázis. Gieldda ásahtusaid lassin sámegiella geavahuvvo bargogiellan Ohcejoga gielddas: YLE Sámi radio guovllukantuvrras, Sámiráđi doaimmahagas, Suoma ruovttueatnan gielaide dutkanguovddáža kantuvrras ja Sámedikki doaibmabáikkis. Dasa lassin sámegiella geavahuvvo vuodđoealáhusain ja priváhta fitnodagain. (Vásáhusat gieddebarggus.)

Guovttegielat gielddahálddahasat?

Leatgo Ohcejoga ja Deanu gielddaid hálddahasat guovttegielagat, lea definišuvdnagažaldat. Birrasii bealli gielddaid bargiin máhttet sámegiela dohkálaččat dahje bures. Gielddaid ássit ožžot njálmmálaš bálvalusaid sámegillii, jos deaivá leat sámegielat bargi sáhkavuloš gielddalaš suorggis dahje jos gáibida dulkka. Ássit ožžot maid vástádusa sámegillii, jos ieža čállet sámegillii gieldda orgánaide. Eanaš áššemeannudeapmi gielddaid hálddahasain dáhpáhuvvá dattetge riikkagillii. Gielddat almmuhit eanaš gielddalaš dieđuid álbmogii sáme- ja riikkagillii. Ohcejohka jorgalahtta gielddaráđđehusa, váldostivrra ja lávdegottiid áššebáhpáriid sámegillii ja čoahkkimat dulkojuvvojit. Deanu gieldda geavaha álo dulkka gielddastivrra čoahkkimiin. Eará čoahkkimat dulkojuvvojit jos gáibiduvvo, muhto gieldda ii jorgalahte čoahkkimiid áššebáhpáriid sámegillii. (Aslaksen 2008; Näkkäljärvi 2007: 110–126; Ohcejoga gieldda 2009; vásáhusat gieddebarggus. Gč. maiddái Özerk ja Gaup Eira 1996; Andersen ja Strömgren 2007.) Sámegiella geavahuvvo dasto gielddaid hálddahasain, muhto ii sáhte dadjat ahte gielaide geavaheames livččii ovttdássašvuohta.

Giellaguovddázat

Ohcejoga gielddas ii leat giellaguovddáš man bargun livččii ovddidit sámegiela ja doallat sámegiela kurssaid. Sihke Ohcejoga gielddas ja Sámi oahpahušguovddázis livččii vejolašvuohta fállat sámegiela

kurssaid, muhto eai leat dahkan nu mu dutkanáigodagas (vásáhusat gieddebarggus). Deanu gielddas lea leamaš giellaguovddáš *Giellagáddi* 1998 rájes. Giellagáddi ásahuvvui bistevaš giellaguovddážin Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáža olis jagi 2002. Giellaguovddáža váldodoaibman lea doallat sámegeala álgo- ja joatkkakurssaid ja lágídit lohkan- ja čállinkurssaid sámegeala hálliide. Muhtimin lea hábmen kurssaid sierranas joavkkuide. Ovdamearkka dihte dat lea lágidan sámegeala álgokurssa Deanu Joatkkaskuvlla bargiide, čállinkurssa Finnmárkku fylkagieldda sámegeala hálliide ja ”giellamáistin”-kurssa riddoguovllu ássiide. Geassit láve lágídit giellalávnguma. Álgokurssaide lea stuorra beroštupmi, muhto sámegeala lohkan- ja čállinkurssaide eai leat leamaš doarvái ohccit manjimus njealje jahkái. Giellagátti kurssain leat šaddan moanat sukseassahistorjját – olbmot leat álgokurssaide álgán ja šaddan aktiiva sámegeala geavaheaddjin. (Hansen H. 2009.)

4.4.9 Guovllu bargoeallin ja giellageavaheapmi

Guovllu bargoeallin čuovvu viehka muddui riikkaid bargoeallinministara. Ohcejogas bargá golbma njealjatoasi bargoveagas priváhta dahje almmolaš bálvalussurggiin, 15 proseantta sekundára barggus ja sullii logi proseantta boazodoalus, guolásteamis dahje šibitdoalus. Erenoamáš lea dattetge ahte boazodoallu lea vuodđoealáhusain deháleamos ealáhus. Deanu gielddas lea dilli sullii seammalágan. 69,4 proseantta bargoveagas barget priváhta ja almmolaš bálvalussuorggis, 18,1 proseantta bargoveagas barget sekundára bargguin ja 11,7 proseantta bargoveagas barget vuodđoealáhusain. Sihke Gáregasnjárggas ja Njuorggámis leat rádjagávppit dehálaš bargoadit gos eanaš gávppašeadjit leat Norgga beale ássit. Bargguhisvuotta sihke Deanu gielddas ja Ohcejogas gielddas lea Norgga ja Suoma gaskamearálaš dásis. Dat mearkkaša sullii 12 proseantta Ohcejogas ja njeallje-vihitta proseantta Deanu gielddas dutkanáigodagas. (Ohcejoga gielda 2009; SGD 2009.)

Norgga beale bargomárkan geasuha olu Ohcejoga ássiid, ja lea čalbmáičuohcci ahte kvalitatiiva jearahallamiid váhneninformánttain guđas Suoma beale gávccii váhnenmis leat leamašan barggus Norgga bealde. Norgga beale váhneninformánttain ii oktage leat bargan Suoma bealde. Muhto okta lea fáren Suoma bealde Norgga beallai. Dutkanáigodagas fitnen eanaš gávppiin, bálvalusfitnodagain ja almmolaš kantuvrrain Deanu ja Ohcejoga gielddain. Juohke sajis lean juogo sámástiŋgoahtán dalán dahje gulaskuddan sáhtáŋiigo doppe sámástit. Eanaš sajiin deiven sámegealat olbmuid, vaikko muhtin bargosajiin ii lean eará go okta sámegeala hálli mángga bargis. Bargiid sámegeala máhttu ii leat dattetge mihkkege, maid bargoadit almmuhit dahje geavahit iežaset gálvvuid dahje bálvalusaid vuovdaleames. Iige sámegealla oidnon fitnodaga máinnusplakántain dahje gálvvuid merkemis. Almmolaš kantuvrrainge

galggašii giellalágaid mielde leat nu, ahte dat bálvalivčče dan gillii maid áššehas vállje geavahit, muhto vásihin ahte baicce lea nu ahte bargiid giellamáhttu mearrida bálvalangiela, ja sámegiella geavahuvvo dušše jos sihke bargi ja áššehas máhttiba sámegiela. Almmuhustávvaliinge oidnojit dušše dat dieđut sámegillii mat lága mielde galget leat sámegillii. (Vásáhusat gieddebarggus; gč. maddái Näkkäljärvi 2007: 320.)

4.4.10 Sámeielat asttuáiggefálaldagat

Moanat lágideaddjit ordnejit asttuáiggefálaldagaid Ohcejoga ja Deanu gielddain: gielddaid lihkadan- ja kulturskuvllat, searvegottit, eaktodáhtolaš searvvit ja fálastallansearvvit. Muhtin spiehkastagaiguin leat buot dát doaimmat riikkagillii: dárogillii Deanu gielddas ja suomagillii Ohcejoga gielddas. Spiehkastagat leat Deanu kulturskuvla mii lágida teáhterhárjehallamiid ja juoiganoahpu sámegillii mánáide ja nuoraide, sámi servviid doaimmat ja Sirpmá asttuáiggefálaldagaid lágideaddjit mat lágidit eanaš doaimmaid sámegillii. (Vásáhusat gieddebarggus; váhnenjearahallamat; Taipale 2012.)

4.5 Konklusuvdna

Riikkadásis leat Suopma ja Norga dohkkehan riikkaidgaskasaš soahpamušaid, ja mearridan lágaid ja njuolggadusaid mat galget suodjalit sápmelaččaid giela, kultuvrra ja servodateallima. Dáinna stáhtat čájehit buori áigumuša vehádatálbmoga ja vehádatgiela hárrái. Dát nanne sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Soahpamušat, lágat ja njuolggadusat hábmejtit paradigmamolsuma sihke Norgga ja Suoma sámeapolitihkas. Láhkvuogádat addá vejolašvuodaid ásahit dehálaš ásahusaid mat ovddidivčče sámegiela sihke sámi servodatdásis ja mesodásis – dán dutkamuša dutkanguovllus.

Mákródási eastagat

Lágaid guorahallamis leat maid boahtán ovdan áššit mat sáhtášedje nannet sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid buorebut. Sámeigiella ii leat nationála giella Suomas ja Norggas dego ruođagiella Suomas, muhto ovttadássásaš giella riikkagielain dihto guovllus. Oahpahuslágaid mielde ii leat sámegiela vuodđoskuvla sámegiela mánáid vuogiatvuohčan dego ruođagiela mánáin Suomas. Norggas galgá sámegiela mánáid oahpahuš leat sámegillii. Suomas ii dárbbáš lágidit visot oahpahuš sámegillii sámegiela oahppiide. Lea doarvái ahte eanaš oassi oahpahuš lea sámegillii. Dehálaš mearrádušat

dego man ollu Deanu gielda galgá geavahit sámegiela iežas hálddahas ja politihkalaš eallimis, lea gieldda iežas mearrádusaid duohken. Seammaláhkai lea gielddaid duohken dahketgo sámegiela geatnegahtton fágan vuodđoskuvllas ja ásahtgo giellaguovddáža, giellabesiid ja giellalávgunluohkáid mánáide geat eai máhte sámegiela. Lága mielde dat lea vejolaš, muhto ii leat giellamolsuma vásihan mánáid vuoigatvuohta beassat oahppat sámegiela dákkár beaktilis oahpahusmáliin.

Mesodási buorit bealit

Sámi servodatdásis leat ásahevvon álbmot válljen orgánat, Sámedikkat, ja eará sámegiela infrastruktuorra. 1990-logu álggus lei eanaš oassi dán infrastruktuorras ásahevvon ja danne adnojuvvo 1990-lohku sámegiela ealáskahttináigodaga álgun. Dan maŋŋá lea sámegiela oahpahuš lassánan, oahpponeavvodilli buorránan ja sámi mediafálaldat lea sakka stuorát ja viidát go ovdal. Go geahčada mo ođđa politihka lea ollašuttton dutkanguovllus, de bohtá ovdan ahte dávjá lea ádjánan guhká ovdal go riikka ođđa politihka lea ollašuvvan báikkálaš dásis. Das beroškeahtá, de leat dutkanguovllus ollu sámegiela ovddidandoaimmat maid dutkit (Hyltenstam et al. 1999; Fishman 1991 ; Baker 2001; UNESCO 2003) atnet dehálažžan. Olbmuin lea vuoigatvuohta oazžut almmolaš bálvalusaid sámegillii. Dáppe leat sámegiela beaiveruovttut, oahpahuš sámegillii ja sámegiela vuodđoskuvllas ja Deanu gielddas maiddái lohkan- ja čállinkurssat ollesolbmuid. Skuvlla ulbmil lea ovddidit sámi mánáid identitehta ja giela. Leat maid almmolaš bargosajit main sámegiela lea eaktun dahje ánsun virgáibidjame ja sáhtá dadjat, ahte sámegiela bargomárkan gávdno. Dasa lassin sámegiela geavahuš maiddái priváhta bargoeallimis. Sáhtá goit árvalit ahte sámegiela objektiiva ceavzinnávccat leat buorránan sakka dálá mánáid ja sin váhnemiid mánnávuodá rájes.

Giellamolsun bisánan

Demográfalaš dieđut čájehit ahte giellamolsun sáhtá leat álgán juo ovdal 1930 ovddeš Deanu gielddas, ja 1960-logu rájes ovddeš Buolbmága gielddas, Ohcejoga gieldda guovddážiis ja Njuorggáma guovllus. Orru leamen nu ahte giellamolsun álgá easka dan maŋŋá Ohcejoga bajimus oasis Gáregasnjárgga guovllus. Eanaš báikkiin eai leat dattetge buot sápmelaččat oassálastán giellamolsumii. Muhtimat geavahit ain sámegiela ja leat sámástan maiddái mánáideasetguin. Giellamolsun dáhpáhušvá almmatge dan áiggis go sámegiela objektiiva ceavzinnávccat eai lean nu buorit go 2000-logus. Ovdalis lea bohtán ovdan, ahte sámegiela sirdáseapmi buolvaid gaskkas lea lassánan 1970-logus 2000-logu rádjai. Orru

leamen nu ahte dát lassáneapmi álgá árabut Deanu gielddas go Ohcejoga gielddas. Muhto 2000-logus lea lassáneapmi čielggas maid Ohcejoga gielddas.

Čuolmmat čađaheames

Dattetge leat maid boahtán ovdan bealit mat heajudit sámegea objektiiva ceavzinnávccaid. Dát čuolmmat čatnasit ovddimusat dasa, mo gielddat leat válljen čađahit mákrodási sámegepolitiikka dain áššiin main gieldda dásis lea válljenmunni. Sámi giellalágain beroškeahtta sámegea ii geavahuvo almmolaš ásahusain hálddahušgea, ii oppa čálalaš geaige Deanu gieldda politiikka. Sámegeat beaiveruoktofálaldagat eai leat fállun juohke báikkis dutkanguovllus. Ohcejoga geaige ii fála sámegea oahpu suomageat beaiveruovttuin. Deanu geaige geavaha ovddimusat láivves oahpahušmálla go dárogeat mánáidgárdiin geaččalit oahpahit mánáide sámegea. Sihke Ohcejoga ja Deanu gielddat geavahit láivves oahpahušmálla oahpahit sámegea suoma- ja dárogeat oahppiide vuodđoskuvllain. Ohcejoga geaige lea válljen Fishman terminologiija mielde “b-skuvllaid” sámegeat oahpahušii. Deanu geaige fas geavaha “a-skuvllaid”-málla sámegeat oahpahušas, dat nanne sámegea etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid go Fishman mielas a-skuvllain lea álkit ovddidit vehádatgea ja jorgalahttit geaellamolsuma go b-skuvllain. Viđát ja guđát kapihttalas guorahalan earret eará sámegeat nuoraid geaigeavaheami skuvllas ja árvoštalan, leago oktavuoha skuvllaid oahpahušmálliin ja sámegea geavaheames. Vaikko eanaš almmolaš ja priváhta bargosajiin leat sámegeat bargit, de ii leat sámegea oidnosis. Fitnodagat eai geavat sámegea iežaset gálvvuid fáluheames ja gulahallan sihke almmolaš ja priváhta suorggis dáhpáhuva riikkagilli, jos sámegeat eai dieđe ahte nubbi máhtta sámegea. Fishman oainnu mielde sámegea ii leat ollásit joavdan goalmát ceahkkái GRID-skálas.

5 Mánáid ja nuoraid sámegeiela ceavzinnávccat

Dán kapihttalas guorahalan muhtin beliid sámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccain dutkanguovllu 10–16-jahkásaččaid gaskkas. Vehádatgeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtideames adnojuvvo mánáid ja nuoraid giellamáhttu dehálaš áššin. Jos mánát ja nuorat eai máhte geiela, de lea giella čielgasit áitojuvvon ja sáhtta álfárot jávkat (UNESCO 2003: 8; gč. maddái kapihttala 2.4.3). Mu dutkanmetoda lea gažadanskoviin jearahallat informánttaid. Gažaldagain válddán čielgasa sin gielalaš repertuáras, gielalaš historjjás, doaladumiin gielaide hárrái ja jáhkuin boahhteáiggi giellageavaheames. Mun analyseren maid muhtin fáktoriid mat vedjet leat váikkuhan dán ahkejoavkku sámegeiela máhttui: goas sii leat oahppan iešguđege geiela, mii gielaide geavahuvvui mánáidgárddis, mii lea sin oahpahusgiella, maid gielaide ohppet skuvllas fágan, gos sii leat ássan ja makkár etnikkalaš etnisitehta sis lea. Ahkejoavkku njálmmálaš giellageavaheapmi analyserejuvvo giellašiljuid mielde. Das boahotá ovdan man muddui sii geavahit sámegeiela: lagamus bearrašis váhnemiiguin, oarbiniiguin ja áhku gácciin, skuvllas oahpaheaddjiiguin ja eará oahppiiguin ja asttuáiggis fulkkiiguin, eará ollesolbmuiguin ja skihpáriiguin.

Vuollekapihttalas 5.7 *Mediagiella* guorahalan informánttaid mediageavaheami. Dutkit atnet dehálažžan ahte vehádatgiella váldojuvvo atnui ođđa giellašiljuin dego ođđaáigásaš mediain (UNESCO 2003: 11; Hyltenstam et al. 1999: 51; gč. maddái kapihttaliid 2.2.4 ja 2.4.8). Danne guorahalan man muddui informánttat geavahit sámegeielat mediaid, ja man olu sii geavahit earágeielat mediaid.

Informánttaid sámegeiela joavkkut

Mun čoggen dieđuid dán kapihttalii kvantitatiiva guorahallamiin maid čađahin Deanu ja Ohcejoga gielddaid skuvllain giđđadálvve 2008. Danin gohčodan dan skuvlanguorahallamin. Skuvlanguorahallamii serve 193 informántta gávccii skuvllas. Deanu gielddas oassálaste 5.–10. luohká oahppit informántan ja Ohcejoga gieldda skuvllaid 4.–9. luohkáid oahppit informántan. Eanaš informánttat leat nappo agis 10–16 jagi, ja informánttat leat juhkkujuvvon njealji jovkui sámegeiela máhtu dáfus. Sámegeiela 1 informánttat hálldašit sámegeiela buorebut go nuppi geiela dahje sii hálldašit sámegeiela ja nuppi geiela seamma bures. Sámegeiela 2 informánttat máhttet sámástit, muhto sii hálldašit nuppi geiela buorebut go sámegeiela. Mun anán vejolažžan ahte Sámegeiela 2 informánttat máhttet sámegeiela nu bures, ahte adnojuvvojit guovttegielagin Skutnabb-Kangas (1986: 50) meroštallama mielde, namalassii ahte guovttegielat lea son guhte geavaha (dahje máhtta geavahit) guokte geiela eanemus oktavuodain iežas dáhtu ja servodaga gáibádusaid mielde. Sis lea nappo riikkageiela domineren guovttegielatvuolta sámegeielas ja riikkageielas.

Sámegiela 3 informánttat máhttet veaháš sámegiela, muhto eai nu bures ahte sin sáhtta atnit guovttegielagin Skutnabb-Kangas meroštallama mielde. Sámegiela 4 informánttat eai máhte álggage sámegiela. (Gč. maiddái kapihttala 3.3.2.)

Sámegiela joavkkut	Ohcejohka	Deatnu	Dutkanguovlu	N
Sámegiela 1	20 %	25 %	24 %	46
Sámegiela 2	43 %	19 %	25 %	49
Sámegiela 3	30 %	27 %	28 %	54
Sámegiela 4	7 %	29 %	23 %	44
Oktiibuot	100 %	100 %	100 %	193

Govus 5.1. Informánttaid juohkáseapmi sámegiela joavkkuide Ohcejoga gielddas, Deanu gielddas ja dutkanguovllus.

Govus 5.1 čájeha ahte informánttain 24 proseantta gullet Sámegiela 1 -jovkui, 25 proseantta Sámegiela 2 -jovkui, 28 proseantta Sámegiela 3 -jovkui ja 23 proseantta Sámegiela 4 -jovkui. Das bohtá maid ovdan mearkašahhti erohus gielddaid gaskkas sámegiela joavkkuid juohkáseames. Ohcejogas máhtta stuorát oassi informánttain sámástit go Deanus. Ohcejogas 63 proseantta gullet Sámegiela 1 ja 2 -jovkui. Deanus 44 proseantta gullet Sámegiela 1 ja 2 -jovkui. Ohcejogas gullet 30 proseantta Sámegiela 3 -jovkui ja čieža proseantta Sámegiela 4 -jovkui. Deanus gullet 27 proseantta Sámegiela 3 -jovkui ja 29 proseantta Sámegiela 4 -jovkui. Ohcejogas lea nappo oassi mii ii máhte sámegiela álggage, čieža proseantta. Dat lea mealgat uhcit go Deanus, gos 29 proseantta informánttain eai máhte álggage sámegiela.

Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 informánttaid juohkáseames lea maid gielddaidgaskasaš erohus. Deanus 57 proseantta gullet Sámegiela 1 -jovkui ja 43 proseantta Sámegiela 2 -jovkui. Ohcejogas gullet 32 proseantta Sámegiela 1 -jovkui ja 68 proseantta Sámegiela 2 -jovkui. Dán bohtosa sáhtta dulkot nu ahte sámegiela nana hálddašeadjit dahket stuorát oasi sámegiela hálliin Deanus go Ohcejogas. Dán kapihttala analiissas gidde erenoamáš fuopmášumi gielddaidgaskasaš erohusaide mat čilgejit informánttaid juohkáseami Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 -jovkui.

5.1 Gielalaš repertuára

Ehala (2009: 127–128) mielas ferte vuhtiiváldit buot gielaid mat leat geavahusas vehádatgiela hálliid birrasis, go árvvoštallá vehádatgiela subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid (gč. maddái kapihttala 2.4.4). Skuvlaguorahallamis lea leamaš oktan ulbmilin gávdat dárkilis dieđuid skuvlamánáid giellamáhtus ovddimusat dain gielain mat hálljuvvojit Deanuleagis. Danne lean jearran, man bures sii máhttet dárogiela, sámegiela ja suomagiela. Lean jearran eangalsgiela máhtu birra maid moatti siva geažil. Eanaš mánát vásihit dán áigge eangalsgiela váikkuhusa juo árrat mánnávuođas musihka, filmmaid ja TV bokte. Eangalsgiella lea maid eanemus geavahuvvon giella interneahsas, maid dálá mánát ja nuorat viššalit geavahit. Dasa lassin eangalsgiella lea skuvlafágan sihke Norggas ja Suomas.

Informánttain lea leamaš vejolašvuohta vástidit, ahte sii hállet iešguđege giela bures, viehka bures, veaháš dahje ahte eai hála. Mun buvttán dás vuos ovdan informánttaid vástádusaid sámegiela hállandáiddus, dan manjá informánttaid riikkagiela, gránnjáriikka giela, eangalsgiela ja eará vejolaš gielaid hállandáiddus. Riikkagiella lea dárogiella Deanus ja suomagiella Ohcejogas. Gránnjáriikka giella lea suomagiella Deanus ja dárogiella Ohcejogas. Ovdanbuktimis čájehan maid man muddui informánttat ohppet dáid gielaid skuvllas.

5.1.1 Sáme giela máhttu ja oahppu

Informánttain 190:s leat vástidan gažaldahkii, man bures sii hállet sámegiela. 36 proseantta sámástit bures. 11 proseantta sámástit viehka bures. 26 proseantta sámástit veaháš ja 27 proseantta eai sámás. Informánttaid sámegiela hállandáiddus lea erohus Ohcejoga ja Deanu gielddaid gaskkas. 93 proseantta Ohcejoga informánttain ja 67 proseantta Deanu informánttain máhttet hállet sámegiela man nu dásis. Ohcejoga informánttain 44 proseantta hállet sámegiela bures, 19 proseantta viehka bures ja 30 proseantta veaháš. Deanu informánttain 30 proseantta máhttet sámástit bures, 14 proseantta viehka bures ja 23 proseantta veaháš. Čieža proseantta Ohcejoga informánttain ja 33 proseantta Deanu informánttain eai máhte sámástit. Fuopmášahtán ahte ii sáhte buohtastaddat dáid loguid govvosa 5.1 loguiguin, dannego kategoriseremis sámegiela joavkkuide válddán vuhtii maddái eará áššiid go hállandáiddu.

Informánttain 37 proseantta ožžot oahpahusa sámegillii. 48 proseantta informánttain ožžot oahpahusa dárogillii ja 14 proseantta suomagillii. 58 proseantta informánttain lohket sámegiela skuvllas, 42 proseantta eai loga. Sáme gielat oahpahusa informánttat lohket buohkat sámegiela eatnigiellan Suoma

bealde dahje vuosttašgiellan Norgga bealde. Dás duohko mun gohčodan dán sámegiela oahpu vuosttašgiela oahppun, dannego Norgga bealde gohčodit eatnigiela oahppun oahpu, maid sisafárrejeaddjiid mánát ožžot iežaset váhnengielas.

Riikkagielat oahpahasas leat 128 informántta. Sis lohket 40:s dahjege 31 proseantta sámegiela fágan skuvllas. Dan 40 informánttas 22:s ássat Deanus ja 18 informántta Ohcejogas. Gávccii informántta leat riikkagielat oahpahasas, muhto lohket liikká sámegiela vuosttašgiellan. Earát lohket sámegiela nubbigiellan dahje vierrogiellan. (Gč. maiddái kapihttala 5.3.3.) Mearkkašahhti boadus lea ahte 19 proseanttas informánttain lea sámegiela máhttu, muhto eai loga giela skuvllas. Sámegiela ealáskahttimii ii sáhte atnit buorin dan dili, go dušše 31 proseantta riikkagielat oahpahusa informánttain lohket sámegiela skuvllas, iige dan ahte viđát oasis informánttain lea sámegiela máhttu, muhto eai buorit dan máhtu skuvlla oahpahasain.

5.1.2 Riikkagiela máhttu ja oahppu

Man bures informánttat máhttet ássanriikka giela, boahtá ovdan go geahččá, man bures Deanu informánttat máhttet dárustit ja man bures Ohcejoga informánttat máhttet suomastit. 138 informántta Deanus leat vástidan gažaldahkii, man bures sii máhttet dárustit. Dain 85 proseantta dárustit bures, 13 proseantta viehka bures ja guokte proseantta veaháš. Ii leat oktage informántta gii ii máhte dárustit. Buot 54 informántta Ohcejogas leat vástidan gažaldahkii, man bures sii máhttet hállat suomagiela. 92 proseantta hállat suomagiela bures ja gávccii proseantta viehka bures. Ii oktage informántta hála uhccán dahje ii máhte hállat suomagiela. Oppalaš lohku čájeha ahte 88 proseantta informánttain hállat riikkagiela bures, logi proseantta viehka bures ja guokte proseantta hállat veaháš. Ii leat oktage gii ii máhte hállat riikkagiela. Buot informánttat vástidit ahte sii ohppet riikkagiela skuvllas.

5.1.3 Gránnjáriikka giela máhttu ja oahppu

Man bures informánttat máhttet gránnjáriikka giela, boahtá ovdan go geahččá, man bures Deanu informánttat máhttet suomastit ja man bures Ohcejoga informánttat máhttet dárustit. 137 informántta Deanus leat vástidan gažaldahkii, man bures sii hállat suomagiela. Vihtta proseantta hállat suomagiela bures, okta proseantta hállá viehka bures, logi proseantta hállat veaháš suomagiela ja 84 proseantta eai máhte suomastit. 54 informántta Ohcejogas leat vástidan gažaldahkii, man bures sii hállat dároggiela. Ii

oktage máhte dárustit bures, guokte proseantta máhttet viehka bures, 35 proseantta máhttet veaháš ja 63 proseantta eai máhte dárustit.

Dutkanguovllus njeallje proseantta informánttain máhttet hállat gránnjáriikka giela bures, guokte proseantta viehka bures, 17 proseantta máhttet hállat veaháš ja 77 proseantta eai máhte hállat gránnjáriikka giela. Gránnjáriikka giela máhtus lea erohus gielddaid gaskkas. Deanus 16 proseantta informánttain máhttet hállat gránnjáriikka giela - suomagiela – bures, viehka bures dahje veaháš. 84 proseantta eai máhte. Ohcejogas 37 proseantta máhttet hállat dárogiela viehka bures dahje veaháš, 63 proseantta eai máhte.

Ohcejogas 20 proseantta informánttain ohppet dárogiela skuvllas. Deanus 17 proseantta informánttain ohppet suomagiela skuvllas. Lea miellagiddevaš oaidnit ahte stuorát oasis Ohcejoga informánttain lea dárogiela máhttu man nu dásis go sis geat ohppet dárogiela skuvllas. 37 proseanttas lea dárogiela máhttu. 20 proseantta ohppet giela skuvllas.

5.1.4 Eangalsgiela máhttu ja oahppu

Informánttain 191:s leat vástidan gažaldahkii, man bures sii hállat eangalsgiela. 66 proseantta informánttain máhttet eangalsgiela bures dahje viehka bures. 17 proseantta informánttain máhttet hállat eangalsgiela bures, 49 proseantta viehka bures, 20 proseantta veaháš ja njeallje proseantta eai hála eangalsgiela. Eangalsgiela eai máhte álggage hállat gaskadási informánttat, namalassii sii geat leat nuoramus informánttat ja aiddo álgán oahppat giela skuvllas. Boađus čájeha ahte stuorámuš oasis informánttain - 2/3 oasis - lea nu buorre eangalsgiela máhttu, ahte sáhtta dan geavahit hállangiellan ja ávkkástallat eangalsgielat mediafálaldagaiguin.

98 proseantta Ohcejoga informánttain ja 95 proseantta Deanu informánttain leat vástidan, ahte sii ohppet eangalsgiela skuvllas. Eangalsgiella lea geatnegahtton fága maid buohkat galget lohkat gaskadásis ja badjedásis. Sáhtta dattetge leat nu ahte muhtin informánttat leat earenoamáš sivaiddat geažil beassan eret dan geatnegasvuodas. Lea maid vejolaš ahte muhtimat leat vajáldahtán vástideames.

5.1.5 Eará gielaide máhttu ja oahppu

Gažadanskovvá lei vejolaš merket, ahte máhtta eará giela/gielaid go dáro-, eangals-, sáme- ja/dahje suomagiela, muhto ii jerrojuvnon man bures informántta máhtta eará gielaide. 44 informántta dahjege 23

proseantta leat vástidan, ahte sii máhttet eará go namuhuvvon gielaid ja leat ieža čállán man/maid giela(id) sii máhttet. Sáhka lea sihke sisafárreaddjiid gielain, gielain maid ohppet vierrogiellan skuvllas, eará skandinávalaš gielain ja láhttagielas. Eanaš informánttat leat merken gielaid maid eai leat oahppan ovdalgo álge skuvlii eaige hála daid bearašlahtuiguin, ja dat dáidá čujuhit dasa ahte leat sáhka vierrogielain. 15:s lohket iežaset máhttit duiskkagiela. Golmmas lohket iežaset máhttit fránskkagiela. Okta informánta lea merken ahte son ádde ruoššagiela, muhto ii hála dan. Njealjis leat merken spánskkagiela hállanmáhtu. Okta informánta čállá iežas máhttit sihke spánska- ja thaigiela. Guhtta informántta máhttet hállat gielaid maid sii leat oahppan ovdalgo álge skuvlii. Sii hállat daid gielaid bearašlahtuiguin, mii orru čujuheamen dasa ahte sáhka lea sisafárreaddjiid gielain: dego turkkagielas, ruoššagielas ja spánskkagielas.

14 informántta leat čilgen ahte sii ohppet vierrogielaid dahje sisafárreaddjiid gielaid skuvllas. Gávccis lohket duiskkagiela, guovttis fránskkagiela ja njealjis ruoššagiela. 12 informántta Deanus leat merken, ahte sii máhttet muhtun eará skandinávalaš giela. Daid loguide ii sáhte bidjat nu ollu deattu. Norggas olbmot eai láve namuhit ruoŋa- ja dánskkagiela máhtu, go lea sáhka gielain maid máhttet. Nuppe dáfus fas ii sáhte dadjat ahte informánttat, geat eai leat merken ruoŋa- ja dánskkagiela máhtu, eai máhte daid gielaid. Okta informánta lea vástidan, ahte son hállá láhttagiela maid son lea oahppan ovdalgo álggii skuvlii.

13 informántta Ohcejogas hállat ruoŋagiela, muhto ii boađe ovdan man bures máhttet dan giela. Ruoŋagiella lea Suomas nubbi nationála giella suomagiela bálddas ja das lea formálalaččat seamma árvu Suoma stáhtavuogádagas go suomagielas. Buot vuodđoskuvlaoahppit Suomas galget oahppat maid nuppi nationála giela (Perusopetuslaki 628/1998 § 11). Spiehkastat dán njuolggadusas leat sámegeilat oahppit geain lea sámegeiella oahpahusgiellan vuodđoskuvllas. Dat eai dárbbas lohkat ruoŋagiela. (Perusopetuslaki láchkaásahusa 1435/2001 8. paragrafa.) 21 informántta Ohcejogas lohket ruoŋagiela skuvllas. Ruoŋagiela oahpahus álggahuvvo dábálaččat easkka čihččet luohkás ja buohkat geat lohket ruoŋagiela, leat badjedási informánttat.

5.1.6 Buoremus giella dahje gielat

Informánttat geat hállat eanet go ovttá giela, galge gažadanskovvái vástidit guđemuš giela hállat buoremusat. Oktiibuot 172 informántta leat vástidan dán gažaldahkii. Jurdda lei ovddimusat guorahallat, mo informánttat árvoštallet iežaset máhtu sámegeielas, riikkagielas ja gránnjáriikka gielas. Muhto

maiddái informánttat geat máhttet sisafárrejeaddjiid gielaide, eará skandinávalaš gielaide ja vierrogielaide dego eangalsgiela ja duiskkagiela, leat vástidan gažaldahkii. Gažaldagain buoremus giela birra háliidin váldit čielgasa, makkár guovtte- dahje mánggagielatvuolta informánttain lea. Vástádušaid geavahan maid kategoriseret informánttaid sáme giela máhtu mielde (gč. maiddái kapihtala 3.3.2).

Mii lea buoremus njálmmálaš giella?	Vástádušat	N
Hállá sáme giela buoremusat	12 %	21
Hállá suomagiela buoremusat	19 %	33
Hállá dárogiela buoremusat	48 %	82
Hállá muhtin gielaide seamma bures	20 %	35
Hállá eará giela go dáro-, sáme- dahje suomagiela buoremusat	1 %	1
Oktiibuot	100 %	172

Govus 5.2. Informánttaid buoremus giella dahje gielat. Guđemuš giela hállet informánttat buoremusat vai hálletgo muhtin gielaide seamma bures? Vástádušproseanta lea dan 172 informántta mielde geat leat vástidan gažaldahkii.

Govvosis 5.2 bohtá ovdan ahte 12 proseantta informánttain hállet sáme giela buoremusat. 48 proseantta hállet dárogiela buoremusat. 19 proseantta hállet suomagiela buoremusat, 20 proseantta hállet muhtin gielaide seamma bures ja okta proseanta máhtta buoremusat eará giela go dáro-, sáme- dahje suomagiela.

Sáme giela joavkkut	Hállá muhtin gielaide seamma bures	Hállá dárogiela buoremusat	Hállá sáme giela buoremusat	Hállá suomagiela buoremusat	Hállá eará giela buoremusat	Oktiibuot
Sáme giela 1	25	0	21	0	0	46
Sáme giela 2	4	25	0	20	0	49
Sáme giela 3	2	30	0	12	1	45
Sáme giela 4	4	27	0	1	0	32
Oktiibuot	35	82	21	33	1	172

Govus 5.3. Informánttaid vástádušat gažaldahkii, maid gielaide sii máhttet buoremusat. Vástádušat leat juhkkovuvon sáme giela joavkkuid mielde.

Govvosis 5.3 bohtá ovdan ahte 21 informánttas lea sáme giella buoremus giella. 25 informántta geat leat merken ahte máhttet guokte dahje eanet gielaide seamma bures, gullet Sáme giela 1 -jovkui. Buohkat geat máhttet muhtin gielaide seamma bures, eai dattetge gula Sáme giela 1 -jovkui. Muhtin informántta

lea čilgen, ahte son hállá sámegiela ja gránnjáriikka giela seamma bures, muhto riikkagiela buoremusat. Fuopmášahtán ahte vástádus lea dattetge čállojuvvon measta áibbas riehta sámegillii: *Hálán dárogiela buoremusat ja sámegiela ja suomagiela seamma bures* (Informánta 100). Nubbi informántta lea čilgen iežas hállat dárogiela buoremusat ja eatnat gielaide seamma bures go sámegiela: *Snakker norsk best og flere like godt (som) samisk* (Informánta 161). Dát informánttat leat registrerejuvvon diehtomatriisii dan giela buohta, maid ieža lohket iežaset hállat buoremusat. Gažaldaga boađus lea ahte 21 informánttas lea sámegielas dominerejeaddji guovttegielatvuohta, 25 informánttas lea dássedis sámé-/nuppi giela guovttegielatvuohta. Dát 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui. 49 informántta gullet Sámegiela -2 jovkui. Sii máhttet sámástit bures dahje viehka bures, muhto hállet eará giela buorebut go sámegiela. 25:s máhttet dárustit buorebut go sámástit, 20:s suomastit buorebut go sámástit ja njealjis hállet eará giela go sámegiela seamma bures go riikkagiela. Sámegiela 3 informánttain leat guovttis ja Sámegiela 4 informánttain leat njealjis vástidan iežaset máhttit hállat guokte dahje eanet gielaide seamma bures.

5.1.7 Gallis leat golmmagiela?

Informánttain 190:s leat vástidan sihke dasa man bures sii hállet dárogiela, sámegiela ja suomagiela. Sin vástádusat leat vuodđun go árvvoštalan, gallis leat golmmagiela dárogielas, sámegielas ja suomagielas. Jos meroštallá golmmagiela su guhte máhtta hállat sámé-, dáro- ja suomagiela bures dahje viehka bures, de leat golbma informántta dahjege guokte proseantta geat devdet golmmagiela gáibádusaid. Jos ložže golmmagiela meroštallama nu ahte golmmagiela lea son guhte máhtta juoba veaháš hállat dan golmma gielas main dás lea sáhka, de 29:s dahjege 15 proseantta informánttain devdet golmmagiela eavttuid Deanuleagi golmma gielas: dárogielas, sámegielas ja suomagielas.

5.1.8 Vajálduvvan giella

Informánttain 190:s leat vástidan gažaldahkii jos uhccin lea hállan giela maid ii šat hála. Govvosis 5.4 oaidná ahte 30 informántta dahjege 16 proseantta informánttain leat vajáldahtán giela maid uhccin leat hállan. Mun anán logu fuolastahtti stuorisin. 15 informántta dahjege gávccii proseantta informánttain leat máhtán hállat sámegiela, muhto eai šat máhte sámástit. Dán vihttanuppelohkásis golmmas áset Ohcejogas ja guoktenuppelohkásis Deanus. Njeallje informántta Ohcejogas leat fas vajáldahtán dárogiela. Sii leat ovdal ássan Norggas ja máhtán dárogiela, muhto eai máhte šat dárustit. Guhtta informántta

Deanus leat vajáldahttán suomagiela. Sii leat ovdal ássan Suomas ja máhttán suomagiela, muhto eai máhte šat suomastit.

Leatgo uhccin hállan ovttage giela maid don it hála šat?	Vástádusat
In leat	160
Sámegiela	15
Dárogiela	4
Suomagiela	6
Eará giela	5

Govus 5.4. Leago informánta vajáldahttán giela? Vástádusat gažaldahkii: “Leatgo don uhccin hállan ovttage giela maid don it hála šat?”

Orru leamen nu ahte informánttat vajáldahte gránnjáriikka giela go fárrejedje riikkarájá rastá. Sámegiela mánátges vajáldahttet sámegiela dutkanguovllus. Informánttaid dieđut sámegiela vajáldahttimis eai dáidde leat dattetge áibbas luohtehahttit. 14 informántta geat lohket iežaset vajáldahttán sámegiela, leat maid vástidan gažaldahkii, man bures sii hállat sámegiela. Guokte informántta vástideaba iežaska máhttit sámástit viehka bures, logis máhttet sámástit veaháš ja guovttis eaba máhte álggage sámástit.

Badjedási gánda buktá vejolaš čilgehusa dáidda ruossalas vástádusaide. Mun lean jearahallan su kvalitatiiva jearahallamis (Nuorrainformánta E1). Son lea merken ahte son sámástii uhccin, muhto ii máhte šat sámástit. Seammás lea vástidan ahte son hállá veaháš sámegiela. Su čilgehus lea ahte uhccin son oahpai sámegiela dárogiela mánáidgárddis. Iežas mielas máhtii sámegiela buorebut dalle go dál. Danne lea vástidan ahte uhccin máhtii sámástit, muhto ii šat sámás. Sáhtta dulkot sihke su ja skuvlaguorahallama bohtosiid nu ahte 15 informántta oaivvildit iežaset máhttán sámegiela buorebut uhccin go dál. Dan bohtosa ferte atnit heittogin sámegiela ealáskahttima dáfus. Ealáskahttindilis livččii lunddolaš, ahte sámegiela máhttu lassána skuvlla váccidettiin iige hedjon.

5.2 Gielalaš historjá

Eanaš oassi dutkanguovllu giellamolsumis dáhpáhuvai 1970-logus. Muhtin osiin Deanu gielddas dat lei álgán mealgat árabut (gč. maddái kapihttaliid 4.4.4 ja 4.4.5). Danne anán miellagiddevažžan informánttaid gielalaš historjjás dutkat, man láhkai giellamolsum lea váikkuhan informánttaid váhnemiid

ja informánttaid giellamáhttu. Skuvlaguorahallamis bohtá golmma buolvva sámegiela máhttu ovdan: áhkuid ja ádjáid sámegiela máhttu, váhnemiid sámegiela máhttu ja mánáid sámegiela máhttu. Erohusas áhku guoktá ja váhnemiid giellamáhtus sáhtta bohtit ovdan, man dávjá sámegiela buolvvaidgaskaš sirdáseapmi dáhpáhuvai informánttaid váhnemiid ja sin váhnemiid gaskkas. Erohus informánttaid ja váhnemiid giellamáhtus sáhtta muitalit sihke giellamolsuma ja giellamolsuma jorgaleami birra.

Skuvlaguorahallamis bohtá ovdan ahte sámegielat olbmot dávjá leat sihke guovtte- ja mánggagielagat. Buot sámegielat váhnemat, earret guokte áhči, máhttet unnimustá ovttá eará giela go sámegiela. Eanaš sámegielat áhku ja ádját leat maid guovtte- dahje mánggagielagat. Muhto juohke ádjá ja áhku buohta leat 5–8 proseantta informánttain vástidan, ahte áhku ja ádját leat ovttagielat sámegiela hállit. Daida dieđuide ovttagielat ádjáid, áhkuid ja áhčiid birra ii sáhte ollásit luohttit. Mun in leat dutkanguovllus deaivan ollesolbmuid geat máhttet dušše sámegiela. Muhto lea dábálaš ahte boares sápmelaččat máhttet sámegiela mealgat buorebut go riikkagiela ja muhtimat hállet hárve eará go sámegiela.

Gaskadási nieida guhte skuvlaguorahallamis jearai mus, maid son galggai merket iežas áhku giellamáhttu, dáidá čilget mo informánttat leat smiehttán dáid gažaldagaid vástidettiin. Nieida ii diehtán maid merkešii áhku dároggiela máhttu. Mun jerren sus: “Máhttago du áhku dároggiela?” Nieida vástidii: “Son gal máhtta, muhto son ii hála dan goassege.” (Gieddebargu notáhtta.) Lea vejolaš ahte muhtin áhčit, áhku ja ádját hállet riikkagiela nu uhccán, ahte mánát eai ane sin riikkagiela hállin, ja danne eai leat merken sidjiide riikkagiela máhttu.

5.2.1 Áhkuid ja ádjáid giellamáhttu

Buot 193 informántta leat addán muhtin dieđuid iežaset áhkuid ja ádjáid birra.

Áhku ja ádját	Eallá	Jápmán	Oktiibuot
Eatni beale áhku	154	39	193
Eatni beale ádjá	99	92	191
Áhči beale áhku	136	54	190
Áhči beale ádjá	95	94	189
Oktiibuot	484	279	763

Govus 5.5. Leatgo informánttaid áhku ja ádját eallimin vai leatgo jápmán?

Govvosis 5.5 boahotá ovdan ahte 484 informántta áhku ja ádját ellet, 279 leat jápmán. Ovcci áhku ja ádjá buohta ii leat diehtu, leatgo eallimin vai jápmán? Eandalit ellet uhccán ádját. Lagabui bealli sis leat juo jápmán. Jos informánttat dihtet maid gielaid ádját ja áhku hálle, vaikko ledje jápmán, de dat sáhtte merket daid giellamáhtuid gažadanskovvá. Informánttat eai leat diehtán 77 áhku ja ádjá buohta, maid gielaid sii hálle, eaige sáhtán vástidit eará go ahte eai diehtán.

Daid dieđuid vuodul sáhtta veardidit informánttaid sáme giela giellamáhtu áhku guokta ádjáin giellamáhtui. Dán veardádallama dahkamis lea čuolbman dat, ahte stuorra oassi áhkuin ja ádjáin leat juo jápmán. Muhtin informánttat leat dattetge vástidan, maid gielaid sii lávejedje hállat áhkuiguin ja ádjáiguin ovdalguo jápme ja muhtimat leat guođđán gažaldaga vástitkeahhtá. Ovdamearkka dihte boahotá guktii ovdan váhnenjearahallamiin, ahte informánttat leat skuvlaguorahallamis vástidan boastut dáidda gažaldagaide. Nubbi informántta lea merken ahte sus lea okta sáme gielat áddjá, ii oktage sáme gielat áhku. Informántta áhčči fas muitala ahte sus lei sihke sáme gielat eadni ja áhčči. Nubbi informántta lea vástidan ahte dušše okta áddjá máhtta sáme giela, ja su nubbi áddjá ja áhku máhttet dušše dárogiela. Informántta eadni fas muitala ahte informánttas leat guokte sáme gielat ádjá ja suomagielat áhku. Daid dieđuid in leat divvon diehtomatriissas, dannego ii leat vejolaš dárkkistit buot informánttaid dieđuid, ja danne diehtomatriissas leat visot dieđut juste nugo informánttat leat addán daid. Dát dilli lea váikkuhan čuovvovaš bohtosiidda áhkuid ja ádjáid giellamáhtu birra. Orru leamen nu ahte informánttat leat almmuhan uhcit sáme giela máhtu áhkuin ja ádjáin go duohtaságas lea.

Sáme gielat áhku ja ádját	Oppalaš lohku	Prosentuála lohku
4 sáme gielaga	22	11 %
3 sáme gielaga	26	13 %
2 sáme gielaga	60	31 %
1 sáme gielat	29	15 %
ii oktage sáme gielat	56	29 %
Oktiibuot	193	100 %

Govus 5.6. Galle sáme gielat áhku ja ádjá informánttain leat. Oppalaš logut leat gurutbealde ja procentuála logut olgešbealde.

Govus 5.6 čájeha ahte 22 informánttas leat njeallje sáme gielat ádjá ja áhku. 26 informánttas leat golbma sáme gielat áhku ja ádjá, 60 informánttas leat guokte sáme gielat áhku ja ádjá, 29 informánttas lea okta sáme gielat áhku ja áddjá. 56 informántta leat vástidan ahte ii leat oktage sáme gielat áhku dahje áddjá.

Unnimustá 137 informánttas dahjege 71 proseanttas lea dahje lea leamaš okta sámegiela áhkku/áddjá dahje eanet, ja devdet dainna objektiivva eavttu adnojuvvot sápmelažžan. Lea mearkkašan veara sohkaabeale erohus eatni ja áhči beale áhkuid ja ádjáid sámegiela máhtus. 33 proseantta informánttaid eatni beale ádjáin ja áhkuin máhttet sámegiela. Informánttaid áhči beale áhkuin ja ádjáin máhttet 48 proseantta sámegiela. Dat orru čujuheamen dasa, ahte lea erohus almmáiolbmuid ja nisssonolbmuid mobilitehtas ja fárrenminstaris dutkanguovllus (gč. maiddái kapihttaliid 4.4.6 ja 5.2.2). Áhkuid ja ádjáid golmmagiela vuohka dáro-, sáme- ja suomagiela ii leat maid nu dábálaš. Oktiibuot 36 ádjá ja áhku leat golmmagiela. Dat leat váile 4,6 proseantta. 39 áhku ja ádjá máhttet dáro- ja suomagiela. Dat lea 5,1 proseantta áhkuin ja ádjáin.

5.2.2 Váhnemiid giellamáhttu

Informánttaid vástádusain boahtá ovdan ahte lea sohkaabeale erohus váhnemiid sámegiela máhtus. Eanet áhčit go eatnit máhttet sámástit ja dat soahpá bures daid dieđuiguin, ahte áhči váhnemat dávjijbut máhttet sámegiela go eatni beale váhnemat. Buot 193 informántta leat vástidan gažaldahkii, maid giela eadni máhtta. 77 informántta eadni máhtta sámástit. 188 informántta leat vástidan gažaldagaide áhči giellamáhtus. 97 informántta áhčči máhtta sámástit. Dat ahte eanet áhčit go eatnit sámástit, sáhtta mitalit juoida sohkaabeale erohusain mobilitehta ja fárrenminstara dáfus. Albmát dávjá báhcet šaddanguvlui ja nisssonolbmot fárrejit eret. Dán mielde sámegiela nissonat leat fárren eret ja nissonat, geat eai sámás, leat fárren dan guvlui ja náitalan dohko. (Gč. maiddái kapihttala 4.4.6.) Váhnenearahallamiin boahtá maid dákkár govva ovdan. 12 bearrašis leat njeallje eatni ja logi áhči bajásšaddan dutkanguovllus. Gávccis eatni ja guokte áhči leat fárren dutkanguvlui.

Oppalaš giellamáhttu

Etniin máhttet 40 proseantta sámegiela. 39 eatni máhttet sámegiela ja dárogiela, 16 sámegiela ja suomagiela. 22 eatni máhttet sámegiela, suomagiela ja dárogiella. Golmmagiela etniin 17 informántta ássat Suoma bealde ja viđas Norgga bealde. 11 informántta eatnit máhttet dárogiela ja suomagiela, gávccis Suoma bealde ja golmmas Norgga bealde. 92 eatni máhttet dušše dárogiela, buohkat ássat Norgga bealde, ja 13 eatni dušše suomagiela, buohkat ássat Suoma bealde. Ii oktage informántta leat vástidan, ahte eadni máhtta dušše sámegiela.

50 proseantta áhčiin máhttet sámegiela. 48 informántta áhčči máhttá sámegiela ja dárogiela, 22 sámegiela ja suomagiela. 25 informántta áhčči máhttá sámegiela, suomagiela ja dárogiella. Golmmagielat áhčiin 13:s ássat Suoma bealde ja 12 Norgga bealde. Ovcci áhčči hállat dárogiela ja suomagiela, muhto eai sámegiela. Buohkat ássat Norgga bealde. Guokte informántta, okta Suoma bealde ja okta Norgga bealde, leaba vástidan ahte áhčči hállá dušše sámegiela. Dat ii dáidde doallat deaivása ahte dálá váhnenbuolvvas leat olbmot geat eai hála álggage riikkagiela, muhto lea vejolaš ahte muhtin áhčit hállat nu hárve riikkagiela, ahte informántta guovttos eaba fuobmán merket áhčiska riikkagiela hállin.

Golmmagielatvuohta ja guokte riikkagiela

Etniid ja áhčiid golmmagielatvuohta dáro-, sám- ja suomagielas lea dábálut go áhkuid ja ádjáid golmmagielatvuohta. Oktiibuot 47 váhnema leat golmmagielagat. Dat lea badjelaš 12 proseantta váhnemiin. Golmmagielatvuohta lea dábálut Ohcejogas go Deanus. Ohcejogas leat 28 proseantta váhnemiin golmmagielagat, Deanus vihtta proseantta. Informánttaid váhnemiin 20:s máhttet sihke dáro- ja suomagiela, muhto eai sámegiela. Dat lea 5,2 proseantta váhnemiin.

5.2.3 Áhku guoktá ja váhnemiid sámegiela máhtu gaskavuohta

Váhnemiid ja áhku guoktáid giellamáhtuid vuodul lea vejolaš guorahallat giellamolsuma sámegielas riikkagillii ja giellamolsuma jorgalahttima informánttaid váhnemiid ja áhkuid ja ádjáid gaskkas. Jos informánttaid váhnemat eai sámás, muhto sin váhnemat leat sámegiela hállit, de dáidá leat sáhka giellamolsumis ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lea boatkanan. Jos váhnemat hállat sámegiela, muhto sin váhnemat eai, de dáidá leat sáhka guovtti albmaneames. 1. Sápmelaš váhnen lea jorgalahttán giellamolsuma ja oahppan sámegiela, vaikko su váhnemat eai máhte dan. 2. Lea sáhka váhnemiin geat leat oahppan sámegiela, vaikko eai leat sápmelaččat.

Giellamolsun sámegielas riikkagillii

Giellamolsun sámegielas riikkagillii áhku guoktá ja váhnemiid buolvvaid gaskkas boahtá ovdan das, ahte 56 informánttas lea váhnen guhte ii máhte sámegiela, vaikko informántta áhku guoktás goitge nubbi lea

máhttán dahje máhttá sámegiela. Daid informánttaid váhnemat hállet buohkat riikkagiela, ja dávjá earáge gielaid, muhto eai sámás.

Váhnem	Sámegiela áhkku ja áddjá	Sámegiela áhkku	Sámegiela áddjá	Oktiibuot
Eadni ii sámás	8	11	12	31
Áhčči ii sámás	7	12	6	25
Oktiibuot	15	23	18	56

Govus 5.7. Váhnemat geat ieža eai leat sámegiela hállit vaikko sis leat guokte sámegiela váhnema, sámegiela eadni dahje sámegiela áhčči.

Govus 5.7 čájeha ahte 31 eatnis lea sámegiela váhnem/váhnemat, muhto ieža eai sámás. Gávccii informántta giellamolsuma vásihan eatnis leat guokte váhnemat sámegiela. 12 informántta giellamolsuma vásihan eatnis lea sámegiela áhčči. 11 informántta giellamolsuma vásihan eatnis lea sámegiela eadni. 25 áhčči eai sámás vaikko sin váhnem/váhnemat máhttet sámegiela. Čieža informántta giellamolsuma vásihan áhčis leat guokte váhnemat sámegiela. Guđa informántta giellamolsuma vásihan áhčis lea sámegiela áhčči. 12 informántta giellamolsuma vásihan áhčis lea sámegiela eadni. Dás lea uhca tendeansa das, ahte áhku buolvva nissonat leat dávjjibut molson giela go almmáiolbmot, ja ahte váhnembuolvva nissonat leat dávjjibut vásihan giellamolsuma go albmát.

Váhnema sámegiela máhttu	Váhnemiin nubbi lea sámegiela váhnem	Váhnemiin guokte leat sámegiela	Oktiibuot
Váhnem sámásta	40	101	141
Váhnem ii sámás	41	15	56
Oktiibuot	81	116	197

Govus 5.8. Sámegiela sirdáseapmi informánttaid váhnemiid ja áhku guokta gaskkas.

Govus 5.8 čájeha ahte jos dušše áhkku dahje dušše áddjá lea sámegiela, de 40 informántta váhnemat máhttet sámegiela ja 45 informántta váhnemat eai máhte. Govvosi bohtá maid ovdan ahte eanaš ruovttuin sámegiela buolvaidgaskaš sirdáseapmi dáhpáhuvai ruovttuin, main sihke áhkku ja áddjá leigga sámegiela hállit. 101 informántta sámegiela váhnemiin leat guokte váhnemat sámegiela. 15 informántta váhnemat eai leat sámegiela hállit, vaikko sihke informántta áhkku ja áddjá leigga sámegiela

hállit. Bohtosat dorjot goitge oassái Aubert (1978) fuopmášumiid 1970-logus go gávnnašii, ahte guktot váhnemat galget leat sámegiela ovdalgo mánná oahppá sámegiela, muhto datge ii lean álo doarvá. Nuppe dáfus leat masa bealli váhnemiin sámegiela, vaikko dušše nubbi sin váhnemis máhtta sámegiela. Dat ii doarjjo Aubert fuopmášumiid. Mun ságaškušan iežan gávdnosiid vulobealde.

Giellamolsuma problematiseren

Skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan, goas ja mo váhnemat ja áhku/ádját leat oahppan sámegiela. Gieddebarggus ja váhnenjearahallamiin lea fas boahtán ovdan, ahte giellamolsuma vásihan sápmelaččat leat oahppan sámegiela skuvlla oahpahasas, iežaset áhku guoktás ja lagasbirrasis, vaikko váhnemat eai sámástan sidjiide (gč. maiddái kapihttaliid 6.2.2 ja 6.2.3). Ollesolmmožin sii leat sámegiela hállit. Das čuovvu ahte skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan dat, ahte giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin dáhpáhuvvá guovtti buolvva áigge. Namalassii ahte skuvlaguorahallama informántta áhku guovttos eaba hállan sámegiela iežaska mánáiguin, ja danin sámegiela sirdáseapmi mánáide boatkanii. Jos váhnemat liikká leat oahppan sámegiela ja ieža jorgalahttan giellamolsuma, de sii idistit buohkat skuvlaguorahallamis sámegiela hállin. Gieddebarggus ja váhnenjearahallamiin vásihin, ahte giellamolsuma jorgalahttin dáhpáhuvvá dutkanguovllus dábálabbot nu ahte buolvvaid gaskii ii báze oktage buolva mii ii sámás. Goalmmát buolva, dálá informánttat, merkejit áibbas riektá ahte sihke váhnen ja áhku guovttos máhttet sámegiela, muhto ii boađe ovdan ahte giela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lei boatkanan váhnemiid bokte. Danne manahan vejolašvuoda registreret muhtin ovdamearkkaid sámegiela giellamolsuma jorgaleames.

Sámegiela “sisafárrejeaddjit” ja ealáskahttit

Nubbi miellagiddevaš albmanepmi lea ahte 34 informántta leat vástidan alddiset leat sámegiela váhnema gean váhnemat eai sámás. 20 eatni ja 14 áhči máhttet sámegiela, vaikko sin váhnemat eai leat sámegiela hállit. Dásge leat erohusat ássanriikkaid ja sohkašvuođa gaskkas. Dán joavkkus leat eanet nissonat go albmát ja eanaš nissonat ássat Suoma bealde. 17 informánttas Suoma bealde ja golmma informánttas Norgga bealde lea sámegiela eadni geas eai leat sámegiela váhnemat. Viđa informánttas Suoma bealde lea sámegiela áhčči geas eai leat sámegiela váhnemat. Ovcci informánttas Norgga bealde lea sámegiela áhčči geas eai leat sámegiela váhnemat. Dát dieđut sohpet bures mu vásáhusaiguin dutkanguovllus (gč. maiddái kapihttala 4.4.4 ja 4.4.5). Muhtin váhnemat máhttet

sámástit, vaikko sis eai leat sámegiela váhnemat, mángasat eai leat oppa sápmelaččatge. Dáid gaskkas leat erenoamáš ollu suomelaš nissonat. Muhtimin lea dás sáhka Landweer (2008; gč. maiddái kapihttala 2.4.10) doahpagis “sisafárrejeaddjis” Sápmái. Muhtimin lea sáhka sápmelaččain geat jorgalahttet giellamolsuma go ieža ohppet sámegiela. Fertet atnit buorrin sámegiela ealáskahttima dáfus dan, go 34 máná váhnemat leat oahppan sámegiela, vaikko sin váhnemat eai máhttán. Lea čielggas ahte sis sáhtta leat posiitiiva váikkuhus sámegiela geavaheapmái ja ealáskahttimii go sámegiela eai bággehala molsut giela sin dihte.

5.2.4 Váhnemiid ja mánáid sámegiela máhtu gaskavuohhta

Informánttain 28 proseantta leat vástidan ahte sihke eadni ja áhčči sámasteaba. 22 proseanta leat vástidan ahte áhčči sámasta muhto eadni ii, ja 12 proseantta informánttain leat vástidan ahte eadni sámasta muhto áhčči ii. 38 proseanttas informánttain ii leat sámegiela váhnen. Dat mearkkaša ahte 62 proseanttas informánttain lea vejolašvuohhta sámástit goitge nuppiin váhnemiin. Informánttain ii leat jerrojuvnon, ássatgo sii ovttas sámegiela váhnemiiguin, ja dat heajuda guorahallama bohtosiid.

Man muddui sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvá dutkanguovllus, bohtá ovdan go buohtastaddá váhnemiid sámegiela máhtu informánttaid sámegiela máhtuin. Lean kategoriseren ruovttuid váhnemiid sámegiela máhtu mielde: guktot váhnemat sámástit, áhčči sámasta muhto eadni ii, eadni sámasta muhto áhčči ii ja goabbáge váhnen ii sámás. Bohtosiid čájehan informánttaid Sámegiela 1–4 -joavkkuid mielde.

Sámegiela joavku	Guktot sámasteaba	Áhčči sámasta	Eadni sámasta	li goabbáge sámás	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	56 %	19 %	26 %	3 %	24 %	46
Sámegiela 2	41 %	30 %	48 %	4 %	25 %	49
Sámegiela 3	4 %	35 %	22 %	43 %	28 %	54
Sámegiela 4	0 %	16 %	4 %	50 %	23 %	44
Oktiibuot	100 %	100 %	100 %	100 %	101 %	193

Govus 5.9. Informánttaid váhnemiid sámegiela duogáš ja informánttaid sámegiela máhttu. Informántta sámegiela máhttu jos guktot váhnemat leaba sámegiela, jos dušše áhčči sámasta, jos dušše eadni sámasta ja jos ii goabbáge váhnen sámás.

Govvosis 5.9 boahdá ovdan ahte lea čielga oktavuoha sámeielat váhnemiid mearis ja informánttaid sámeiela máhtus. Jos guktot váhnemat sámástit, de 56 proseantta informánttain gullet Sámeiela 1 -jovkui, 41 proseantta gullet Sámeiela 2 -jovkui, njeallje proseantta gullet Sámeiela 3 -jovkui ja ii oktage gula Sámeiela 4 -jovkui. Boađus čujuha maid dasa, ahte eanaš sámeielat párat hállet sámeiela mánáiguin.

Sámeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvá maid eanaš bearrašiin main dušše nubbi váhnen sámásta. Muhto mánát geat bohtet dákkár bearrašiin, gullet dávjibut Sámeiela 2 ja 3 -jovkui go Sámeiela 1 -jovkui. Váhnemiid sohkaabeale gaskkas lea čielga erohus. Mánát gullet dávjibut Sámeiela 1 ja 2 -jovkui, jos eadni lea bearraša sámeiela hálli. Lagabui bealli informánttain gullet Sámeiela 1 dahje 2 -jovkui, jos áhčči lea bearraša sámeielat váhnen. Informánttain geain lea dušše sámeielat eadni, golbma njealjátoasi gullá Sámeiela 1 dahje 2 -jovkui. Lea čielga tendeansa, ahte eanet mánát ohppet sámeiela buorebut, jos eadni lea sámeielat.

Sámeielat váhnemiid mearri ja sámeiela máhttu

Lea fuopmášahttima veara ahte 41 proseantta informánttain, geain leat guktot váhnemat sámeielagat, gullet Sámeiela 2 -jovkui. Nuppiid sániiguin: Vaikko guktot váhnemat máhttet sámeiela, de mánát máhttet nuppi giela buorebut go sámeiela. Vulobealde guorahalan eará áššiid, mat leat váikkuhan informánttaid sámeiela máhttui go váhnemiid giellamáhttu.

38 proseanttas informánttain ii leat goabbáge váhnen sámeielat. Dain informánttain čieža proseantta gullet Sámeiela 1 ja 2 -jovkui. 93 proseantta gullet Sámeiela 3 ja 4 -jovkui. Orru leamen nu ahte sámeielat váhnen lea measta álo eaktun dasa, ahte máná joavdá alit dássái sámeielas go Sámeiela 3 dássái.

Sámeielat spiehkastat

Bajábealde ovdanboahmán minstaris lea čielga spiehkastat, nappo dakkár ahte informánta gullá Sámeiela 1 -jovkui, vaikko sus ii leat sámeielat váhnen. Danne atnen miellagiddevažžan váldit čielgasa, mo lea vejolaš ahte informánta hálddaša sámeiela seamma bures dahje buorebut go nuppi giela, vaikko dat ii leat su ruovttugiella. Mun välljejin jearahallat kvalitatiiva jearahallamiin ovtta nuorrainformántta guhte ii hála sámeiela ruovttus, muhto liikká lea merken ahte sámeiella lea su buoremus hállangiella.

Jearahallamis informántta riikkagielat váhnemiin boahtá ovdan, ahte nubbi váhnen lei leamaš sámegiela ja hálai sámegiela mánnái, muhto son jámii ovdalگو mánná hállagođii. Dan rájes riikkagiella šattai váldogiellan ruovttus. Liikká lea informánta oahppan sámástit bures ja oaivvilda, ahte son hállá sámegiela buorebut go riikkagiela.

Váhnen muitala iežas bargan garrasit máná sámegiela očcodeami ovdii. Son lea dáhtton buot sámegiela fulkkiid, gránnjaid ja eará oahpesolbmuid sámástit mánnái. Dan sii dahketge. Váhnen lea maid bidjan máná sámegiela mánáidgárdái ja válljen sámegiela sutnje oahpahusgiellan skuvllas. Nuorainformánta muitala iežas hállat riikkagiela ruovttus idđes ja eahkedis ja ovttain oahpaheaddjiin skuvllas. Muđui son sámásta eará oahpaheaddjiiguin, buot oahppiiguin skuvllas, buot skihpáriiguin skuvlla olggobealde ja eanaš fulkkiiguin ja eará oahppásiiguin. Riikkagielat fulkkiiguin son hállá riikkagiela, muhto daiguin sus ii leat beaivválaš oktavuoha. Váhneninformántta muitalusa mielde lei veaháš bargu álggus muittuhit buot sámegielaiguin sámástit mánáin, muhto olbmot ledje johtilit hárvánan dasa. Muhtimat leat maid dovddastan, ahte lea buorre go besset sámástit mánáin.

Mun jearahallen informántta sámegillii ja gullen go son hálai riikkagiela váhnemiinnis. Son hállá guktuid gielaid njuovžilit ja bures. Jáhkášin ahte son máhtášii guktuid gielaid sullii seamma bures, muhto áinnas jáhkán maid ahte son dovda iežas máhttit sámegiela buorebut go nuppi giela, dannego hállá beaivválaččat sámegiela eanemusat.

Gielddaidgaskasaš erohusat

Sámegiela váhnemiid mearis ja informánttaid juohkáseames Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 -jovkui lea mearkašahhti erohus gielddaid gaskkas.

Sámegiela joavku	Gielda	Guktot sámásteaba	Áhčči sámásta	Eadni sámásta	li goabbáge sámás	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	33 %	8 %	11 %	11 %	11
	Deatnu	73 %	36 %	36 %	2 %	35
Sámegiela 2	Ohcejohka	58 %	56 %	56 %	0 %	23
	Deatnu	27 %	33 %	43 %	5 %	26

Govus 5.10. Sámegiela 1 ja 2 -joavkku váhnemiid sámegiela duogáš ja informánttaid sámegiela máhttu gielddaid mielde. Informántta sámegiela máhttu jos guktot váhnenat leaba sámegiela, jos dušše áhčči sámásta, jos dušše eadni sámásta ja jos ii goabbáge sámás.

Govus 5.10 čájeha ahte jos guktot váhnemat sámástit, de Ohcejoga informánttain 33 proseantta ja Deanu informánttain 73 proseantta gullet Sámegeiela 1 -jovkui. Ohcejoga informánttain 58 proseantta ja Deanu informánttain 27 proseantta gullet Sámegeiela 2 -jovkui. Bohtosa sáhtta dulkot nu ahte eandalit Ohcejogas mánát eai oahpa sámegeiela seamma bures go nuppi giela, vaikko guktot váhnemat sámástit. Lea maid čielga tendeansa, ahte eanet informánttat Deanus gullet Sámegeiela 1 -jovkui go Ohcejogas maiddái dalle go dušše nubbi váhnen sámásta. Jos dušše áhčči sámásta, Ohcejoga informánttain gávccii proseantta ja Deanu informánttain 36 proseantta gullet Sámegeiela 1 -jovkui. Jos dušše eadni sámásta Ohcejoga informánttain 11 proseantta ja Deanu informánttain 36 proseantta gullet Sámegeiela 1 -jovkui. Mun dutkkan gielddaidgaskaš erohusaid vejolaš sivaidda vulobealde ja guđat kapihttalit.

5.3 Muhtin fáktorat mat čilgejit sámegeiela joavkkuid máhtu

Skuvlaguorahallama informánttat leat juhkkuojuvvon njealji jovkui sámegeiela máhtu vuodul. Dás guorahalan fáktoriid mat sáhttet leat váikkuhan sin sámegeiela máhttodássái: Goas sii leat oahppan giela? Mii gielaidda geavahuvvui mánáidgárddis, jos árramánávuođas leat leamaš mánáidgárddis? Mii lea sin oahpahušgiella skuvllas ja ohppetgo sámegeiela skuvllas, jos dat ii leat sin oahpahušgiella? Gos leat ássan, jos eai leat olles eallima ássan dálá ruovttugielddas? Makkár etnisitehta sis lea?

5.3.1 Goas oahppan sámegeiela

Informánttain 133 leat vástidan gažaldahkii, goas sii leat hállagohtán sámegeiela. 60 informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 44:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegeiela 2 -jovkui, 25:s Sámegeiela 3 -jovkui ja viđas Sámegeiela 4 -jovkui. 90 informántta leat oahppan sámegeiela ovdalگو álge skuvlii. 43 informántta leat oahppan sámegeiela skuvlla álgima manjja.

Sámegeiela joavku	Sámástii ovdalگو álggii skuvlii	Skuvlla álgima manjja oahpai sámástit	li leat vástidan	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	91 %	9 %	0 %	100 %	44
Sámegeiela 2	73 %	27 %	0 %	100 %	49
Sámegeiela 3	19 %	47 %	34 %	100 %	25
Sámegeiela 4	9 %	2 %	89 %	100 %	5

Govus 5.11. Goas guhtege Sámegeiela joavku lea oahppan sámegeiela: ovdalگو álge skuvlii, skuvlla álgima manjja dahje eai leat vástidan

Govvosis 5.11 boahdá ovdan ahte eanaš Sámegeiela 1 ja 2 informánttat leat sámástišgoahtán ovdalگو álge skuvlii. Sámegeiela 1 informánttain leat 91 proseantta sámástišgoahtán ovdalگو álge skuvlii ja Sámegeiela 2 informánttain 73 proseantta.

Lea mearkašán veara ahte muhtin oahppit (ovcci proseantta) geat eai leat sámástan ovdalگو álge skuvlii, leat oahppan sámegeiela nu bures, ahte máhttet dan seamma bures dahje buorebut go nuppi giela. Okta Sámegeiela 2 informánta lea čállán kommentára dán gažaldaga buohta: “Ohppen hállat sámegeiela 5. ceahkis” (Informánta 029). Son lea sámegeielat oahpahasas skuvllas ja lea oahppan sámástit skuvlaálgima maŋŋá. Sámegeiela ealáskahttima dáfus lea buorre, go mánát ohppet sámástit skuvllas. Soahpá maid bures Baker (2001: 194) bohtosiin, ahte mánát ohppet vehádatgiela go skuvla geavaha beaktilis oahpahas málle. Mearkašán veara lea ahte Sámegeiela 3 ja 4 informánttain 19 ja ovcci proseantta leat máhttán sámástit ovdalگو álge skuvlii. Liikká nubbi joavku máhtta uhccán sámegeiela ja nubbi ii álggáge. Dát diehtu čujuha dasa, ahte Sámegeiela 3 ja 4 informánttat eai leat beassan ovddidit sámegeiela skuvllas. Dáid informánttain muhtimat leat almmuhan, ahte sii leat vajáldahttán sámegeiela (gč. maiddái kapihttala 5.1.8).

5.3.2 Mánáidgárddi giella

Buot 193 informántta leat vástidan gažaldahkii: “Ledjetgo don mánáidgárddis dahje beaiveruovttus ovdalگو álget skuvlii?” Jurdda dáinna gažaldagain lei váldit čielgasa, man giellabirrasis máná lei uhcamánán. 94 proseantta informánttain leat leamaš mánáidgárddis dahje beaiveruovttus. Guhtta proseantta eai lean. Buot 181 informántta geat ledje leamaš mánáidgárddis dahje beaiveruovttus, leat vástidan gažaldahkii giellageavaheami birra mánáidgárddis dahje beaiveruovttus.

Sámegeiela joavku	Riikkagiella	Sámegeiella	Sáme- ja riikkagiella	Eará giella dahje ii dieđe	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	11 %	73 %	14 %	2 %	100 %	44
Sámegeiela 2	32 %	48 %	14 %	7 %	101 %	46
Sámegeiela 3	85 %	6 %	8 %	2 %	101 %	52
Sámegeiela 4	82 %	3 %	8 %	8 %	101 %	39

Govus 5.12. Mánáidgárddi váldogiella. Mánáidgárddi váldogiella dalle go informánttat ledje mánáidgárddis.

Govus 5.12 čájeha ahte lea čielga oktavuoha informánttaid giellamáhtus ja mánáidgárddi váldogielas. Sámegeiela 1 informánttain leat 87 proseantta leamaš mánáidgárddis, gos sámegeiella lei váldogiellan dahje sáme- ja riikkageiella geavahuvvojedje sullii seamma ollu. Sámegeiela 2 informánttain leat 62 proseantta leamaš mánáidgárddis gos sámegeiella lei váldogiellan dahje sáme- ja riikkageiella geavahuvvojedje sullii seamma ollu. Sámegeiela 3 ja 4 informánttain leat 14 ja 11 proseantta leamaš mánáidgárddis gos sámegeiella lei váldogiellan dahje sáme- ja riikkageiella geavahuvvojedje sullii seamma ollu. Lea mearkkašan veara ahte muhtin Sámegeiela 3 ja 4 informánttat leat leamaš mánáidgárddis gos sámegeiella geavahuvvui váldogiellan dahje seamma ollu go riikkageiella ja liikká máhttet dál dušše veaháš sámegeiela dahje eai álggaga. Orru leamen nu ahte sii eai leat beassan ovddidit sámegeiela árramánávuođa manjja.

5.3.3 Sámegeiella skuvllas

Dutkit leat ovttamielaláččat das ahte vehádatgeiela seailumis ja ealáskahttimis lea skuvllas dehálaš rolla. Ovdamearkka dihte Fishman (1991: 81–114) mielas lea vehádatgeiella joavdan njealját ceahkkái mihttáris *Graded Intergenerational Disruption Scale for Threatened Languages (GIDS)* go váldojuvvo atnu oahpahusgeiellan. Danne lean guorahallan man muddui informánttat ohppet sámegeiela skuvllas ja man ollugat lohket dáro-, sáme- ja suomageiela vuosttašgeiellan. Informánttain ožžot 93:s oahpahusa dárogeilli, 72:s oahpahusa sámegeilli ja 28:s suomageilli.

Sámegeiela joavku	Dárogeiella	Sámegeiella	Suomageiella	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	7 %	87 %	7 %	101 %	46
Sámegeiela 2	27 %	61 %	12 %	100 %	49
Sámegeiela 3	70 %	2 %	28 %	100 %	53
Sámegeiela 4	91 %	0 %	9 %	100 %	44
Oktiibuot	48 %	37 %	15 %	100 %	192

Govus 5.13. Sámegeiela joavkkut ja oahpahusgeiela. Informánttaid sámegeiela hállanmáhttu guđege oahpahusgeiela mielde: Dárogeiela oahpahas, sámegeiela oahpahas ja suomageiela oahpahas.

Govvosis 5.13 boahdá ovdan ahte oahpahusgeiela ja informánttaid sámegeiela máhtu gaskkas lea čielga oktavuoha. Sámegeiela 1 informánttain 87 proseantta leat sámegeiela oahpahas ja 14 proseantta riikkageiela oahpahas. Sámegeiela 2 informánttain 61 proseantta leat sámegeiela oahpahas ja 39 proseantta riikkageiela oahpahas. Sámegeiela 3 informánttain leat guokte proseantta sámegeiela

oahpahas ja 98 proseantta riikkagielat. Sámegeiela 4 informánttain leat buohkat riikkagielat oahpahas. Dat ahte riikkagiella lea informánttaid oahpahasgiellan, sáhtta vejolaččat čilget, manne muhtin Sámegeiela 2 informánttat máhttet riikkagiela buorebut go sámegeiela.

Oahppis sáhttet leat guokte vuosttašgeiela skuvllas ja earenoamáš dilis olles golbma. Sihke Ohcejoga ja Deanu skuvllain lea vejolaš fidnet vuosttašgeiela oahpahas sámegeielas, vaikko lea riikkagielat oahpahas. Gávcci informánttas lea sámegeiella vuosttašgiellan, vaikko lea riikkagielat oahpahas, ja danne lea 80 informánttas sámegeiela vuosttašgiellan, vaikko sámegeielat oahpahas leat dušše 72 informántta. 15 informánttas lea sámegeiela lassin okta dahje guokte eará vuosttašgeiela. Sámegeiela 1 ja 2 informánttaid oppalaš lohku lea 96, ja dat čájeha ahte buot dát informánttat eai loga sámegeiela vuosttašgiellan. Ii leat doarváid váldit čielgasa, galle oahppi leat sámegeielat oahpahas dahje galle oahppi lohket sámegeiela vuosttašgiellan, jos háliida diehtit sámegeiela hálliid logu. Lea bággu jearrat veahkadagas, maid gielaidd sii máhttet ja man bures hállet daid.

Sámegeiella skuvlafágan

Sii geat eai leat sámegeielat oahpahas, sáhttet oahppat sámegeiela skuvlafágan dutkanguovllus. Čielga unnitlohku informánttain, 33 proseantta, dahká dan. Riikkagielat oahpahas informánttain 22 oahppis Deanus ja 18 oahppis Ohcejogas lea sámegeiella fágan skuvlla. Dat mearkkaša ahte 71 informántta Deanus ja logis Ohcejogas eai loga sámegeiela skuvllas. Dárogielat oahpahas 93 informánttas 76 proseantta eai oahpa sámegeiela skuvllas. 24 proseantta ohppet. Suomagielat oahpahas 28 informánttas 64 proseantta ohppet sámegeiela skuvllas. 36 proseantta eai oahpa. Dárogielat gaskadási ja badjedási gaskkas ii leat erohus informánttaid oassálastinproseanttas sámegeiela ohppui. Suomagielat gaskadási ja badjedási gaskkas lea čielga erohus. Gaskadásis oassálastet 79 proseantta ja badjedásis 50 proseantta informánttain sámegeiela ohppui.

Sámegeiela oahpahas ja sámegeiela máhtu gaskavuohhta

Go buohtastaddá informánttaid sámegeiela máhtu ja vástádusa gažaldahkii, leago sámegeiela skuvlafágan, de lea čielga oktavuohhta Sámegeiela 1, 2 ja 4 informánttaid vástádusain ja sámegeiela máhtus. Sámegeiela 3 informánttain lea eahpečielggas, mii oktavuodáid lea sámegeiela máhtus ja skuvlla sámegeiela oahpahas.

Sámegeiela joavkkut	Lohket sámegeiela skuvllas	Eai loga sámegeiela skuvllas	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	98 %	2 %	100 %	46
Sámegeiela 2	92 %	8 %	100 %	49
Sámegeiela 3	36 %	64 %	100 %	53
Sámegeiela 4	5 %	95 %	100 %	44
Oktiibuot	58 %	42 %	100 %	192

Govus 5.14. Sámegeiela joavkkut ja sámegeiela oahppu skuvllas. Informánttat geat lohket sámegeiela skuvllas ja informánttat geat eai loga sámegeiela skuvllas.

Govosis 5.14 boahotá ovdan ahte Sámegeiela 1 informánttain lohket 98 proseantta sámegeiela skuvllas. Sámegeiela 2 informánttain lohket 92 proseantta sámegeiela skuvllas. Sámegeiela 3 informánttain 35 proseantta lohket sámegeiela skuvllas ja 64 proseantta eai. Sámegeiela 4 informánttain vihtta proseantta lohket sámegeiela skuvllas ja 95 proseantta eai.

Sámegeiela 3 informánttat máhttet veaháš sámegeiela, vaikko lagabui guokte goalmádasa eai oahpa dan skuvllas. Čilgehus dasa dáidá leat ahte eanaš riikkagielat oahpahusa oahppit álget lohkat sámegeiela go álget skuvlii. Muhto stuorra oassi heaitá lohkamis sámegeiela juo njealját-vidát luohkás ja nubbi stuorra oassi heaitá go álget badjedássái. (Tvare 2009; Alaraudanjoki 2009.) Sáhtta leat nu ahte Sámegeiela 3 informánttat geat eai loga šat sámegeiela, leat oahppan sámegeiela mánáidgárddis ja ovdal lohkan sámegeiela skuvllas. Danne sii máhttetge veaháš sámegeiela.

Lean jearahallan vihtta Sámegeiela 3 informántta kvalitatiiva metodaiguin. Buohkat leat oahppan sámegeiela skuvllas. Golmmas leat dattetge vuollánan ja heitán oahpahallamis (Informánttat E1, E2 ja I). Informántta H jurddaša heaitit go álgá badjedássái, muhto ii leat mearridan. *Buohkat* leat sakka duhtameahttumat sámegeiela oahpahussii. Muhtin Sámegeiela 3 nuorrainformánttat čájehit dattetge ain movtta oahppat sámegeiela – sis lea siskkáldas motivašuvdna. Mokta lea ovddimusat čadnon dovdduide. Sii jáhkket ahte buoret sámegeiela máhttu livččii somá ja ahte dat attášii buori dovddu. Guokte informántta fas čilgeba ahte sudnos lei ovdal dakkár siskkáldas motivašuvdna, ahte háliideigga šaddat sámegeiela hállin. Muhto motivašuvdna váiddui go eaba nagadan oahppat giela skuvllas. Mun guorahalan sámegeiela nubbigiela oahpahusa buorebut guđát kapihttalas, mas geavahan sihke nuorra- ja váhneninformánttaid kvalitatiiva jearahallamiid suokkardallat sin vásáhusaid skuvlla sámegeiela oahpahasas. (Gč. maddái kapihttaliid 6.7 ja 6.8.)

5.3.4 Ássanbáiki

Oktiibuot 60 proseantta informánttain leat ássan olles eallima dálá ruovttugielddas. Informánttaid sámegiela máhtus eai leat čielga erohusat dan ektui, man guhká leat ássan dutkanguovllus. Muhto eanet Sámegiela 1–3 informánttain (63–65 proseantta) leat ássan olles eallenagiset dálá ássangiielddas go Sámegiela 4 informánttat (45 proseantta).

Čielga oktavuoha lea dutkanguvlui fárren informánttaid ovddeš ássanbáikkis ja sámegiela máhtus. Eanet informánttat máhttet sámegiela buorebut, jos leat ássan sámegiela hálddašanguovllus Norggas dahje sápmelaččaid ruovttuguovllus Suomas go informánttat geat leat ássan eará sajis. 65 proseantta Sámegiela 1 informánttain, 35 proseantta Sámegiela 2 informánttain ja 11 proseantta Sámegiela 3 informánttain leat ássan sámegiela hálddašanguovllus Norggas dahje sápmelaččaid ruovttuguovllus Suomas. Sámegiela 4 informánttat leat buohkat ássan eará sajis.

5.3.5 Etnihkalaš identitehta

Dutkit dego Hyltenstam et al. (1999: 49; gč. maiddái kapihttala 2.4.7) atnet vehádatjoavkku identitehtašlájá dehálažžan giela ceavzinnávccaide. Jurdda lea ahte mađe nannosut vehádatidentitehta olbmos lea, dađe buoret dat lea giela ceavzinnávccaide. Dán dutkamuša informánttain lei vejolašvuoha merket gažadanskovvái njeallje etnikkalaš identitehta: dáža, sápmelaš, suomelaš dahje eará. Sis lei maid vejolašvuoha merket mii sin eará etnikkalaš identitehta lea. Juohke etnikkalaš identitehta buohta galggai merket, man nanus guhtege etnikkalaš identitehta lea. Molssaeavttut ledje: “Mun lean dušše”, “Mun lean ollu”, “Mun lean veaháš” ja “Mun in leat”. Dáinna lágiin lei informánttain vejolašvuoha čalmmustuhttit mánggabealat etnikkalaš identitehta, jos sis lea dakkár. Lei maid vejolaš čájehit guđemuš etnikkalaš identitehta lea gievrramus go eará etnikkalaš identitehtat. Mun čuovun dás dutkiid Clyne et al. (2002: 134) geat atnet etnikkalaš etnisitehta kontinuuman mas muhtin olbmui lea nana identifikašuvdna ja nuppiid olbmui lea geahnohut identifikašuvdna dihto etnikkalaš jovkui.

Etnihkalaš etnisitehta mearri

Mánggabealat etnikkalaš etnisitehta lea dábálaš informánttain. 22 proseanttas informánttain lea okta etnikkalaš etnisitehta, 46 proseanttas leat guokte, 26 proseanttas golbma ja guđa proseanttas leat njeallje etnikkalaš etnisitehta dahje eanet. 42 informántta leat merken alcceseaset ovttá etnikkalaš etnisitehta. 19:s leat merken dáža identitehta, 15:s leat merken áidna etnikkalaš etnisitehtan sápmelaš

ja gávccis suomelaš etnisitehta. Ii oktage leat merken “eará” áidna etnikkalaš etnisitehtan.

Fuopmášahtán ahte ii sáhte buohtastahttit bajábeale loguid čuovvovaš loguiguin, dannego muhtin informánttat leat merken, ahte sis lea “dušše” okta etnikkalaš etnisitehta ja veaháš eará etnikkalaš identitehtas. Muhtin informánttat fas leat merken, ahte sis lea okta identitehta ja ahte sis lea “ollu” dat okta identitehta.

Sápmelaš identitehta ja sámegiela máhttu

Informánttain 192 leat vástidan gažaldahkii sápmelaš identitehta birra.

Informánttaid sápmelaš identitehta	Vástádusat	N
Dušše sápmelaš	16 %	31
Ollu sápmelaš	37 %	71
Veaháš sápmelaš	25 %	48
Ii leat sápmelaš	22 %	42
Oktiibuot	100 %	192

Govus 5.15. Informánttaid sápmelaš identitehta.

Govosis 5.15 boahdá ovdan ahte 78 proseanttas informánttain lea sápmelaš etnikkalaš etnisitehta. 16 proseantta atnet iežaset dušše sápmelažžan, 37 proseantta ollu sápmelažžan, 25 proseantta veaháš sápmelažžan ja 22 proseantta eai ane iežaset sápmelažžan. Lea mearkašahhti ahte stuorát oassi (78 proseantta) lea merken muhtin sápmelaš identitehta go sámegielat duogáža áhku guokta buolvvas (71 proseantta). Dát bohtosat leat vuordemeahtumat, dannego Sámi dearvvasvuoda dutkamušat 1990-logus čájehit, ahte 52 proseanttas sámenuorain ii leat sámi identitehta, vaikko áhku guovttos leaba sámegiela hállit. (Johansen et al. 2003: 10.)

Sámegiela joavku	Mun lean dušše	Mun lean ollu	Mun lean veaháš	Mun in leat	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	52 %	46 %	2 %	0 %	100 %	46
Sámegiela 2	14 %	65 %	18 %	2 %	99 %	49
Sámegiela 3	0 %	28 %	42 %	30 %	100 %	53
Sámegiela 4	0 %	7 %	36 %	57 %	100 %	44
Oktiibuot	16 %	37 %	25 %	22 %	100 %	192

Govus 5.16. Sámegiela joavkkut ja sámi identitehta. Sámegiela joavkkuid vástádusat gažaldahkii makkár sápmelaš identitehta sis lea.

Govus 5.16 čájeha ahte lea mearkkašahti oktavuohhta informánttaid sámegiela máhtus ja sápmelaš identitehtas. Sáhtta oktageardánit dadjat ahte mađe buoret sámegiela máhttu, dađe nannosut lea sápmelaš identitehta. Sámegiela 1 informánttain dadjet 52 proseantta ahte sii leat dušše sápmelaččat, 46 proseantta ahte leat ollu sápmelaččat. Sámegiela 1 informánttain lea dainna čielgasit nannosut sápmelaš identitehta go Sámegiela 2 informánttain, main 14 proseantta lohket iežaset dušše sápmelažžan ja 65 proseantta ollu sápmelažžan. Sámegiela 2 informánttain lea dattetge nannosut sápmelaš identitehta go Sámegiela 3 ja 4 informánttain. Sis ii oktage daja ahte lea dušše sápmelaš. 28 proseantta ja čieža proseantta dadjet ahte sii leat ollu sápmelaččat. 42 ja 36 proseantta leat veaháš sápmelaččat. Sámegiela 3 informánttain 30 proseantta ja sámegiela 4 informánttain 57 proseantta eai ane iežaset sápmelažžan. Dát sáhtta leat mearkan das ahte veaháš sámegiela máhttu lea nannen Sámegiela 3 informánttaid sápmelaš identitehta, muhto sáhtta leat maid nu ahte informánttat geat eai ane iežaset sápmelažžan, eai leat etnikkalaš sápmelaččat. Lea dattetge miellagiddevaš oaidnit ahte Sámegiela 4 informánttain lea 43 proseanttas sámi identitehta, vaikko ieža eai máhte álggage sámegiela.

Majoritehtaidentitehta ja sámegiela máhttu

Informánttain 189:s leat vástidan, man nana majoritehtaidentitehta sis lea. Majoritehtaidentitehta lea suopmelaš identitehta Ohcejogas ja dáža identitehta Deanus. 15 informántta lassin geat leat merken sápmelaš identitehta áidna etnikkalaš etnisitehtan, leat golbma informántta merken ahte sis ii leat majoritehtaidentitehta. Muđui lea buot informánttain majoritehtaidentitehta. 22 proseanttas informánttain leat vástidan ahte sis lea “dušše” majoritehtaidentitehta, 57 proseanttas lea “ollu” majoritehtaidentitehta, 11 proseanttas lea “veaháš” majoritehtaidentitehta ja logi proseanttas ii leat majoritehtaetnisitehta.

Sámegiela joavku	Mun lean dušše	Mun lean ollu	Mun lean veaháš	Mun in leat	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	4 %	33 %	26 %	37 %	100 %	46
Sámegiela 2	8 %	76 %	12 %	4 %	100 %	49
Sámegiela 3	32 %	64 %	4 %	0 %	100 %	53
Sámegiela 4	43 %	52 %	5 %	0 %	100 %	44
Oktiibuot	22 %	57 %	11 %	10 %	100 %	192

Govus 5.17. Sámegiela joavkkut ja majoritehtaidentitehta: Sámegiela joavkkuid vástádusat gažaldahkii, man nana majoritehtaidentitehta sis lea.

Govvosis 5.17 boahdá ovdan ahte leat mearkkašahtti erohusat sámegiela joavkkuid gaskkas majoritehtaetnisitehta dáfus. Mađe buorebut informánttat máhttet sámegiela, dađe uhcit majoritehtaidentitehta sis lea. Maiddái Sámegiela 1 ja 2 informánttaid gaskkas lea mearkkašahtti erohus. Sámegiela 1 informánttain lea 37 proseantta merken ahte lea dušše dahje ollu majoritehtaidentitehta. Sámegiela 2 informánttain lea 84 proseantta ná nana majoritehtaidentitehta. Sámegiela 1 informánttain 63 proseanttas lea veaháš majoritehtaidentitehta dahje dat váilu ollásit. Sámegiela 2 -joavkkus lea 16 proseantta merken dakkár identitehtašlájaid. Sámegiela 3 ja 4 informánttain lea birrasiid 95 proseanttas nana majoritehtaidentitehta. Njeallje ja vihtta proseantta lohket alddiset veaháš majoritehtaidentitehta ja ii ovttasge váillo dakkár identitehta. Dutkanmateriálas boahdá maid ovdan tendeara, ahte Norgga beale informánttain lea geahnohut majoritehtaidentitehta go Suoma beale informánttain buot sámegiela joavkkuin. Suoma beale Sámegiela 1 informánttain 2/3 oassi lohka alddiset dušše dahje ollu suomelaš identitehta. Norgga bealde Sámegiela 1 informánttain 2/3 oassi lohka alddiset leat veaháš dáža identitehta dahje ahte ii leat dáža identitehta. Skuvlaguorahallamis eai boađe ovdan erohusat informánttaid duogážis mat sáhtášedje čilget dákkár erohusa.

Gránnjáriikka identitehta ja sámegiela máhttu

Gránnjáriikka identitehta lea dáža identitehta Ohcejogas ja suomelaš identitehta Deanus. 35 proseanttas informánttain lea gránnjáriikka identitehta, muhto eanaš dain informánttain lea sáhka geahnohis gránnjáriikka identitehtas. Guokte proseantta lohket alddiset leat dušše gránnjáriikka identitehta, guhtta proseantta lohket alddiset leat ollu gránnjáriikka identitehta ja 27 proseantta lohket alddiset veaháš gránnjáriikka identitehta. 66 proseanttas ii leat gránnjáriikkaidentitehta. Sámegiela joavkkuid gaskkas eai leat mearkkašahtti erohusat.

Ássangiella	Mun lean dušše	Mun lean ollu	Mun lean veaháš	Mun in leat	Oktiibuot	N
Deatnu	2 %	7 %	31 %	60 %	100 %	138
Ohcejohka	0 %	2 %	17 %	81 %	100 %	54
Oktiibuot:	2 %	6 %	27 %	66 %	101 %	192

Govus 5.18. Gránnjáriikka identitehta: Informánttaid vástádusat gažaldahkii makkár gránnjáriikka identitehta sis leat. Govvosis lean sirren Deanu ja Ohcejoga informánttaid vástádusaid.

Govus 5.18 čájeha ahte gránnjáriikka identitehta lea nannosut Deanus go Ohcejogas. Ohcejogas lea 19 proseanttas muhtinlágan dáža identitehta. Deanus lea 40 proseanttas muhtinlágan suomelaš

identitehta. Gielddaidgaskasaš erohusa sivvan sáhtta leat historjjálaš. Deanu gildii leat fárren kveanat ja suopmelaččat juo 1800-logu rájes (gč. maddái kapihttala 4.4.2). Nuppi guvlui leat leamaš uhccán fárremat. Informánttaid sámegeiela máhttu ii oro váikkuheamen gránnjáriikka identitehtii.

Sápmelaš identitehta kvalitatiiva jearahallamiin

Lean kvalitatiiva jearahallamiin gulaskuddan nuorrainformánttain, makkár oktavuoda sii oidnet sámegeiela máhtus ja sápmelaš identitehtas. Nuorrainformánttaid vástadusat eai atte ovttalágan bohtosiid. Eanaš informánttat goit jáhkket ahte sámegeiela máhttu váikkuha sápmelaš identitehtii. Buohkat eai jáhke ahte giellamáhttu váikkuhivččii sin identitehtii, muhto jáhkket ahte sámegeiela máhttu váikkuha eará olbmuid doaladupmái. Okta Sámegeiela 1 informánta vástida dalánaga, ahte ii sáhte leat sápmelaš jos ii máhte sámegeiela. De son smiehtta veaháš ja dadjá, ahte sáhtta leat sápmelaš liikká, muhto sápmelaš galggašii máhttit giela.

...sáhtta leat sápmelaš gii ii máhte sámegeiela. Muđui sápmelaš bearaš. Giella dušše váilu, muhto gal dieđusge jos lea sápmelaš, de ferte measta máhttit sámegeiela. (Informánta A)

Maddái nubbi eará Sámegeiela 1 informánta jáhkášii váilevaš giellamáhttu váikkuhit sápmelaš identitehtii: *Mun livččen várra liikká sápmelaš. Muhto in dovddašii iežan sápmelažžan jos in máhte iežan giela. (Informánta G.)* Informánta C atná earáid sápmelažžan vaikko eai máhte sámegeiela. Son geassá baicce ovdan ahte ii livččii nu somá, jos ii máhtáše giela, dannego ii sáhte dainna čevllohallat.

Gal mun oainnán ahte dat leat sápmelaččat geat leat varas, muhto eai liikká máhte. De gal mun livččen de sápmelaš. Muhto ii livčče nu somá go ii máhtáše dan giela. Das ii oččoše leat nu čeavlái. (Informánta C)

Sámegeiela 3 informánttat atnet buohkat vejolažžan leat sápmelaš vaikko ii máhte sámegeiela. Okta informánta ii jáhke ahte buoret sámegeiela máhttu livččii váikkuhan su sámi identitehtii, mii lei veaháš sápmelaš (Informánta I). Nubbi eará Sámegeiela 3 informánta dovda iežas ollu sápmelažžan ja ollu dážan. Son jáhkká iežas áibbas sihkarit dovdan iežas eanet sápmelažžan go dážan, jos máhtášii eanet sámegeiela (Informánta H). Informánta E2 oaivvilda ahte manná bures leat sápmelaš sámegeiela haga, muhto son jáhkká ahte eará olbmot livčče atnán su eanet sápmelažžan jos sámegeiela máhttu livččii buoret.

5.4 Bearraša sámegiela geavaheapmi

Bearaš sáhtta leat deháleamos giellašillju vehádatgiela seailluheames ja ealáskahttimis. Fishman (1991: 95; gč. maiddái kapihttala 2.4.3) mielas sáhtta vehádatgiella seailut agibeavve, jos beare bearrašat geavahit giela nu ahte giella sirdášuvvá buolvvaid gaskkas. Maiddái Hyltenstam et al. (1999: 92) deattuhit váhnemiid giellaválljema mánáide deháleamos áššin mii mearrida giela boahtteáiggi. Mađe eanet vehádatgiela hálli váhnemat válljejit hállat vehádatgiela mánáiguin, dađe buoret dat lea giela ceavzinnávccaide. Dutkanguovllus lea dattetge “bearaš” dávjá guovttegielat giellašillju, eai ge informánttain leat álo seammalágan giellavierut buot bearrašlahtuiguin. Danne lean juohkán bearraša buolvvaid mielde ja čájehan maid gielaid informánttat hállat ádjáiguin ja áhkuiguin, váhnemiiguin ja oarbiniiguin. Mun anán dás áhkuid ja ádjáid oassin lagamus bearrašis sámi árbevieru mielde, vaikko mu dutkanguovllus golbma buolvva hárvve ássat ovttá dálus. Vásáhusat gieddebarggus čájehit dattetge, ahte áhku ja ádját ja eandalit sámegielat ádját ja áhku dávjá ássat informánttaid lahka nu ahte dain lea jeavddalaš oktavuoha. Livččii maid vejolaš ákkastallat ahte áhku guovttos lunddolaččat gullet seamma jovkui go fuolkkit ja eará ollesolbmot geaiguin ii dáidde leat nu ollu oktavuoha go váhnemiiguin ja oarbiniiguin. Muhto dan in daga.

5.4.1 Njálmmálaš giella áhkuiguin ja ádjáiguin

Dán vuollekapihttalis čájehuvvo man dávjá informánttat hállat sámegiela sámegielat áhkuideasetguin ja ádjáideasetguin. Bohtosat ovdanbuktojuvvojit informánttaid sámegiela joavkkuid mielde. Mun válddán dás vuhtii, leatgo informánttas sámegielat áhku ja ádját, ja buvttán ovdan giellageavaheami sámegielat áhkuiguin ja ádjáiguin.

Giellageavaheapmi eatnibeale ádjáin

Informánttain 111 leat vástidan, man dávjá sii lávejedje sámástit eatnibeale ádjáin ovdal go son jámii dahje hállat suinna dál. 82 informántta eai leat vástidan gažaldahkii. 40 informántta leat vástidan ahte eatnibeale ádjá hállá sámegiela. Dain gullet 18:s Sámegiela 1 -jovkui, ovccis Sámegiela 2 -jovkui, logis Sámegiela 3 -jovkui ja golmmas Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	94 %	6 %	0 %	0 %	100 %	18
Sámegiela 2	44 %	22 %	11 %	22 %	99 %	9
Sámegiela 3	0 %	0 %	30 %	70 %	100 %	10
Sámegiela 4	0 %	0 %	0 %	100 %	100 %	3
Oktiibuot	53 %	8 %	10 %	30 %	101 %	40

Govus 5.19. Sámegiela joavkkuid giellageavaheapmi eatnibeale sámegiela ádjáin.

Govvosis 5.19 čájehuvvo ahte Sámegiela 1 informánttain lea sámegiella váldogiellan eatnibeale sámegiela ádjáin. Buohkat hállet álo dahje dávjá sámegiela eatnibeale sámegiela ádjáin. Eanaš Sámegiela 2 informánttain lea maid sámegiella deháleamos gulahallangiellan eatnibeale sámegiela ádjáin. 66 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela eatnibeale sámegiela ádjáin. Goalmmát oasis dain informánttain ii leat dattetge sámegiella váldogiellan eatnibeale sámegiela ádjáin. 70 proseantta Sámegiela 3 informánttain eai hála goassege sámegiela eatnibeale sámegiela ádjáin, ja 30 proseantta hállet hárve sámegiela eatnibeali sámegiela ádjáin.

Giellageavaheapmi áhčibeale áhkuin

Informánttain 163 leat vástidan, man dávjá sii lávejedje sámástit eatnibeale áhkuin ovdalgo son jámii dahje sámástit suinna dál. 30 informántta eai leat vástidan gažaldahkii. 61 informántta leat vástidan ahte eatnibeale áhkuin hálle sámegiela. Dain gullet 31:s Sámegiela 1 -jovkui, 14:s Sámegiela 2 -jovkui, logis Sámegiela 3 -jovkui ja guđas Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	87 %	3 %	7 %	3 %	100 %	31
Sámegiela 2	36 %	36 %	21 %	7 %	100 %	14
Sámegiela 3	0 %	20 %	30 %	50 %	100 %	10
Sámegiela 4	0 %	0 %	17	83 %	100 %	6
Oktiibuot	52 %	13 %	15 %	20 %	100 %	61

Govus 5.20. Sámegiela joavkkuid giellageavaheapmi sámegiela áhkuin.

Govvosis 5.20 boahdá ovdan ahte eatnašis Sámegiela 1 informánttain lea sámegiella váldogiellan eatnibeale sámegiela áhkuin. Sis hállet 90 proseantta álo dahje dávjá sámegiela eatnibeale sámegiela

áhkuin. Logi proseanttas ii leat sámegiella váldogiellan eatnibeale sámegielat áhkuin. Eatnašis Sámegiela 2 informánttain maid lea sámegiella váldogiellan eatnibeale sámegielat áhkuin. Sis hállet 72 proseantta álo dahje dávjá sámegiela eatnibeale sámegielat áhkuin. Dattetge ii leat sámegiella muhtin Sámegiela 2 informánttaid ja eatnibeale sámegielat áhku váldogiellan. 28 proseantta hállet hárve dahje eai goassege sámegiela eatnibeale sámegielat áhkuin.

Sámegiela 3 informánttain 20 proseantta hállet dávjá ja 30 proseantta hállet hárve sámegiela eatnibeale sámegielat áhkuin. Dannego dát informánttat máhttet uhccán sámegiela, de ferte atnit buorrin, go bealli sis hállet maiddái sámegiela áhkuineaset, vaikko sámegiella ii leat váldogiella áhku ja mánáid gaskkas. Vaikko Sámegielat 4 informánttat eai máhte sámástit, de leat 17 proseantta almmuhan, ahte hállet hárve sámegiela eatnibeale sámegielat áhkku 1:žiin.

Giellageavaheapmi áhčibeale ádjáin

Informánttain 109 leat vástidan, man dávjá sii lávejedje sámástit áhčibeale ádjáin ovdalgo jámii dahje sámástit suinna dál. 84 informántta eai leat vástidan gažaldahkii. 53 informántta leat vástidan ahte áhčibeale áddjá hállá sámegiela. Dain gullet 19:s Sámegiela -1 jovkui, 19:s gullet Sámegiela 2 -jovkui, gávccis Sámegiela 3 -jovkui ja čiežas Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	84 %	11 %	5 %	0 %	100 %	19
Sámegiela 2	53 %	26 %	5 %	16 %	100 %	19
Sámegiela 3	13 %	13 %	13 %	63 %	99 %	8
Sámegiela 4	0 %	0 %	29 %	71 %	100 %	7
Oktiibuot	51 %	15 %	9 %	25 %	100 %	53

Govus 5.21. Sámegiela joavkkuid giellageavaheapmi áhčibeale sámegielat ádjáin.

Govvosis 5.21 lea oaidnimis ahte eatnašis Sámegiela 1 informánttain lea sámegiella váldogiellan áhčibeale sámegielat ádjáin. Sis 95 proseantta hállet álo dahje dávjá ja guhtta proseantta hárve sámegiela áhčibeale sámegielat ádjáin. Máiddái eatnašis Sámegiela 2 informánttainge lea sámegiella váldogiellan áhčibeale sámegielat ádjáin. Sis 79 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela sámegielat áhčibeale ádjáin. 21 proseantta hállet hárve dahje eai goassege sámegiela áhčibeale sámegielat ádjáin.

Muhtin Sámegeiela 3 informánttatge geavahit sámegeiela váldogiellan áhčibeale sámegeielat ádjáin. 26 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegeiela áhčibeale sámegeielat ádjáin, 76 proseantta hállet hárve dahje eai goassege sámegeiela áhčibeale sámegeielat ádjáin. Vaikko Sámegeielat 4 informánttat eai hála sámegeiela, de 29 proseantta hállet liikká hárve sámegeiela áhčibeale sámegeielat ádjáin.

Giellageavaheapmi áhčibeale áhkuin

Informánttain 147 leat vástidan, man dávjá sii lávejedje sámástit áhčibeale áhkin ovdalgo jámii dahje sámástit suinna dál. 46 informántta eai leat vástidan gažaldahkii. 70 informántta leat vástidan ahte áhčibeale áhkuin hállá sámegeiela. Dain gullet 28:s Sámegeiela 1 -jovkui, 25:s Sámegeiela 2 -jovkui, 12:s Sámegeiela 3 -jovkui ja viđas Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	82 %	14 %	4 %	0 %	100 %	28
Sámegeiela 2	56 %	20 %	4 %	20 %	100 %	25
Sámegeiela 3	17 %	25 %	0 %	58 %	101 %	12
Sámegeiela 4	0 %	0 %	20 %	80 %	100 %	5
Oktiibuot:	56 %	17 %	4 %	23 %	101 %	70

Govus 5.22. Sámegeiela joavkkuid giellageavaheapmi áhčibeale sámegeielat áhkuin.

Govvosis 5.22 boahtá ovdan ahte eatnašis Sámegeiela 1 ja 2 informánttain lea sámegeiella váldogiellan áhčibeale sámegeielat áhkuin. Sámegeiela 1 informánttain hállet 96 proseantta álo dahje dávjá sámegeiela áhčibeale sámegeielat áhkuin. Sámegeiela 2 informánttain hállet 76 proseantta álo dahje dávjá sámegeiela áhčibeale sámegeielat áhkuin. Maiddái 43 proseantta Sámegeiela 3 informánttain lea sámegeiella váldogiellan áhčibeale sámegeielat áhkuin. 58 proseantta eai hála goassege sámegeiela áhčibeale sámegeielat áhkuin. Maiddái Sámegeielat 4 informánttain, geat eai hála sámegeiela, 20 proseantta leat vástidan ahte hállet hárve sámegeiela áhčibeale sámegeielat áhkuin.

Áhku guovttos ádjáin giellašilljun

Bajábeale bohtosat čájehit ahte áhku guovttos ádjáin leat dehálaš giellašillju dutkanguovllu mánáide ja nuoraide. Sámegeiela 1 ja 2 informánttaid eanetlogus lea sámegeiella váldogiellan sámegeielat áhkuiguin ja ádjáiguin. Muhto lea tendeansa ahte eanet Sámegeiela 1 go Sámegeiela 2 informánttat hállet sámegeielat

áhkku guoktáin. Dakkár tendearasa ii boađe ovdan kvalitatíiva jearahallamiin. Buot Sámegeiela 1 ja 2 nuorrainformánttain geain leat sámegeielat áhkut ja ádját eallimin, hállet álo sámegeiela daiguin. Juohke jearahallamis boahotá ovdan ahte áhkut ja ádját leat dehálaš oasit informánttaid sámegeielat fierpmádagas, jos ain ellet. Okta sitáhta nuorrainformántta kvalitatíiva jearahallamis gokčá bures áhkuid ja ádjáid rolla sámegeiela sirdáseames mánáide.

*Mun hálán beare sámegeiela daiguin. Lean daid luhtte juohke vahku. Measta juohke beavvi.
Hálán eanemusat áhkuin. (Informánta Đ)*

Bajábealde boahotá ovdan ahte muhtin Sámegeiela 3 ja 4 informánttat maid hállet sámegeiela áhkuiguin ja ádjáiguin. Maiddá kvalitatíiva jearahallamiin boahotá dakkár govva ovdan. Sámegeiela 3 nuorrainformánttat namuhit áhkuid ja ádjáid, go jerren geas sii gullet sámegeiela. Muhtin informánttain lea áhkku ja áddjá geat geahččalit viššalit oahpahit sámegeiela sidjiide. Okta nuorrainformántta muitala ádjá dávjá muitalit sutnje sámegeiel sániid ja dajaldagaid. Dalle lea sutnje veahá váivi, go ii máhte eambo sámegeiela. Muhto go dadjen ahte: *sonhan várra geahččala veahkehit du*, de son čaimmai ja vástida “juo”. (Informánta I.) Nubbi informántta muitala áhkku lávet sutnje oahpahit sámegeiela. Son ii láve áddet go earát sámástit, muhto go áhkku sámasta sutnje, de ádde veaháš, go leat dušše oanehis cealkagat.

*Når bestemor snakker så forstår jeg jo litt av det. Men det er bare sånne små setninger.
(Informánta E2)*

Lea miellagiddevaš oaidnit ahte áhkut ja ádját eai leat dušše dehálaš resursa Sámegeiela 1 ja 2 informánttaid sámegeiela gielalaš fierpmádagas. Sii leat maid dehálaččat muhtin Sámegeiela 3 ja 4 informánttaid sámegeiela oččodeames. Skuvlaguorahallama bohtosat čájehit dattetge, ahte dát resursa ii geavahuvvo dutkanguovllus nu ollu go sáhtášii.

5.4.2 Njálmmálaš sámegeiella áhčiin

Informánttain 187 leat vástidan, man dávjá sii sámástit iežaset áhčiin – vihtta informántta eai leat vástidan gažaldahkii. 97 informántta leat vástidan ahte áhčči hállá sámegeiela. Dain gullet 38:s Sámegeiela 1 -jovkui, 35:s gullet Sámegeiela 2 -jovkui, 17:s Sámegeiela 3 -jovkui ja čiežas Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	74 %	21 %	0 %	5 %	100 %	38
Sámegiela 2	43 %	37 %	11 %	9 %	100 %	35
Sámegiela 3	0 %	0 %	53 %	47 %	100 %	17
Sámegiela 4	0 %	0 %	29 %	71 %	100 %	7
Oktiibuot	44 %	22 %	15 %	19 %	100 %	97

Govus 5.23. Sámegiela joavkkuid giellageavaheapmi sámegiela áhčiin.

Govvosis 5.23 boahdá ovdan ahte sámegiella lea váldogiellan eanaš Sámegiela 1 ja 2 informánttain ja sin sámegiela áhčiin. Muhto boahdá maid ovdan ahte Sámegiela 1 informánttat hállet eanet sámegiela áhčiineaset go Sámegiela 2 informánttat. Sámegiela 1 informánttain 74 proseantta hállet álo sámegiela sámegiela áhčiineaset ja 21 proseantta dávjá. Sámegiela 2 informánttain 43 proseantta hállet álo ja 37 proseantta dávjá sámegiela sámegiela áhčiineaset. Dás ii boađe ovdan manne muhtin sámegiela áhčit eai hála eanet sámegiela mánáiguin, muhto áhčiid giellageavaheapmi sáhtta leat oktan sivvan dasa, ahte muhtin mánát gullet Sámegiela 2 -jovkui eaige Sámegiela 1 -jovkui.

Sámegiela 3 informánttain 53 proseantta hállet hárve ja 47 proseantta eai hála goassege sámegiela sámegiela áhčiineaset. Dás ferte atnit buorin ealáskahttima dáfus dan, go badjelaš bealli informánttain geat máhttet uhccán sámegiela, liikká sámástit muhtimin áhčiineaset. Seamma sáhtta dadjat Sámegiela 4 informánttain. Vaikko leat almmuhan ahte eai máhte sámegiela, de liikká 29 proseantta hállet hárve sámegiela sámegiela áhčiineaset. Dattetge áhčiid giellageavaheapmi mánáideasetguin dáidá leat oktan sivvan, manne informánttat gullet Sámegiela 3 ja 4 -jovkui eaige máhte sámegiela buorebut. Orru leamen nu ahte sámegiela áhčit leat resursa mii ii geavahuvvo nu ollu go sáhtášii mánáid giellaočcodeames.

Gielladaidgaskasaš erohus

Gielladaid gaskkas lea erohus Sámegiela 1 ja 2 informánttaid giellageavaheames áhčiineaset. Sihke Sámegiela 1 ja 2 informánttat Deanus hállet dávjjibut sámegiela sámegiela áhčiineaset go Ohcejogas.

Sámegiela joavku	Gielda	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	56 %	33 %	0 %	11 %	100 %	9
	Deatnu	79 %	17 %	0 %	3 %	99 %	29
Sámegiela 2	Ohcejohka	39 %	39 %	17 %	6 %	101 %	18
	Deatnu	47 %	35 %	6 %	12 %	100 %	17

Govus 5.24. Sámegiela 1 ja 2 -joavkkuid sámegiela giellageavaheapmi sámegielat áhčineaset. Man dávjá sii hállat sámegiela sámegielat áhčineaset Ohcejogas ja Deanus.

Govvosis 5.24 bohtá ovdan ahte Sámegiela 1 informánttain Ohcejogas 56 proseantta hállat álo sámegiela sámegielat áhčiin, Deanus 79 proseantta. Sámegielat 2 informánttain Ohcejogas 39 proseantta hállat álo sámegiela sámegielat áhčiin, Deanus 47 proseantta. Skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan mii livčče dáid erohusaid sivvan.

5.4.3 Njálmmálaš giella etniin

Buot 193 informántta leat vástidan, man dávjá sii sámástit iežaset etniin. 77 informántta leat vástidan ahte eadni hállá sámegiela. Dain gullet 36:s Sámegiela 1 -jovkui, 33:s gullet Sámegiela 2 -jovkui, čiežas Sámegiela 3 -jovkui ja okta Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	64 %	17 %	17 %	3 %	101 %	36
Sámegiela 2	15 %	33 %	36 %	15 %	99 %	33
Sámegiela 3	0 %	14 %	43 %	43 %	100 %	7
Sámegiela 4	0 %	0 %	0 %	100 %	100 %	1
Oktiibuot:	36 %	23 %	27 %	13 %	99 %	77

Govus 5.25. Sámegiela joavkkuid giellageavaheapmi sámegielat etniin.

Govvosis 5.25 bohtá ovdan ahte eatnašis Sámegiela 1 informánttain lea sámegiella váldogiellan sámegielat etniineaset. Sis 81 proseantta hállat álo dahje dávjá sámegiela sámegielat etniineaset. Lagabui bealis Sámegiela 2 informánttain lea sámegiella váldogiellan sámegielat etniineaset. Muhto mearkkašahtti uhcit oassi Sámegiela 2 informánttain go Sámegiela 1 informánttain hállá álo sámegiela sámegielat etniineaset. Sámegiela 2 informánttain badjelaš bealis ii leat sámegiella váldogiellan sámegielat etniineaset. 36 proseantta hállat hárve ja 15 proseantta eai hála goassege sámegiela

etniineaset. Manne muhtin sámegiela eatnit eai hála eanet sámegiela mánáiguin, ii boađe ovdan, muhto etniid giellageavaheapmi sáhtta leat oktan sivvan dasa ahte muhtin mánát gullet Sámegiela 2 - jovkui eaige Sámegiela 1 -jovkui.

Sámegiela 3 informánttain 14 proseantta hállet dávjá, 43 proseantta hállet hárvve ja 47 proseantta eai hála goassege sámegiela sámegiela etniineaset. Ferte atnit buorin go badjel bealli dáin informánttain hállet sámegiela etniineaset, vaikko ieža máhttet dušše veaháš sámegiela. Dattetge etniid giellageavaheapmi mánáiguin dáidá leat oktan sivvan, manne informánttat gullet Sámegiela 3 ja 4 - jovkui eaige máhte sámegiela buorebut. Orru leamen nu ahte sámegiela eatnitge leat resursa mii ii geavahuvo nu ollu go sáhtášii mánáid giellaočcodeames.

Gielladaidgaskasaš erohus

Gielladaid gaskkas lea erohus Sámegiela 1 ja 2 informánttaid giellageavaheames etniineaset.

Sámegiela joavku	Giella	Álo	Dávjá	Hárvve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	44 %	33 %	22 %	0 %	99 %	9
	Deatnu	70 %	11 %	15 %	4 %	100 %	27
Sámegiela 2	Ohcejohka	21 %	37 %	26 %	16 %	100 %	19
	Deatnu	7 %	29 %	50 %	14 %	100 %	14

Govus 5.26. Sámegiela 1 ja 2 informánttaid sámegiela geavaheapmi sámegiela etniineaset. Man dávjá sii hállet sámegiela sámegiela etniineaset Ohcejogas ja Deanus.

Govosis 5.26 boahdá ovdan ahte Sámegiela 1 informánttat Deanus hállet dávjjibut sámegiela sámegiela etniineaset go Ohcejogas. Go fas Ohcejoga Sámegiela 2 informánttat hállet dávjjibut sámegiela sámegiela etniineaset go Deanus. Skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan mii livčče dáid erohusaid sivvan.

Giella váhnemiiguin

Skuvlaguorahallama bohtosat čájehit ahte Sámegiela 1 ja 2 informánttaid giellageavaheapmi sámegiela váhnemiiguin molsašuddá. Eanaš informánttain lea sámegiella váldogiellan sámegiela váhnemiiguin, muhto leat informánttat geat hállet uhccán dahje eai álggage sámegiela sámegiela váhnemiiguin. Dát

sáhtta leat fuones etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mearka go guovttegielat olbmot válljejit hállat eará go vehádatgiela. Muhto sáhtta maid leat sáhka váhnemiin geat eai hálddaš sámegiela bures ja danin válljejit hállat riikkagiela mánáiguin. Kvalitatiiva jearahallamiin váhnemiiguin bohtáge mánggabelat govva ovdan. Muhtin bearrašis máhttiba guktot váhnemat sámegiela, ja soai leaba válljen ahte áhčči hállá álo sámegiela mánáiguin dannego son lea bearraša buoremus sámegiela hálli. Eadni gohčoda iežas sámegiela dáfus nubbigiela hállin ja lea válljen hállat riikkagiela mánáide. Son sámasta háreve ruovttus.

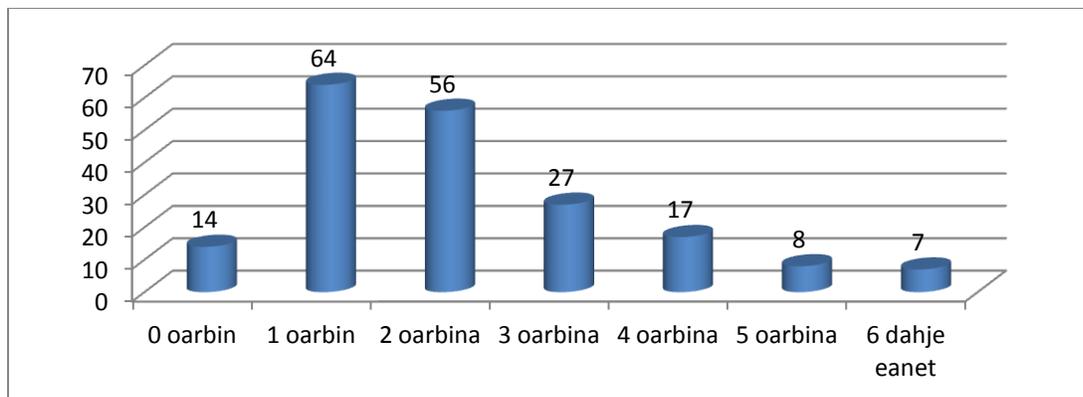
Kvalitatiiva jearahallamiin nuoraiguin bohtá ovdan ahte Sámegiela 1 ja 2 informánttat, earret guokte, álo sámastit sámegielat váhnemiin/váhnemiiguin. Sáhtta roahkka dadjat ahte sámegielat váhnen lea leamaš deháleamos olmmoš dáid mánáid sámegiela oččodeamis ja lea dehálaš oassi sin sámegiela fierpmádagas. Muhtin Sámegiela 1 informánta čilge iežas giellageavaheami sámegielat áhččiin ná:

Mun in máhte áhččiin hállat suomagiela. Áhčči máhtta suomagiela ja vaikko dáppe lea gii nu suomagielat olmmoš, de liikká láven álo dadjat sámegillii (...) Dat lea várra váivi daidda geat eai ádde, muhto go dat lea dasa maid lea hárvánan. (Informánta C)

Sámegiela 2 informánta guhte dávjá hállá sámegiela sámegielat áhččiinis, muitala iežas liikká hállat eanet riikkagiela go sámegiela áhččiinis. Son čilge bearrašis leat čielga giellavieruid. Olles bearaš hállá riikkagiela ruovttus, maiddái son áhččiinis. Muhto ruovttu olggobealde, ovdamearkka dihte go lea guovttá áhččiinis johtimin ja lea ovttas eará sámegielagiiguin, de soai áhččiin maid sámasteaba gaskaneaskka. Sámegiela 3 nuorrainformánttat geat leat fárus kvalitatiiva jearahallamiin, eai fas hála goassege sámegiela váhnemiiguin. Muhtin váhnemat máhttet sámegiela ja sáhtášedje sámastit mánáiguin, muhto eai daga dan. Oppalohkái orru leamen nu ahte dutkanguovllu váhnemiid gaskkas leat gielalaš resurssat mat eai geavahuvvo mánáid sámegiela oččodeamis.

5.4.4 Oarbiniid mearri ja sámegiela geavaheapmi oarbiniiguin

Buot 193 informántta leat vástidan gažaldahkii, leatgo sis oappát ja vieljat? Dás duohko gohčodan oappáid ja vieljaid oktasaš sániin oarbinin. Govus 5.27 čájeha informánttaid oarbiniid meari. Dábáleamos bearašturrodat lea guokte-golbma máná. 179 informánttas lea uhcimustá okta oarbin ja 14 informánttas ii leat oktage oarbin.

Govus 5.27, Informánttaid oarbiniid mearri. 14 informánttas eai leat oarbinat. 64:s lea okta, 56:s leat guokte oarbina, 27:s golbma, 17:s njeallje, gávccis vihtta ja čiežas leat guhtta dahje eanet oarbina.

89 informántta leat vástidan ahte sis eai leat sámegeilat oarbinat. 74:s leat vástidan ahte sis leat sámegeilat oarbinat ja 15:s leat vástidan ahte sis leat sihke sámegeilat oarbinat ja oarbinat geat eai máhte sámegeila. Bearrašiid gaskkas eai oro leamen systematalaš erohusat; muhtin mánát hállet sámegeila ja muhtimat eai. Giellamolsundilis livččii vejolaš ahte boarrásut mánát hállet vehádatgeila, muhto nuorabut eai. Giellamolsuma jorgalahttindilis livččii vejolaš ahte nuorat mánát hállet vehádatgeila ja boarrásabbot eai. Muhto dakkár tendearssaide in sáhte čujuhit dutkanmateriála vuodul.

Sámegeilla sámegeilat oarbiniiguin

Dán dutkamušas anán miellagiddevažžan guorahallat maid geilaid iešguđege sámegeila joavku hállá iežaset sámegeilat oarbiniiguin. Jos leat eanet go okta sámegeilat oarbin, de analiisa dahkkojuvvo sámegeilat oarbiniin guhte agi dáfus lea lagamus informántta agi.

Sámegeila joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeila 1	61 %	17 %	19 %	3 %	100 %	37
Sámegeila 2	13 %	38 %	33 %	18 %	102 %	40
Sámegeila 3	0 %	0 %	63 %	38 %	101 %	7
Sámegeila 4	0 %	0 %	0 %	100 %	100 %	4
Oktiibuot:	31	25	28	16	100 %	88

Govus 5.28 Sámegeila joavkkuid sámegeila geavaheapmi sámegeilat oarbiniin.

88 informántta leat vástidan gažaldahkii, man dávjá sii sámástit iežaset sámegiela oarbiniin/oarbiniiguin. Dáin informánttain gullet 36:s Sámegiela 1 -jovkui, 40:s Sámegiela 2 -jovkui, gávccis Sámegiela 3 -jovkui ja golmmas Sámegiela -4 jovkui.

Govus 5.28 čájeha čielga oktavuoda informántta sámegiela máhtus ja sámegiela geavaheames oarbiniiguin. Eandalit lea čielga erohus Sámegiela 1 ja 2 informánttaid gaskkas. Sámegiela 1 informánttain lea mealgat dávjjit sámegiella váldogiellan oarbiniiguin go Sámegiela 2 informánttain. Sámegiela 1 informánttain 78 proseantta ja Sámegiela 2 informánttain 51 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela sámegiela oarbiniin. Čielgasepmosit bohtá erohus ovdan go geahččá man stuorra oassi hállá álo sámegiela sámegiela oarbiniiguin. Dalle oaidná ahte 61 proseantta Sámegiela 1 informánttain ja 13 proseantta Sámegiela 2 informánttain álo sámástit sámegiela oarbiniiguin.

Lea maid miellagiddevaš boadus ahte Sámegiela 3 informánttain 63 proseantta hállet hárve sámegiela sámegiela oarbiniin. 2/3 oassi sis hállá muhtimin sámegiela oarbiniiguin, vaikko máhttet dušše veahás sámástit.

Gielddaidgaskasaš erohus sámegiela hállamis oarbiniiguin

Deanu ja Ohcejoga Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 informánttaid sámegiela geavaheames oarbiniiguin lea čielga erohus. Deanu informánttat hállet dávjjibut sámegiela iežaset sámegiela oarbiniiguin go Ohcejoga informánttat.

Sámegiela joavku	Gielda	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	38 %	13 %	25 %	25 %	101 %	8
	Deatnu	68 %	18 %	18 %	0 %	102 %	29
Sámegiela 2	Ohcejohka	10 %	29 %	38 %	24 %	101 %	21
	Deatnu	16 %	47 %	26 %	11 %	100 %	19

Govus 5.29 Sámegiela 1 ja 2 informánttaid sámegiela geavaheapmi sámegiela oarbiniiguin. Man dávjá sii hállet sámegiela iežaset sámegiela oarbiniiguin Ohcejogas ja Deanus.

Govus 5.29 čájeha ahte Ohcejogas Sámegiela 1 informánttain 51 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela iežaset sámegiela oarbiniin. 50 proseantta hállet hárve dahje eai goassege sámegiela daiguin.

Deanus 82 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela sámegielat oarbiniiddisetguin. 18 proseantta hállet hárve sámegiela sámegielat oarbiniiguin. Ii oktage leat vástidan ahte ii hála goassege.

Ohcejogas Sámegiela 2 informánttain 39 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela iežaset sámegielat oarbiniin. 62 proseantta hállet hárve dahje eai goassege sámegiela daiguin. Deanus 64 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela sámegielat oarbiniiguin. 37 proseantta hállet hárve dahje eai goassege sámegiela sámegielat oarbiniiguin. Skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan mii livčče dáid erohusaid sivvan.

Giellavierut oarbiniiguin

Informánttat leat vástidan juohke áidna oarbina nammii, maid gielaid son hállá daiguin ja man dávjá son hállá daid gielaid. Eanaš informánttain leatge juste seamma giellavierut buot oarbiniiguin. Jos láve álo sámástit ovttain oarbiniin, de sámásta maid álo eará sámegielat oarbiniiguin. Jos láve hárve sámástit dahje ii goassege sámás ovttain oarbiniin, de ii sámás eará oarbiniiguinge. Materiálas boahdá dattetge ovdan smávva tendeara das, ahte informánttat hállet eanet sámegiela oarbiniiguin geat leat olu boarrásabbot dahje olu nuorabut go oarbiniiguin geat leat sullii seamma agis. Skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan mii livčče dáid erohusaid sivvan. Nuorrainformánttaid kvalitatiiva jearahallamiin boahdá ovdan, ahte Sámegiela 1 informánttain geain leat oarbinat, lea sámegiella váldogiellan sin gaskkas. Okta Sámegiela 1 informánta muitala ahte oarbinat hállet veaháš riikkagiela maid gaskaneaset ruovttus, muhto dasage lea lunddolaš čilgehus:

Dat lea dalle go mii buohkat hállat etniin. Dalle mii hállat dárogiela buot guimmiin vai dat lea eadnái álkit áddet maid mii hállat. Go áhčiin hállat, dalle hállat sámegiela, ja jos mii guhtet guimmiin hállat, de mii hállat sámegiela. (Informánta G)

Eadni ii hála sámegiela. Danne mánát váldet vuhtii eatniset váilevaš sámegiela máhtu ja dárustit go eadni lea fárus ságastallamis. Go oarbinat hállet gaskaneaset dahje áhčiineaset, de sii álo sámástit. Dákkár giellavierut leat dieđusge buorit sámegiela ceavzinnávccaide.

Sámegiela 2 informánttain ii leat govva nu čielggas. Okta informánta hállá álo riikkagiela boarrásut oarbiniiguin. Son ii máhte čilget giellageavaheami earaláhkai go ahte lea hárjánan dasa. Sus lea maid nuorat oarbinbealli geainna álo sámásta, dannego sámegielat váhnen lea ávžžuhan su dahkat dan. Okta Sámegiela 2 informánta hállá eanaš riikkagiela oarbiniiguin ruovttus, muhto sámegiela daiguin skuvllas.

Guokte Sámegiela 2 informántta lohka iežaska hállat sullii seamma ollu sámegiela ja riikkagiela oarbiniiguin. Soai eaba sáhte čilget, manne soai dahkaba nu. Mun jerren ovttá informántta, s manne son álo sámasta áhku guoktáin ja dávjá dárusta oarbiniiguin. Son vástidii ahte livččii álkit dárustit áhku guoktáin maid, muhto dan son ii dovdda iežas sáhttit. Oarbiniiguin son sáhtta válljet ja danne son dávjá dárusta daiguin. Son vállje dalle dan giela mii dahká sutnje álkibun dadjat dan maid háliida. Sámegiela 2 informánttaid giellavieruin oarbiniiguin lea eanet variašuvdna go Sámegiela 1 informánttain. Sámegiela 2 informánttaid giellamáhttu ja giellašillju orru váikkuheamen giellaválljemii ja maddái vierut ja hárváneapmi váikkuhit. Ferte dattetge atnit buorin sámegiela eatnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dáfus, go bealis Sámegiela 2 informánttain lea sámegiella váldogiellan oarbiniiguin ja earát dán joavkkus hállat maddái sámegiela oarbiniiguin muhtimin. Eanaš háviid lea sáhka das, ahte guovttegielat nuorat válljejit hállat vehádatgiela, vaikko sáhtášedje hállat riikkagiela maid iežaset mielas máhttet buorebut. Livččii miellagiddevaš čuovvut lassánago vai geahppánago sámegiela geavaheapmi oarbiniid gaskkas áiggi mielde. Dat sáhtášii muitalit vel eanet sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccain dutkanguovllus.

5.5 Sámegiela geavaheapmi skuvllas

Skuvla lea lunddolaččat dehálaš giellašillju, dannego oahppit leat sullii 30 diimmu vahkus doppe. Skuvla lea maid giellašillju gos giellaválljen lea belohahkii stivrejuvvon dainna lágiin, ahte váhnemat leat válljen oahpahušgiela mánáide. Dutkanguovllus sáhtta sihke dáro-, sáme- ja suomagiella leat oahpahušgiellan, ja gielddain leat golmmalágan skuvlla: ovttagielat dárogielat skuvllat, ovttagielat sámegielat skuvllat ja sáme- ja suomagielat oahpahuš seamma skuvllas. Mun lean válljen guorahallat maid gielaid informánttat geavahit skuvllas eará oahppiiguin ja gulahallamis oahpaheaddjiiguin.

5.5.1 Oahppiiguin

Informánttain 181 leat vástidan, man dávjá sii sámástit eará oahppiiguin skuvllas. Dain gullet 46:s Sámegiela 1 -jovkui, 48:s Sámegiela 2 -jovkui, 46:s Sámegiela 3 -jovkui ja 41:s Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	57 %	22 %	13 %	9 %	101 %	46
Sámegiela 2	21 %	25 %	35 %	19 %	100 %	48
Sámegiela 3	0 %	0 %	13 %	87 %	100 %	46
Sámegiela 4	0 %	0 %	2 %	98 %	100 %	41
Oktiibuot	20 %	12 %	17 %	51 %	100 %	181

Govus 5.30 Sámegiela joavkkuid sámegiela geavaheapmi skuvllas eará oahppiiguin. Man dávjá sii hállat sámegiela eará oahppiiguin skuvllas.

Govus 5.30 čájeha čielga oktavuodá giellamáhtu ja sámegiela geavaheami gaskkas eará oahppiiguin skuvllas. Eatnašis Sámegiela 1 informánttain, 79 proseanttas, lea sámegiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas. Sámegiela 2 informánttain lea lagabui bealis sámegiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas, ja bealli hállat hárvve dahje eai goassege sámegiela eará oahppiiguin skuvllas. Sámegiela 3 informánttain ii ovttasge leat sámegiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas. 13 proseantta hállat hárvve sámegiela ja 87 proseantta eai hála goassege sámegiela eará oahppiiguin skuvllas. Sámegiela 4 informánttain guokte proseantta hállat hárvve sámegiela eará oahppiiguin skuvllas ja 98 proseantta eai hála goassege sámegiela eará oahppiiguin skuvllas.

Gielladaidgaskasaš erohus

Gielladaid gaskkas lea erohus Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 informánttaid giellageavaheames eará oahppiiguin skuvllas.

Sámegiela joavku	Giella	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	9 %	27 %	45 %	18 %	99 %	11
	Deatnu	71 %	20 %	3 %	6 %	100 %	35
Sámegiela 2	Ohcejohka	13 %	30 %	35 %	22 %	100 %	23
	Deatnu	28 %	20 %	36 %	16 %	100 %	25

Govus 5.31 Sámegiela 1 ja 2 informánttaid sámegiela geavaheapmi skuvllas eará oahppiiguin. Man dávjá sii hállat sámegiela eará oahppiiguin skuvllas Ohcejogas ja Deanus.

Govus 5.31 čájeha ahte Sámegiela 1 informánttain Ohcejogas hállat sámegiela mearkkašahtti olu uhcibut eará oahppiiguin skuvllas go Sámegiela 1 informánttat Deanus. Sámegiela 1 informánttain Ohcejogas lea 36 proseanttas sámegiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas. Deanus lea 91 proseanttas sámegiella

váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas. Sámegeiela 2 informánttain ii leat nu čielga erohus gielddaid gaskkas go Sámegeiela 1 informánttain, muhto maiddáí Sámegeiela 2 informánttat Deanus hállet eanet sámegeiela oahppiiguin skuvllas go Ohcejoga informánttat. Deanus lea 48 proseanttas sámegeiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas, Ohcejogas 43 proseanttas.

5.5.2 Oahpaheaddjiiguin

Informánttain 181 leat vástidan gažaldahkii: “Maid gielaide hálat skuvllas oahpaheaddjiiguin:” Dain 46:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 48:s Sámegeiela 2 -jovkui, 46:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 41:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	72 %	24 %	0 %	4 %	100 %	46
Sámegeiela 2	40 %	23 %	27 %	10 %	100 %	48
Sámegeiela 3	0 %	7 %	15 %	78 %	100 %	46
Sámegeiela 4	0 %	0 %	5 %	95 %	100 %	41
Oktiibuot	29 %	14 %	12 %	45 %	100 %	181

Govus 5.32 Sámegeiela joavkkuid sámegeiela geavaheapmi skuvllas oahpaheaddjiiguin. Man dávjá sii hállet sámegeiela oahpaheaddjiiguin skuvllas.

Govus 5.32 čájeha ahte eatnašis Sámegeiela 1 informánttain, 96 proseanttas, lea sámegeiella váldogiellan oahpaheaddjiiguin skuvllas. Maiddáí eatnašis Sámegeiela 2 informánttain lea sámegeiella váldogiellan oahpaheaddjiiguin skuvllas. Sámegeiela 2 informánttat geavahit dattetge sámegeiela uhcibut go Sámegeiela 1 informánttat. Sis 63 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegeiela oahpaheaddjiiguin skuvllas.

Eanaš Sámegeiela 3 informánttain, 78 proseantta, eai geavat sámegeiela oahpaheaddjiiguin skuvllas. Čieža proseantta hállet dávjá ja 15 proseantta hállet hárve sámegeiela oahpaheaddjiiguin skuvllas. Sámegeielat 4 informánttain vihtta proseantta hállet hárve sámegeiela oahpaheaddjiiguin skuvllas ja 95 proseantta eai hála goassege sámegeiela oahpaheaddjiiguin skuvllas.

Gielladaidgaskasaš erohus

Gielladaid gaskkas lea erohus Sámegeiela 1, 2 ja 3 informánttaid giellageavaheames oahpaheaddjiiguin skuvllas.

Sámegiela joavku	Gielda	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	64 %	27 %	0 %	9 %	100 %	11
	Deatnu	74 %	23 %	0 %	3 %	100 %	35
Sámegiela 2	Ohcejohka	35 %	22 %	39 %	4 %	99 %	23
	Deatnu	44 %	24 %	16 %	16 %	100 %	25
Sámegiela 3	Ohcejohka	0 %	9 %	55 %	36 %	100 %	11
	Deatnu	0 %	0 %	5 %	95 %	100 %	35

Govus 5.33 Sámegiela 1, 2 ja 3 -joavkkuid sámegiela geavaheapmi skuvllas oahpaheaddjiiguin. Man dávjá sii hállet sámegiela oahpaheaddjiiguin skuvllas Ohcejogas ja Deanus.

Govus 5.33 čájeha ahte Sámegiela 1 informánttain Deanus hállet veaháš eanet sámegiela oahpaheaddjiiguin skuvllas go Sámegiela 1 informánttat Ohcejogas. 97 proseantta Deanu informánttain ja 91 proseantta Ohcejoga Sámegiela 1 informánttain lea sámegiella váldogiellan oahpaheaddjiiguin skuvllas. Maiddái Sámegiela 2 informánttat Deanus hállet dávjjibut sámegiela oahpaheaddjiiguin go Sámegiela 2 informánttat Ohcejogas. Ohcejogas lea 57 proseanttas sámegiella váldogiellan oahpaheaddjiiguin skuvllas, Deanus 68.

Sámegiela 3 informánttat Ohcejogas hállet dávjjibut sámegiela oahpaheaddjiiguin go Sámegiela 3 informánttat Deanus. Ohcejogas ovcci proseantta hállet dávjá ja 55 proseantta hárve sámegiela oahpaheaddjiiguin. Deanus vihtta proseantta hállet hárve sámegiela oahpaheaddjiiguin ja earát eai goassege. Gielddaidgaskasaš erohus sáhtta boahit das, ahte stuorát prosentuála oassi Ohcejoga informánttain go Deanu informánttain oahppá sámegiela skuvllas. Danne eanebut dáidet sámástit oahpaheaddjiiguin goitge sámegiela diimmuin.

5.5.3 Gielddaidgaskasaš erohusa sivat

Nuoraid kvalitatiiva jearahallamiin lean geahččalan váldit čielgasa, manne lea gielddaidgaskasaš erohus sámegiela geavaheames skuvllas. Earret ovttá informántta guhte álo hállá riikkagiela skuvllas, buot Sámegiela 1 ja 2 informánttat hállet sámegiela diimmuin go oahpahuš lea sámegillii. Luohkkálanja olggobealde Ohcejoga informánttat suomastit goasii álo. Deanu informánttat dárustit maiddái, muhto hállet eanaš áigge sámegiela. Ohcejoga Sámegiela 1 informántta muitala ahte oahppit hállet diimmuin sámegiela, maiddái gaskaneaset, muhto luohkkálanja olggobealde hállet suomagiela. Informántta

čilgehus lea ahte skuvllas leat eanet suomagielat olbmot, ja son lea hárrjána suomastit skuvlaskihpáriiguin.

Mii lávet skuvlla áigge diimmuiguin nu go mu luohkálaččaiguin sámástit. Diimmuid áigge hállat daiguin sámegiela, muhto in baljo eará. (Ohcejoga Sámegeiela 1 informánta)

Nubbi Ohcejoga Sámegeiela 1 informánta lohka iežas hállat sámegiela skuvllas buohkaiguin geat máhttet, muhto son vásiha eanaš áigge ahte dat vástidit suomagillii ja nanne ahte eará sámegielat oahppit suomastit gaskaneaset luohkkálanja olggobealde. Oahpaheaddjit eai láve goappáge gielddas cuoigut oahppiid giellageavaheami. Deanu oahppit baicce lávejit nuppiideaset cuoigut, dahje sii sohpet sámástišgoahtit go leat dárustišgoahtán.

Muhtimin han sáhttit álgit dárustit. Muhto de mii gávnnahit olggos ahte dál mii leat jorgalan dárogillii. De fas álgit sámegillii hállat. (Deanu Sámegeiela 2 informánta)

Mun jerren nuppis, Deanu Sámegeiela 2 informánttas, mo dáhpáhuvvá ahte sii sámástišgoahtet fas go leat dárustišgoahtán. Son nanne ahte ieža dušše mearridit sámástišgoahtit ođđasis, ja dávjá dat dáhpáhuvvá nu ahte muhtin oahppi cuige sin. Deanu Sámegeiela 1 informánta muitala ahte sii hállat álo dahje measta álo sámegiela skuvllas maiddá diimmuid gaskkas. Son buktá dárusteami ovdan meattáhussan mii vahágis dáhpáhuvvá.

Muhtimin mii gahččat eret ja hállat dárogiela, muhto eanaš áiggi sámegiela. (Deanu Sámegeiela 1 informánta)

Deanu Sámegeiela 2 informánta čilge ahte go vázzá sámegielat skuvlla, de ferte hállat sámegiela doppe. Son ii ane dan unohis bággun, baicce lohka iežas lihkolažžan go beassá dákkár skuvlla vázzit. Dattetge son hállá olu dárogiela asttuáiggis daid seamma skihpáriiguin geaiguin son sámasta skuvllas.

Mii háleštit dárogiela asttuáiggis, muhto skuvllas fertet sámegiela háleštit. (Deanu Sámegeiela 2 informánta)

Skuvlla sámegielat biras Deanus váikkuha maid nuppi Sámegeiela 2 informántta giellageavaheapmái oarbiniinnis. Soai hállaba oarbiniin eanaš dárogiela ruovttus. Skuvllas soai sámasteaba.

Moai gal hálle eanemusat dárogiela, muhto skuvllas mun sáhtán álgit hállat sámegiela dainna. (Deanu Sámegeiela 2 informánta)

Orru leamen nu ahte skuvllaid giellabiras váikkuha Sámegeiela 1 ja 2 informánttaid sámegeiela geavaheapmái. Ohcejogas suomastit dannego skuvlabiras lea suomagielat. Deanus sámástit dannego skuvlabiras lea sámegeielat.

5.6 Sámegeiela geavaheapmi eará giellašiljuin

Skuvlla ja bearraša olggobealde informánttat dáidet háleštit eanemusat skihpáriiguin, fulkkiiguin ja eará ollesolbmiguin. Kvalitatiiva jearahallamiin lea boahmán ovdan, ahte eará ollesolbmot geaiguin informánttain lea oktavuoha, leat váhnemiid ustibat, skihpáriid váhnemat, gránnját ja asttuáiggedoaimmaid jođiheaddjit. Dát olmmošjoavkkut dáidet leat deháleamos njálmmálaš giellašiljut skuvlla ja lagasbearraša lassin. Skuvlaguorahallamis ii leat jerrojuvvon maid gielaid skihpárat, fuolkkit ja eará ollesolbmot máhttet hállat. Danne ii sáhte analyseret bohtosiid informánttaid giellaválljemiin. Ferte baicce geavahit bohtosiid govvidit informánttaid duohta giellageavaheami namahuvvon giellašiljuin.

5.6.1 Skihpáriiguin skuvlla olggobealde

Informánttain 181 leat vástidan gažaldahkii: “Maid gielaid hálat skihpáriiguin go it leat skuvllas:” Dain 46:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 48:s Sámegeiela 2 -jovkui, 46:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 41:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	43 %	33 %	17 %	7 %	100 %	46
Sámegeiela 2	6 %	31 %	33 %	29 %	99 %	48
Sámegeiela 3	0 %	0 %	11 %	89 %	100 %	46
Sámegeiela 4	0 %	0 %	0 %	100 %	100 %	41
Oktiibuot	13 %	17 %	16 %	55 %	101 %	181

Govus 5.34 Sámegeiela joavkkuid sámegeiela geavaheapmi skihpáriiguin skuvllaáigge olggobealde. Man dávjá sii hállat sámegeiela skihpáriiguin.

Govus 5.34 čájeha čielga erohusa sámegeiela joavkkuid gaskkas sámegeiela geavaheames skihpáriiguin skuvlla olggobealde. Eatnašis Sámegeiela 1 informánttain, 76 proseanttas, lea sámegeiella váldogiellan skihpáriiguin. Sámegeiela 2 informánttain hállat 37 proseantta álo dahje dávjá sámegeiela skihpáriiguin.

Sámegiela 3 informánttain 11 proseantta hállet hárvve sámegiela skihpáriiguin, earát eai goassege.

Sámegiela 4 informánttain ii oktage hála goassege sámegiela skihpáriiguin.

Gielladaidgaskasaš erohus

Gielladaid gaskkas lea mearkkašahtti erohus Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 informánttaid

giellageavaheames skihpáriiguin skuvlla olggobealde. Sámegiela 1 informánttat Deanus hállet dávjjibut sámegiela skihpáriiguin go Sámegiela 1 informánttat Ohcejogas.

Sámegiela joavku	Giella	Álo	Dávjá	Hárvve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	9 %	18 %	55 %	18 %	100 %	11
	Deatnu	54 %	37 %	6 %	3 %	100 %	35
Sámegiela 2	Ohcejohka	0 %	26 %	30 %	43 %	99 %	23
	Deatnu	12 %	36 %	36 %	16 %	100 %	25

Govus 5.35 Sámegiela 1 ja 2 -joavkkuid sámegiela geavaheapmi skihpáriiguin skuvllaáigge olggobealde. Man dávjá sii hállet sámegiela skihpáriiguin Ohcejogas ja Deanus.

Govus 5.35 čájeha ahte Sámegiela 1 informánttain Ohcejogas lea 36 proseanttas sámegiella váldogiellan skihpáriiguin, Deanus 91 proseanttas. Erohus ii leat seamma stuoris Sámegiela 2 informánttaid gaskkas, muhto Deanu Sámegiela 2 informánttat hállet maid eanet sámegiela skihpáriiguin go Ohcejoga Sámegiela 2 informánttat. Deanu informánttain 48 proseanttas lea sámegiella váldogiellan skihpáriiguin, Ohcejogas 26 proseanttas.

Manne eai sámás sámegielaiguin?

Mun lean atnán beroštahttin guorahallat, manne muhtin Sámegiela 1 ja 2 informánttat sámástit ja muhtumat eai sámás eará sámegiela mánáiguin ja nuoraiguin. Nuorainformánttaid kvalitatiiva jearahallamiin lean geahččalan váldit čielgasa, mii mearrida sin giellageavaheami. Muhtin Sámegiela 1 nuorain leat stáđásmuvvan giellavierut eará nuoraiguin ja sámástit álo daiguin geat máhttet sámegiela.

Mun lean álo hállan sámegiela daid skihpáriiguin geat máhttet sámegiela. Muhto dat geat eai máhte, daiguin hálan dárogiela. (Informánta G)

Son dattetge ii sámás buohkaiguin geat máhttet. Jos nuppi giellamáhttu ii leat buorre, de jorgala dárogillii, muhto geahččala jorgalit ruovttoluotta nu johtilit go vejolaš.

De leat muhtin mánát geat eai áibbas nákke obanassiige hállat sámegiela. Ja dat álge johtilit dárustit. Ja dalle mii maid hálaimet. Muhto geahččaleimmet álo sámegielain álgit fas.

(Informánta G)

Eará olbmuid doaladumit sámegiela hárrái sáhttet maid váikkuhit giellaválljemii. Jos vuohtta ahte eai liiko sámástit, de informánta dárusta daiguin.

Dat leat várra olbmot geat eai nu bures trivestuva hállat sámegiela. Jos lohket ahte eai, eai liiko sámástit, liikká vaikko máhttet. Dalle gal hálán dárogiela daidda. (Informánta G)

Muhtin eará Sámegiela 1 informánta sámásta dihto olbmuiguin, maiddái oarbiniiguin. Muhto son ii sámás eanaš sámegielat nuoraiguin, dannego sii leat juo mánáidgárddis hárvánan suomastit gaskaneaset.

Gal sii máhtte [sámegiela], muhto go leimmet hárvánan suomagiela hállat. Eat mii dalle máhttán nuppiideasetguin sámegiela. (Informánta C)

Dát giellavierru lea stáđásmuvvan dannego sii ledje mánnán juo dávjá ovttas earáiguin, geat eai máhttán sámegiela dahje máhtte suomagiela buorebut go sámegiela. Dattetge son sámásta daid nuoraiguin maid, muhto hárve. Eanemustá sámástit dalle go sii dárbašit čiegus giela.

Gal mii leat goas nu háleštan, jos mat mii leat leamaš gávpogis ja earát eai galgga áddet. De sáhttit hállat vaikko maid. (Informánta C)

Maiddái eará informánttat mitalit ahte skihpáriid giellamáhttu váikkuha sin giellaválljemii. Informánttas Ɖ leat skihpárat geaiguin son álo dahje eanaš áigge sámásta, muhto sus leat maid skihpárat geaiguin álo dárusta vaikko sii máhttet sámegiela. Dat skihpárat hállet eanemustá dárogiela ruovttus, sis ii leat informántta oainnu mielde nu nana sámegiella.

5.6.2 Fulkkiiguin

Informánttain 183 leat vástidan gažaldahkii: “Maid gielaid hálat fulkkiiguin dego vilbeliin, oarpmeliin, ednuin, goskkiin, čeziin.” Dain 46:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s Sámegeiela 2 -jovkui, 47:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 41:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	61 %	28 %	9 %	2 %	100 %	46
Sámegeiela 2	12 %	41 %	37 %	10 %	100 %	49
Sámegeiela 3	0 %	4 %	19 %	77 %	100 %	47
Sámegeiela 4	0 %	0 %	2 %	98 %	100 %	41
Oktiibuot	19 %	19 %	17 %	45 %	100 %	183

Govus 5.36 Sámegeiela joavkkuid sámegeiela geavaheapmi fulkkiiguin. Man dávjá sii háallet sámegeiela fulkkiiguin.

Govvosis 5.36 boahtá ovdan ahte sohka lea dehálaš sámegeielat giellašillju, ja lea čielga oktavuoha informántta sámegeiela máhtus ja sámegeiela geavaheames fulkkiiguin. Sámegeiela 1 informánttain lea 89 proseanttas sámegeiella váldogiellan fulkkiiguin. Sámegeiela 2 informánttain badjelaš bealis lea sámegeiella váldogiellan fulkkiiguin. Sámegeiela 3 informánttain njeallje proseantta háallet dávjá ja 19 proseantta hárve sámegeiela fulkkiiguin. Sámegeiela 4 informánttainge guokte proseantta háallet hárve sámegeiela fulkkiiguin.

Gielddaidgaskasaš erohus

Gielddaid gaskkas leat erohusat Sámegeiela 1 ja Sámegeiela 3 informánttaid giellageavaheames fulkkiiguin.

Sámegeiela joavku	Gielda	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	Ohcejohka	45 %	27 %	27 %	0 %	99 %	11
	Deatnu	66 %	29 %	3 %	3 %	101 %	35
Sámegeiela 3	Ohcejohka	0 %	8 %	25 %	67 %	100 %	23
	Deatnu	0 %	3 %	17 %	80 %	100 %	26

Govus 5.37 Sámegeiela 1 ja 3 informánttaid sámegeiela geavaheapmi fulkkiiguin. Man dávjá sii háallet sámegeiela fulkkiiguin Ohcejogas ja Deanus.

Govus 5.37 čájeha ahte Sámegeiela 1 informánttat Deanus hállet eanet sámegeiela fulkkiiguin go Sámegeiela 1 informánttat Ohcejogas. Deanus lea 95 proseanttas sámegeiella váldogiellan fulkkiiguin, Ohcejogas 72 proseanttas. Ohcejoga Sámegeiela 3 informánttat hállet veaháš eanet sámegeiela fulkkiiguin go Deanu informánttat. Ohcejoga informánttain gávccii proseantta hállet dávjá ja 25 proseantta hárve sámegeiela fulkkiiguin. Deanus golbma proseantta hállet dávjá ja 17 proseantta hárve sámegeiela fulkkiiguin.

5.6.3 Eará ollesolbmuiguin

Informánttain 181 leat vástidan gažaldahkii maid gielaid sii hállet ollesolbmuiguin geat eai leat fuolkkit eaige oahpaheaddjit. Dás duohko gohčodan daid ollesolbmuid dušše ollesolmmožin. Informánttain 46:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 48:s Sámegeiela 2 -jovkui, 46:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 41:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	35 %	48 %	7 %	11 %	101 %	46
Sámegeiela 2	13 %	38 %	33 %	17 %	101 %	48
Sámegeiela 3	0 %	2 %	11 %	87 %	100 %	46
Sámegeiela 4	0 %	0 %	0 %	100 %	100 %	41
Oktiibuot	12 %	23 %	13 %	52 %	100 %	181

Govus 5.38 Sámegeiela joavkkuid sámegeiela geavaheapmi ollesolbmuiguin. Man dávjá sii hállet sámegeiela ollesolbmuiguin.

Govvosis 5.38 čájehuvvo čielga oktavuoha informántta sámegeiela máhtus ja sámegeiela geavaheames ollesolbmuiguin. Sámegeiela 1 informánttain lea 83 proseanttas sámegeiella váldogiellan ollesolbmuiguin. Sámegeiela 2 informánttain lea badjelaš bealis sámegeiella váldogiellan ollesolbmuiguin. Sámegeiela 3 informánttain guokte proseantta hállet dávjá ja 11 proseantta hállet hárve sámegeiela ollesolbmuiguin. 87 proseantta eai hála goassege sámegeiela ollesolbmuiguin. Sámegeielat 4 informánttain ii oktage hála goassege sámegeiela ollesolbmuiguin.

Gielladaidgaskasaš erohus

Gielladaid gaskkas lea erohus Sámegeiela 1, Sámegeiela 2 ja Sámegeiela 3 informánttaid giellageavaheames ollesolbmuiguin. Sámegeiela 1 informánttat Deanus hállet eanet sámegeiela ollesolbmuiguin go Sámegeiela

1 informánttat Ohcejogas. Sámegeiela 2 ja 3 informánttat Ohcejogas hállet eanet sámegeiela ollesolbmuiguin go Sámegeiela 2 ja 3 informánttat Deanus.

Sámegeiela joavku	Gielda	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	Ohcejohka	18 %	36 %	27 %	18 %	99 %	11
	Deatnu	40 %	51 %	0 %	9 %	100 %	35
Sámegeiela 2	Ohcejohka	17 %	39 %	30 %	13 %	99 %	23
	Deatnu	8 %	36 %	36 %	20 %	100 %	25
Sámegeiela 3	Ohcejohka	0 %	9 %	18 %	73 %	100 %	11
	Deatnu	0 %	0 %	9 %	91 %	100 %	35

Govus 5.39 Sámegeiela 1, 2 ja 3 informánttaid sámegeiela geavaheapmi ollesolbmuiguin. Man dávjá hállet sii sámegeiela ollesolbmuiguin Ohcejogas ja Deanus.

Govvosis 5.39 čájehuvvo ahte Sámegeiela 1 informánttain Ohcejogas lea 54 proseanttas sámegeiella váldogiellan ollesolbmuiguin, Deanus 91 proseanttas. Sámegeiela 2 informánttain Ohcejogas lea 56 proseanttas sámegeiella váldogiellan ollesolbmuiguin, Deanus 44 proseanttas.

Ovcci proseantta Ohcejoga Sámegeiela 3 informánttain hállet dávjá sámegeiela ollesolbmuiguin, Deanus ii oktage. Ohcejogas hállet 18 proseantta hárve sámegeiela ollesolbmuiguin, Deanus ovcci proseantta. 73 proseantta Ohcejoga Sámegeiela 3 informánttain eai hála goassege sámegeiela ollesolbmuiguin, Deanus 91 proseantta.

5.7 Mediagiella

Media lea dehálaš oassi mánáid ja nuoraid eallimis, ja fágagirjjálašvuodas dálá mánáid ja nuoraid buolva gohčoduuvvo *mediabuolvan* (Hagen ja Wold 2009: 16), dannego sii geavahit iešguđetlágan mediaid mealgat eanebut go ovddit buolvvat dahke iežaset mánná- ja nuorravuodas. Media lea maid giellašilju mas mánát ja nuorat sáhttet, muhtin muddui, válljet sámegeiela, riikkagiela, gránnjáriikka giela, eaŋgalsgiela ja eará gielaid. Seammás informánttaid mediaválljen čájehivččii treanddaid dálá giellašiljuin, maid earret eará UNESCO atná dehálaš mihttárin vehádatgiela ceavzinnávccaid dáfus (UNESCO 2003: 10; gč. maddái kapihtala 2.4.3). Fishman mielas vehádatgiella lea joavdan bajimus dásiide *Graded Intergenerational Disruption Scale for Threatened Languages* -nammasaš mihttára mielde go vehádatgiella geavahuvvo báikkálaš ja riikkaviidosaš mediain nugo davvisámegeiella muhtin muddui

geavahuvvo. Guorahallamis lean bidjan erenoamáš fuopmášumi ođđaáigásaš elektrovnnaš mediaide, dannego dat leat mediat maid mánát ja nuorat geavahit eanemusat (Hagen ja Wold 2009: 25–36). Rádiogeavaheapmi lea maid fárus, dannego rádio lea deháleamos sámegielat media. Rádio sáddenáiggit leat mealgat guhkibut go TV-sáddenáiggit ja sámerádioid doaimmahusain leat eanet olmmošlaš ja ruđalaš resurssat go TV:s ja čálalaš mediain.

5.7.1 Musihkkateavsttat

Informánttain 192 leat vástidan man gillii leat musihkkateavsttat maid sii guldalit. Dain 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s Sámegiela 2 -jovkui, 53:s Sámegiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegiela 4 -jovkui. Njealjjs vástidit ahte sii eai guldal musihkkateavsttaid, 188 informántta guldalit.

Sámegillii

Sámegiela musihkkabuvttadeamit leat eanet go 200 kasseahta dahje CD hámis. Dasa lassin gávdno maid sámegielat musihkka interneahta siidduin dego MySpace, Spotify ja YouTube. (Bibsys 2009; Näkkäljärvi-Länsman 2012; nuoraid kvalitatiiva jearahallamat). Leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid gaskkas das, man dávjá sii guldalit sámegielat musihkkateavsttaid. Mađe buorebut informánttat máhttet sámegiela, dađe eanet guldalit sámegiela musihkkateavsttaid.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In guldal	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	57 %	35 %	9 %	0 %	101 %	46
Sámegiela 2	35 %	55 %	10 %	0 %	100 %	49
Sámegiela 3	17 %	32 %	45 %	6 %	100 %	53
Sámegiela 4	0 %	18 %	80 %	2 %	100 %	44
Oktiibuot	27 %	35 %	35 %	2 %	99 %	192

Govus 5.40 Sámegielat musihkkateavsttat ja sámegiela máhttu. Sámegielat musihkkateavsttaid guldalepmi informánttaid sámegiela máhtu ektui.

Govosis 5.40 boahtá ovdan ahte guokte goalmátoassi informánttain guldalit sámegielat musihkkateavsttaid, ja sáhtá dadjat ahte sámegielat musihkas lea viehka stuorra sadi musihka giellašiljus. Sámegiela 1 informánttat leat viššaleamos sámemusihka guldaleaddjit. Muhto maidái Sámegiela 2 informánttain 90 proseantta guldalit sámegielat musihka. Sámegiela 3 informánttain

guldalit birrasiid bealli sámegielat musihka ja Sámegiela 4 informánttain 18 proseantta. Dat čájeha ahte beroštupmi sámegielat musihkkateavsttain geahppána sámegiela máhtu mielde.

Riikkagillii

Riikkagielat musihkkateavsttat leat dárogielat musihkkateavsttat Deanus ja suomagielat musihkkateavsttat Ohcejogas. Dat váldet stuorra saji musihka giellašiljus.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In guldal	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	65 %	26 %	9 %	0 %	100 %	46
Sámegiela 2	65 %	35 %	0 %	0 %	100 %	49
Sámegiela 3	49 %	40 %	6 %	6 %	101 %	53
Sámegiela 4	48 %	45 %	5 %	2 %	100 %	44
Oktiibuot	57 %	36 %	5 %	2 %	100 %	192

Govus 5.41 Riikkagielat musihkkateavsttaid guldaleapmi. Riikkagielat musihkkateavsttaid guldaleapmi informánttaid sámegiela máhtu ektui.

Govvosis 5.41 boahtá ovdan ahte badjel 90 proseantta informánttain guldalit riikkagielat musihkkateavsttaid. Sámegiela joavkkuid gaskkas leat uhca erohusat das, man dávjá sii guldalit riikkagielat musihkkateavsttaid, muhto tendeansa lea ahte Sámegiela 1 ja 2 informánttat guldalit dávjjibut riikkagielat musihkkateavsttaid go Sámegiela 3 ja 4 informánttat.

Eangalsgillii

Eangalsgiella váldá stuorámus saji dán giellašiljus. Informánttain 92 proseantta guldalit dávjá, njeallje proseantta guldalit hárve ja guokte proseanta eai guldal goassege eangalsgielat musihkkateavsttaid. Guokte proseantta leat vástidan ahte eai guldal goassege musihka. Sámegiela joavkkuid gaskkas eai leat erohusat das, man dávjá sii guldalit eangalsgielat musihkkateavsttaid.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat musihkkateavsttat leat suomagielat musihkkateavsttat Norgga bealde ja dárogielat musihkkateavsttat Suoma bealde. Gránnjáriikka gielas lea viehka uhccán sadji dán giellašiljus. Informánttain njeallje proseantta guldalit dávjá, 17 proseantta guldalit hárve ja 77 proseantta eai guldal

goassege musihkkateavsttaid mat leat gránnjáriikka gillii. Guokte proseantta leat vástidan ahte eai guldal goassege musihka. Sámegeiela joavkkuid gaskkas eai leat erohusat das, man dávjá sii guldalit gránnjáriikkagielat musihkkateavsttaid.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo guldalit earágielat musihkkateavsttaid go dáro-, eangals-, sáme- dahje suomagielat musihkkateavsttaid. Eará gielat váldet uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain ovcci proseantta guldalit dávjá, 21 proseantta guldalit háreve ja 68 proseantta eai guldal goassege earágielat musihkkateavsttaid. Guokte proseantta leat vástidan ahte eai guldal goassege musihka. Sámegeiela joavkkuid gaskkas eai leat erohusat das, man dávjá sii guldalit earágielat musihkkateavsttaid.

5.7.2 Dihtorspealut

Informánttain 192 leat vástidan man gillii leat dihtorspealut maid sii spellet?”. Dain 46:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s Sámegeiela 2 -jovkui, 53:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegeiela 4 -jovkui. 23:s vástidedje ahte sii eai speala dihtorspealuid. 169 informántta lávejit speallat dihtorspealuid.

Lea čielga tendeansa das geat eai speala ja geat spellet dihtorspealuid. 23 informánttas geat eai speala, leat 21 nieidda ja guokte gándda. Dan 23 informánttas leat 19:s badjedásis ja njealjis vuolledásis. Sii geat eai speala, leat nappo ovddimusat badjedási nieiddat. Sámegeiela joavkkuid gaskkas eai leat čielga erohusat dain geat spellet dihtorspealuid ja dain geat eai speala.

Sámegillii

Sámegielat dihtorspealut leat uhccán ja dat duohtadilli dáidá leat váikkuhan informánttaid vástádusaide. Ii oktage leat vástidan ahte speallá dávjá sámegielat dihtorspealuid. Dattetge leat čielga erohusat sámegieela joavkkuid gaskkas das, man dávjá sii spellet sámegielat dihtorspealuid.

	Dávjá	Hárve	li goassege	In guldal	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	0 %	22 %	63 %	15 %	100 %	46
Sámegiela 2	0 %	24 %	63 %	12 %	99 %	49
Sámegiela 3	0 %	4 %	89 %	8 %	101 %	53
Sámegiela 4	0 %	0 %	86 %	14 %	100 %	44
Oktiibuot	0 %	13 %	76 %	12 %	101 %	192

Govus 5.42 Sámegielat dihtorspealut ja sámegiela máhttu. Sámegielat dihtorspealuid speallan informánttaid sámegiela máhttu ektui.

Govvosis 5.42 boahtá ovdan ahte Sámegiela 1 ja 2 informánttain badjelaš 20 proseantta spellet hárvve sámegielat dihtorspealuid ja Sámegiela 3 informánttain njeallje proseantta. Dán gažaldaga vástádusain lea čielga erohus gaskadási ja badjedási gaskkas. 24 informántta leat vástidan ahte sii spellet hárvve sámegielat dihtorspealu. 20:s leat gaskadásis ja njealjjs badjedásis. Sivvan dasa sáhtta leat ahte sámegielat spealut heivejit mánáide eaige nuoraide. Danne badjedási informánttat eai dáidde válljet sámegielat spealuid.

Riikkagillii

Riikkagielat dihtorspealut leat dárogielat dihtorspealut Deanus ja suomagielat dihtorspealut Ohcejogas. Riikkagielat váldet viehka stuorra saji dán giellašiljus. Golbma njealjátoasi informánttain speallá dihtorspealuid riikkagillii. 51 proseanta spellet dávjá ja 26 proseantta spellet hárvve. Sámegiela joavkkuid gaskkas eai leat erohusat das, man dávjá sii spellet riikkagielat dihtorspealuid.

Eangalsgillii

Eangalsgiella váldá stuorra saji dihtorspealuid giellašiljus. Informánttain 75 proseantta spellet dávjá ja logi proseantta spellet hárvve eangalsgielat dihtorspealuid. Sámegiela joavkkuid gaskkas eai leat čielga erohusat das, man dávjá sii spellet eangalsgielat dihtorspealuid.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat dihtorspealut leat suomagielat dihtorspealut Deanus ja dárogielat dihtorspealut Ohcejogas. Gránnjáriikka giella oažžu uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain okta proseanta speallá dávjá ja njeallje proseantta spellet hárvve dihtorspealuid mat leat gránnjáriikka gillii. Sámegiela joavkkuid gaskkas eai leat čielga erohusat das, man dávjá sii spellet dihtorspealuid mat leat gránnjáriikka gillii.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo speallat earágielat dihtorspealuid go dáro-, eangals-, sáme- dahje suomagielat dihtorspealuid. Dušše guokte proseantta spellet dávjá ja čieža proseantta spellet hárve earágielat dihtorspealuid. Sáme giela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

5.7.3 TV-programmat

Norggas gehččet mánát ja nuorat gaskamearálaččat 80–90 minuhta TV juohke beaivve (Hagen ja Wold 2009: 39). Skuvlaguorahallama áigge lei vejolaš geahččat sihke golbma Norgga ja golbma Suoma TV-kanála dutkanguovllu eanaš osiin. Digitaliserema dihte lea maŋŋá šaddan váddásabbon geahččat gránnjáriikka prográmmaid. Miehtá dutkanguovllu lea vejolaš parabola-anteannain fidnet sihke lasi riikkakanálaid, gránnjáriikka kanálaid ja eará riikkaid kanálaid maid prográmmat sáddejuvvojit aivve eangalsgillii dego Discovery, BBC, CNN, Disney Channel, Cartoon Network ja National Geographic. Danne sáhtta dadjat ahte informánttain leat ollu válljenvejolašvuodát dán giellašiljus.

192 informántta leat vástidan man gillii leat TV-programmat maid sii gehččet. Dain gullet 46:s Sáme giela 1 -jovkui, 49:s Sáme giela 2 -jovkui, 53:s Sáme giela 3 -jovkui ja 44:s Sáme giela 4 -jovkui. Okta informántta ii leat vástidan gažaldahkii.

Sámegillii

Lea dábálaš dadjat ahte leat uhccán sáme gielat TV-programmat. Danne deattuhan ahte dutkanáigodagas lei vejolaš geahččat sáme gielat TV-odđasiid juohke árgabeaivve, mánáidprográmmaid juohke vahku ja muhtimin nuoraidprográmmaid, kulturprográmmaid ja dokumentáraid.

Sáme giela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In geahča	Oktiibuot	N
Sáme giela 1	7 %	67 %	26 %	0 %	100 %	46
Sáme giela 2	0 %	61 %	39 %	0 %	100 %	49
Sáme giela 3	4 %	23 %	74 %	0 %	101 %	53
Sáme giela 4	2 %	5 %	91 %	2 %	100 %	44
Oktiibuot	3 %	39 %	57 %	1 %	100 %	192

Govus 5.43 Sáme gielat TV-programmat ja sáme giela máhttu. Sáme gielat TV-programmaid geahččan informánttaid sáme giela máhttu ektui.

Govvosis 5.43 bohtá ovdan ahte leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid vástádusain. Mađe buorebut informánttat máhttet sámegiela, dađe eanet gehččet sámegielat TV-prográmmaid. Dat oassi informánttain geat dávjá gehččet sámegielat TV-prográmmaid, ii leat stuoris. Eanemusat leat Sámegiela 1 informánttat geain čieža proseantta gehččet dávjá. Lea dattetge miellagiddevaš oaidnit ahte 74 proseantta Sámegiela 1 ja 61 proseantta sámegiela 2 informánttain gehččet sámegielat TV-prográmmaid, vaikko vel eanaš oassi sisge gehččá hárvve. Sámegiela 3 ja 4 informánttain čielga unnitlohku gehččá sámegielat prográmmaid TV:s.

Dán gažaldaga vástádusainge lea erohus gielddaid gaskkas. Ohcejogas gehččet 50 proseanta Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 informánttain sámegiela TV-prográmmaid hárvve ja 50 proseantta eai goassege. Deanus gehččet 76 proseantta dán informánttain sámegielat TV-prográmmaid dávjá dahje hárvve ja 24 proseantta eai goassege. Dán erohusa sivvan sáhtta leat, ahte leat eanet TV-prográmmafálaldagat Norgga bealde go Suoma bealde. Muhto boađus sáhtta maid čájehit Suoma beale informánttaid váilevaš beroštumi, dannego sis maid lei vejolašvuohta gehččet Norgga bealde ráhkaduvvon TV-prográmmaid.

Riikkagillii

Riikkagielat TV-prográmmat leat dárogielat TV-prográmmat Deanus ja suomagielat TV-prográmmat Ohcejogas. Riikkagielas lea nana sajádat dán giellašiljus. Informánttain 86 proseantta gehččet dávjá ja 11 proseantta gehččet hárvve riikkagielat TV-prográmmaid. Sámegiela joavkkuid gaskkas eai leat čielga erohusat das, man dávjá sii gehččet riikkagielat TV-prográmmaid

Eangalsgillii

Eangalsgielas lea measta seamma nana sajádat TV-prográmmaid giellašiljus go riikkagielas. Informánttain 81 proseantta gehččet dávjá ja ovcci proseantta gehččet hárvve eangalsgielat TV-prográmmaid. Sámegiela joavkkuid gaskkas eai leat čielga erohusat das, man dávjá sii gehččet eangalsgielat TV-prográmmaid.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat TV-prográmmat leat suomagielat TV-prográmmat Deanus ja dárogielat TV-prográmmat Ohcejogas. Gránnjáriikka gielas lea viehka uhccán sadii TV-prográmmaid giellašiljus. Informánttain guokte proseanta gehččet dávjá ja 15 proseantta hárvve TV-prográmmaid mat leat gránnjáriikka gillii. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo geahččat earágielat TV-prográmmaid go dáro-, eangals-, sáme- dahje suomagielat TV-prográmmaid. Eará gielain ii leat nana sajádat TV-prográmmaid giellašiljus. Informánttain njeallje proseantta gehččet dávjá ja 11 proseantta hárvve earágielat TV-prográmmaid. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

TV-prográmmat kvalitatiiva jearahallamiin

Kvalitatiiva jearahallamin boahhtá ovdan ahte measta buot nuorrainformánttat gehččet sámegielat Davviriikkalaš TV-odđasiid muhtimin. Mángasat lávejedje maid geahččat sámegielat mánáidprográmmaid ovdal, muhto leat heaitán go prográmmat eai leat šat beroštahttit. Guokte Sámegiela 3 informántta muitaleaba iežaska oahppat sámegiela TV-odđasiin. Veaháš vuordemeahttun lea dat diehtu, ahte nuorrainformánttat eai geahča sámegielat nuoraidprográmmaid TV:s. NRK Sámi Radio lei aiddo sádden vihtta IZU-nuoraidprográmma TV:s dalle go jearahallen nuoraid. Muhto dušše okta informánta lei geahččan daid. Okta lei gullan prográmmaid birra, muhto ii lean astan geahččat. Earát eai lean oppa gullange, ahte TV:s čájehuvvojit sámegielat nuoraidprográmmat. Dan bohtosa ahte nuorat eai dieđe sámegielat nuoraidprográmmaid birra, sáhtta dulkot nu ahte sámegiela subjektiivva ceavzinnávccat leat heajut. TV-fálaldat nuoraide lea duohtavuodas buoret go maid nuorrainformánttat gáddet.

5.7.4 DVD- ja videofilmmat

Informánttain 192 leat vástidan man gillii leat DVD- ja videofilmmat maid sii gehččet. Dain 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s Sámegiela 2 -jovkui, 53:s Sámegiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegiela 4 -jovkui. Okta informánta ii leat vástidan gažaldahkii.

Sámegillii

Norgga universitehtaid ja allaskuvllaid girjerádjodiehtovuodus leat 138 sámegielat DVD- ja videofilmma (Bibsys 2009). Das leat fárus sihke oahppo-, dokumentára- ja fikšuvdnafilmmat guđege ahkejovkui: mánáide, nuoraide ja ollesolbmuide. Go buohtastaddá meari eangalsgielat ja riikkagielat filmmaiguin, de sáhtta dieđusge dadjat ahte leat uhccán sámegielat filmmat. Dát duohtadilli dáidá leat váikkuhan

informánttaid vástádusaide. li oktage leat vástidan ahte geahččá dávjá sámegiela DVD- ja videofilmmaid. Dattetge leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid vástádusain.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In geahča	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	0 %	22 %	63 %	15 %	100 %	46
Sámegiela 2	0 %	24 %	63 %	12 %	99 %	49
Sámegiela 3	0 %	4 %	89 %	8 %	101 %	53
Sámegiela 4	0 %	0 %	86 %	14 %	100 %	44
Oktiibuot	0 %	13 %	76 %	12 %	101 %	192

Govus 5.44 Sámegiela DVD- ja videofilmmat ja sámegiela máhttu. Sámegiela DVD- ja videofilmmat geahččan informánttaid sámegiela máhttu ektui.

Govvosis 5.44 boahdá ovdan ahte eanaš informánttat eai geahča goassege sámegiela DVD- ja videofilmmat. Sámegiela 1 ja 2 informánttat gehččet dattetge sámegiela DVD- ja videofilmmat dávjjibut go Sámegiela 3 informánttat. Sámegiela 4 informánttat eai geahča goassege sámegiela DVD- eaige videofilmmat. Sámegiela 1 informánttain 22 proseantta gehččet hárve sámegiela DVD- ja videofilmmat, Sámegiela 2 informánttain 24 ja Sámegiela 3 informánttain njeallje proseantta. Sáhtta leat nu ahte informánttat eai dieđe sámegiela filmmaid birra. Dat fas čájeha ahte sámegiela leat heajos subjektiva ceavzinnávccat. Sámegiela filmbafálaldat lea duohtavuodas buoret go maid informánttat gáddet.

Riikkagillii

Riikkagielat DVD- ja videofilmmat leat dárogielat DVD- ja videofilmmat Deanus ja suomagielat DVD- ja videofilmmat Ohcejogas. Riikkagielas lea nana sajádat filmmaid giellašiljus. Informánttain 70 proseanta gehččet dávjá ja 26 proseantta gehččet hárve riikkagielat DVD- ja videofilmmat. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Eangalsgillii

Eangalsgielas lea nannoseamos sajádat DVD- ja videofilmmat giellašiljus. Informánttain 91 proseantta gehččet dávjá ja vihtta proseantta hárve eangalsgiela DVD- ja videofilmmat. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat DVD- ja videofilmmat leat suomagielat DVD ja videofilmmat Norgga bealde ja dárogielat DVD- ja videofilmmat Suoma bealde. Gránnjáriikka gielas ii leat nana sajádat dán giellašiljus. Informánttain guokte proseantta gehččet dávjá ja ovcci proseantta háreve DVD- ja videofilmmaid mat leat gránnjáriikka gillii. Sáme giela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo geahččet eará gielat DVD- ja videofilmmaid go dáro-, eangals-, sáme- dahje suomagielat DVD- ja videofilmmaid. Eará gielain ii leat nana sajádat dán giellašiljus. Informánttain vihtta proseantta gehččet dávjá ja ovcci proseantta háreve DVD- ja videofilmmaid mat leat eará gillii. Sáme giela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat. Sii geat gehččet eará gielat DVD- ja videofilmmaid, leat ovddimusat informánttat geat máhttet sisafárrejeaddjiid gielaide, ja orru leamen nu ahte välljejit filbmagiellan dan giela maid máhttet bures.

5.7.5 Rádío

NRK Sámi Radio ja/dahje YLE Sámi Radio lassin dutkanguovllus lea vejolaš guldalit njeallje-vihtta suoma- ja dárogielat rádiokanála. Eangals- ja eará gielat rádioprográmmaid sáhtta guldalit dušše interneahatas. 192 informántta leat vástidan man gillii leat prográmmat maid sii guldalit rádíos?”. Dain 46:s gullet Sáme giela 1 -jovkui, 49: Sáme giela 2 -jovkui, 53:s Sáme giela 3 -jovkui ja 44:s Sáme giela 4 -jovkui.

Rádioguldaleaddjiid erohusat

43 informántta dahjege 23 proseantta eai loga iežaset guldalit rádío goassege. Lea čielga tendeansa ahte gaskadásis leat eanet informánttat geat eai guldal rádío go badjedásis ja leat eanet gánddat geat eai guldal rádío go nieiddat. Badjedási informánttain 14:s eai guldal rádío, gaskadási informánttain 29:s. 17 nieidda ja 26 gándda eai guldal rádío. Sáme giela joavkkuid gaskkas leat maid erohusat rádioguldaleames: Sáme giela 1 informánttat guldalit rádío eanet go eará sáme giela joavkkut: 16 proseantta Sáme giela 1 informánttain, 24 proseantta Sáme giela 2 informánttain, 23 proseantta Sáme giela 3 informánttain, muhto Sáme giela 4 informánttain 27 proseantta eai guldal rádío. Sáhtta árvalit ahte Sáme giela 1 informánttat guldalit rádío eanet go eará sáme giela joavkkut dannego sii guldalit dávjibut sáme gielat prográmmaid.

Sámegillii

Rádio namuhuvvo dávjá deháleamos sámegiela median. Rádiosáddagat gullojit juohke árgabeaivve Suoma bealde ja juohke beaivve Norgga bealde. Sáddenáiggi lea 32–35 diimmu vahkus. Dutkanguovllu rádjuovllus sáhtta guldalit sihke NRK Sámi Radio ja YLE Sámi Radio prográmmaid.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In guldal rádio	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	60 %	24 %	0 %	16 %	100 %	46
Sámegiela 2	27 %	41 %	8 %	24 %	100 %	49
Sámegiela 3	6 %	23 %	49 %	23 %	101 %	53
Sámegiela 4	0 %	2 %	70 %	27 %	99 %	44
Oktiibuot	23 %	23 %	32 %	23 %	101 %	192

Govus 5.45 Sámegiela rádiprográmmaid ja sámegiela máhttu. Sámegiela rádiprográmmaid guldaleapmi informánttaid sámegiela máhttu ektui.

Govosis 5.45 boahdá ovdan ahte leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid gaskkas das, man dávjá sii guldalit sámegiela rádiprográmmaid. Lea dieđusge lunddolaš ahte Sámegiela 1 ja 2 informánttat guldalit sámegiela rádiprográmmaid dávjjibut go Sámegiela 3 ja 4 informánttat. Rádio guldaleames lea giellamáhttu dehálaš ášši. Ferte atnit buorin go 74 proseantta Sámegiela 1 informánttain ja 68 proseantta Sámegiela 2 informánttain guldalit sámegiela prográmmaid. Dásge lea informántajoavkkuid gaskkas erohus. Sámegiela 1 informánttat guldalit sámegiela prográmmaid dávjjibut go Sámegiela 2 informánttat. Sámegiela 1 informánttain 60 proseantta guldalit dávjá ja 23 proseantta hárve sámegiela rádiprográmmaid. Sámegiela 2 informánttain 27 proseantta guldalit dávjá ja 41 proseantta hárve sámegiela rádiprográmmaid.

Sámegiela 3 informánttain guhitta proseantta guldalit dávjá ja 23 proseantta guldalit hárve sámegiela rádiprográmmaid. Ferte atnit buorin go muhtimat guldalit sámegiela rádios, vaikko giellamáhttu ii leat doarvái buorre.

Riikkagillii

Riikkagielat rádiprográmmaid leat dárogielat rádiprográmmaid Deanus ja suomagielat rádiprográmmaid Ohcejogas. Riikkagiella váldá stuorra saji rádiprográmmaid giellašiljus daid gaskkas

geat guldalit rádio. 70 proseanta informánttain guldalit dávjá ja vihtta proseantta hárve riikkagielat rádioprográmmaid.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In guldal	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	62 %	13 %	9 %	16 %	100 %	46
Sámegiela 2	69 %	6 %	0 %	24 %	99 %	49
Sámegiela 3	75 %	2 %	0 %	23 %	100 %	53
Sámegiela 4	70 %	0 %	2 %	27 %	99 %	44
Oktiibuot	70 %	5 %	3 %	23 %	101 %	192

Govus 5.46 Riikkagielat rádioprográmmaid guldaleapmi. Riikkagielat rádioprográmmat leat dárogielat rádioprográmmat Deanu gielddas ja suomagielat rádioprográmmaid Ohcejoga gielddas.

Govvosis 5.46 boahtá ovdan ahte veaháš uhcit oassi Sámegiela 1 ja 2 informánttain go eará joavkkuin guldala dávjá riikkagielat rádio ja veaháš stuorát oassi guldala hárve. Sámegiela 1 informánttain lea maid ovcci proseantta geat eai guldal goassege riikkagielat rádioprográmmaid. Sivvan dasa sáhtta leat ahte sii guldalit baicce sámegiela prográmmaid go guldalit rádio.

Eangalsgillii

Eangalsgiella váldá viehka uhccán saji rádioprográmma šiljus. Informánttain guhtta proseantta guldalit dávjá ja 18 proseantta hárve eangalsgielat rádioprográmmaid. Lea dattetge vuordemeahttun boađus ahte 24 proseantta guldalit eangalsgielat rádioprográmmaid, dannego daid ii sáhte guldalit dábálaš rádios. Kvalitatiivva jearahallamiin boahtá ovdan, ahte muhtin informánttat guldalit eangalsgielat rádioprográmmaid internehtas. Dát sáhtta leat treanda mii lassána. Eai leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid gaskkas das, man dávjá sii guldalit eangalsgielat rádioprográmmaid.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat rádioprográmmat leat suomagielat rádioprográmmat Norgga bealde ja dárogielat rádioprográmmat Suoma bealde. Eanaš oasis dutkanguovllus gullojit dárogielat rádiosáddagat ja suomagielat rádiosáddagat miehtá dutkanguovllu earret davimus oasis. Gránnjáriikka giella váldá dattetge uhca saji dán giellašiljus. Informánttain okta proseanta guldalit dávjá ja 11 proseantta hárve gránnjáriikkagielat rádioprográmmaid. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo guldalit earágielat rádioprográmmaid go dáro-, eangals-, sáme- dahje suomagielat rádioprográmmaid. Eará gielat váldet áibbas uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain okta proseanta guldalit dávjá ja golbma proseantta hárvve earágielat rádioprográmmaid. Ii skuvla- iige kvalitatiivajearahallamiin boađe ovdan, mo sii guldalit earágielat rádioprográmmaid, muhto lea árvideames ahte sii guldalit daid interneahatas dahje olgoriikkamátkkiin. Sáme giela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Nuorrainformánttaid rádio guldalanvierut

Mun anán informánttaid rádiogeavaheami miellagiddevažžan, dannego rádio lea dehálaš sáme gielat media, muhto ollu nuorat vástidit skuvlaguorahallamis ahte eai guldal rádio. Dan dihte jearahallen nuorrainformánttaid rádivieruid birra kvalitatiiva jearahallamiin. Nuorat geat guldalit rádio, namuhit favorihttakanálan ovddimusat YLEX Ohcejogas ja NRK3 Deanu gielddas. Sáme giela 1 ja 2 informánttain guldalit fas measta buohkat sámerá dio sáddagiid, muhto ovddimusat dannego váhnemat guldalit daid ruovttus dahje biillas. Sáme giela 3 informánttat eai guldal goassege sáme gielat rádiosáddagiid eaige sin váhnemat láve guldalit sámerá dio. Lea nappo váhnemiid rádiválljen man geažil informánttat guldalit sáme gielat rádioprográmmaid. Sámerá dio gulloge dávjá mángga ruovttus dego dát informánta muitala:

In láve áhkkorat čohkkedit guldalit, muhto dat lea dávjá alde ruovttus. (Informánta Đ)

Muhtin informánttat namuhit ahte sii guldalit NRK Sámi Rá dio nuoraidprográmma, muhto dat eai leat dattetge fásta guldaleaddjit.

Jos leat rádios dalle go guldalan de guldalan, muhto dat ii leat nu ahte bijan rá dio ala vai mun beasan daid guldalit. (Informánta F)

Informánta Á lea viššalis rádioguldaleaddji guhte guldala rá dio mángga diimmu beavvis. Son vällje guldalit sáme gielat prográmmaid ja guldala buotlágan prográmmaid Sámi Radios.

Na dat lea dušše deaddilit boalu ja guldalit dan mii lea. Láven eanemus guldalit sámerá dio jos lea alde. (Informánta Á)

Orru leamen nu ahte Sámegiela 1 ja 2 informánttat guldalit sámegielat prográmmaid rádios, dannego váhnemat guldalit daid. Boarráseamos informánttat guldalit dávjji but sámegielat prográmmaid go nuorat informánttat, ja leat maid ieža guldališgoahtán sámegielat prográmmaid. Dat sáhtta čujuhit dasa ahte nuorat šaddet viššalabbon guldalit rádio agi mielde. Dál eanaš informánttat eai leat aktiiva rádioguldaleaddjit ja lea jurddašanveara, ahte nuorat guldalit uhccán rádio, mii eahpitkeahtta lea deháleamos sámegielat media.

5.7.6 Interneahtta

Interneahtta lea olámuttus miehtá dutkanguovllu. Dat lea geavahusas eanaš ruovttuin ja buot skuvllain ja girjerájuin. Interneahtta ovddideapmi lea joavdan nu guhkás, ahte eanaš eará mediafálaldagat leat fidnemis interneahtas. Lea vejolaš geahččat filmmaid ja TV-prográmmaid, guldalit rádio ja musihka, lohkat aviissaid, magasiinnaid ja govvaráidduid, lohkat ja oassálastit ságastallamiidda, sáddet dieđuid olbmuide ja ollu eará. Eandalit speallanvejolašvuodát leat vaikko guđeláganat. Dannego informánttat dáidet geavahit interneahta mánggalágan doaimmaide, de lean gažadanskovis jearran “Man gillii leat siiddut maid logat interneahtas?” Skuvlaguorahallama čađahettiin fuopmášahtten maid informánttaide, ahte sáhka lea dain siidduin maid sii lohket interneahtas ja čilgejin, ahte jos sii guldalit rádio dahje musihka, spellet dihtorspealuid ja geahččet filmmaid interneahtas, de sii galget vástidit dáid mediaid giellageavaheames eará sajis, namalassii doppe gos lea sáhka rádio ja musihka guldaleames, speallamis ja filmmaid geahččamis.

191 informántta leat vástidan man gillii leat siiddut maid lohket interneahtas?”. Dain gullet 45:s Sámegiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegiela 2 -jovkui, 53:s Sámegiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegiela 4 -jovkui. Guokte informántta eaba leat vástidan gažaldahkii. Guokte informántta leat fas vástidan, ahte eai geavat interneahta. 189 informántta geavahit interneahta.

Sámegillii

Sámegielat interneahttasiiddut eai leat ollu ja dát dilli sáhtta leat váikkuhan informánttaid vástádusaide. Dattetge leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid vástádusain.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	li geavat internehta	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	7 %	51 %	42 %	0 %	100 %	46
Sámegiela 2	0 %	33 %	63 %	4 %	100 %	49
Sámegiela 3	0 %	11 %	89 %	0 %	100 %	53
Sámegiela 4	0 %	0 %	100 %	0 %	100 %	44
Oktiibuot	2 %	24 %	74 %	1 %	101 %	192

Govus 5.47 Sámegiela internehttsiidduid lohkan ja sámegiela máhttu. Sámegiela internehttsiidduid geavahepmi informánttaid sámegiela máhttu ektui.

Sámegiela 1 informánttat lohket sámegiela internehttsiidduid dávjjibut go Sámegiela 2 informánttat, geat bealsteaset lohket sámegiela internehttsiidduid dávjjibut go Sámegiela 3 informánttat. Sámegiela 4 informánttain ii oktage loga goassege sámegiela internehttsiidduid.

Govvosis 5.47 boahá maid ovdan ahte sámegiela lea viehka uhca sadi dán giellašiljus. Sámegiela 1 informánttain čieža proseantta lohket dávjá ja 51 proseantta hárve sámegiela internehttsiidduid. Sámegiela 2 informánttain 33 proseantta lohket hárve sámegiela internehttsiidduid. Dát mearkkaša ahte guokte goalmátoasi informánttain ii loga goassege sámegiela siidduid internehttas. Sámegiela 3 informánttain 11 proseantta lohket hárve sámegiela internehttsiidduid.

Riikkagillii

Riikkagielat internehttsiiddut leat dárogielat internehttsiiddut Deanus ja suomagielat internehttsiiddut Ohcejogas. Riikkagielas lea stuorra sadi dán giellašiljus. Informánttain 94 proseantta lohket dávjá ja golbma proseantta hárve riikkagielat internehttsiidduid. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat áicamis čielga erohusat.

Eangalsgillii

Eangalsgiela váldá stuorra sadi internehttsiidduid giellašiljus. 84 proseantta geavahit eangalsgiela internehttsiidduid, 51 proseantta dávjá ja 33 proseanta hárve. Dán gažaldagas leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid vástádusain. Sámegiela 3 informánttat geavahit eangalsgiela siidduid eanemusat, Sámegiela 1 ja 4 informánttat uhcimusat. Mun in gávna lunddolaš čilgehusa dáidda erohusaide.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat interneahhtasiiddut leat suomagielat interneahhtasiiddut Deanus ja dárogielat interneahhtasiiddut Ohcejogas. Gránnjáriikka giella váldá uhca saji dán giellašiljus. Informánttain guokte proseantta lohket dávjá ja ovcci proseantta hárve interneahhtasiidduid mat leat gránnjáriikka gillii. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo lohkat earágielat interneahhtasiidduid go dáro-, eangals-, sáme- dahje suomagielat interneahhtasiidduid. Eará gielat váldet uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain guokte proseantta lohket dávjá ja vihtta proseantta hárve earágielat interneahhtasiidduid. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat áicamis čielga erohusat

Interneahtta kvalitatiiva jearahallamiin

Nuoraid kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan, ahte eanaš Sámegiela 1 ja 2 informánttat dovdet muhtin sámegielat interneahhtasiidduid ja leat lohkan daid. Sii oaivvildit ahte leat uhccán dakkár siiddut ja sii leat ovddimusat lohkan daid skuvllas.

In mun diehtán nu hirbmosit sámegiel siidduid. Jos finan doppe dat lea diimmus – sámegiel ja diekkár eará oahppodiimuin fitnat geahččamin. (Informánta A)

Informánttat eai fina lohkamin daid siidduid dávjjibut, dannego oaivvildit ahte sámegielat interneahhtasiidduin leat uhccán áššit main nuorat beroštit. Muhtin informántta mielas leat: *Eanaš dušše aviissat ja diekkárat, muhto dat eai leat nu miellagiddevaččat go earát. (Informánta Á.)* Dattetge muhtin nuorat lohket sámegielat siidduid mat leat, ja sii namuhit ahte leat fitnan lohkamin sámi mediaid ođđasiid ja Sámedikki siidduid. Sii leat muđui hárjánan dasa, ahte earágielat siiddut ođasmahttojuvvojit beaivválaččat ja oaivvildit, ahte sámegielat siiddut bissot menddo guhká rievdatkeahtá. Okta informánta dovdá moadde sámegielat siiddu, muhto ii loga gánnehit geahččat daid dávjá.

Doppe ii leat nu ollu mii rievdá juohke beaivve, šaddá dan muhtumin oktii, guktii, golbmii jahkái. Doppe ii rievdda nu ollu daid siidduin. (Informánta F)

5.7.7 Teakstadieđuid gielat

Teakstadieđut lea miellagiddevaš giellašillju, dannego lea sáhka ođđaáigásaš teknologijias maid ollu mánát ja nuorat geavahit ángirit. Seammás dat lea friddja giellašillju, man giellageavaheami eai mearrit ollesolbmot, ja lea vejolaš dutkat maid gielaid nuorat válljejit geavahit. Norggas lea dábálaš oažžut vuosttaš giehtatelevovna ovdalگو mánná deavdá logi jagi. Ahkejoavkkus 8–18 jagi 90 proseantta sáddejit teakstadieđuid dahjege SMS:aid ja nuorat sáddejit gaskamearálaččat 14,5 dieđu beaivvis. (Hagen ja Wold 2009: 112–15.) Dađe mielde teakstadieđut leat dehálaš gulahallangaskaoapmi mánáide ja nuoraide. Kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan, ahte 13 nuorrainformánttas 12:s lávejit sáddet teakstadieđuid. Gaskamearri lea sullii 200 mánotbajis. Okta informánta láve dušše moadde teakstadieđu sáddet mánotbajis. Nubbi eará informánta láve sáddet 2-3000!

190 informántta leat vástidan man gillii sii čállet SMS-dieđuid (teakstadieđuid telefovnnas). Dain 45:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s Sámegeiela 2 -jovkui, 52:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegeiela 4 -jovkui. 14:s vástidedje ahte sii eai láve čállit teakstadieđuid. 176 informántta lávejit čállit teakstadieđuid.

Sámegillii

Sámegiela joavkkuid gaskkas leat čielga erohusat das, man dávjá sii čállet teakstadieđuid sámegillii. Sámegeielat 1 informánttat čállet dávjjibut teakstadieđuid sámegillii go Sámegeiela 2 informánttat, geat bealsteaset čállet dávjjibut go Sámegeiela 3 informánttat. Sámegeiela 4 informánttain ii oktage čále goassege teakstadieđuid sámegillii.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	li čále teakstadieđuid	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	27 %	53 %	16 %	4 %	100 %	45
Sámegiela 2	8 %	51 %	33 %	8 %	100 %	49
Sámegiela 3	0 %	6 %	87 %	8 %	101 %	53
Sámegiela 4	0 %	0 %	91 %	9 %	100 %	44
Oktiibuot	8 %	27 %	57 %	7 %	99 %	191

Govus 5.48 Sámegeielat teakstadieđut giehtatelevovnnain ja sámegiela máhttu. Sámegeielat teakstadieđuid čállin informánttaid sámegiela máhttu ektui.

Govosis 5.48 bohtá ovdan ahte sámegiella ii oaččo nu stuorra saji dán giellašiljus. Sámegeiela 1 informánttain 80 proseantta čállet teakstadieđuid sámegillii, muhto dušše 27 proseantta čállet dávjá ja

53 proseantta čállet hárvve. Sámegeiela 2 informánttain 59 proseantta čállet teakstadieđuid sámegeillii. Gávccii proseantta čállet dávjá ja 51 proseantta hárvve sámegeillii. Sámegeiela 3 informánttain guhtta proseantta čállet hárvve teakstadieđuid sámegeillii.

Riikkagillii

Riikkagielat teakstadieđut leat dárogielat teakstadieđuid Deanus ja suomagielat teakstadieđut Ohcejogas. Riikkagiella lea dehálaš giella dán giellašiljus buot sámegeiela joavkkuin. Informánttain 91 proseantta čállet dávjá ja guokte proseantta čállet hárvve teakstadieđuid riikkagillii. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat áicamis čielga erohusat.

Eangalsgillii

Eangalsgeiela váldá veahá saji dán giellašiljus eaige sámegeiela joavkkuid vástádusain leat čielga erohusat. Informánttain 36 proseantta čállet teakstadieđuid eangalsgillii. Vihtta proseantta čállet dávjá ja 31 proseantta hárvve eangalsgillii.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat teakstadieđut leat suomagielat teakstadieđut Deanus ja dárogielat teakstadieđut Ohcejogas. Gránnjáriikkagiella váldá uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain golbma proseantta čállet dávjá ja guokte proseantta hárvve teakstadieđuid gránnjáriikka gillii. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat gávdnamis čielga erohusat.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo čállit teakstadieđuid eará gillii go dáro-, eangals-, sáme- dahje suomagielat teakstadieđuid. Eará gielat váldet uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain okta proseanta čállá dávjá ja njeallje proseantta hárvve teakstadieđuid eará gillii. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat áicamis čielga erohusat.

Seahkalasgillii

Lean ieš vásihan ahte olbmot dávjá seaguhit gielaid teakstadieđuin ja danne *seahkalasgiella* lea dán gažaldagas okta lassi vástidanmolssaektu. Informánttat galge merket, čálletgo teakstadieđuid

seahkalasgillii. Lei maid vejolaš merket maid gielaid sii sehkkehit teakstadieđuin. 50 informántta leat vástidan, ahte sii sehkkejit gielaid teakstadieđuin. Bealli informánttain gullet Sámegeiela 1 ja 2 -jovkui ja bealli Sámegeiela 3 ja 4 -jovkui. Sámegeiela 3 ja 4 informánttat sehkkejit ovddimusat eangalsgiela ja riikkagiela dahje sisafárrejeaddjiid giela ja riikkagiela. Sámegeiela 1 ja 2 informánttat sehkkejit teakstadieđuin ovddimusat sámegeiela ja riikkagiela, dahje sámegeiela, riikkagiela ja eangalsgiela.

Teakstadieđut kvalitatiiva jearahallamiin

Maiddá nuorrainformánttaid kvalitatiiva jearahallamiin boahtá ovdan, ahte sámegeiella geavahuvvo uhcit go riikkagiella teakstadieđuid čállimis. Sámegeiela 3 nuorrainformánttat eai čále goassege sámegeillii. Sámegeiela 1 ja 2 informánttat eai čále goassege sámegeillii dahje sii čället veaháš sámegeillii ja eanemusat riikkagillii. Sámegeiela 1 informántta guhte čállá moaddeduhát teakstadieđu mánuš, ii leat goassege čállán ovttage teakstadieđu sámegeillii. Su čilgehus lea ahte eai leat sámegeiela bustávat telefovnnaš.

In leat vissa agibeavvis čállán sámegeillii, go eai leat sámegeiel bustávat telefovnnaš. (Informánta F)

Nuppit Sámegeiela 1 ja 2 informánttat lohket iežaset vástidit sámegeillii, jos ožžot dieđuid sámegeillii, muhto datge ii dáhpáhuvvá dávjá. Nubbi informántta čállá muhtimin sámegeillii, muhto eanaš vástádušat bohtet suomagillii. Informánta C čállá álo iežas áhččái sámegeillii, muhto ii goassege earáide. Son čilge ahte ádjána menddo guhká čállit sámegeillii, dannego telefovnnaš ii leat sámegeiela sátnegirji.

Na dat lea die nu ahte mun lean hárvánan ahte go lea sátnegirji dán telefovnnaš, de dat ii dovdda sámegeiel sániid ja de ferten álo čállit olles sáni. (Informánta C)

Sátnegirji lassin son namuha guokte eará čuolmma teakstadieđuid čállimis sámegeillii. Buot bustávat sámegeiela alfabehtas eai leat telefovnnaš ja jos geavaha daid bustávid mat leat, de šaddá divrasabbon sáddet teakstadieđu.

... das eai leat buot sámegeiela bustávatge. Ja muđuige dat háhtta á dat doalvu saji. Ja de sáhtta doalvut álkit guokte teakstasáddaga saji vaikko čállá unnán. Boahtá divrrasin. Dieđusge sáhtta geavahit dábálaš a, muhto mu mielas lea ropmi oaidnit. (Informánta C)

5.8 Doaladumit ja boahhteáigge jáhkku

Dán vuollekapihttalas guorahalan skuvlaguorahallama informánttaid doaladumiid gielaide ja jáhkuid boahhteáiggi giellageavaheami birra. Loahpas geavahan dieđuid maid lean háhkan nuorainformánttaid kvalitatiiva jearahallamiin. Dain dutkkan man muddui sii vásihit givssideami ja bilkideami sámegiela ja sápmelašvuoda dihte. Doaladumit gielaide ja eará olmmošjoavkkuid ektui ja jáhkut boahhteáiggi giellageavaheames adnojuvvojit dehálažžan sihke vehádatgiela seailuma ja ealáskahttima dáfus (Hyltenstam et al. 1999; UNESCO 2003; gč. maddái kapihttaliid 2.4.12. ja 6.9). Ehala (2009) ákkastallá ahte jáhkut ja doaladumit leat deháleamos fáktorat vehádatgielaide subjektiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtideames, dannego daid vuodul olbmot mearridit vehádatgiela geavaheami (gč. maddái kapihttala 2.4.13).

5.8.1 Doaladumit gielaide

Skuvlaguorahallamis lei oktan áigumuššan guorahallat maid informánttaid doaladumiid Deanuleagi golmma giela ja eangalsgiela hárrái. Háliidin eandalit diehtit makkár gierdavašvuolta iešguđege sámegiela joavkkus lei iežaset gielaide ja earáid gielaide guovdu, dannego dat sáhtta váikkuhit sámegielat mánáid sámegiela geavaheapmái ja eará mánáid beroštupmái oahppat sámegiela. Metoda lea leamaš jearrat informánttain mo sin mielas dárogiella, eangalsgiella, sámegiella ja suomagiella lea. Dasto lei gažadanskovvá čállojuvvo ávžžuhus bidjat ruossa čuoččuhussii, mii informánttaid mielas muitala buoremusat maid sii oaivvildit. Gažaldagas ledje njeallje oasi mat ovddastedje dárogiela, eangalsgiela, sámegiela ja suomagiela. Juohke oasis lei vejolaš válljet čuoččuhusa, mii čájeha čielga positiiva doaladumi giela hárrái, veaháš positiiva doaladumi giela hárrái, veaháš negatiiva doaladumi dahje čielga negatiiva doaladumi giela hárrái. Jos sámegielat mánát ja nuorat vásihit negatiiva doaladumiid servodagas ovdamearkka dihte iežaset ahkásaččain, de dilli sáhtta váikkuhit sin sámegiela geavaheapmái. Negatiiva doaladumit sáhttet maid váikkuhit eará mánáid ja nuoraid beroštupmái oahppat sámegiela. Positiiva doaladumit sáhttet fas váikkuhit mánáid ja nuoraid moksii geavahit sámegiela ja oahpahallat dan.

Eangalsgiella

Informánttain 190 leat vástidan makkár oaidnu sis lea eangalsgiela hárrái. Dat mearkkaša ahte golbma informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 45:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s Sámegiela 2 -jovkui, 53:s Sámegiela 3 -jovkui ja 43:s Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Liiko bures go olbmot hállat eangalsgiela	Liiko go olbmot hállat eangalsgiela	li liiko nu bures go olbmot hállat eangalsgiela	li háliit gullat go olbmot hállat eangalsgiela	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	20 %	49 %	29 %	2 %	100 %	45
Sámegiela 2	22 %	49 %	24 %	4 %	99 %	49
Sámegiela 3	40 %	49 %	9 %	2 %	100 %	53
Sámegiela 4	26 %	44 %	26 %	5 %	101 %	43
Oktiibuot	27 %	48 %	22 %	3 %	100 %	190

Govus 5.49 Informánttaid eangalsgiela doaladumit.

Govus 5.49 čájeha ahte eanaš informánttain leat posiitiiva doaladumit eangalsgiela hárrái. 75 proseantta leat välljen dan guokte molssaeavttu mat čájehit posiitiiva doaladumi. 25 proseanttas leat fas negatiiva doaladumit eangalsgiela hárrái. Eangalsgiela doaladumiin leat veaháš erohusat sámegiela joavkkuid gaskkas. Sámegiela 3 -joavkkus leat eanet posiitiiva doaladumit eangalsgillii go eará joavkkuin. Dan bohtosii ii leat mus čilgehus.

Gránnjáriikka giella

Informánttain 189 leat vástidan gažaldahkii, makkár oaidnu sis lea gránnjáriikka giela hárrái. Dat mearkaša ahte njeallje informántta eai leat vástidan. Lean bidjan oktii ohcejohkalaš informánttaid vástádusa dárogiela birra ja deatnulaš informánttaid vástádusaid suomagiela birra.

Eanaš informánttain, 73 proseanttas, leat negatiiva doaladumit gránnjáriikka gillii. 38 proseantta eai liiko nu bures go olbmot hállat gránnjáriikka giela ja 35 proseantta eai háliit gullat go olbmot hállat gránnjáriikka giela. 27 proseanttas leat posiitiiva doaladumit. Go buohtastaddá eangalsgielain, de oaidná ahte informánttain leat mealgat negatiiva doaladumit gránnjáriikka gillii go eangalsgillii. 75 proseanttas leat posiitiiva doaladumit eangalsgillii ja 27 proseanttas gránnjáriikka gillii. Dutkamušas ii boađe ovdan mas negatiiva doaladumit gránnjáriikka gillii bohtet. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Riikkagiella

Informánttain 191 leat vástidan makkár oaidnu sis lea riikkagiela hárrái. Dat mearkaša ahte guokte informántta eaba leat vástidan. Vástideaddjiin 45:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegiela 2 -

jovkui, 53:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegeiela 4 -jovkui. Lean dás bidjan oktii ohcejohkalaš informánttaid vástádusa suomageiela birra ja deatnulaš informánttaid vástádusaid dárogeiela birra.

Sámegeiela joavku	Liiko bures go olbmot hálllet riikkageiela	Liiko go olbmot hálllet riikkageiela	li liiko nu bures go olbmot hálllet riikkageiela	li háliit gullat go olbmot hálllet riikkageiela	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	33 %	44 %	20 %	2 %	99 %	45
Sámegeiela 2	63 %	37 %	0 %	0 %	100 %	49
Sámegeiela 3	92 %	8 %	0 %	0 %	100 %	53
Sámegeiela 4	93 %	7 %	0 %	0 %	100 %	44
Oktiibuot	71 %	24 %	5 %	1 %	101 %	191

Govus 5.50 Informánttaid riikkageiela doaladumit.

Govus 5.50 čájeha ahte 95 proseanttas leat posiitiiva doaladumit riikkagillii. 71 proseantta liikojit bures gullat ja 24 proseantta liikojit gullat olbmuid hállamin riikkageiela. Guđa proseanttas informánttain leat negatiiva doaladumi riikkagillii. Vihtta proseantta eai liiko nu bures gullat ja okta proseantta ii háliit gullat go olbmot hálllet riikkageiela. Sámegeiela joavkkuid gaskkas leat čielga erohusat. Sámegeiela 1 ja 2 informánttain eai leat seamma posiitiiva doaladumit riikkagillii go Sámegeiela 3 ja 4 informánttain, vaikko eanetlogus sisge leat posiitiiva doaladumit. Sámegeiela 1 informánttain 22 proseanttas leat negatiiva doaladumit riikkagillii.

Sámegeiella

190 informántta leat vástidan makkár oaidnu sis lea sámegeiela hárrái. Dat mearkaša ahte golbma informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 45:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegeiela 2 -jovkui, 53:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 43:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Liiko bures go olbmot sámástit	Liiko go olbmot sámástit	li liiko nu bures go olbmot sámástit	li háliit gullat go olbmot sámástit	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	82 %	18 %	0 %	0 %	100 %	45
Sámegeiela 2	57 %	35 %	8 %	0 %	100 %	49
Sámegeiela 3	17 %	32 %	38 %	13 %	100 %	53
Sámegeiela 4	7 %	14 %	35 %	44 %	100 %	43
Oktiibuot	41 %	25 %	21 %	14 %	101 %	190

Govus 5.51 Informánttaid sámegeiela doaladumit.

Govus 5.51 čájeha ahte eanaš informánttain, 66 proseanttas leat posiitiiva doaladumit sámegillii, ja 35 proseanttas informánttain lea negatiiva doaladupmi sámegillii. Sámegiela joavkkuid gaskkas leat čabučielga erohusat. Sámegiela 1 informánttain lea buohkain posiitiiva doaladupmi sámegillii. 82 proseantta liikojit bures gullat ja 18 proseantta liikojit go olbmot sámástit. Sámegiela 2 informánttain lea čielga eanetlogus posiitiiva doaladumit sámegillii. 57 proseantta liikojit bures ja 35 proseantta liikojit go olbmot sámástit. Gávccii proseantta eai liiko nu bures go olbmot sámástit.

Sámegiela 3 ja 4 informánttain lea mearkkašan veara negatiiva doaladumit sámegillii go eará informánttain. 49 proseantta Sámegiela 3 informánttain ja 21 proseantta Sámegiela 4 informánttain leat posiitiiva doaladumit sámegillii. Sámegiela 3 informánttain lea 51 proseanttas ja Sámegiela 4 informánttain leat 79 proseanttas negatiiva doaladumit sámegillii. Sámegiela 4 informánttain 35 proseantta eai liiko nu bures go olbmot sámástit ja 44 proseantta eai háliit gullat go olbmot sámástit. Go buohtastaddá gránnjáriikka giela doaladumiiguin, de oaidná ahte Sámegiela 4 informánttaid doaladumit sámegillii leat negatiivvabut go olles informántajoavkkus lea gránnjáriikkagillii.

5.8.2 Giellageavaheapmi boahtteáiggis

Anán miellagiddevažžan dutkat makkár jáhkut informánttain leat iežaset giellageavaheami birra boahtteáiggis. Jáhkut sáhttet váikkuhit dálá giellageavaheapmái ja sámegiela subjektiiva ceavzinnávccaide. Informánttat leat skuvlaguorahallamis vástidan gažaldahkii, man ollu sii jáhkket iežaset geavahit dáro-, eangals-, sáme- ja suomagiela boahtteáiggis. Lea lunddolaš navdit ahte vástádusat speadjalastet informánttaid beroštumi oahppat guđege giela ja dainna čájehit doaladumiid gielaid ektui.

Eangalsgiella

Informánttain 191 leat vástidan man ollu sii jáhkket iežaset geavahit eangalsgiela boahtteáiggis. Dat mearkkaša ahte guokte informántta eaba leat vástidan. Vástideaddjiin 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s Sámegiela 2 -jovkui, 53:s Sámegiela 3 -jovkui ja 43:s Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Eanet go dál	Seamma ollu go dál	Uhcit go dál	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	70 %	20 %	11 %	101 %	46
Sámegiela 2	73 %	22 %	4 %	99 %	49
Sámegiela 3	70 %	26 %	4 %	100 %	53
Sámegiela 4	74 %	26 %	0 %	100 %	43
Oktiibuot	72 %	24 %	5 %	101 %	191

Govus 5.52 Informánttaid eangalsgiela geavaheapmi boahhteáiggis sámegiela joavkkuid mielde.

Govus 5.52 čájeha ahte čielga eanetlohku informánttain, 72 proseantta, jáhkka iežaset geavahit boahhteáiggis eangalsgiela eanet go dál. 24 proseantta jáhkket iežaset geavahit eangalsgiela seamma ollu go dál ja vihtta proseantta jáhkket iežaset geavahit eangalsgiela uhcit go dál. Sámegiela joavkkuid gaskkas leat uhccán erohusat. Dattetge lea tendensa ahte eanet Sámegiela 1 informánttat go eará joavkkuid informánttat jáhkket iežaset geavahit eangalsgiela boahhteáiggis uhcit go dál. Sámegiela 4 joavkku informánttain ii oktage jáhke iežas geavahit eangalsgiela uhcit go dál.

Gránnjáriikka giella

Informánttain 182 leat vástidan man ollu sii jáhkket iežaset geavahit gránnjáriikka giella boahhteáiggis. Dat mearkaša ahte 11 informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 43:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s Sámegiela 2 -jovkui, 48:s Sámegiela 3 -jovkui ja 42:s Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Eanet go dál	Seamma ollu go dál	Uhcit go dál	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	23 %	28 %	49 %	100 %	43
Sámegiela 2	24 %	47 %	29 %	100 %	49
Sámegiela 3	15 %	40 %	46 %	101 %	48
Sámegiela 4	19 %	21 %	60 %	100 %	42
Oktiibuot	23 %	28 %	49 %	100 %	182

Govus 5.53 Informánttaid gránnjáriikkagiela geavaheapmi boahhteáiggis sámegiela joavkkuid mielde.

Govus 5.53 čájeha ahte 23 proseantta informánttain jáhkket iežaset geavahit boahhteáiggis gránnjáriikka giella eanet go dál. 28 proseantta jáhkket iežaset geavahit gránnjáriikka giella seamma ollu go dál ja 49 proseantta jáhkket iežaset geavahit gránnjáriikka giella uhcit go dál. Sámegiela joavkkuid gaskkas leat uhca erohusat. Eanebut Sámegiela 1 ja 2 informánttain eará informánttaid ektui jáhkket iežaset geavahit gránnjáriikka giella eanet go dál. Sámegiela 4 informánttain stuorat oassi go eará joavkkuin, 60

proseantta, jáhkket iežaset geavahit gránnjáriikka giela uhcit go dál. Eanaš informánttat máhttet uhccán gránnjáriikka giela ja sii geavahit dan háreve jos oppa álggáge. Danne sáhtta árvalit ahte informánttain ii leat áigumuš oahppat gránnjáriikka giela buorebut go vástidit, ahte áigot geavahit gránnjáriikka giela seamma ollu go dál ja uhcit go dál.

Gielladaidgaskasaš erohus

Ohcejoga ja Deanu informánttaid gaskkas lea erohus dán gažaldahkii vástideames. Ohcejoga informánttain jáhkket 35 proseantta ahte sii geavahit dárogiela eanet boahhteáiggis go dál, 31 proseantta seamma ollu ja 33 proseantta uhcit go dál. Deanu informánttain jáhkket 14 proseantta iežaset geavahit suomagiela boahhteáiggis eanet go dál, 36 proseantta seamma ollu ja 50 proseantta uhcit go dál. Dán erohusa sivvan sáhtta leat, ahte dárogielas lea buoret árvu báikkálaš lingvistalaš márkanis Ohcejogas go suomagielas Deanus. Dárogiela máhttu adnojuvvo dávjá ánsun dahje vaikko vel bággun Ohcejoga gávpealáhusas. Vejolašvuohta fidnet barggu Norgga beale bargomárkanis maid buorrána, jos máhtta dárogiela. Seammalágan árvu ii leat suomagielas Deanus. (Gč. maiddái kapihtala 4.4.9.)

Riikkagiella

Informánttain 182 leat vástidan man ollu sii jáhkket iežaset geavahit riikkagiela boahhteáiggis. Dat mearkkaša ahte 11 informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 46:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegeiela 2 -jovkui, 43:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Eanet go dál	Seamma ollu go dál	Uhcit go dál	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	28 %	65 %	7 %	100 %	46
Sámegeiela 2	29 %	69 %	2 %	100 %	49
Sámegeiela 3	37 %	63 %	0 %	100 %	43
Sámegeiela 4	41 %	59 %	0 %	100 %	44
Oktiibuot	34 %	64 %	2 %	99 %	182

Govus 5.54 Informánttaid riikkagiela geavaheapmi boahhteáiggis sámegeiela joavkkuid mielde.

Govus 5.54 čájeha ahte 34 proseantta informánttain jáhkket iežaset geavahit riikkagiela eanet boahhteáiggis go dál. 64 proseantta jáhkket iežaset geavahit riikkagiela seamma ollu ja guokte

proseantta jáhkket iežaset geavahit riikkagiela uhcit go dál. Sámegiela joavkkuid gaskkas leat uhca erohusat. Tendeansa lea ahte uhcit Sámegiela 1 ja 2 informánttain jáhkket iežaset geavahit riikkagiela eanet go dál go eará joavkkut. Seammás čieža proseantta Sámegiela 1 ja guokte proseantta Sámegiela 2 informánttain jáhkket, ahte sii geavahit riikkagiela uhcit go dál.

Sámegiella

Informánttain 185 leat vástidan man ollu sii jáhket iežaset geavahit sámegiela boahhteáiggis. Dat mearkkaša ahte gávccii informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegiela 2 -jovkui, 51:s Sámegiela 3 -jovkui ja 39:s Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Eanet go dál	Seamma ollu go dál	Uhcit go dál	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	57 %	39 %	4 %	100 %	46
Sámegiela 2	53 %	37 %	10 %	100 %	49
Sámegiela 3	29 %	27 %	43 %	99 %	51
Sámegiela 4	3 %	28 %	69 %	100 %	39
Oktiibuot	37 %	33 %	30 %	100 %	185

Govus 5.55 Informánttaid sámegiela geavaheapmi boahhteáiggis sámegiela joavkkuid mielde.

Govosis 5.55 boahotá ovdan ahte leat stuorra erohusat sámegiela joavkkuid vástádusain. Sámegiela 4 joavkkus 97 proseantta jáhkket iežaset hállat sámegiela seamma ollu dahje uhcit go dál. Dan ii sáhte dulkot earaláhkai go ahte informánttain ii leat áigumuš oahppat sámegiela. Sámegiela 3 joavkkus 29 proseantta jáhkket iežaset hállat eanet sámegiela go dál, ja dan ferte atnit buorrin sámegiela ealáskahttima dáfus. 70 proseantta Sámegiela 3 informánttain jáhkket iežaset hállat sámegiela seamma ollu dahje uhcit go dál. Dan sáhtta dulkot nu ahte eai ane vejolažžan dahje sii eai beroš oahppat sámegiela buorebut. Dan ii sáhte atnit buorrin sámegiela ealáskahttima ja sámegiela ceavzinnávccaid dáfus.

Sámegiela 1 ja 2 informánttain lea ovddimusat posiitiiva jáhku sámegiela geavaheami birra boahhteáiggis. Badjel 90 proseantta jáhkket iežaset geavahit sámegiela seamma ollu dahje eanet go dál. Badjel bealli jáhkket iežaset geavahit sámegiela boahhteáiggis eanet go dál. Dat sáhtta mearkkašit ahte sii jáhkket vejolašvuodaid geavahit sámegiela servodagas lassánit. Sáhtta maid mearkkašit ahte sii eai dovdda iežaset beassat geavahit sámegiela nu ollu go háliidivčče dahje ahte dáhtul eai vállje geavahit

sámegeiela nu ollu go sáhtášedje. Veaháš negatiivan sáhtta atnit dan, ahte muhtumat Sámegeiela 1 ja 2 informánttain (njeallje ja logi proseantta) jáhkket iežaset geavahit sámegeiela uhcit boahhteáiggis go dál. Dattetge galgá leat várrugas dakkár dulkomiin. Mun jearahallen kvalitatiiva jearahallamis ovttá Sámegeiela 1 informántta guhte lea merken iežas geavahit sámegeiela boahhteáiggis uhcit go dál. Son čilge jearahallamis, ahte dán rádjai lea measta álo sámástan. Boahhteáiggis son áigu vázzit joatkkaskuvlla mas riikkagiella lea oahpahusgiellan ja ohcat barggu báikkiin gos eai leat ollu sámegeiela hállit. Danne ii jáhke iežas šaddat hállat nu ollu sámegeiela boahhteáiggis go dál. Muhto son lasihii ahte áigu ain hállat sámegeiela buohkaiguin geat máhttet dan. Go munnos šattai sáhka das, hálletgo olbmot sámegeiela čuohte jagi geažes, de dajai ahte son goit áigu hállat sámegeiela iežas mánáiguin ja jos sii vel hállet iežaset mánáiguin, de olbmot hállet sámegeiela čuohte jagi geažes.

5.8.3 Bilkideapmi

Eará olbmuid doaladumit sámegeiela hárrái sáhttet boahtit ovdan maid bilkidemiin ja givssidemiin. Mun jerren buot nuorrainformánttain kvalitatiiva jearahallamiin dakkár vásáhusaid birra. Eanaš informánttat eai leat vásihan bilkideami sámegeiela dahje sápmelašvuoda dihte. Váhnenjearahallamiin guđát kapihttalas boahotá ovdan, ahte ollu váhnemat leat vásihan dan. Dát erohus čujuhivččii dasa, ahte váldoálbmogiid doaladumit sámegeiela ja sápmelaččaid hárrái leat buorránan. Dattetge golbma Sámegeiela 1 ja 2 informántta namuhit, ahte sii leat vásihan bilkideami sámegeiela geavaheami dihte. Informánta Á lea dávjá vásihan, ahte eará nuorat dáhttot sin heaitit sámasteames. Son muitala ovdamearkka earáid huikimis: *“Hearrái, ale hála sámegeiela. Dat lea nu ropmi. In ádde, heaitte dal eret.”* (Informánta Á.) Son ii loga iežaset beroštan das, sii leat dušše moddjen ja ain sámástan. Informánta C lea vásihan sihke bilkideami máddin ja neahttagivssideami. Ii songe loga iežas beroštit nu sakka dakkár bilkideames.

Muhto gos nu máddin dahje interneahtras gii nu sáhtta boahtit dadjat juoidá dahje boagustit go oaidná gávtti, muhto gal eanaš oassi dadjet ahte lea čáppa bivttas (...) daiguin ii leat mihkkege bargan láhkai go bilkidit earáid ja jos dain lea dan mielas ahte dat lea mii nu fuones hommá ahte lean sápmelaš, de lea sin problema mu mielas. (Informánta C)

Maiddá informánta G lea vásihan ahte eará mánát dáhttot sin heaitit sámasteames. Son ii gohčot dan bilkideapmin, dannego eai leat eará go gohččon heaitit sámasteames.

Jos mii hállat guđet guimmiid gaskkas go leat eará mánáiguin, dárú mánáiguin. Muhto dalle lea leamaš nu ahte eai ádden maid mii lohkat ja moddjejit ahte mii fertet heaitit. Muhto ii leat goassege ahte negatiivalaččat ahte dii fertebehtet heaitit. Dan in leat goassege vásihan.

(Informánta G)

Informánta orru dávjá muhtin stuorát čoahkkebáikkis, gos váhneninformánttat muitalit iežaset vásihan ollu rasismma. Danne jearan sus, leago erohus dan báikkis ja ruovttuguovllus. Informánta dovddasta ahte doppe songe vásiha eanet negatiiva doaladumiid go dutkanguovllus.

Doppe leat dieđusge veahá guđelágan reakšuvnnat. Muhtumat eai liiko dasa, ja muhtimat respekterejit dan ja muhtimat liikojit dasa hui bures ja háliidit oahppat sámegeiela. Muhto dat lea hui guđetlágan. (Informánta G)

Logi nuorrainformántta eai leat vásihan bilkideami sámegeiela geavaheami dahje sápmelašvuodá dihte. Dan ferte atnit buorrin. Muhto dat golmmas geat leat vásihan eará nuoraid bilkideami, leat maid informánttat geat geavahit sámegeiela olu. Dás lea seamma boađus go váhnenjearahallamiin. Aktiiva sámegeiela hállit leat vásihan eanet bilkideami ja fuonášeamii go earát (gč. maiddá kapihtala 6.9). Nuppiid olbmuid bilkideapmi sáhtta váikkuhit sámegeielagiid sámegeiela geavaheapmái ja dakko bokte sámegeielat etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Sámegeiela ealáskahttima dáfus dákkár vásáhusat eai leat diehtelasat buorit. Vaikko orru leamen nu ahte dilli lea buorránan, de ii leat sápmelaččaid ja sámegeiela fuonášeamii vel nohkan.

5.9 Konklusuvdna

Sámegeiela máhttu molsašuddá ollu skuvlaguorahallama informánttaid gaskkas. 24 proseanttas informánttain lea sámegeiela domineren dahje dássedis guovttegielatvuolta. 25 proseanttas lea riikkagiela domineren guovttegielatvuolta, 28 proseanttas lea veaháš sámegeiela máhttu ja 23 proseantta eai máhte sámegeiela. Mun lean dutkan informánttaid bearrašiid gielalaš historjjá ja čájehan, ahte giellamolsun lea dáhpáhuvvan ja dáhpáhuvvá dutkanguovllus, seammás go sihke giellamolsun jorgalahtto ja sámegeiela sirdašuvvá mánáide boatkankeahtta buolvvaid gaskkas.

Informánttaid giellamáhtus ja mánáidgárddi gielas, skuvlla oahpahušgielas ja ovddeš ássanbáikkis lea čielga oktavuolta, jos eai leat ássan olles eallima dutkanguovllus. Lea maid čielga oktavuolta sámegeiela

máhtus ja sápmelaš etnikkalaš etnistehta nanusvuodas. Mun lean guorahallan informánttaid giellageavaheami iešguđetlágan njálmálaš giellašiljuin ja čájehan, ahte bearaš oktan áhku guoktáin lea guovddáš fáktor mánáid giellaočcodeames dutkanguovllus. Mánná háreve šaddá sámegiela, jos sus ii leat unnimustá nubbi sámegiela váhnen. Go mánná oahppá ruovttus sámástit, de leat áhku guovttos, oarbinat, fuolkkit, skihpárat, oahpaheaddjit ja eará oahpesolbmot dehálaš bealit su giellalaš fierpmádagas.

Fuolastahtti boadus lea gielladaidgaskasaš erohus informánttaid sámegiela máhtus ja sámegiela geavaheames njálmálaš giellašiljuin. Deanu informánttat leat dávjjit Sámegiela 1 dásis go Ohcejoga informánttat, ja Sámegiela 1 ja 2 informánttat Deanus sámástit eanet eanaš giellašiljuin go Sámegiela 1 ja 2 informánttat Ohcejogas. Eandalit Ohcejoga informánttat sámástit uhccán iežaset ahkásaččaiguin: oarbiniiguin, skihpáriiguin skuvllas ja skihpáriiguin skuvlla olggobealde.

Informánttaid mediagiela válljemat čájehit moadde tendeansa. Eangalsgiella ja riikkagiella leat váldogiela eanaš mediain. Gránjárriikka gielas, sámegielas ja eará gielain lea uhccán sadji dáin giellašiljuin. Dát govva lea čielgasabbo dihtorspealun, TV-prográmmain ja filmmain. Veadjá leat nu ahte nuorat eai dovdda buot sámegiela vejolašvuodaid dáin giellašiljuin ja atnet dili heajubun go duohtavuodas lea. Dat čájevivččii ahte sámegiela leat heajos subjektiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat. Sámegiela musihkkateavsttat leat fas giellašillju mas lea veaháš nuppelágan govva. Eangalsgiella vuotit das maid, muhto musihka lea eanemus geavahuvvon sámegiela media buot sámegiela joavkkuin, ja Sámegiela 1 ja 2 informánttat guldalit sullii seamma ollu sámegiela musihka go riikkagiela musihka.

Nubbi tendeansa bohtá erenoamáš bures oidnosii rádio- ja TV-vástádusain. Mađe buoret sámegiela máhttu lea, dađe eanet gehččet sámegiela TV-prográmmaid ja dađe eanet guldalit sámegiela rádioprográmmaid. Kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan, ahte nuorat eai leat aktiiva rádioguldaleaddjit, muhto sii ohppet váhneamiin guldalit sámegiela rádiosáddagiid. Deháleamos sámegiela media ii oro leamen dat maid nuorat ieža válljejit.

Goalmát tendeansa lea ahte informánttat geavahit sámegiela uhccán ođđaáigáseamos mediain: internehtas ja giehtatelefovna teakstadieđuin. Kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan, ahte eai čále teakstadieđuid sámegillii vuosttamužžan teknihkalaš váttisvuodaid geažil. Internehtas eai gávnna miellagiddevaš sámegiela siiduid. UNESCO (2003: 11; gč. maiddái kapihttala 2.4.8) váruha ahte ođđa mediát ja internehtta dušše lasihit fámoláš gielaid fámu ja geavaheami. Vehádatgielaid geavaheami

geahppána ja dat vuoitahallet gilvvus. Dát dutkamuš duođašta ahte juste dákkár dilli lea muhtin ođđa mediašlájaid geavaheames.

Eanaš informánttain leat posiitiiva doaladumit riikkagillii ja eangalsgillii beroškeahhtá das guđe sámegiela jovkui gullet. Informánttain leat maid ovddimusat negatiiva doaladumit gránnjáriikka gillii. Sámegiela doaladumiin leat stuorra erohusat mat čatnasit informántta sámegiela máhttui. Sis geat eai máhte sámegiela, leat garraseamos doaladumit sámegillii. Sámegiela 1 ja 2 informánttain lea dás čielga erohus. Sámegiela 1 informánttat liikojit mealgat buorebut gullat sámegiela go riikkagiela. Sámegiela 2 informánttat liikojit sullii seamma bures guktuid gielaide. Lea vejolaš ahte dát doaladumit mearridit dáid informánttaid giellageavaheami ja dagahit, ahte Sámegiela 1 informánttat hállat eambo sámegiela go Sámegiela 2 informánttat.

Bures badjel bealli Sámegiela 1 ja 2 informánttain jáhkket iežaset lasihit sámegiela geavaheami boahteáiggis. Dušše uhca oasáš jáhkket iežaset hállat uhcit sámegiela go dál. Sámegiela 1 ja 2 informánttat čájehit dáinna ahte sámegiela subjektiiva lingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorit. Sámegiela 3 ja 4 informánttain stuorra eanetlohku ii jáhke iežaset geavahit sámegiela boahteáiggis eambo go dál. Go informánttat geat eai máhte eaige geavat sámegiela, dadjet ahte áigot geavahit sámegiela uhcit boahteáiggis go dál, de dan sáhtta dulkot negatiiva doaladupmin sámegiela hárrái. Liikka fertet atnit buorin go 29 proseantta Sámegiela 3 informánttain áigot lasihit sámegiela geavaheami boahteáiggis. Sámegiela ealáskahttima dáfus ii leat dattetge buorre go čielga eanetlohku dain geat dárbbasit ealáskahttima, ii háliit dahje ii jáhke iežaset nagadit oahppat sámegiela buorebut.

Sámegiela ceavzinnávccaide ja ealáskahttimii ii leat buorre go nuorrainformánttat leat vásihan bilkideami ja givssideami sámegiela geavaheami dihte, vaikko leat dušše golmmas 13 informánttas geat leat dakkáriid vásihan. Sii dattetge šiidet dan leat váikkuhan sin sámegiela geavaheapmái. Sii čájehit dás seamma oainnu go váhnemat geat leat vásihan bilkideami. Sii eai leat diktán dan váikkuhit sin giellageavaheapmái. Dat čájeha nana etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid ja dat lea dieđusge sámegiela seailuma dáfus buorre.

6 Váhnemat muitalit

Ruoktu ja váhnemat adnojuvvojit deháleamos giellašilljun vehádatgiela seailuheames ja ealáskahttimis. Jos vehádatgiella galgá seailut, de lea dehálaš ahte dat geavahuvvo ruovttuin ja ahte vehádatgiela hállit sirdet giela mánáidasaset. (Fishman 1991; UNESCO 2003; Hyltenstam et al. 1991; 1999; Jansson 2005.)

Mun buvttán dán kapihttalas ovdan 12 bearraša kvalitatiiva jearahallamiid dieđuid. Dás duohko gohčodan bearrašiid váhnemiid váhneninformántan ja jearahallon mánáid nuorrainformántan. Eanaš váhneninformánttat leat riegeádan 1960-logus. Dasa lassin moattis leat riegeádan ovdal 1960-logu ja moattis 1960-logu maŋŋá. Sii ledje mánát ja nuorat go paradigmamolsun dáhpáhuvai Norgga ja Suoma sámepolitihkas. Nuorrainformánttat leat fas riegeádan 1990-logus paradigmamolsuna maŋŋá. Buot bearrašat ásse ovttas dalle go nuorrainformánttat riegeádedje. Dál vihtta bearraša eai ása šat ovttas.

Mun lean jearahallan váhnema gean luhtte nuorrainformánta orru ja guktuid váhnemiid, jos nuorrainformánttas lea jeavddalaš oktavuoha guktuid váhnemiiguin. Ovcci bearrais lean jearahallan guktuid váhnemiid, golmma bearrašis nuppi váhnema. Sullii golbma njealjátoasi váhneninformánttain bargá almmolaš ja priváhta bálvalusealáhusain ja njealjátoassi vuodđoealáhusain - eanadoalus ja boazodoalus. Bearrašat ássat miehtá dutkanguovllu: gielddaid guovddážiin Deanušalddis ja Ohcejohnjálmmis ja eará čoahkkebáikkiin ja uhca gilážiin. Jearahallamat leat eallingeardejearahallamat mat leat čatnasan gielaide. (Gč. maiddái kapihttala 3.4.3.) Vuollekapihttalas 6.8 geavahan maid dieđuid viđa Sámegeiela 3 nuorrainformántta kvalitatiiva jearahallamiin, go guorahalan dáid bearrašiid vásáhusaid mánáidgárddi ja skuvlla sámegeiela oahpahusas nubbigiellan.

6.1 Váhnemiid sámegeiela máhttu

Giellamolsuna váikkuhus váhneninformánttaid mánnávuodas boahtá čielgasit ovdan go buohtastaddá váhnemiid giellamáhtu ja etnisitehta. 21 váhneninformánttas leat 16 dahje 17 sápmelačča, muhto dušše čiežas hállat sámegeiela seamma bures dahje buorebut go nuppi giela. Golbma sápmelaš váhnema hállat sámegeiela viehka bures, muhto nuppi giela buorebut go sámegeiela, ja vihtta dahje guhtta sápmelaš váhnema máhttet dušše veaháš sámegeiela dahje eai álggage. Okta guovddáš gažaldat vehádatgiela ceavzinnávccaid árvoštallamis lea, leatgo dálá mánáin váhnemat geat máhttet giela ja sáhttet sirdit giela mánáide. Danne lean kategoriseren váhneninformánttaid sin sámegeiela máhtu mielde. Das boahtá ovdan ahte maiddái eará váhnemat leat oahppan sámástit dahje goit áddejit veaháš sámegeielas.

Sámegiela 1 váhnemat

Čieža váhneninformántta geat atnet iežaset máhttit sámegiela seamma bures dahje buorebut go eará giela, gullet Sámegiela 1 -jovkui. Sii leat buohkat sápmelaččat ja bajásšaddan ruovttuin gos guktot váhnemat/fuolaheaddjit ledje sámegielat sápmelaččat ja hálle sámegiela mánáideaskkaguin. Guđas dain váhneninformánttain leat albmát ja okta lea nisssonolmmoš.

Sámegiela 2 váhnemat

Njeallje váhneninformántta geat máhttet sámástit, muhto máhttet eará giela buorebut go sámegiela, gullet Sámegiela 2 -jovkui. Dán joavkkus leat guokte albmá ja guokte nisssonolbmo. Golmmas leat sápmelaččat ja bajásšaddan dutkanguovllus. Njealját ii leat sápmelaš ja lea bajásšaddan máddin. Dán njealljásis leat golmmas hállagoahtán sámegiela nuorra ollesolmmožin. Njealját informánta lea oahppan sámegiela ruovttus sámegielat váhnemiin ja mánnán hállan sámegiela, muhto son heittii sámasteames ovdalگو álggii skuvlii. Son lea hállagoahtán sámegiela ođđasis ollesolmmožin. Guokte eará informántta dán joavkkus leat maid sápmelaččat ja guktuin lea nubbi váhnen sámegielat ja nubbi riikkagielat. Informántta guovttos gulaiga dájvja sámegiela mánnán sihke ruovttus ja lagasguovllus. Njealját informánta guhte ii leat sápmelaš, lea oahppan sámegiela dálá ruovttubirrasis.

Sámegiela 3 váhnemat

Čieža váhneninformántta gullet Sámegiela 3 -jovkui. Sii lohket iežaset máhttit veaháš sámegiela, ovdamearkka dihte áddejit sámegiela, muhto sámástit uhccán. Sis viđas leat nisssonolbmot ja guovttis albmát, ja sis viđas leat sápmelaččat. Okta ii loga iežas sápmelažžan ja okta ii vástit čielgasit gažaldahkii. Sis guđas leat bajásšaddan eará gielddain sámegiela hálddašanguovllu ja sápmelaš ruovttuguovllu olggobealde. Okta sis lea bajásšaddan dutkanguovllus. Son máhtii sámástit mánnán, muhto heittii ollásit go álggii skuvlii. Son lohká dattetge iežas áddet muhtin muddui dábálaš ságastallama sámegillii.

Sámegiela 4 váhnemat

Golbma váhneninformántta, buohkat eatnit, gullet Sámegiela 4 -jovkui. Sii eai loga iežaset máhttit sámegiela álggage. Guovttis eaba leat sápmelaččat ja leaba bajásšaddan máddin. Soai eaba leat geahččalan oahppat sámegiela. Goalmmát informánta lea sápmelaš ja bajásšaddan máddin. Son lea geahččalan oahppat sámegiela, muhto lea vuollánan.

6.2 Váhnemiid sámegiela oččodeapmi

6.2.1 Sámegiella ruovttus eatnigiellan

Čieža váhneninformántta (Áhčči A, Áhčči B, Áhčči C, Áhčči Č, Áhčči D, Eadni Đ, Áhčči G ja Áhčči H) leat oahppan sámegiela mánnávuođa ruovttus juogo váhnemiin dahje eará fuolaheaddjiin ja dát olbmot lea leamaš sin vuosttaš *lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádat*. Dát fierpmádat lea guovddáš biras gos olmmoš oččoda gielalaš máhtu ja maiddái doaladumiid giela hárrái. Dát psykologalaš fáktorat váikkuhišgohtet olbmo gielalaš láhttemiidda mat vuorolaga váikkuhišgohtet olbmo *lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádahkii*. (Landry et al. 1996: 447; gč. maiddái kapihttala 2.4.11.) Váhneninformánttat, earret Áhčči H, mitalit ahte mánnávuođa ruoktu lei sámegiela bastiuvdna, gos álo hálle sámegiela váhnemiiguin, oarbiniiguin, áhkuiguin ja ádjáiguin ja eará fulkkiiguin. Maiddái lagasguovlu lei ollásit sámegielat.

Dat (ruoktu) leamašan gal nu sámegielat biras. Eai leat muittut suomagielat fulkkiin dien agis – dušše sámegielat fulkkiin. (Áhčči B)

Seammaláhkai muittašii áhčči Č mánnávuođa ruovttu ja bajásšaddanbirrasa.

Mis lei beare sámegiella, eadni, áhčči, áhkku. Buohkat hálle sámegiela. Stoahkangiella lei sámegiella, eat mii oppa máhtán dárogiela ovdalgo skuvlii álggiimet. Veahá muhto dat ii lean vel ii mihkkege. (Áhčči Č)

Áhčči H ruoktu ii bisson sámegiela bastiuvdnan, vaikko váhnemat hálai sámegiela mánáide ruovttus. Mánát dárustišgohte gaskaneaset ja álge maid árrat vástidit dárogillii váhnemiidda. Áhčči H árvala sivvan leat dan, ahte sin ruovttuguovllus ledje ollu ovttagielat dárogiela hállit.

Det var sånn at foreldrene våre snakket samisk til oss, men vi svarte på norsk. Det var vel på grunn av at det var veldig mye norsktalende her i denne delen av Tana. (Áhčči H)

Son miediha dattetge iežas muhtimin sámástan váhnemiiddisguin. Muhto sii duhkoraddagohte dárogielat gránnjámánáiguin dalle juo go beahkigohte ja son árvala ahte sii ledje dalle juo oččodišgohtán dárogiela.

6.2.2 Sámeigiella bálddalas giellan ruovttus

Golbma váhnema (Áhčči Á, Eadni Č ja Áhčči E) leat bajásšaddan dutkanguovllus ja leat ruovttus ja lagasbirrasis oahppan sámeigiela, vaikko sámeigiella ii lean mánnán váldogiellan. Sis buohkain lea nubbi váhnen sámeigelalaš, guhte ii hállan sámeigiela sidjiide mánnán. Informánttat eai leat oččodan sámeigiela seamma vuogi mielde eaige geavahan sámeigiela seammaláhkai eallima iešguđege áigodagas. Eatni Č áhčči hálai dárogiela iežas mánáide, muhto son sámástii álo eará sámeigelat olbmuiguin, nu ahte Eadni Č gulai sámeigiela dávjá iežas mánnávuođa ruovttus. Son deattuha ahte dárogiella lea su eatnigiella, ja dat lea dat maid son gulai eanemusat bearrašis. Son oahpahalai sámeigiela skuvllas nubbigiellan. Seamma skuvllas ledje sámeigelat mánát maid, ja Eadni Č gulai daid sámasteamen gaskaneaset juohke beaivve. Son árvoštallá iežas logi- dahje oktanuppelohjakhásazžan áddegoahtán dábálaš ságastallama sámegillii. Son atná deháleamos sámeigiela oahpahussan dan njálmmálaš giela, maid son gulai iežas lagasbirrasis mánnán ja nuorran. Son lasiha dattetge, ahte lohkat ja čállit son lea dieđusge oahppan skuvllas. Easka nuorran ja nuorra ollesolmmožin son sámástišgođii ođđa olbmuiguin geassebarggus, go gárttai bargat boares olbmuid luhtte ruovttuveahkin. Son vásihii ahte lei álkit sámástit boares olbmuiguin ja mánáiguin, muhto váddásut sámástit iežas ahkásaččaiguin ja váddáseamos daiguin geaiguin son lei bajásšattadettiinis dárustan. Dat lea dálge áibbas veadjemeahttun sutnje.

Maiddá áhčči Á oahpai olu sámeigiela ruovttus, vaikko sámeigelat eadni ii sámástan sutnje. Sámeigiela son oahpai go fuolkkit ja gránnját sámástedje su gullut.

Lei dieđusge nu ahte mii gulaimet sámeigiela, eadni hálai, áhkku hálai ja earátge min ruovttuguovllus dat fitne min luhtte. Muhto ruovttugiella lei suomagiella ja dat dieđusge go maŋŋá smiehttá lei suddu. (Áhčči Á)

Dattetge hálle muhtin olbmot, earret eará su áhkku, sámeigiela sutnje, muhto son lávii vástidit suomagillii dannego ii duostan dadjat maidege sámegillii. Nuorra ollesolmmožin son fárrii eará sámeigelat báikái ja dalle sámástišgođii ođđa olbmuiguin.

Áhčči E mitalus spiehkasta nuppiid mitalusain dannego son máhtii mánnán sámástit, muhto dál ii máhte šat. Son oahpai sámeigiela go ásai etniinis áhku ja ádjá luhtte uhcamánnán. Doppe áddjá ja eará fuolkkit sámástedje sutnje. Ruoktu ii lean dalle sieiva sámeigelat báiki. Sihke eadni ja áhkku dárusteigga sutnje. Viđa-guđajakhásazžan Áhčči E fárrii etniinis eará báikái seamma gielddas. Su beaivválaš oktavuoha sámeigelain boatkanii ja son heittii hállamis sámeigiela. Dál máhtá ovttaskas sániid dadjat ja lohka vejolažžan muhto váttisin áddet dábálaš, juohkebeaivválaš ságastallama sámegillii.

Dán golmma váhneninformántta muiitalusat leat muiitalusat giellamolsuma birra, mii dáhpáhuvai golmma bearrašis dutkanguovllus, dalle go sámegiela rámmaeavttut ledje heittogat mákrodásis. Miellagiddevaš lea ahte sii leat oahppan olu sámegiela mánnávuodas, vaikko váhnemat eai sámástan sidjiide. Áhčči Á ja Eadni Č leaba maŋŋá čađahan iežaska persovnnalaš giellamolsunjorgalahttima ja dál ollesolmmožin sámásteaba. Sudno sámegiela máhttu lea Sámegiela 2 dásis. Áhči E eallinmuiitalus lea fas ovdamearka, mo geahnohis lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádat cuovkanii ja mánná vajáldahtii sámegiela. (Gč. maiddái kapihttala 6.4.)

6.2.3 Sámegiela oahppan skuvllas ja ollesolmmožin

Gávccci váhneninformántta eai oahppan sámegiela ruovttus dahje lagasbirrasis mánnán, muhto leat dattetge eará vugiiguin oahppan giela (Eadni A, Eadni Á, Eadni D, Áhčči Đ, Eadni F, Eadni G, Eadni H ja Eadni I). Earret eadni A lea dáid váhneniid sámegiela máhttu Sámegiela 3 dásis. Sii lohket iežaset áddet olu sámegiela, muhtimin visot, muhto eai máhte áktánasat hállat eaige láve geahččalit hállat. Eadni A fas hállá sámegiela njuovžilit, su máhttu lea Sámegiela 2 dásis ja son sámásta álo iežas mánáiguin.

Buot dát váhnemat earret Eadni I, leat bajásšaddan eará báikkiin Norggas ja Suomas, gos sámegielas ii leat nu nana sajádat go dutkanguovllus. Sii leat geahččalan oahppat sámegiela kurssain ja skuvlla oahpahasas. Dattetge sii muiitalit alceset leamaš uhccán ávkki dákkár formála oahpus. Okta informánta geavaha doahpaga “luondduvuogi mielde” go čilge, mo son lea oahppan dan sámegiela maid máhtta. Dát doaba gokčá maid eará informánttaid dábálemos oahppanvuogi. Sii leat guldalan go earát hállat ja veahážiid mielde oahppan ođđa sániid. Ággi mielde leat áddegoahtán sámegiela. Eandalit váhneninformánttat geain leat Sámegiela 1 ja 2 -jovkui gulli mánát, lohket iežaset oahppan sámegiela ruovttus. Eadni Á gullá sámegiela beaivválaččat ruovttus go isit hállá mánáiguin. Son ii ádde visot, muhto čilge alddis leat vuodđomáhtu ja ádde sullii vaikko ii ádde ságastallamiid bienasta bitnii.

Áhčči Đ lea geahččalan kurssas oahppat sámegiela, muhto son vuollánii johtilit. Su mielas kurssas lei eahpelunddolaš vuohki oahppat giela. Maid son máhtta, lohka iežas ruovttus, barggus ja lagasbirrasis oahppan go earát sámástit. Eandalit lea ollu oahppan mánáin ja go eamit sámásta mánáiguin. Son láve jearrat go gullá sániid maid ii ádde ja dakko bokte háhká ođđa sániid. Veaháš son lea maid hállagoahtán sámegiela nuoramus mánái.

Det har jeg plukket opp. Spesielt fra ungen. Når det har fått språket sitt, så har jeg også plukket opp. Med NN (máná namma) har jeg starta litte grann. De vanlige vendingene som foregår rundt kjøkkenbordet og med barneoppdragelsen, de får jeg godt med meg. (Áhčči Đ)

Bearaš G lea álo geavahan “ovtta olbmos okta giella” -strategiija ruovttus mánáiguin. Áhčči G sámasta mánáiguin ja eadni dárusta. Eadni G ii máhtán álggáge sámegiela go vuosttaš máná riegádii. Áiggi mielde son oahpai sámegiela earáid guldalemiin, ja dál ádde visot maid isit ja mánát hállat. Li leat dušše sámegiela geavaheapmi ruovttus, mii lea váikkuhan Eatni G sámegiela oččodeapmái. Son lea eanaš áigge okto fuolahan bearraša olggobeale doaimmaid mánáid várás dego oassálastán váhnenčoahkkimiidda ja asttuáigge doaimmaide ja veahkehan skuvlabargguiguin. Eanaš dákkár doaimmat leat leamaš sámegillii, dannego mánát leat leamaš sámegielat mánáidgárddis ja skuvllas, ja sii leat viššalit oassálastán sámegielat asttuáigge doaimmaide. Eadni G lea kritihkalaš dasa mo sámegielat mánáidgárdi ja skuvla lea láhčán dili dárogielat váhneimiidda, muhto dovddasta ahte su passiiva sámegiella lea dáid doaimmaid dihte ovdánan.

Eadni D lea moanaid sámegiela kurssaid vázzán, muhto lea oahppan uhccán. Sámegielat isit ii hála sámegiela mánáid ruovttus ja máná gullá Sámegiela 3 -jovkui. Eadni D lohka iežas veaháš beahttašuvvan alces ja dovdá iežas čuorbin, dannego ii leat nagodan oahppat sámegiela buorebut. Álgoahpus manai bures, muhto de go galggai sojahišgoahtit ja vanahišgoahtit sániid, de šattai menddo váttisin.

Jeg forstår en del, og har gått på flere kurs. Men jeg er litt skuffet over meg selv fordi jeg har vært så tunglært og lært så lite samisk. Det er liksom den der nybegynnerfasen. Den går greit. Men så når man må begynne å tøy og bøye de ordene så blir det altfor vanskelig. (Eadni D)

Eadni A fas lea oahppan sámegiela bures. Jearahallan suinna sámegillii lihkostuvai almmá váttisvuodaid haga. Son álggii sámegiela kursii go fárrii davás dálá ássanbáikái, muhto gávnnaš ahte kurssas ovdánii menddo njozet. Danne álggii baicce ieš lohkat ja oahpai eanemusat ovttá sámegielat ustibis. Go vuosttaš okta olmmoš lei sámástišgoahtán sutnje, de gránnját ja eará báikegotteolbmot čuovvuledje.

Mun ledjen sus veahkkinn murremin ja nu ain. Ja son álggii munnje dan sámegiela hállat ja oahpahit munnje. Mun osten daid girjiid ja vuosttaš jagi mun ohppen dan giela. Das gal ferten

NN:a giitit go gillii mu veahkehit ja rávvet. Mun juohke beavve duhát sáni jerren, mo dan galgá dadjat, ja son álo gillii gierdavaččat mu rávvet. (Eadni A)

Lea miellagiddevaš gávnus ahte váhnemat geat eai ane sámegiela kurssaid ja skuvlla oahpahusa ávkin, liikká ohppet sámegiela. Vaikko muhtimat lohket ahte sii leat sámegiela vuodu ožžon kurssain ja skuvllas, de leat eanemusat oahppan luondduvuogi mielde, namalassii go leat gullan eará olbmuid sámasteamen ruovttus ja bargobáikkiin. Earenoamáš miellagiddevaš lea ahte ollesolbmuid sámegiela očcodeapmi dáhpáhuvvá ruovttuin gos nubbi váhnen sámasta mánáiguin. Dat ii leat giellašillju mii fágagirjjálašvuodas dávjá namuhuvvo ollesolbmuid vehádatgiela oahpahallanbáikin.

Buot váhneninformánttat geat leat oahppan juoba veaháš sámegiela, earret Eadni I, leat fárren dutkanguvlui eará báikkiin seamma riikkas. Danne heive geavahit Landweer teorijja vehádatgielat guvlui sisafárrejeaddji birra sin guovdu (2008; gč. maddái kapihttala 2.4.10). Eadni A deavdá vuosttaš kriterá Landweer teorijjas: “Sisafárrejeaddjit leat aktiiva guovttegielat. Sii hállet iežaset ođđa ruovttuguovllu árbegiela”. Muhtin eará váhneninformánttat devdet fas nuppi kriterá: “Sisafárrejeaddjit leat passiiva guovttegielat. Sii áddejit iežaset ođđa ruovttuguovllu árbegiela, muhto geavahit muhtin *lingua franca* dahje iežaset eatnigiela”. Landweer mielas lea dákkár dilli dehálaš vehádatgiela nana hálddašeaddjjoavkku doalaheames ja vehádatgiela seailuheames. Sámegiela ceavzinnávccaid dáfus dutkanguovllus ferte atnit buorrin, ahte riikkagielat váhneninformánttat áddegohtet sámegiela, ja ahte soamis lea oahppan sámástit.

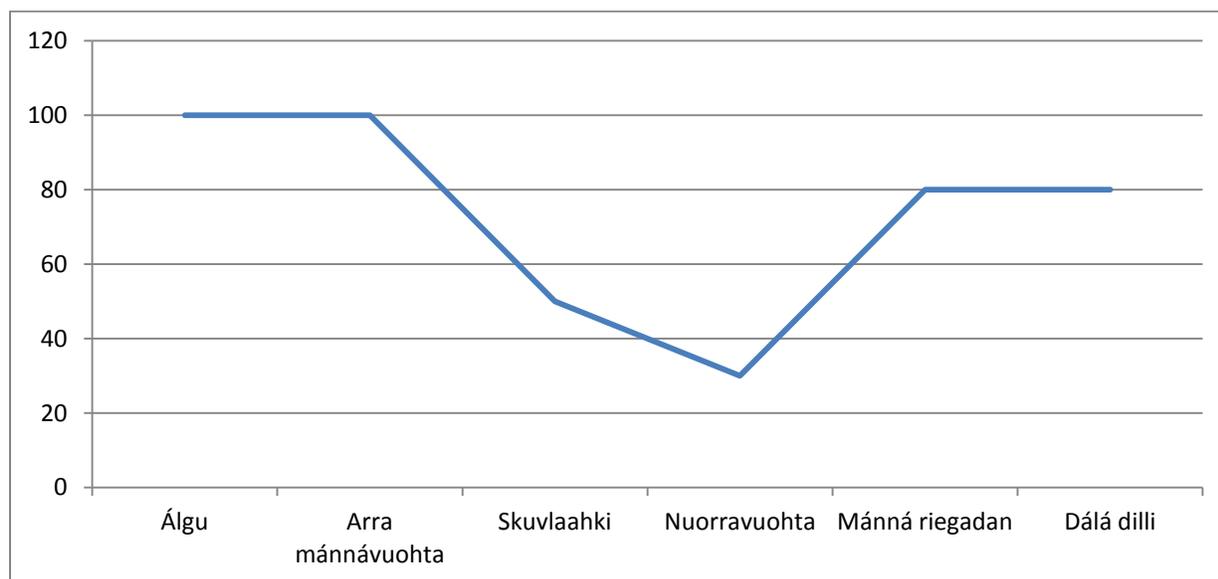
6.2.4 Váhnemat geat eai máhte sámegiela

Golbma váhnema eai loga iežaset máhttit veahášge sámegiela (Eadni B, Eadni E ja Eadni H). Eadni H lea geahččalan oahppat sámegiela kurssas, muhto vuollánii. Dálá ruovttus son gullá hárvve sámegiela go sámegielat isit ii sámás mánáide ja uhccán earáiguinge su gullut. Eadni E ii leat geahččalan oahppat sámegiela go ii leat atnán dan dehálažžan. Su mielas sámegiella lea jávkamin sin ruovttubáikkis ja dat vejolaččat lea váikkuhan su oahpahallanmoktii. Bearraša B váhnemat leaba earránan ja Eadni B gulai sámegiela ruovttus ovdal earráneami, muhto ii loga iežas oahppan dalle maidege. Dát golbma eatni leat buohkat fárren dutkanguvlui seamma riikka eará guovlluin. Landweer (2008) oainnu mielde dát informánttat devdet njealját kriterá “Sisafárrejeaddjit doalahit iežaset eatnigiela ja gáibidit ahte nuppit olbmot dán ođđa ruovttuguovllus galget hállat dan singuin.” Guovtti informántta guovdu ii leat vuogas

geavahit Landweer teoriija. Soai ássaba báikkiin gos giellamolsun lea joavdan guhkás ja eanaš sápmelaččatge dain báikkiin eai hála sámegiela. Informánttat eai loga alddiset leat mangelágan vuostehágu sámegillii. Guovttis livččiiga áinnas háliidan oahppat sámegiela, muhto dat ii leat leamaš vejolaš. Eai leat leamaš vuogas kurssat, eabage leat astan barggu ja bearašdili dihte. Buot golmmas čilgejit maid, ahte sii leat bargan buot maid muđui sáhtášedje vai mánát ohppet sámegiela.

6.3 Sámeielat váhnemiid sámegiela fierpmádagas

Guhtta váhneninformántta leat oahppan sámegiela eatnigiellan ja geavahan giela sullii seamma ministara mielde oppa eallima (Áhčči A, Áhčči B, Áhčči C, Áhčči Č, Eadni Đ, Áhčči G). Dát informánttat hállet buohkat sámegiela iežaset mánáiguin ja sii leat dahkan dan máná riegádeami rájes. Mun välljen čilget sin gielalaš historjjá dárkilit, dannego sii eai leat soaittáhagas välljen sirdit sámegiela mánáide, muhto dat orru leamen boađus das mii sin eallimis lea dáhpáhuvvan lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagas. Sii leat dán fierpmádagas oččodan nana giellamáhtu nu ahte bures máhttet sirdit sámegiela mánáide, ja seammás sii leat dán fierpmádagas háhkan posiitiiva doaladumiid sámegiela hárrái nu ahte háliidit sirdit sámegiela čuovvovaš sohkašvii.

Govus 6.1 Váhnemiid sámegiela geavaheapmi eallimis. Govus lea stiliserejuvnon ja čájeha man ollu muhtin váhneamat leat geavahan sámegiela iežaset eallinagisteaset.

Govus 6.1 čájeha mo sápmelaš eatnigielat váhnemat geat hállat sámegiela iežaset mánáiguin, leat árramánnavuođa ruovttubirrasis hállan dušše sámegiela. Skuvlaagis sii geavahedje sámegiela skuvlla olggobealde, muhto oahpahus ja skuvlabiras lei suomagielat Ohcejogas ja dárogielat Deanu gielddas. Nuorravuodas sámegiela geavaheapmi geahppánii, go válde lasi oahpu ja álge bargui, vaikko dan agis leat maid stuorra individuála erohusat. Muhtimat geavahedje sámegiela hui uhccán. Muhtimat ovtastalle ollu skihpáriiguin geaiguin álo sámástedje. Go mánát riegádedje ja sii sámástišgohte iežaset mánáide, de sámegiela geavaheapmi lassánii sakka. Dálá dilis ollesolmmožin sii leat muhtin muddui máhccan árramánnavuođa dillái. Sii sámástit ruovttus ja buohkaiguin geat máhttet sámegiela. Buohkat geavahit maiddá sámegiela barggus juogo váldogiellan dahje bálddalasgiellan riikkagiela(id) lassin. Govus 6.1. ii galgga dattetge áddejuvvot matematihkalaš duohtavuohtan. Informánttaid gaskkas leat stuorra individuála erohusat, ja govus addá proseanttaid mielde gova informánttaid gaskamearálaš sámegiela njálmmálaš geavaheames sin eallima áigge.

6.3.1 Giellageavaheapmi skuvllaáigge

Dát guhtta váhneninformántta leat ožžon vuodđo- ja joatkkaskuvlla oahpahusa dušše riikkagillii: Suomagillii Suoma bealde ja dárogillii Norgga bealde. Baker (2001: 194; gč. maiddá kapihttala 2.4.6) oainnu mielde lea skuvla čuvvon sámegielat mánáid ektui láivves oahpahusmálla, maid son gohčoda giellahávkadahttimin. Servodatlaš ulbmil lea vehádatgielat mánáid assimileren ja gielalaš ulbmil lea majoritehtagiela ovttagielatvuohta. Váhneninformánttat eai leat dattetge manahan sámegiela ja čilgehussan dasa sáhtta leat, ahte sii ledje nana sámegiela hállit juo ovdalge álge skuvlii. Dasa lassin sin sámegielat lingvisttalaš oktavuodáid individuála fierpmádat seaillui. Eatnašat dáin váhneninformánttain máhtte uhccán riikkagiela go álge skuvlii. Muhtin ii lohkan iežas máhtán riikkagiela álggage. Muhtin eará informánttain lei dušše passiiva máhttu, ja muhtimat ledje álgán hállat veaháš. Ii oktage máhtán riikkagiela seamma bures go sámegiela. Sihke Sámis ja eará álgoálbmotguovlluin lea skuvla ja internáhtas orrun leamaš dehálaš čilgehus giellamolsumii (Tjelle 2000; Rasmus 2008). Dutkanguovllus ledje dattetge internáhtat loahpahuovvon go eanaš váhnemat vázze vuodđoskuvlla. Dušše okta váhnen lea orron olles vuodđoskuvlaáigodaga ja okta váhneninformánta orui vuosttaš skuvlajagi internáhtas. Muđui informánttat leat orron ruovttus. Danne in deattut internáhta rolla dutkanguovllu giellamolsumis. Buohkat muitalit dattetge ahte sámegiela geavaheapmi geahppánii skuvllaáigge, muhto dat ii nohkan. Sii sámástedje ain daiguin geaiguin ledje hárjánan sámástit skuvlla olggobealde ja muhtimat sámástedje álo skuvllas go lei vejolaš. Áhčči Č muitala iežas álo sámástan skihpáriiddisguin maiddá skuvllas.

Miihan leimmet skihpárat geaid dovddaimet. Miihan dušše doalaheimmet ovtta gitta ovccát luohkkái. Miihan beare sámasteimmet. (Áhčči Č)

Áhčči G muitá bures ahte oahpaheaddjit lávejedje gielidit sin sámasteames diimmuid áigge, muhto dikte mánáid sámástit diimmuid gaskkas.

Dat gal lávejedje. Earenoamáš lærerat. Eai nu dávjá, muhto muhtimin. Mun in dieđe, várra dolke jos mii diimmuin sámasteimmet. Muhto dábálaččat dat eai beroštan jos mii diimmuid olggobealde. (Áhčči G)

Maiddáí eará albmát mitalit iežaset sámástan skuvllas ja ruovttus seammaláhkai go Áhčči Č ja Áhčči G. Eadni Đ mitala ahte nuoraidskuvlla áigge nieiddat heite sámasteames go skuvlabusse joavddai skuvlii ja sámegiela geavaheapmi geahppánii ruovttus oarbiniiguin maid. Easka ollesolmmožin sii leat máhccan ollásit árramánánuođa dillái ja sámástit álo guhtet guimmiideasetguin. Dáin váhnemiin okta lea nissonolmmoš ja viđas albmát. Danne ii sáhte dadjat sin jearahallamiid vuodul, ahte gánddat doalahedje sámegiela buorebut mánnán ja nuorran. Eadni Đ almmatge oaivvilda ahte nieiddat molso giela johtilabbot go gánddat.

Gánddat ledje ollu čeahpibut sámegiela geavaheames go mii leimmet. Muhto mas dat boahtá? Mun in dieđe. (Eadni Đ)

Váhnem C guhte orui olles vuodđoskuvlla áigge internáhtas, ii loga sámegiela hállama lean gildojuvvon doppe. Dattetge sámegielat mánát eai sámástan álgojagiid gaskaneaset. Goalmmát dahje njealját luohkás bohte eará guovllu mánát seamma internáhtii. Dat mánát sámástedje gaskaneaset, ja áhčči C maid sámástii álo daiguin. Son vásihii ahte ii oktage viggan goassege gielidit sin sámasteames.

Vaikko vuodđoskuvlla oahpahuš lei riikkagillii, de buot váhnemat earret áhčči C leat ožžon oahpahuš sámegielas vuodđoskuvllas. Oahpahuš lei 1–3 diimmu vahkus. Baker (2001: 194; gč. maiddáí kapihttala 2.4.6) mielas dát oahpahušmálla lea maid giellahávkadanmálla. Go váhnemat liikká eai heaitán sámasteames iežaset lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádaga olbmuiguin, de sáhtá oktan sivvan dasa leat ahte skuvlla olggobealde besse eanaš áiggi leat sámegielat birraš.

6.3.2 Giellageavaheapmi nuorra ollesolmmožin

Dát guhtta váhneninformántta leat ássan ja váldán joatkkaoahpu, alitoahpu ja/dahje bargan dutkanguovllu ja sámegiela hálddašanguovllu olggobealde muhtin áigge. Eanaš ođđa oahpesolbmot eai lean sámegiela hállit, vaikko buohkat namuhit iežaset oahpásmuvvan eará guovllu sámegiela hálliide. Eanaš informánttat leatge sámástišgohtán ođđa sámegielat olbmuiguin. Dattetge leat eanaš oktavuodát leamaš riikkagillii ja ássan ruovttuguovllu olggobealde mearkkašii, ahte sámegiela geavaheapmi geahppánii vuodđoskuvlla áigodaga ektui. Muhto seammás buohkat dolle gitta giellavieruin, maid leat mánnán oahppan ja sámástedje sámegiela fierpmádagas.

..munne šaddá hui váttis dárustit geainna lean agibeavve sámástan jos mahkáš deaivvadat.

Mun in bargga dan. Jos mun dieđán ahte dat hállá sámegiela, mun hálán sámegiela. (Áhčči Č)

Maiddá áhčči C muitala iežas hállan muhtin áigge eallimis uhccán sámegiela, dannego ii deaiván eará sámegielagiid beaivválaččat. Muhto dat ii váikkuhan giellageavaheapmái su sámegielat fierpmádagas. Go deaivvai sámegielat oahppásiid, de sámástii álo daiguin dego son lei ovdalge dahkan.

Mun jotken (sámásteames) ja álo go bohten deikke ruovttuguvlui hállen buohkaiguin sámegiela.

(Áhčči C)

Informánttat sihke doalahedje ovddeš sámegiela fierpmádaga ja viiddidedje fierpmádaga veaháš nuorravuodá áiggis. Ii oktage loga iežaset heaitán sámásteames váhnemiiguin, oarbiniiguin, fulkkiiguin ja ovddeš skihpáriiguin.

6.3.3 Giellageavaheapmi váhnemin

Váhneninformánttaid sámegiela geavaheapmi lea lassánan go jovde ollesolbmo ahká. Lassáneapmi dáhpáhuvá guovtti vuorus: Go fárrejit ruovttoluotta dutkanguvlui ja go ožžot mánáid. Muhtimat leat ožžon mánáid ovdalge fárrejedje ruovttoluotta. Muhtimat leat vuos fárren ruoktut ja dan maŋná ásahan bearraša. Golbma eará informántta geavahit sámegiela ollesolmmožin sullii seamma minstara mielde go namahuvvon eatnigiela hállit, vaikko eai leat mánnán sámástan. Eadni A, Áhčči Á ja Eadni Č leat ollesolmmožin sámástišgohtán ja eanaš áššiid oktavuodas sii geavahit sámegiela seammaláhkai go bajábealde namahuvvon eatnigiela hállit, vaikko sin giellamáhttu ii leat seamma buorre. Okta erohus lea dattetge dán guovtti informántajoavkku gaskkas. Dat golmmas, geat ollesolmmožin sámástišgohte, eai

álgán dalán sámástit mánáideasetguin. Eadni A molssui giela go mánná lei čiežajahkásaš. Dan rájes lea beare sámástan suinna. Mánná lei juo dalle guovttegielat, dannego Áhčči A sámástii suinna. Áhčči Á sámástišgođii mánáin, dalle go mánná lei viđajahkásaš ja lei giellalávgumis oahppan sámegiela. Eadni Č:as leat guovttegielat mánát, muhto son ii sámás daiguin ieš. Son lohká iežas guođđán máná sámegiela oahppama áhččái guhte hállá sámegiela eatnigiellan. Eadni Č sámásta dattetge eará olbmuid mánáiguin ja ollesolbmuiquin.

Dát ovcci váhneninformántta hállet sámegiela buohkaiguin geaiguin sii leat ovdalge sámástan. Sin lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádat lea maid viidon go dasa leat boah tán ođđa olbmot. Sii leat oahpásmuvvan ođđa olbmuide geaiguin sii sámástit ja sii leat sámástišgoah tán maid oahppásiiguin geat ovdal eai sámástan. Áhčči B guhte ieš hállá sámegiela eatnigiellan, dovdá mán ga olbmo geat leat oahppan sámegiela nuorran dahje ollesolmmožin ja dábálaččat son sámásta daiguin. Áhčči Č maid muitala iežas hállagoah tán sámegiela gránnjáiguin, geat ovdal eai leat máhttán sámegiela. Muhtin váhneninformánttat eai leat sámástan dihto olbmuiquin ovdal, dannego dát oahpesolbmot eai leat háliidan sámástit. Muhtumin eai leat oppa diehtá nge, ahte máhttet sámegiela. Áhčči G muitala iežas sámástišgoah tán ovddeš oahpaheaddjiiguin, geat skuvllas álo dárustedje sutnje.

Mun dieđán dál ahte muhtin oahpaheaddjit ledje sámegiel hállit, muhto dat eai čájehan iežaset. Dat lei diet áigi ahte eai buohkat muitalan, ahte sii máhtte sámegiela. Logi jagi maŋŋá de fas deiven daid oahpaheaddjiid ja mun in ádden manne dat sámegiela hálle. (Áhčči G)

Eadni A guhte lea ollesolmmožin fárren dutkanguvlui ja oahppan sámegiela, lohká maid iežas sámástit buohkaiguin geat máhttet sámegiela.

Jos mun dieđán ahte olmmoš lea sámegielat, de geavahan dan giela. (Eadni A)

Áhčči Á guhte mánnán ii sámástan, ii loga iežas goassege heaitán sámasteames geainnage go vuos lea há rjánan sámástit. Son geahččala sámástit álo go lea vejolaš ja lea maid sámástišgoah tán iežas sámegielat váhnemiin. Su skihpáratge leat dán áigge eanaš sámegielagat.

Juo, eanaš geainna mun lean skihpárat mii geavahat sámegiela. Eai leat nu mán ga geainna in hála sámegiela. Go lean sin luhtte, de hálán sámegiela. (Áhčči Á)

Informánttaid dieđut čájehit ahte ollesolbmot ohppet sámástit dutkanguovllus. Sin dieđuid mielde muhtin sámegiela sámmat eanet dál go váhneninformánttaid mánnávuodas. Dan sáhtta dulkot nu ahte dutkanguovllu olbmuid doaladumit sámegiela hárrái leat nuppástuvvan. Miellagiddevažžan anán maid ahte buot sámegiela informánttat leat viiddidan iežaset sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádaga dainna lágiin, ahte leat váldán fárrui olbmuid geat leat nuorran ja ollesolmmožin sámmatšgohtán. Váhneninformánttat geat eai leat mánnán sámmatan, leat maid vásihan stuorra gierdavašvuoda eanaš eatnigiela hálliin go leat sámmatšgohtán. Dušše Eadni A máhtta muitalit ovttaskas dáhpáhusa go soames olmmoš sivahalai su čevllohallat sámegiela ja dajai, ahte rivguiguin galgá suomastit. Todal (2002: 134–137) čájeha eará sámeguovlluin ahte sámegiela servodat ii váldde álkit vuostá ođđa lahtuid. Dát bohtosat čujuhit nuppi guvui, ja dat iđa lea buorre sámegiela ealáskahttima dáfus ja nanne sámegiela ceavzinnávccaid.

Ehala (2009: 127–128; gč. maiddái kapihttala 2.4.13) teoriija mielde váhneiid giellageavahanvierut sáhttet čájehit, ahte sii atnet sámie kultuvrralaš mássa stuorisin. Sii máhttet hállat riikkagiela, muhto válljejit álo sámmat go lea vejolaš. Dat fas čujuha dasa ahte sámegiela subjektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorit. Hyltenstam et al. (1999; gč. maiddái kapihttala 2.3.2) oainnu mielde dakkár giellageavaheapmi nanne sámegiela ceavzinnávccaid.

6.3.4 Giellaválljen mánáide

Fágagirjjálašvuodas lea ovttaoavilvuohka das ahte kritihkalaš áigodat vehádatgiela buolvaidgaskasaš sirdáseames lea juste dalle go mánná riegáda (Hyltenstam et al. 1999; Krauss 1992; 1997; Fishman 1991). Dalle váhneamat válljejit giela ja dat válljen bistá dábaččat váhneamat eallinagi: Hállágo vehádatgiela hálli vehádatgiela mánái vai ii? Eanaš bearrašiin main váhnen hállá/váhneamat hállat sámegiela mánáiguin, ii leat sámegiela sirdáseapmi mánáide leamaš mihkkege stuorra sággastallanfáttáid. lige dain bearrašiin main nubbi váhnen ii máhttan álggáge sámegiela go mánná riegádii, leat sámegiela váhneamat vihkkehallan, hállagohtetgo sámegiela mánáide vai eai. Sihke sámegiela váhneamat ja sámegiela váhneiid guoimmit lohket dávjá sámegiela sirdáseami ruovttus áibbas lunddolažžan. Sámegiela eatnigiellan hálli váhneamat ledje juo hárránnan sámmat buohkaiguin geat máhtte giela ja viiddidedje iežaset sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádaga nu ahte váldde iežaset mánáid fárrui dasa.

G bearraša váhnemat mas eamit ii máhtttán sámegiela álggage, eaba hállan goassege giellaválljema birra. Eadni G čilge sivvan dasa iežas vásáhusaid “gielaheapmin” dutkanguovllus. Son lei mángii vásihan ahte sámegielat olbmot eai váldán vuhtii su váilevaš sámegiela máhtu, muhto sámástedje su birra vaikko olles beaivvi. Go šattai máná vuostá, de mearridii ahte su mánát eai galgan vásihit dan seammá. Danne ii loga sudno ságastallan giellaválljema birra.

Men så når jeg ble gravid tenkte jeg helt motsatt. At mine barn skal slippe å sitte slik. Så vi har ikke hatt noen språkdiskusjon om hvilket språk vi skal bruke. Det kom helt naturlig. Det er litt rart. (Eadni G)

Áhčči G sámásta álo mánáiguin gos ja goas beare. Son láhttesta eamida čilgehusa maŋŋá giellaválljema birra: *Dat manai dan luonddu geainnu.* C bearrašis leaba guktot váhnemat sámegiela gat ja soai leaba goappašagat sámástan mánáin. Áhčči C ribaha čaibmat go gullá gažaldaga: “Leigo dudnos goassege sáhka giellaválljemis mánáin?”

li. Munnos gal ii lean sáhka. Dat gal lei áibbas čielggas álggu rájes (...) ii das bohtán goassege mihkkege gažaldagaid. (Áhčči C)

A bearraša váhnen guovttos hálaiga giellaválljema birra. Soai leigga áibbas ovttaoaivilis das, ahte sámegielat áhčči galggai sámástit mánáin. Muhto sudnos lei baicce veaháš ságastallan das, maid gielaidd váhnemat galggaiga hállat gaskaneaskka ja guđemuš giela Eadni A galggai hállat mánáin. Eadni A lei juo oahppan sámegiela dalle go máná riegádii, ja váhnen guovttos leigga soahpan diđolaččat hállagoahtit sámegiela gaskaneaskka.

Juo. Leimme dien ná soahpan ahte son hálai sámegiela dieđusge. Dadjen dasa ahte jos livččet oppa viggange suomagiela, de livččen mun gáibidan dan ahte don galggat sámegiela hállat. (Eadni A)

Eadni A máhtta maid eará giela bures, ja lei jurddašan hállagoahtit dan giela mánáin vai máná šattašii golmmagiela. Loahpaloahpas mearridii dattetge hállagoahtit iežas eatnigiela mánáin. Áhčči A logašii iežas dohkkehan man beare giela máná ja eatni gaskkas, muhto son ii livčče goassege ieš hállan eará go sámegiela mánáin. Č bearraša váhnemat hálaiga maid giellaválljema birra, ja välljiiga áibbas ráfálaččat “ovtta olbmot okta giella” -strategiija. Áhčči Č čilge välljema oanehaččat ná:

Dat lei nu ahte mun galgen sámegiela, ja son dárogiela, amma nu, áibbas álggus.

Eadni Č lasiha ahte ášši lei viehka čielggas ahte nu galggai leat, vai mánát ohppet guktuid gielaide albmaláhkai. Eadni Č máhtta sámástit, muhto lea dihtomielalaččat guođđán máná sámegiela oččodeami isidii. Son čilge jearahallamis isida buori sámegiela máhtu alces čielga ovdamunnin. Son ii dieđe maid son livččii dahkan, jos máná sámegiela oččodeapmi livččii lean su ovddasvástádus. Dakkár dilli livččii lean sutnje hirbmat váttis. Son livččii bargan vaikko maid, vai máná oahpašii sámegiela, dannego son lea ieš vásihan eallima almmá sámegiela máhtu haga. Muhto livččiigo son ieš hállan sámegiela máná, dan son ii dieđe.

Det hadde vært skikkelig vanskelig. Men jeg tror nok jeg ville gjort alt som stod i min makt for at de skulle lære samisk, men om jeg selv hadde snakket samisk til dem. Det vet jeg ikke, men sånn sett er jeg jo i en heldig situasjon siden han kan samisk og jeg har kunnet stole på at de lærer samisk av ham, og så lærer de norsk av meg. (Eadni Č)

Bearrašis Đ váhnen guovttos eaba lean hállan giellaválljema birra ovdalgo máná riegádii. Eadni Đ čilge iežas oarbina lean ožžon máná moadde jagi árabut. Dat sámástii mánáin, ja dalle Eadni Đ maid lei mearridan hállat sámegiela iežas mánáiguin. Liikká son ii sámástišgoahtán máná buohcceviesus riegádeami maŋŋá. Su mielas lei váttis sámástit dasa, dannego buohkat su birra hálle beare dárogiela. Áhčči Đ guhte ii máhtán sámegiela álggage dalle, fuobmái ahte eamit hálai dárogiela máná moadde beavve riegádeami maŋŋá. Son de jearai: *Itgo don áiggo sámástit máná?* Eadni Đ lea dan rájes sámástan máná. Áhčči Đ ii loga iežas šat muitit dán dáhpáhusa, muhto jáhkká ahte lea duohta. Son lea goit álo atnán maŋga giela riggodahkan ja háliida áinnas mánggagielat mánáid.

Bearaš Á lea erenoamáš dan dáfus ahte ii goabbáge váhnen leat hállan sámegiela máná árramánávuođas. Liikká máná gullá Sámegiela 2 -jovkui. Son oahpai sámegiela viđajahkásažžan giellalávvgumis mánáidgárddis ja lea vázzán sámegielat skuvlla. Bearaš lea čielga ovdamearka sámegiela giellamolsuma jorgalahttimis, dannego guktuid váhnemiin lea sámegielat váhnen, guhte ii leat sámástan iežas mánáin. Áhčči Á lei juo oahppan sámástit dalle go máná riegádii, muhto son ii sámástišgoahtán sutnje. Eadni Á ii loga alddiska lean dihtomielalaš oainnu giellaáššis dalle go máná riegádii. Soai leigga jurddašan ahte máná oahpašii sámegiela áiggi mielde, muhto dan son ii dattetge dahkan lagasbirrasis ja mánáidgárddis. Áhčči Á čilge ahte su dihtomielalašvuohta sámegiela hárrái lassánii áiggi mielde, ja son

ballagođii ahte mánná ii šatta oahppat giela. Vejolašvuohta oahppat sámegiela bođii báifáhka go mánná lei viđajahkásaš. Gielda fála giellalávguma sámegiela mánáidgárddis, ja váhnen guovttos gávnaheigga ahte dan galggašii geahččalit. Giellalávgumis mánná oahpai jahkebeales sámegiela nu bures, ahte beasai álgit sámegiela skuvlii. Eadni kommentere dan dáinna lágiin: *Mii bođiimet rivttes gildii, rivttes áigái.*

Eahpečielga välljen

Bearrašis B váhnen guovttos eaba leat ovttaoavilis, mo giellaválljen mánnái dáhpáhuvai. Váhnemat leaba earránan ja jearahallamat leat dahkkon sierralaga etniin ja áhčiin. Eadni B ii loga iežaska goassege hállan giellaválljema birra. Easka dalle go mánná álggii skuvlii, leigga várra ovttas mearridan ahte mánná galggai álgit sámegiela luohkkái. Eatni dieđu mielde soai leigga välljen sámegiela luohká dannego mii beare gielladáidduid lea buorre. Áhčči B fas čilge ahte son lei hállan sámegiela rašes dili birra ovddeš eamidii juo ovdalgo mánná riegiid ja čilgen, ahte dat dárbbasa máná giellaoahppamii olu veahki. Son lohka iežas fállan veahki vai su ovddeš guoibmi oahpašii sámegiela, muhto dan son ii lean háliidan.

Váhnemat eaba leat ovttaoavilis dasge, man viššalit áhčči lea sámástan mánnái. Eadni B mielas áhčči lea oahpahan mánnái dušše ovttaskas sámegiela sániid ja luovos cealkagiid. Áhčči B mielas lea juohke áidna sátni maid son lea dadjan mánnái, leamaš sámegillii riegiideami rájes. Goappašagat leaba ovttaoavilis, ahte áhčči sámásta álo mánáin dál, ja dan mánnáge dadjá.

Dákkár ruossalas muitalusaid sáhtta dulkot ákkastallan ja iežasgádjaleapmi doahpágiiguin (Järvinen 2003: 4; 2001: 268). Dákkár analiissa vuolggasadji sáhtta leat áššis, mas váhnen guovttos leaba ovttaoavilis. Mánná gullá Sámegiela 2 -jovkui ja su sámegiella ii leat nu buorre go sáhtášii leat. Guktot buktiba ákkaid mat čilgejit dili ja guktot geahččaleaba gádjalit iežaska: Dát ii leat mu sivva, muhto su. Áhčči B oavivilda ahte Eadni B ii leat háliidan oahpahit sámegiela, ja danne son gárttai hállat suomagiela ruovttus. Son hálai dattetge nu ollu sámegiela go vejolaš mánnái. Dat lea su *ákkastallan* ja vuohki gádjalit iežas. Máná eadni fas čilge ahte ovddeš isit guhte lea bearraša sámegiela hálli, ii váldán ovddasvástádusa. Son lei uhccán ruovttus ja guđii su okto mánáin sihke náittosdilis ja earráneami maŋŋá. Soai čájeheaba guktot iežaska duohtavuodagova, ja lea vejolaš áddet goappašagaid. Dattetge veadjá leat nu ahte váhnemiid guovttemielatvuohta sámegiela hárrái lea váikkuhan mánnái ja su sámegiela oččodeapmái dalle go váhnemat oruiga ovttas ja maiddái maŋŋá. Earráneami maŋŋá lea

mánná massán beaivválaš oktavuoda sámegillii go ii ása šat ovttas sámegielat áhčiinis, ja dat diedusge váikkuha máná sámegiela geavaheapmái ja ovdáneapmái. Seammás mánná lea ožžon ođđa sámegielat giellašilju áhči ođđa ruovttus gos buohkat sámástit, maiddá mánná go fitná doppe.

Bearašgiella

Bearrašiin leat iešguđetlágan gielalaš strategiiat ruovttus. Sáhtta oktageardánit dadjat nu, ahte maid váhnemat hállet goabbat guimmiineaskka ja mánáideaskkaguin borranbeavddi guoras, ii leat soaittáhagas, muhto oassi sin gielalaš strategiias. Okta dain strategiiain maid váhnemat dávjá geavahit lea: “ovtta olbmos okta giella”. Muhto dákkár guovttegielat bearrašat hállet maid ovttas olles joavkun ja váhnenjearahallamiin idista golbmii sátni “bearašgiella” doaban, mii čilge maid gielaid sii hállet ovttas. Vaikko dušše golbma informántta geavahit sáni jearahallamiin, de dat lea dehálaš konseapta mánáid sámegiela očcodeames. Áhčči A lea álo hállan sámegiela mánáinis, muhto Eadni A hálai álggus riikkagiela mánáin. Gaskaneaskka soai hálaiiga dattetge sámegiela. Go mánná lei čiežajahkásaš molssui eadni giela ja sámástišgođii mánáin. Son čilge ahte: ...*de sámegiella šattai ollásit bearašgiellan* (Eadni A).

Eadni B fas čilge ahte riikkagiella lei ollásit bearašgiellan go bearraš orui ovttas, vaikko máná áhčči hálai veaháš sámegiela mánáin. Áhčči B lohka ahte bearrašgiella lea hehtten máná sámegiela ovdáneami. Áhčči Á ii geavat sáni *bearašgiella*, muhto čilge bearraša giellageavaheami ná: *Mii hállat eanemusat dárogiela ruovttus, go mu eamit ii máhte sámegiela*. Áhčči Á hállá sámegiela mánáin go lea guovttá suinna, go veahkeha skuvlabargguiguin ja go leat ovttas eará sámegielat olbmuiguin ovdamearkka dihte sámegielat asttuáigge doaimmain. Muhto go bearraš borada ovttas, geahččá TV ja muđuige lea ovttas, de son hállá riikkagiela buohkaide, ja mánná maid hállá riikkagiela sutnje.

Informántabearrašiin orru guoimmi sámegiela máhttu mearrideamen bearrašgiela. Go sámegielat olbmo guoibmi oahppá sámegiela, de sáhtta sámegiella šaddat bearrašgiellan. Jos guoibmi ii máhte, de šaddá riikkagiela bearrašgiellan. Leat dattetge bearrašat mat rihkkot dán minstara. Bearrašis G hállá isit álo sámegiela mánáide, maiddá borranbeavddi guoras, vaikko eamit álggus ii ádden sánige sámegiela. Maiddá Č bearraš áhčči hállá álo sámegiela mánáiguin ja dávjá iežas eamidii. Dan son sáhtta dahkat go eamit lea álo ádden sámegiela.

Bearrašgiela váikkuhus mánáid sámegiela dássái lea viehka čielggas, muhto ii áibbas. Golbma sámegiela 1 nuorrainformántta bohtet ruovttuin main sámegiella lea áidna bearrašgiella dahje sámegielat váhnen álo

hállá sámegiela mánnái. Sámegiela 2 nuorrainformánttain guovttis bohtiba ruovttuin main riikkagiella lea bearašgiellan ja guovttis guovttegielat ruovttuin main sámegielat váhnen álo sámásta mánáiguin.

6.4 Cuovkanan giellafierpmádagat ja daid váikkuhusat

Golbma váhnema geat eai leat hállan sámegiela mánáiguin, leat vásihan ahte sin sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádat cuovkanii mánnávuodas dahje nuorravuodas. Okta áhčči ii máhttán šat sámástit go oaččui mánáid, nubbi ii dovdan iežas máhttit doarvái bures go ii lean hárvánan sámástit, ja goalmmát lei heitán sámasteames eanaš sámegielat oahpesolbmuiguin, vaikko son hálddašii sámegiela bures go mánná riegádii. Sihke Áhčči D, Áhčči E ja Áhčči H leat mánnán oahppan sámegiela, muhto eai hála sámegiela iežaset mánáiguin. Sin mánát gullet buohkat Sámegiela 3 -jovkui.

Massii sámegiela masá ollásit

Áhčči E hálai sámegiela gitta dassáži go fárriga etniinis eret stuorrabearrašis, gos áddjá ja eará fuolkkit sámástedje suinna. Ođđa birrasis olbmot eai hállan šat sutnje sámegiela. Danne go ii gullan šat giela, de vajáldahtti gođii dan. Son geahččalii skuvllas oahppat sámegiela, muhto ii lohkan das bohtán mihkkege, danne go oahpahus lei nu heittot. Áidna báiki gos son ain gulai sámegiela, lei ádjá guokta áhkuin luhtte. Vaikko son finai dávjá doppe, de su sámegiella ii seilon. Son heittii ieš sámasteames, ja áddjá ja eará sámegielat fuolkkit heite sámasteames sutnje. Áhčči E ásaiduvai ollesolmmožin mánnávuoda giláži. Dalle sámegielat fulkkiid lohku lei geahppánan ja dál son gullá hárvve giela. Áhčči E lei jurddašan oahppat sámegiela ođđasis ovdalgo vuosttaš mánná riegádii ja smiehtai ain dalle go mánná lei uhcci. Su mielas livččii somá máhttit sámegiela ja somá hállat sámegiela iežas mánáiguin. Muhto son ii vuoruhan giellaoahppama.

Tenkte nok litt på det. Hadde jo vært artig å kunne lært dem det. Og så hadde det jo vært artig å kunne det selv. Men det har ikke vært prioritert. (Áhčči E)

Birasgiella ja sámegiela giid fuonášeapmi hehttii

Áhčči H oahpai sámegiela eatnigiellan ruovttus. Guktot váhnemat sámasteigga sutnje ja su oarbiniidda. Muhto son ja muhtin oarbinat vástidišgohte dárogillii árrat mánnávuodas. Son ii muitte ieš dárkilit goas dat dáhpáhuvai, muhto son dáidá leat heitán hállamis sámegiela juo moattejahkásažžan. Áhčči H ii loga

iežas vuos oppa smiehttange, mo dát giellamolsun dáhpáhuvai. Son jáhkká sivvan dasa lean, ahte sii ásse guovllus gos ledje ollu dárogielat olbmot ja sii vázze buohkat seamma skuvlla. Danne su mielas giellamolsun lei áibbas lunddolaš.

Vi var jo i et område hvor det var veldig mye norsktalende (...) og vi gikk alle sammen på samme skole. Jeg har aldri tenkt over det. Det var bare helt naturlig. (Áhčči H)

Áhčči H sámegiela lingvisttalaš oktavuodáid individuála fierpmádat lei dušše lagamus bearaš ja muhtin boarrásut fuolkkit. Su sámegiela fierpmádat ii sturron, danne go son ii sámástišgoahtán eará mánáiguin iige iežas oarbiniiguin. Dasa lassin ii lean sámegiela oahpahuš skuvllas, ja eará ollesolbmotge ledje heaitán hállamis sámegiela mánáide. Mánávuodas sus lei oktavuodas sámegielat fulkkiiguin ja eará oahpesolbmuiguin dutkanguovllu eará osiin. Doppe sámegielas lea nannosut sajádat, muhto dát oktavuodas ii veahkehan su doalahit sámegiela. Dat lea baicce báhcán bahča muitun. Eandalit mánát ja nuorat, muhto maiddá ollesolbmot bilkidedje sin guovllu olbmuid danne go eai máhttán sámegiela, ja go sii geahččaledje sámástit daiguin, de dat čaibme danne go sii hálle sámegiela heittojit.

Vi trengte bare å komme opp til brua før de flirte av oss som kom fra nedre Tana. At vi ikke kunne samisk, og når vi prøvde å snakke samisk så ble vi latterliggjort. Og det sitter ennå i meg. (Áhčči H)

Son lohká iežas áddet daid geat čaibme, danne go sidjiide lei sihkkarit ártet go olbmot áddejedje sámegiela, muhto eai máhttán hállat. Dattetge atná dán bilkideami čielga váttisvuohčan sámegiela geavaheames. Sihke son ja earát maid leat garván sámasteames. Go šattai áhččin, de son ii jurddašange hállat sámegiela mánáidiguin. Dattetge son jáhkášii iežas nagadan dan. Jos son livččii lean dihtomielalaš ja geahččalan. Muhto son atná dan lossadin danne go ii máhte ieš hállat.

Hadde man vært veldig bevisst og prøvd. Så hadde man kanskje klart det. Det er tungt når du ikke kan prate sjøl. (Áhčči H)

Áhčči H geardduha munno jearahallamis mánggii, ahte son ii máhte sámástit dahje ahte son ii máhte sámegiela doarvái bures. Jearahallama maŋŋá moai juhke káfe ja háleštalle badjelaš diimmu guovttá. Olles ságastallan lea sámegillii ja son hállá iežas guovllu suopmana čielgasit ja riehta, vaikko ii hála nu njuovžilit go olmmoš guhte geavaha giela juohke beaivve. Áhčči H sámegiela fierpmádat cuovkanii juo

árrat mánnávuodas. Giellamolsuma dihte mii dáhpáhuvai lagasguovllus, son ii sosialiserejuvvon sámegielat birrasii. Sihke mánnán, nuorran ja ollesolmmožin lea eará sámegielaigiid negatiiva láhtten hehtten su viiddideames iežas sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádaga.

Giellafierpmádaga cuovkaneapmi nuorravuodas

Áhčči D šattai álggus bajás áhku ja ádjá luhtte ja sus lei sámegiella váldogiellan ruovttus gitta álgonuppelogi jahkái. Dalle bodii nuppástus su eallimii. Son fárrii váhnemiid lusa dárogielat báikái. Son hállagođii dárogieala oarbiniiguin, ja dušše áhčiinis son hálai muhtimin sámegiela ođđa ruovttus. Áhku guoktáin hálai sámegiela nu guhká go soai eliiga, muhto nuorravuodas heittii sámasteames eanaš olbmuiguin geat gulle mánnávuodá sámegiela fierpmádahkii. Dalle go fárrii ruovttoluotta mánnávuodá báikái, ledje doppe uhccán olbmot geaiguin son sámástii šat. Dál son hállá muhtimin sámegiela barggus. Dát ođđa sámegielat oktavuodat leat dattetge dakkárat, geaid son deaivá dušše barggus iige sus leat olu oktavuoha singuin.

Áhčči D smiehtai veaháš ovdalگو vástidii gažaldahkii, manne son lea molson hállangiela olbmuiguin geainna son ovdal sámástii. Son dadjá ovtta nama, ovddeš skuvlaskihpára, geainna son ii sámás šat ja láhttesta: *Han gikk jo også gjennom den tvangsopplæringa på skolen.* (Sonhan maid manai bággooahpahusa čađa skuvllas). Dieinna dieđuin son čatná giellamolsuma skuvlavázzimii, mii dáhpáhuvai dušše riikkagillii. Skuvlla maŋŋá eaba lean šat hárvánan sámástii gaskaneaskka.

Áhči ja eatni D jearahallen oktanaga ja dárogillii dannego eadni ii hála sámegiela. Muhto jearahallama gaskkas moai sámasteimme, ja Áhčči D hállá sámegiela njuovžilit dego gii beare eará eatnigiela hálli. Son lohka iežas máhttit sámegiela doarvái bures hállat iežas mánáin, muhto dattetge ii daga dan. Geavahan ohpihit ákkastallan (accounting) ja iežasgádjaleapmi (Face-working) -doahpágiid bearraša D jearahallama analyseremis, dannego metoda heive reaidun oazžut áddejumi olbmuid vugiin legitimeret, čilget ja nannet láhttemiid ja mearrádusaid (Järvinen 2003: 4; 2001: 268; gč. maddái kapihttala 3.4.3). Jearahallama gaskkamuttus jearan sudnos, mo giellaválljen mánnái dáhpáhuvai. Gažaldaga dihte šaddá unohis jaskes boddu ja ádjána guhká ovdalگو goabbáge dadjá maidege. Áhčči D láhttesta ahte son ii dieđe ja jearrá eamidis muitágo son. Eadni D dasto čilgegoahtá vuollegaččat, ahte soai leigga hállan áššis ja ahte isit livččii sámástan mánnái. Ohpit šaddá boddu ovdalگو Áhčči D dadjala dego livččii suhttan iežas vuosttaš ákkastallama dihte, namalassii ahte su mielas lea suivat okto hállat:

Vet du det! Jeg synes det er kjedelig å snakke alene. (Áhčči D)

Dasto son njulge čielggi ja njahkala ovddosguvlu. Ain son orru leamen veaháš suhtus go čilge buorebut iežas oainnu manne lea suivat okto hállat: Dat lea dego seaidnái hállat.

Det er kjedelig å snakke alene. Det er liksom å snakke til en vegg. (Áhčči D)

Eamit ii dohkkehan vajot isida vuosttaš viggamuša gávdat dohkálaš čilgehusa áššái. Son viggá ođđasis ráđđádallat isida láhttema birra:

Men hvis du hadde snakket til henne, så hadde du jo ikke snakket alene. (Eadni D)

(Boddu. Áhčči D ii vástit maidege.)

Ja, litt alene en stund, til å begynne med. (Eadni D)

Áhčči D mieiggasta ja roahkoha giedáid. Son ii daja vel maidege. Eadni geahččá munnje ja dadjá vuollegaččat:

Vi prata om det. Men det... Det blei ingenting. Jeg vet ikke om det hadde blitt ugunstig. Eller, jeg vet ikke hva det hadde blitt.

Mánáid sámegeiela máhttu lea oassin báikkálaš diskurssas. Mánngga váhnenjearahallamis lea boahtán ovdan, ahte lea lunddolaš hállat sámegeiela mánáide, jos ieš máhtta. Áhčči D ii čuovo dan málle, mas mánngasis orru leamen oktasaš áddejupmi. Danne ii leat vuordemeahtun, ahte Áhčči D dovda dárbbu bealuštit iežas dagu. Son geahččala čilget manne ii leat dohkemeahtun, ahte son ii leat sámástan mánáii iige su sáhte sivahallat, dannego lea nu váivi okto hállat mánáii. Go eamit vuostálastá su, de son jávohuvvá áigeboddii. Muhto de son buktá ođđa ákka ja ságastallan joatkašuvvá.

Áhčči D: Men det var jo den tida at jeg var så mye borte...

Eadni D (geahppasut jienain): Ja. Og når jeg heller ikke forsto et ord samisk på den tida. Jeg kom hit (jahkemearit) før hun ble født. Da kunne jeg ikke et ord samisk. Jeg tror det ville ført til at det hadde blitt så unaturlig for dem å bruke samisk. Nu hadde det sikkert vært annerledes. Tror jeg.

Áhčči D: Ja. Hvem vet... Hvem vet... Det der...

Lea ovdamunni ahte soai leaba guktot fárus joavkojearahallamis. Das soai gártaba gullat nuppiideaskka vástádusaid ja go guovttemielatvuolta bohciida, de beassaba vástidit nubbi nubbái. Áhčči D ii beasa eret ovddasvástádusas vuosttaš čilgehusain ja ferte čilget dárkilabbot, manne son ii leat sámástan mánáid. Go son de ákkastallá ahte son gárttai leat ollu eret dalle go mánáid lei uhcci, de eamit dohkkeha dan čilgehusa ja dovddaha iežas lean váttisvuhtan mánáid sámegiela oččodeames. Dannego son, mánáid eadni, ii máhttan sánige sámegiela, de son ádde ahte isidii lei váttis sámástit ruovttus. Dainna eamit veahkeha isida gádjalit iežas. Su láhtten ii leat nu dohkketmeahtun go álggus sáhtii orrut. Eamit fas lei ođas sámi birrasis iige lean oahppan gielas maidege. Dát lea eamida ákkastallan ja su iežas gádjaleapmi. Ii sáhte suge láitit dan dilis, maid goappašagat dadjaba váidalahttin, ahte mánáid ii oahppan áhči eatnigiela.

6.5 Manne sámegiela mánáid?

Todal (2002: 102) čujuha golmma motiivii sámegiela oahpahallamis nubbigiellan: Integratiiva motiiva, instrumentála motiiva ja kontinuehta motiiva. Dán dutkamušas ii leat sáhka dušše nubbigiela oahpahusas, muhto maidáid váhnemiin geat ieža hállat sámegiela mánáid. Dattetge heive analyseret sin Todal golmma motiivva hárrái, dannego buot váhneninformánttat háliidit, ahte mánáid máhttet sámegiela ja buot golmma motiivva bohtet ovdan váhnenjearahallamiin. Váhnemat vuoruhit motiivvaid, ja sáhtta dadjat ahte motiivvain lea hierarkijja. Váhnemat atnet mánáid guovtte- ja golmmagielatvuodá buorin sihke dálá skuvlavázzima, boahpteáigge joatkkaoahpu ja bargomárkana dáfus, erenoamážit jos mánáid boahpteáigge ásaiduvvá ruovttuguvlui. Eanaš váhnemat eai dattetge deattut dákkár instrumentála sivaidd, go jerren, manne sii leat hállan sámegiela mánáid dahje fuolahat ahte mánáid lea oahppan sámegiela. Sámegiela 1 ja 2 -joavkku mánáid váhnemiin jerren vel, maid mánáid livččii manahan, jos ii livčče oahppan sámástit ja Sámegiela 3 -joavkku mánáid váhnemiin jerren, maid mánáid lea manahan go máhtta uhccán sámegiela. Dalle boahte ovdan ahte sámekultuvrra jottkolašvuolta lea deháleamos motiiva.

Kontinuehta motiiva

Áhčči G smiehtta guhká ovdalgo vástida, ahte sutnje lea leamaš lunddolaš hállat sámegiela mánáid. Go jearahallama loahpas jerren, leago sus vel lasiheamoš, de son lohka iežas smiehttan, manne son lea sámástan mánáid ja čilgegoahat. Sámegiella lea vuoddoárvu su eallimis ja su motiiva sámegiela sirdimis lea čielga kontinuehta motiiva.

Sámegiella lea mun ieš. Dat lea mun, luondu, luonddu birra, meahcástandilli, muorračuohppamis, skohtervuodjimis. Dathan lea olles sohka. De mun jáhkán. Dat ii leat eará go diet. Giella lea olles sohka. Dan mun jurddašan ahte livčče manahan buot maid máttut leat midjiide addán. (Áhčči G)

Áhčči B logahallá vuos mánggagielatvuođa buriid ja daid vejolašvuođaid, maid mánggagielatvuohta addá eallimis. Dasto son jurddaša áigebotta ovdalgo dadjá, ahte čiekŋaleamos sivva sáhttá leat luondu.

Go ieš lean luonduolmmoš, luonddu ealli, de dat luonddus eallin kultuvra livččii juoga dakkár maid sáhtášii oahppat dan giela bokte. Mo birget luonddus luondduin. Dat, dat oaidnu luonddus ii livčče seammá jos luonddus jođášii eará gielain. (Áhčči B)

Eadni B guhte ieš ii máhte sámegiela, jurddaša ahte mánná lea juo manahan ollu, dannego ii máhte sámegiela nu bures go livččii vejolaš. Songe oaivvilda ahte mánná manaha árbedieđuid iežas sámegiela duogážis ja ruohttasiin, maid dušše buori sámegiela dáidduin fidnešii.

Ihan puhuisin niin kun semmoisista saamen kielen tuomista kulttuuriarvoista, mihin viitaten hyvään kieleen ja sen ymmärtämiseen saisi niistä toisista juurista paremmin tietoa. (Eadni B)

Áhčči C fas čilge sudno eamidaš giellaválljema duogábealde lean ideologijja. Soai leigga guktot dego mannan čađa dan sámi kultuvrralaš murráneami mii dáhpáhuvai 1970- logus.

Munnos lei čielggas ahte sámi kultuvrra mii fertet gáhttet juohke láhkai ja guktuin lei ruovttuin sámegiella eatnigiellan iiige boahtán eará millii go ahte galggaime hállat sámegiela ja mánáide maid. (Áhčči C)

Bearraša E váhnen guovttos leaba áibbas ovttaoavilis das, ahte sudno máná guovttos leaba manaheamen juoidá go eaba máhte buorebut sámástit. Eadni dadjalastá dalán ahte máná guovttos manaheaba iežaska árbbi. Áhččige lea ovttaoavilis:

Hm. Det de går glipp av er vel arven sin. Det er jo den. (Eadni H)

Du mister jo litt av arven. (Áhčči H)

Eadni muitala man alla árvu su ruovttuguovllu suopmanis lea ja man nana identitehta guvlui gullevašvuolta addá olbmuide. Su mielas sámegiella galggašii addit seamma gullevašvuoda ja identitehta su mánáide. Muhto dan dat ii daga. Áhččige atná dan váivin.

Når det gjelder samisk så ser jeg jo at det skulle være det for dem. Det er jo det de har mistet.

(Eadni H)

Det er jo litt dumt. (Áhčči H)

Áhčči Á muitala identitehtaášši deháleamos sivan dasa, ahte son lea fuolahan ahte mánna oahpai sámegiela. Soai leaba eamidaš guktot sápmelaččat, vaikko ii goabbáge hála sámegiela eatnigiellan. Danne son háliida ahte mánna oáčui giela ruovttoluotta.

Ja jos ii máhte dan giela, de váilu juoidá dan identitehtas (...) Nu ahte dat lea dehálaš oassi sápmelaš identitehtas, lea dat giella. Dat lea dat stuoramus siva ahte mun lean goittot háliidan ahte iežan mánna oahppá sámegiela maid mun in oahppan dego eatnigiellan. Ahte dat lea dieđusge sivan ahte fidne dan giela ruovttoluotta. (Áhčči Á)

Eadni A ii leat sápmelaš, muhto oaivvilda dattetge ahte mánna manahivččii iežas giela, iežas álbmoga giela, jos ii máhtáše sámegiela. Giela manaheapmi livččii čuohcan mánna sápmelaš identitehtii.

Vaikko mo eallá dáppe ja hállá suomagiela, ii máhte šat sámegiela, de manaha dan kulturidentitehta vaikko mo dadjá ahte son lea sápmelaš. Dat manaha dan, ja dat lea stuorra riggodat máhttit máddariid giela. (Eadni A)

Eadni H lea ieš váillahan sámegiela máhtu. Son geažida jaskadit ahte heajos sámegiela máhttu sáhtášii váikkuhit mánna identitehtii.

Men i forhold til identitet. Hvordan han ser på seg sjøl som norsk eller samisk eller begge deler. Jeg vet ikke. (Eadni H)

De go dás oaidnit, de váhnemat deattuhit kontinuehta motiivva go čilgejit, manne mánna leat oahppan sámegiela dahje galggašedje oahppat sámegiela buorebut.

Integratiiva motiiva

Muhtin váhnenjearahallamiin bohtet ovdan maid integratiiva motiivvat, muhto dat eai leat gallii áidna sivvan. Eadni Đ lohká iežas atnit riektan, ahte mánát ohppet dan maid son ieš máhtta. Dat lea ovddimusat kontinuitehta motiiva. Muhto son deattuha maid, ahte máná oktavuoha áhku guoktái ádjáin lea maid leamaš dehálaš motivašuvdna sámegeiela sirdimis mánáide.

Mun jurddašin maid dan, ahte go bohtit ádjá ja áhku lusa, de lea hirbmat dehálaš máhttit sámegeiela, go de sáhttit hállat dan giela maid soai máhttiba buoremusat. (Eadni Đ)

Su isit fas jáhkká ahte mánáide livččii váttis birgehallet lagasguovllus, gos sámegeiella lea váldogulahallangiellan maiddái mánáid ja nuoraid gaskkas. Datge lea čielga integratiiva motiiva. Daningo sámegeiella geavahuvvo, de lea maid dehálaš ahte mánát máhttet dan.

Uten samisk språk hadde de nok blitt litt utafør i dette området. Kanskje hadde de ikke blitt like godt akseptert i nærmiljøet. Det tror jeg faktisk. (Áhčči Đ)

Áhčči C geahččá ovddimusat praktihkalaččat gažaldahkii, maid mánná livččii manahan, jos ii livčče oahppan sámegeiela. Su mielas mánás ii livčče oktavuoha gránnjáriikka olbmuiguin ja maiddái oktavuoha fulkkiiguin livččii heajut. Dakkár dilli livččii čuohcan maid áhči dovdduide.

Dat livččii manahan daid oktavuođaid mat dál leat mahkáš dáža beallai. Ja livččii veaháš váddásut gulahallat buot daid fulkkiiguin. Galgá álo molsut giela su dihte go bohtet fuolkkit dahje jos ieš vuolgá fuolkedállui. Dat livččii váivi. (Áhčči C)

Eadni F ii máhte ieš sámástit, muhto lea ángiruššan garrasit vái mánná oahppá sámegeiela. Son bázi okto mánáin go dat lei uhcci. Dan maŋŋá mánná ii oahppan sámegeiela ruovttus. Liikká mánná gullá Sámegeiela 1 -jovkui. Eadni čilge ahte maŋŋá go bázi okto mánáin, de lea leamaš su ealliprošeakta bajásgeassit sámemáná. Son lea ieš bajásšaddan sámi servodagas gos giella lea jávkamin ja olbmot heahpanaddet iežaset sámi duogáža dihte. Son dovdá dárbbu ovddidit máná giela vai sutnje ii báze ráigi, muhto ovdána dievaslaš olmmožin. Muhto seammás dát heive oktii su ideologijain. Son jáhkká dasa ahte gullelašvuoha riggudahtta olbmo. Gullelašvuoha maid mánná su mielas dárbbáša, lea gullelašvuoha áhči giláži ja dan son oazžu sámegeiela bokte.

Instrumentála ja integratiiva motiiva

Mánná I gullá Sámegeiela 3 -jovkui ja lea heaitán oahpahallamis sámegeiela skuvllas. Su eadni deattuha geavattaš áššiid go vástida gažaldahkii, maid mánná manaha go ii máhte sámegeiela buorebut. Son oaidná vuosttažettiin váttisvuodaid báikkálaš bargomárkanis gos sámegeiela máhttu lea dávjá eaktun, muhto son maid leikoša ahte sámegeiella sáhtášii leat dehálaš eará sivaid geažil olbmo eallimis, namalassii ráhkisvuodas.

Det er jo visst hun skal bli igjen i Tana, søke jobb her så mister hun jo en del. Og samme hvis hun skulle finne på å gifte seg eller bli forelsket i en samegutt. Så er det jo ikke sikkert hun klarer å følge med på samtalene. Og det skjer jo fort det. (Reašká). (Eadni I)

Áhčči H guhte máhtta sámástit, muhto hárvve dahká dan, ii oainne máná manahit maidege eará go sámegeiela máhtu. Son atná dattetge buorin máhttit veaháš sámegeiela jos áigu ássat davvin, muhto oaiivilda máná birget bures servodagas vaikko ii sámástivčče.

Det er klart at hvis du skal boende her oppe så hadde det kanskje vært en fordel å kunne litt samisk, men jeg ser nu... Jeg fungerer jo godt i samfunnet i dag. Så samfunnsmessig tror jeg ikke det er noe problem. (Áhčči H)

6.6 Sámegeiela 1 ja 2 mánáid giela ovddideapmi

Eanaš sámegeielat váhnemat fáttmastedje mánáideaset iežaset sámegeielat fierpmádahkii juo riegádeami rájes. Buot dát mánát gullet dál Sámegeiela 1 ja 2 -jovkui. Mánáid sámegeielat váhnemat sámástižohte mánáide, seammá dahke eará fuolkkit ja váhnemiid ustibat. Eanaš áigge dát lea dáhpáhuvvan álfárot váttisvuodaid haga. Muhtimat eai leat goassege vásihan, ahte eará sámegeiela hállit livčče moktege vuostaldan dahje viggan hállat riikkagiela mánáide. Muhtimat fas leat vásihan dan, muhto dat leat leamaš ovttaskas dáhpáhusat, ja olbmot leat dalán sámástižohtán mánáide go gullet ahte mánát máhttet sámegeiela. Maiddái boarrásut fuolkkit geat eai leat hállan sámegeiela iežaset mánáide, leat dalán sámástižohtán bearraša A mánnái.

li giige goassege jearran, galgga mun hállat du mánnái sámegeiela vai suomagiela. Dat dušše álge sámástit. (Eadni A)

Maiddái bearraša Č máná áddjá sámásta iežas áddjubiin, vaikko ii leat hállan sámegiela iežas niidii. Eadni Č lea dáhtton áhčis sámástit mánáin, muhto eadni jáhkká ahte áhčči livččii gohčokeahttáge sámástan, ja gohčoda iežas áhči dehálaš giellagaskusteaddjín.

Jeg tror jeg sa til han at han må snakke samisk til ungene mine. Men det tror jeg nesten han hadde gjort uansett. Og jeg har aldri opplevd det som vanskelig eller unaturlig. Og han er jo en viktig språkformidler for dem. (Eadni Č)

Eadni Č čujuha eará fulkkiide maid mánáid sámegiela ovddideaddjin. Sis lea stuorra sohka ja eanaš oassi leat sámegiela hállit. Buohkat sámástit mánáiguin. Maiddái Eadni Đ namuha iežas váhnemiid ja fulkkiid go čilge mii lea ovddidan máná sámegiela.

Dieđusge mus váhnemat ja fuolkkit. Dat geavahit giela. (Eadni Đ)

Eadni F guhte bázii okto mánáin, mitalii vuoras olbmuid, máná áhku ja ádjá maid, dávjá álgán dárustit mánáin go lei uhcci. Son jáhkká sivvan dasa lean dan, ahte son ieš ii hála sámegiela. Son dáhtui buohkaid sámástit mánáin, vaikko lei lossat gáibidit dan. Ii oktage vuosttaldan ja leat dan rájes sámástan mánáin. Eadni F árvvoštallá ášši nu ahte eai dat sáhttán vuosttaldit su sávaldaga, go sonhan dáhtui sin hállat iežaset giela. Baicce vásihii ahte olbmot atne dan geahpádussan go eai dárbbášan sus beroštit.

... og da tok jeg den påkjenninga det var å si ”snakk samisk til han, han er same”. Og de blunket ett par ganger og så gikk de over til å snakke samisk. Jeg hørte ikke noen konkrete kommentarer, for de kunne jo ikke godt si noe negativt om det at jeg ville at de skulle bruke sitt språk. I alle fall så var det nu noen som pustet lettet ut at de kunne slappe av og ikke bry seg om meg. (Eadni F)

Eadni F lohká máná šaddan sámegielagin dannego sus lea lagas oktavuolta gili sámegielat olbmuiguin. Dát oktavuolta lea measta ollásit sámegillii. Áhčči B ii mital iežas leat lihkostuvvan seamma bures oážžut eará olbmuid sámástit iežas mánáin. Ollugat suomastit mánáin, jos máná suomastišgoahtá.

Muhto dalle go mun lean leamaš báikki alde mun lean cuigon dan ahte go buohkat hálddašit sámegiela, de galgá dáppe sámástit. Dál ii galgga suomastit. (Áhčči B)

Su cuiggodeamit leat dušše belohakkii veahkehan. Goittotge čađat sámegiela olbmot leat čuvvon su ávžžuhusa ja molson giela, go leat fuopmášan ahte mánná máhtta sámegiela. Muhto eai buohkat. Áhčči B dattetge jáhkká ahte olbmot suomastišgohtet mánáin vahágis, jurddaškeahtta maidege.

UNESCO (2003: 14) atná giellaservodaga lahtuid doaladumiid iežaset giela hárrái dehálaš fáktorin vehádatgiela seailuheames. Váhneninformatantaid vásáhusat čájehit ahte eanaš sámegiela servodaga lahtut dutkanguovllus dorjot sámegiela seailuma. Dat leage nubbin buoremus molssaeaktu UNESCO mihttáris. Muhtin váhnemat leat gártan dáhtut sámegiela ollesolbmuid sámástit mánáide, muhto sii leat hárve deaividan váttisvuodaid go leat dáhtton olbmuid sámástit.

Sámegiela mánáidgárddi

Sámegiella mánáidgárddi váldogiellan lea viehka ođđa giellašillju Sámis. Moadde váhneninformatantta leat leamaš mánnán mánáidgárddis, ii oktage sis sámi mánáidgárddis. Buot Sámegiela 1 ja 2 nuorrainformatantta leat fas leamaš sámegiela mánáidgárddis. UNESCO (2003: 11; gč. maiddái kapihtala 2.4.8) atná ođđa giellašilljuid vuostáiváldima dehálažžan, ja dát giellašillju lea bures vuostáiváldon. Váhneninformatantta geain lea Sámegiela 1 ja 2 mánát, leat ollásit ovttaoavilis das, ahte mánáidgárddit leat leamaš nana giellaovddideaddjit. Áhčči C dadjá ruovttugiela vuosttamuzžan ja mánáidgárddi giela nubbin go lea gažaldat, mii lea ovddidan máná sámegiela. Goalmmádin son namuha iežas skihpáriid.

Na várra eanemusat lea dat ruovttugiella ja nubbi dieđusge beaiveruoktu ja dieđus ollu skihpárat mat munnos leat sámegiela. (Áhčči C)

Maiddái Č bearaš rábmo barggu maid mánáidgárddi lei dahkan máná giellaovddideames.

Dat gal lea mánáidgárddi mii lea stuorámus. Dat gal lea álfárot dat stuorámus. Munnos lea leamaš NN (mánáidgárddi namma) ja dan gal lean oaidnán ahte doppe lea buorre dilli, ja buorre bargit ja čeahpes olbmot. Ja dat gal oahpahit dan giela ja dollet. (Áhčči Č)

Bearaš Đ ásaí sámegiela hálddašanguovllu olggobealde dalle go mánná lei uhcci. Báikkis lei maid sámegiela mánáidgárddi ja soai fidniiga mánnái saji doppe. Váhnen guovttos atniba dan hui dehálažžan máná sámegiela očcodeames. Áhčči Đ jáhkká ahte livččii leamaš mealgat váddásut oahpahit mánnái sámegiela, jos dakkár fáladat ii livčče lean. Mánná lei álggus dárogielat mánáidgárddis, muhto váhnemat

ozaiga saji sámegiela mánáidgárddis nannet máná sámegiela. Maŋná sii fárrejedje dutkanguvlui ja dan rájes leat dehálaš giellaovddideaddjit leamaš fuolkkit ja skuvla. Sámegiela geavaheami sámegiela mánáidgárddiin sáhtá árvvoštallat UNESCO “dálá giellašiljuid treandda” mihttára mielde (2003: 10; gč. maiddái kapihtala 2.4.9). Sámegiella geavahuvvo olles áiggi buot doaimmain dutkanguovllu sámegiela mánáidgárddiin. UNESCO áššedovdiid joavku gohčoda dákkár geavaheami dievaslaš geavaheapmin. Dat lea nannoseamos sajádat mii vehádatgielas sáhtá leat dihto giellašiljus. Dakkár dilli nanne dieđusge sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Skuvlla rolla

Buot sámegiela 1 ja 2 -jovkui gulli mánát leat leamaš sámegiela oahpahasas, juogo sámegiela skuvllas Deanu gielddas dahje guovttegiela, suoma-/sámegiela skuvllas Ohcejoga gielddas gos oahpahas lea sámegillii sámegiela luohkkálanjain. Badjedásis Ohcejogas lea oassi oahpahasas dattetge suomagillii maid. Earret *nuorrainformántta B* leat buot mánát ain sámegiela oahpahasas. Deanu gieldda Sámegiela 1 ja 2 nuorrainformánttaid váhnemat leat mearkkašahhti duđavaččabut skuvllii sámegiela ovddideaddjin go Ohcejoga gieldda seamma joavkku váhnemat. Skuvlla vuogádaga erohusat sáhttet leat sivvan dasa. Fishman terminologiiija mielde sáhtá dadjat, ahte Deanu gielddas leat 4a-skuvllat, mat leat oalle muddui vehádaga lahtuid hálddus, ja sámegiela oahpahas leat sierra sámegiela skuvllain. Ohcejoga gielddas leat 4b-skuvllat, mat leat majoritehtaálbmoga hálddus, ja sámegiela ja suomagiela oahpahas lea seamma skuvllas. Fishman árvvoštallama mielde lea váddásabbo ealáskahttit vehádatgiela 4b-skuvllain go 4a-skuvllain. (Gč. maiddái kapihtala 4.4.7)

Deanu gieldda váhnemat oaivvildit ahte skuvla ovddida mánáid sámegiela bures, muhto muhtimat moitet go skuvla ii váldde vuhtii, ahte buot mánát eai hálddaš sámegiela seamma bures go earát go álget skuvllii. Ohcejoga gielddas ássi Áhčči C muitala ahte máná hállá suomagiela eanaš sámegiela skihpáriiguin. Su čilgehus dasa lea ahte sii leat hárvánan suomastit skuvllas. Maiddái eará Ohcejoga gieldda váhnemat oaivvildit, ahte skuvlla vuogádat ii ovddit sámegiela doarvái bures, dannego eanaš oktasaš doaimmat skuvllas dáhpáhuvvet suomagillii ja ovdamearkka dihte skuvla doallá eanaš iđitrahpamiid dušše suomagillii. Áhčči B ii oainne ahte skuvllas livččii áigumuš buoridit dili ja oaivvilda ahte dilli ii buorrán ovdalgo: “vuosttaldeaddji joavku boarásmuvvá ja báhcá ealáhahkii ja bohtet albma čuvgehuvvon oahpaheadjit skuvllii.” Eadni B maid oaivvilda ahte skuvla ii ovddit máná guktuid gielaidda,

muhto su mielas skuvllas lea giellamuvra ja mánáid sirren sámegiela ja suomagiela lea boastut. Su čovddus livččii ahte mánát livčče eambo ovttas. Su mielas dat ovddidivččii sihke sáme- ja suomagiela.

Skuvlabargguid čuovvuleapmi – leaksoveahkki

Skuvlaguorahallamis bohtá ovdan ahte mánáin lea dávjjibut sámegiela áhčči go sámegiela eadni. Muhtin váhneninformánta dadjá ahte dábálaččat bearrašis lea sámegiela áhčči gii máhtta hállat sámegiela, muhto ii lohkat ja čállit. Eadni fas máhtta uhccán sámegiela, muhto son veahkeha mánáid leavssuiguin ja čuovvu sin skuvlavázzima. Dán dutkamuša váhneninformánttain buot sámegiela eatnit máhttet lohkat ja čállit. Sámegiela áhččiin bealli leat analfabehtat sámegiela. Dát dilli lea buktán váttisvuodaid muhtin bearrašiidda. Okta eadni ii loga iežas duostan bidjat máná sámegiela oahpahussii go su sámegiela isit ii máhte lohkat sámegiela iige máhte veahkehit mánáid skuvlabargguiguin. Dan ferte eamit dahkat guhte ii máhte sámegiela. Bođusin das lea váhneiid mielas dat, ahte mánás ii leat nu buorre sámegiela go sáhtášii leat. Nuppi bearrašis váhnen guovttos leaba válljen mánáid sámegiela oahpaha, muhto eadni lea rahčan garrasit vai son bastá čuovvut máná skuvlavázzima. Áhčči ii máhte lohkat sámegiela ja eadni lea leamaš váttis veahkehit leavssuiguin, dannego ii ádde máná sámegiela skuvlagirjiid. Nubbi eará eadni lea seamma dilis ja muitala iežas dáhtton leaksoveahki skuvllas, muhto dan ii leat ožžon, vaikko lea čilgen ahte son ii máhte sámegiela bargguiguin veahkehit doarvái bures. Dákkár geavatlaš áššit sáhttet hehttet sámegiela ealáskahttima, jos váhneamat geat eai máhte sámegiela doarvái bures, eai oaččo veahki.

Asttuáigge doaimmat ja nuoraidkultuvra

Dutkamuša nuorainformánttat oassálastet viššalit asttuáigge doaimmaide maid giela ja ovttaskas searvit lágidit. Dutkanguovllus leat guokte searvvi mat lágidit mánáide ja nuoraide oavvilduvvon doaimmaid sámegillii: Sámi Siida Ohcejogas ja Deanu Searat Deanu gielddas. Dasa lassin leat eanaš asttuáigge doaimmat Sirpmás sámegillii. Maiddái Deanu gieldda kulturskuvla lágida muhtin fálddagaid mánáide ja nuoraide sámegillii. Sámegiela fálddagat leat dattetge spiehkastagat stuorát govas. Dutkanguovllus eanaš mánáid- ja nuoraiddoaimmat leat suomagillii Ohcejogas ja dárogillii Deanu gielddas. Eará eaktodáhtolaš searvit, gielddat ja searvegottit lágidit mánáid- ja nuoraiddoaimmaid riikkagillii. Muhtin váhneamat gessetge ovdan dáid fálddagaid hehttehussan sámegiela ovddideames.

Juo dat gal lea dat nuoraiddoaimma, dat lea beare leamaš suomagillii. Goitge dál go mu mánát leat leamaš das fárus (...) Searvegoddi lea leamaš hui viššal lágidit valáštallandoaimmaid ja dat lea dušše dat ahte das ii leat sámezielat bargi. (Áhčči C)

Eanaš Sámeziela 1 ja 2 váhneamat jáhkket iežaset mánáid ja nuoraid šaddat geavahit sámeziela boahhteáiggiis ja hállat sámeziela iežaset mánáide. Sii oidnet juo ahte mánát leat aktiiva sámeziela hállit. Muhtimat vásihit dattetge ahte mánát hállat uhccán sámeziela iežaset ahkásaččaiguin ja atnet váilevaš sámezielat nuoraidkultuvrra hehttehussan sámeziela ovddideames. Áhčči C čilge ahte dál go máná lea sturron ja nuorat álget leat eambo gaskaneaset nu ahte eai leat šat váhneamiid čalmmiid ovddas, de giellabiras lea suomagielat. Su mielas nuorat leat hárvánan suomastit skuvllas ja nuoraidkultuvrras lea uhccán mii ovddidivčči sámeziela geavaheami. Danne ii loga máná sámeziela ovdánan nu bures go galggašii.

Dan manjá ii ovdán nu bures go livčči earálágan birrasis vejolaš. Go dat bohtet dakkár nuppelohjáhkásažžan dat leat hui uhccán ollesolbmui dahkamuš ja dat interessat leat sis áibbas dan nuorakultuvrras. Doppe lea uhccán mii doarju sámeziela dien agis. Ovdamearkka dihte dalle girjjit, filmmat ja rádioprográmmat. Dat leat beare suoma- daikke eangalsgillii dat áššit mat dalle leat beroštahttit. Ja de álget diet DVD-filmmat mat dán áigge leat hui ollu. (Áhčči C)

Váhneamat gesset maid ovdan, ahte sámezielat asttuáigge fálddagat leat bures ovddidan mánáid sámeziela ja sámeziela geavaheami eaige gáibidivčče ahte visot fálddagat livčče sámeziellii, muhto háliidivčče eanet. Eadni Č atná masá lunddolažžan ahte eanaš mánáid- ja nuoraiddoaimmat leat dárogillii. Muhto rábmui Deanu Searat -searvvi mas sámeziella lea váldogiellan.

Her er jo mange foreninger, . Ungene er med på idrettsaktiviteter, og i de fleste er norsk hovedspråk. Og det er vel nesten naturlig i en sånn kommune som vi bor i. Men Deanu Searat er jo et sånt språkfremmende tiltak hvor det brukes samisk for det meste. (Eadni Č)

Nuoraid asttuáigge doaimmat ja nuoraidkultuvra leat dávjá guokte beali seamma áššis. Mii sáhttitge gohčodit dain giellašilljun. Dan giellašilljus orru leamen treandan ahte riikkagiella lea váldogiellan. Dan ii sáhte dattetge gohčodit ođđa treandan. Lea baicce ođđa treanda ahte eangalsgielat nuoraidkultuvra váldá saji riikkagielas ja maid ahte sámeziella geavahuvvo muhtin asttuáigge doaimmain. Dán dihte

UNESCO (2003: 10; gč. maiddái kapihttala 2.4.9) vuohki árvoštallat dálá giellašiljuid treanddaid ii heive ollásit dutkanguovllus. Dattetge lea čielggas ahte eanet sámegielat asttuáigge doaimmat nannešedje sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid ja sámegiela ealáskahttima.

6.7 Sámegiela 3 mánáid sámegiela ovddideaddji

Sámegiela ealáskahttimis livččii dehálaš ahte mánáin geat eai oahpa sámegiela ruovttus, livččii vejolašvuohta oahppat sámegiela eará vugiid mielde. Fágagirjjálašvuođas leat earret eará ovdamearkkat mo eangalsgielat mánát ohppet kumry Walesas, mo maorit Aotearoas leat jorgalan giellamolsuma *Kohonga Reo* -giellabeasselihkadusain ja mo eangalsgielat mánát ohppet Hawaii-giela giellabeasis ja giellaláviumis. Sámisge leat anáraččat nagadan jorgalit giellamolsuma giellabesiin ja sámegielat oahpahasain skuvllas. (Davies 1996: 11–48; Pasanen 2003; Schütz 1994: 366–370; Tsunoda 2005: 202–203.) Dutkanguovllus leat muhtin dákkár fálaldagat riikkagielat mánáide, muhto dat eai leat olámuttus juohke báikkis (gč. maiddái kapihttala 4.4.7). Lean jearahallan vihtta Sámegiela 3 nuorrainformántta kvalitatiiva metodaiguin. Buohkat leat leamaš riikkagielat mánáidgárddis ja njealjis leat ožžon sámegielat fálaldaga dárogielat mánáidgárddis. Nuorrainformánta D ii ožžon dákkár fálaldaga, muhto oahpahallagođii sámegiela dalle go álggii skuvlii. Sámegiela 3 nuorrainformánttaid váhnemat leat duđavaččat dan sámegiela oahpahussii maid mánát ožžo mánáidgárddiin. Dađi bahábut sii leat sakka beahttašuvvan go sin mánát eai leat oahppan sámegiela buorebut skuvllas.

Sámegiella dárogielat mánáidgárddis

Sámegiela oahpahas mánáidgárddis lea eaktodáhtolaš fálaldat. Dalle go dakkár fálaldat ásahuvvui, bearaš E mearridii bidjat máná guoktá dohko. Váhnem guovttos oaivvildeaba ahte máná guovttos oahpaiga hirbmat olu oanehis áiggis. Fálaldat lei oktii vahkus, dalle lei sámegielat bargi mánáidgárddis ja son hálai sámegiela mánáide ja oahpahii earret eará lávlagiid. Eadni D livččii sirdán máná guoktá sámegielat mánáidgárdái, jos dat geavatláččat livččii lean vejolaš. Muhto da ii lean vejolaš, dannego lagamus sámegielat mánáidgárdái lei lagabui 50 kilomehtera mátki.

Maiddái I nuorrainformánttas lei seammalágan sámegiela fálaldat mánáidgárddis. Ovtta beaivvi vahkus lei sámegielat bargi su ossodagas ja hálai sámegiela buot mánáide. Son doalai rahpanbottu sámegillii ja mitalii máidnasiid, lávllui ja oahpahii sámegiela sániid. Eadni I lea duđavaš dán fálaldahkii ja oaivvilda

máná oahppan olu sámegiela ja sus lei buorre vuodđu go álggii skuvlii. Songe livččii bidjan máná sámegielat mánáidgárdái, jos dat livččii lean vejolaš. Muhto son ii ožžon lobi, dannego mánáidgárddi njuolggadusaid mielde galggai nubbi váhnen hállat sámegiela mánáid ovdalگو oaččui saji. Gažaldahkii manne son livččii válljen sámegielat mánáidgárddi, vástida son ahte giella lea álo dehálaš ja jos áigu Detnui báhcit, de ferte máhttit sámegiela. Ii oaččo barggu, jos ii máhte sámegiela, goittot lea vaddásabbo. Muhtin virggiin gáibiduvvo ahte olmmoš máhttá sámegiela sihke čálalaččat ja njálmmálaččat.

Ja. Altså. Det hadde.. For språket er uansett viktig. I alle fall hvis du skal bli i Tana da må du jo beherske samisk. Du får jo ikke en jobb hvis du ikke har samiskken på plass. Det er i hver fall vanskelig. Enkelte stillinger krever jo at du skal mestre samisk både muntlig og skriftlig. (Eadni I)

Nuorrainformánta H fas lei mánáidgárddis gos okta bargi lei sámegielat. Eadni H lohká iežas diehtán ahte sámegielat bargi álo sámástii mánáide. Go duhkorattai mánáiguin, molssui lihpariid ja borranbeavddis. Dattetge máná ii oahppan sámástit mánáidgárddis. Eatni mielas sámegiella ii šaddan aktiiva giellan goassege iige passiiva giellan. Son ii máhte vástidit, manne máná ii oahppan. Su mielas vástádus sáhttá leat, ahte mánát duhkoradde dárogillii, ja sámegiella bázi amasin. Okta sámegielat bargi ii dáidde leat doarvái mánáid sámegiela oččodeames.

Det er vel fordi barna lekte på norsk, samisk ble noe fremmed. Du kunne lære noen ord og fraser, men det ble ikke noe aktivt språk, og ikke engang et passivt. (Son čaimmai vuollegaččat ja lasihii:) Dessverre... ...så det var jo et språk de hørte hele dagen, på lik linje med norsk. Men det må noe mer til tydelig vis. (Eadni H)

Bearraša D váhnemat eaba loga sámegielat mánáidgárdefálaldaga lean fidnemis ruovttugilážiis dalle go máná lei uhcci. Gránnjágilážiis nuppe bealde rájá livččii lean sámegielat fálaldat, muhto dat lei ollásit sámegillii, ja bargit eai máhttán máná eatnigiela. Eadni oaivvilda ahte máná livččii álggus dárbbášan doarjaga sámegiela oahpahallamis, muhto dan son ii livčče ožžon. Mánáidgárdefálaldat lei juogo sámegillii dahje riikkagillii, ii mihkkege dan gaskkas iige lean vejolašvuhta oahppat sámegiela riikkagielat mánáidgárddis. Váhnen guovttos dovdaba ahte sudnos ii lean mihkkege válljenvejolašvuodaid ja danne bijaiga máná riikkagielat mánáidgárdái. Soai eaba oaidnán jearahallamisge ahte livččii leamaš vejolaš válljet earaláhkai dalá dilis.

Duhtameahttun skuvlii

Buot vihtta Sámegeiela 3 nuorrainformántta leat oahpahallan sámegeiela skuvllas maid. Golmmas leat heaitán oahpahallamis, njealját nuorrainformánta árvoštallá heaitit go álgá badjedássái ja viđát máná lohká ain sámegeiela. Sihke mánát ja váhnemat dovddahit jearahallamiin, ahte sii leat duhtameahttumat skuvlla sámegeiela oahpahussii. Dávjá lei vástádussan “skuvla” go jerren, mii hehtte sin mánáid sámegeiela ovdáneami. Váhnemiid kritihkka čuovvu njeallje linnjá: oahpu progrešuvdna, oahpu organiseren, ovttasbargu ruovttuin ja oahpahanvuogit. Eanaš váhnemat namuhit measta buot dáid áššiid.

Nuorrainformánta I lei oahppan sámegeiela dárogielat mánáidgárddis Deanu gielddas ovdalگو álggii skuvlii, muhto vuosttaš skuvlajagiid son váccii skuvlla eará gielddas sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde. Doppe ii beassan sámegeiela oahppat. Dalle go bearaš fárrii ruovttoluotta Deanu gildii, son álggii oahpahallat sámegeiela nubbigiellan. Eará luohkkáskihpárat ledje juo lohkan sámegeiela moadde jagi. Dattetge son ii ožžon doarjjaoahpahusa juksat earáid. Go álggii viđát luohkkái, gárte son ja eará sámegeiela oahppit, leat guokte diimmu eanet vahkus skuvllas sámegeiela dihte. Go álge nuoraidceahkkái, gárte leat njeallje diimmu guhkit skuvllas. Dalle son heittii. Eadni čilgii ahte máná ražai sámegeielain ja go velá ledje eanet diimmut skuvllas, de ii veadján šat. Eatni mielas lea dát heittogis dilli. Su mielas lea čielga ášši, ahte mánát eai háliit leat guhkit skuvllas go earát.

Det sier seg sjøl at ingen unger vil være ekstra på skolen. Og i den alderen er det kanskje foreldrene som vil at de skal ha det. Det er ikke de selv som ønsker det. (Eadni I)

Su mielas lea sámegeiella šaddan eaktodáhtolaš giellan, mas visot ovddasvástádus hoigojuvvo váhnemiid ala. Boađus das lea su mielas ahte eanaš dárogielat mánát ohppet sámegeiela mánáidgárddis, de sii oahpahallet sámegeiela vuollecehkkiin ja de sii gahčadišohtet eret nu ahte illá oktage lea báhcán sámegeiela ohppui nuoraidskuvllas. Su mielas čoavddus livččii ahte sámegeiella livččii geatnegahtton fága. Dálá dilis lea menddo álki heaitit. Son čilge oainnus dainna ahte go váhnen oaidná máná rahčamin skuvllas, de ii sáhte bágget sin joatkit fágain mii ii leat dehálaš. Dannego sámegeiella ii lean geatnegahtton, de dat ii leat dehálašge.

... når ungene får problemer i enkelte (fag) da kutter de ut det som er uvesentlig. Da blir gjerne det språket tatt bort, for det er ikke obligatorisk, det er frivillig. For å konsentrere deg om det du sliter med. (Eadni I)

Maiddáí bearaš D livččii doivon ahte mánná livččii oahppan sámegiela skuvllas. Váhnen guoktá mielas lea sámegiela fáladat váilevaš. Eadni livččii háliidan eanet diimmuid dahje muhtinlágan giellalávguma. Sin guovllus eai leat mangelágan eahketfálaldagat mánáide sámegillii. Visot fáladagat leat riikkagillii. Son háliidivččii mánnái sámegielat klubba. Váilevaš sámegielat fáladagaid dihte ii leat eatni mielas guovllu mánáin vejolašvuohta šaddat guovttegielagin, jos eai leat oahppan sámegiela váhnemiin juo árramánávuođas.

Maiddáí E ja H váhnemat leat beahhtašuvvan go mánát leat oahppan nu uhccán sámegiela skuvllas. Mánát ledje juo mánáidgárddis oahppan veaháš sámegiela, muhto go álge skuvlii, de skuvla ii váldán vuhtii dan maid mánát juo máhtte. Dat oahppagohte álgoáššiid ođđasis. Dasa lassin váhnemat láitet oktavuoda skuvlla ja ruovttu gaskkas. Sii eai dieđe maid mánát ohppet skuvllas, mánáin eai leat goassege leavssut eaige leat girjjit fárus ruovttus. Mánát leat mitalan váhnemiidda ahte sii eai oahpa maidege, ja seamma oainnuid buktet ovdan maid nuorrainformánttat jearahallamiin muinna. Gaskaceahkis ja nuoraidceahkis leat sis maid eanet diimmut vahkus go oahppiin geat eai oahpa sámegiela, ja dát dilli orru vuoigatmeahttun sihke mánáid ja váhnemiid mielas. Eanet diimmuid skuvllas mánát gierddašedje, muhto eai gierdda dovddu ahte eai oahpa maidege.

Hun kom hjem og sa at det her gidder jeg ikke mer. For da brukte hun to timer mer enn de andre på skolen, og hun syntes ikke hun lærte noe. (Eadni E)

Váhnemat eai loga alddiset vuodu árvvoštallat sámegiela oahpu dási, muhto leat vásihan ahte sámegiela oahppu šaddá nuoraidceahkis menddo váttisin dannego mánát leat uhccán oahppan vuosttaš čieža jagi áigge skuvllas. Eadni H mielas lea váivi ahte mánná ii dovdda iežas oahppan maidege gielas maid lea fargga čieža jagi lohkan skuvllas. Son maid jáhkká ahte mánná heaitá sámegiela lohkamis go álgá nuoraidceahkkái.

Jeg kan tenke meg at han vil velge tysk eller engelsk, for jeg tror i hvert fall slik jeg har skjønt av ham at han ikke kan noe, og det etter syv år på skolen. Det syns jeg er synd. (Eadni H)

Son lea smiehttan mo lea vejolaš ahte ii leat oahppan maidege gielas maid lea guhká geahččalan oahppat. Muhto son ii dieđe vástádusa dasa. Son goit oaidná ahte eai juvssa oahppoplána ulbmila mas daddjo ahte mánát šaddet doaibmi guovttegielagin sámegiela nubbigiela oahpahusas. Dattetge ii háliit moaitit skuvlla, dannego buohkat geat barget sámegielain leat su mielas čeahpes olbmot. Son baicce

árvala ahte vuogádagas ja ulbmiliin lea juoga boastut, ja dain geat barget eai dáidde leat doarvái buorit reaiddut.

Men synes jo, uten å klandre noen, for alle som har jobbet med samisk her er dyktige folk, det er ikke dem det står på. Det har mer med systemet og målsetningen å gjøre. For man jobber jo etter læreplaner, og det er jo lagt føringer for hvordan opplæringa i samisk i grunnskolen skal være. Så at de kanskje ikke har redskaper gode nok til å gjennomføre det egentlig. (Eadni H)

Dát eadni lea jurddašan man guhká lea riehta doallat máná sámegiela oahpahas. Jos mánná ii sáhte ceavzit sámegielas 10. luohkás, de lea son geavahan áiggi duššás maid son livččii baicce galgan geavahit eará doaimmaide. Son maid smiehttá ahte fuones árvosátni sámegielas sáhtášii bilidit máná loahppaduodaštusa ja heađuštit su beassamis dakkár joatkkaohppui masa háliida. Eadni duođaid háliidivččii ahte mánná oahpašii sámegiela. Muhto go mánná gártá dan dillái, de lea sus bággu smiehttagoahit earaláhkai. Son deattuha vel ahte sámegiela oahppu ii leat leaika. Ferte gáibidit bohtosiid. Das ii leat skuvla, skuvlalágádus dahje departemeanta dahkan doarvái buori barggu.

Og det er der jeg syns at skolen, eller skoleverket eller departementet eller hvem det nå er man skal skyld på ikke har gjort en god jobb. Og jeg tror også lærerne sier at slik det fungerer i dag klarer vi ikke gi ungene et funksjonelt språk på den måten som det skal skje i dag. Men jeg vil poengtere at jeg vet at de lærerne de har hatt, er flinke lærere. (Eadni H)

6.8 Sámegeiela 3 nuorrainformánttaid muitalus

Buot vihtta Sámegeiela 3 nuorrainformántta leat oahppan sámegiela skuvllas. Golmmas leat dattetge vuollánan ja heaitán oahpahallamis sámegiela skuvllas (nuorrainformánttat E1, E2 ja I).

Nuorrainformánta H jurddaša heaitit go álgá badjedássái, muhto ii leat mearridan. Buohkat oaivvildit ahte sii eai oahpa maidege skuvlla sámegiela oahpahas. Nuorrainformánta E1 oaivvilda iežas oahppan sámegiela viehka bures mánáidgárddis, vaikko sámegiela oahppu lei dušše ovttá beaivvi vahkus. Son lohka iežas máhttán eanet sámegiela dalle go álggii skuvlii go dál go lea badjedásis. Skuvlla oahpahas lei láittas iige son dovdan iežas oahppamin maidege. Danne leage heaitán oahpahallamis sámegiela.

Nuorrainformánta E2 maid oaivvilda ahte son oahpai eanet sámegiela mánáidgárddis go skuvllas ja váidala vuos ahte sámegiela oahppiin leat eanet diimmut skuvllas go earáin. Muhto son ii loga iežas heaitán sámegiela oahpus dan dihte. Son heittii dannego ii oahppan maidege.

Det var det at vi ikke lærte noe av det. Jeg syntes ikke det var noen vits å gå der.

(Nuorrainformánta E2)

Son moaitá oahpahanmetodaid ja muitala, ahte eai ožžon oahppogirjjiid eaige sis lean goassege “albma” leavssut. Sii lávlo ja sárگو ollu sámegiela diimmuin, muhto eai dárbbášan hállat sámegiela. Leavssut ledje geahččat sámi mánáid-TV dahje ođđasiid. Son livččii háliidan eanet “albma” giellaoahpu dego eangalsgiela diimmuin. Doppe galgá lohkat girjjiid, bargat leavssuid ruovttus, oahpahallat ođđa sániid ja ráhkkanit geahččalemiide.

Vi fikk jo bøker som vi skulle lese i engelsk. I samisktimene fikk vi jo ingenting. Vi bare lagde ting og lekte sånn som vi skulle lære. I engelsk timene får vi jo lekser og har gloseprøver og sånn.

(Nuorrainformánta E2)

Maiddá nuorrainformánta H buohtastaddá sámegiela oahpu eangalsgiela oahpuin. Son čilge iežas oahppan eanet eangalsgiela go sámegiela, dannego ieš lea geavahan eangalsgiela eambbo. Son lohká ollu eangalsgiela internehtas. Jos ii ádde sániid, de geavaha jorgalanprográmma. Sámegiela son lea uhccán geavahan luohkkálanja olggobealde ja son oaidná maid erohusa eangalsgiela ja sámegiela skuvlaoahpus. Eangalsgiela oahpus leat garrasut gáibádusat ja ollu leavssut. Sámegielas leat hárve leavssut. Nuorrainformánta I maid muitala iežas gártan leat sámegiela dihte njeallje diimmu eanet skuvllas vahkus go eará oahppit. Seammás son ražai sámegielain ja ballagođii ahte son ii ceavzze eksámenis 10. luohkás. Son atná duođaid vuoigatmeahttumin leat eanet skuvllas go earát ja lohká dan váldosivvan dasa go heittii. Ballu ahte son oččošii fuones árvosáni ii leat deháleamos sivva, muhto dat maid lea váikkuhan.

Árvvoštallan

Skuvlla sámegiela oahpahas ii leat doaibman nu bures go sáhtášii dáid nuorrainformánttaid ektui. Sii dovdet ahte eai sáhte skuvllas oahppat sámegiela. Sii čujuhit oahpahanmetodaide ja struktuvrralaš áššái – sámegiela oahppiin leat eanet diimmut skuvllas. Muhtin nuorrainformánttat háliidit liikká oahppat sámegiela ja atnet somán máhttit giela. Muhtimat leat baicce skuvlla váccedettiin manahan movtta oahppat sámegiela. Sii eai jáhke iežaset goassege oahppat dan. Orru leamen dárбу guorahallat dárkilabbot sámegiela oahpahusa metodaid ja struktuvrralaš áššiid dego man láchkai sámegiella ja

sámegiela oahpahuš lea oassin skuvlla dábálaš doaimmas. Servodat lea ovddimusat geavahan vehádatgiela láivves oahpahušmálla dáid mánáid guovdu sihke mánáidgárddiin ja skuvllas. Mánáin lea leamaš dábálaš majoritehtagielat oahpahuš, ja sámegiella lea oahpahuš sidjiide vierrogiella-málla mielde. Riikkagiella lea leamaš oahpahušgiellan ja vehádatgiella lea oahpahuš fágan. Baker (2001: 194; gč. maiddái kapihttala 2.4.6) teorija mielde servodaga ulbmil dákkár oahpahušain lea muhtin muddui gielalaš riggodat ja boađus lea ráddjejušvuon guovttegielatvuotta. Lea áddehahtti ahte Sámegiela 3 nuorainformánttat ja sin váhnemat leat beahttašuvvan go mánát máhttet dušše veaháš sámegiela, muhto boađus lea Baker oainnuid mielde juste maid sáhtta vuordit dákkár oahpahušas.

6.9 Sámegiela ja sápmelaččaid fuonášepmi

Sámi Dearvvasvuodadutkama Guovddáš lea jagi 2005 čađahan dutkamuša sápmelaččaid dearvvasvuoda birra Norggas. Bohtosat leat almmuhuvvon áigečállagis *International Journal of Circumpolar Health* (Hansen et al. 2008). Das boahťá ovdan ahte sápmelaččat geain leat nannoseamos sápmelaš mearkkat, ovdamearkka dihte sii geat hállet sámegiela, vealahuvvojit eanet go kveanat ja dážat sámegiela hálddašanguovllu olggobealde. Sápmelaččat geain lea geahnohut sápmelaš mearkkat, ovdamearkka dihte eai máhte sámegiela ja/dahje leat uhcit sápmelaš máttut, vealahuvvojit dávjjibut sámegiela hálddašanguovllus.

Respondents with the strongest Sami affiliation reported higher levels of ethnic discrimination outside the Sami Language Act's district, while respondents with weak Sami affiliation, Kvens and ethnic Norwegians, reported higher levels inside this district. (Hansen et al. 2008: 99)

Jos dákkár doaladumit leat dábálaččat ja olbmot vásihit vealaheami, danne go leat sápmelaččat ja sámegiela hállit, de dat sáhtta váikkuhit giela geavaheapmái ja headjudit sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Jos olbmot vásihit vealaheami danne go eai sámás, de dat maid sáhtta goddit movtta oahppat giela, ja dat maid headjuda sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Fágagirjjálašvuotta deattuha ráđđehuslaš doaladumiid vehádatgiela hárrái ja giellaservodaga lahtuid doaladumiid iežaset giela hárrái (UNESCO 2003: 14–15; gč. maiddái kapihttala 2.4.1 ja 2.4.12). Lea dattetge uhccán fuopmášupmi vehádat- ja majoritehtaálbmoga gaskavuhtii mikrodásis, vaikko dat doaladumit sáhttet váikkuhit vehádatgielagiid giellaválljemii iežaset ruovttuguovllus. Váhnenjearahallamiin bohtetge ovdan ahte sápmelaš áhčit geat dán dutkamušas geavahit eanemus sámegiela, mitalit maid eanemus

ovdamearkkaid das mo earát lea viggan sin hárdit ja vealahit. Áhčči Č muitala iežas joatkkaskuvllaáiggis muhtin riddobáikkis Finnmárkkus ahte eará olbmot láhttejedje duođaid funet go gulle sámegiela.

Dat gal dieđusge cuigo ja dien nu cille, muhto mii diđiimet ahte dan barge, mii eat beroštan, mii gohčuimet ruovttoluotta. Eat mii lean funet. Ja mun šadden beakkán dakkár mii cielahin olbmuid. (Áhčči Č)

Áhčči C ii lohkan vuos muitit makkárge unohisvuođaid go lei hállan sámegiela eará báikkiin. Muhto dadjalasttii ahte:

Sáhtii leat muhtimin veahá ahte buohkain ii lean dá nu áibbas positiivvalaččat. (Áhčči C)

Áhčči G fas vásihii cielaheami juo nuoraidskuvllas ruovttugielddas. Eará mánát ja nuorat gohčodedje sin “lappan” go sii sámastedje. Dat ii váikkuhan sin giellageavaheapmái. Sii sámastedje liikká eaige beroštan olus maidege das. Eadni Á lea vásihan ahte su mánnávuođa báikkis máddin atne su sámi duogáža eksohtalažžan ja gelddolažžan. Go fárrii Finnmárkku riddobáikái, doppe olbmot čielgasit fuonášedje sápmelaččaid. Seammá lea nubbi eará informánta vásihan dál. Go johtá iežas sámegielat mánáiguin Finnmárkku rittus, de gullá unohis kommentáraid.

Bare fordi vi er herfra og det går på det samiske. Det har ikke vært mye, men man merker det at det kommer av det samiske. (Áhčči Đ)

Buot váhnemat geat leat dutkanguovllus bajásšaddan dahje guhká orron dutkanguovllus, fuopmášahttet dattetge ahte olbmuid doaladumit sámegiela hárrái leat nuppástuvvan buoret guvlui iežaset mánná- ja nuorravuođa rájes. Dán nuppástusa dovdet buorebut Deanu gieldda go Ohcejoga gieldda váhnemat. Eadni A lea ássan badjel 20 jagi Ohcejoga gielddas iige oainne, ahte gieldda virggálaš politihkka livččii eanet go veaháš nuppástuvvan. Su mielas lea baicce sápmelaččaid oaidnu sámegiela hárrái buorránan.

In dieđe virggálaččat gieldda dáfus, na kánske lea veaháš mannan ovddosguvlui. Muhto sámeservodagas, dat lea buoret guvlui mannamin. (Eadni A)

Su vásáhus lea dattetge ahte muhtin suomelaččat ain atnet sámegiela ovdáneami heittogin, vaikko dákkár oainnut eai leat šat nu dábálaččat go su álgojagiid dutkanguovllus.

Dieđusge ollu leat suomelaččat ainge geat imaštallet ja jurddašit manne galgá nu duoldat dainna sámegielain, iibat dat reahkká ahte hállojuvvo manin galgá oahpahus leat? Muhto ii leat mu mielas nu ollu go dalle... (Eadni A)

Áhčči B ássá maid Ohcejoga gielddas ja váillaša báikkálaš njunušpolitihkkariin duohta dáhtu ovddidit sámegiela. Su mielas politihkkarat ovddidit sámegiela dušše, jos fidnejit ruđa dasa. Jos ruhta lea fidnemis dušše sámegiela ovddideapmái iige seammás suomelaččaide, de eai oza ruđa danne go bođášii ávkin boasttu olbmuid.

Dat gal gávdnojit dat olbmot geat vudjet dan ášši. Muhto go nubbi bealli lea nu unohasat vuostá. Dat ovdána duollet dállet, muhto dat ovdáneapmi ii leat dakkár oppa áigge. Dakkár jurddašanvuohki ii gávdno politihkas – jos jurddaša gieldda politihkalaš jođiheami. Ahte gieldda njunnoša rájes vuhtto ahte duohtavuodas lea sámegiela vuostá. (Áhčči B)

Eadni B lea dattetge vásihan ahte goit boares olbmot geavahit dál sámegiela eanet go ovdal, ja olbmot eai šat heahpan sámegiela dihte. Bearaš Á lea ássan 15 jagi Deanu gielddas. Dalle go sii fárrejedje dohko, eai gullan gieldda guovddázis sámegiela. Dál lohket iežaset gullat sámegiela juohke sajis.

Da vi flyttet hit for snart 15 år siden så hørte vi ikke samisk ute. Verken på butikkene eller andre steder. Når man går her nu så hører man at folk snakker det i butikkene, til kassa, dem som jobber der. Du hører i gata, over gjerdene med naboen på samisk og det er plutselig blitt et veldig synlig språk på den tida. (Eadni Á)

Leat mealgadiid seamma olbmot geat ássat dán guovllus, ja soai čilgeba ahte lea beare nu ahte sámegiela olbmot leat geavahišgohtán sámegiela eanet. Ovdal lei sámegiella dušše ruovttugiella. Sámegiela lea šaddan lobálaš hállat jitnosit maddái earáid gullut go dušše lagamus bearašlahtuid ja ustibiid gaskkas. Eadni Á lohka maid iežas gullan dárogielat váhnemiid háliideamen ahte mánat ohppet goitge veaháš sámegielas, kultuvrras, musihkas ja diekkár áššiin. Su mielas leat servodaga doaladumit nuppástuvvan positiivabun ja árvala ahte danne olbmotge geavahit giela eambo.

Maddái Č váhnen guovttos leaba vásihan, mo doaladumit leat nuppástuvvan iežaska mánnávuodá rájes. Áhčči Č ii loga šat iežas vásihit eará olbmuid fuonáseami dávjá.

Dál mun in oainne olbmuid čiehkadeamen. Dat lea hirbmat... Dat gal dahká dan ahte dat sámegiella, dat lea hirbmat rikkis, go olmmoš máhtta giela, de lea rikkis. Dat lea álo dovddus, dat ii leat mihkkege fuones gielaid šat. (Áhčči Č)

Su eamitge nanne ahte leat áibbas eará doaladumit dál go su mánnávuodas ja son lea ilus go beassá vásihit dan. Dál lea sámegiella oidnosis ja olbmot sámástit gos beare, muhto ovdal olbmot soite dáruišgoahtit go bohte Deanušaldái ja gávpái.

Det er jo en helt annen holdning. Å oppleve det. Før det ble jo ikke snakket noe særlig om, og sant, mens nu er det synlig og folk snakker samisk uansett hvor de måtte være, mens før så folk slo jo kanskje over til norsk når de kom til Tanabru og butikken. (Čaibmá) og ja... (Eadni Č)

Áhčči Č ii loga negatiiva doaladumiid áibbas jávkan.

Dat gal orru leamen veahá bahča. Dan lohket go mánátge gullet. “Maid biro áigubehtet dainna sámegielain?” Dat gal orru veahá (...) Dat lea maid mis maid okta lagas olmmoš. Dainna ii gánnet maidege. (Áhčči Č)

Eadni F muittaša daid giellariiduid go sámegiella šattai oahpahušgiellan skuvllas 1980-logu álggus ja go Sámi oahppoplána váldui atnui Deanu gieldda vuodđoskuvllain 1990-logus. Galgágo leat oahpahuš sámegillii vai ii, dat ii leat šat mihkkege ságastallanfáttáid, dannego dákkár oahpahuš lea sajáiduvvan. Su mielas sámegiela dilli lei fuonimus 30 jagi dassái. Dalle sáhka ii lean dušše giela lunddolaš jápmimis, muhto olbmot vuostálaste sámegiela aktiivvalaččat. Dakkár jienat eai gullo šat.

Eller det var vel ikke helt på bunnen, men på det laveste det noen gang har vært, tenker jeg. Jeg vil nesten si at det var en aktiv motstand, ikke bare en naturlig utdøende, men en aktiv motstand. (Eadni F)

Eadni I lea maid vásihan oahppoplánariiddu 1990-logus. Dalle bođii sámegiela ja kultuvrra fuonášepmi čielgasit oidnosii báikkálaš ságastallamis. Dát oainnut eai lean matge ođđasat sutnje. Dat leat gullon báikkálaš servodagas nu guhká go son muitá. Son čilge ahte su mánnávuodas lei áibbas dábálaš fuonášit sápmelaččaid ja sámegiela ja dat bisttii vel guhkás 1990-lohkui. Olbmot eai háliidan dovddastit iežaset sápmelaš oasi.

Det ble mye... Det å være fjellfinn var nesten et nedsettende ord, og folk ville ikke vedkjenne seg den biten. Dette med å være samisk og ha samisk som en del av seg sjøl og samisk kultur og alt mulig. Det var nesten: “Nei, vi e norsk”. Og det var vel en del av det som hadde vært tidligere, sant at.. det ble litt sånn. Den satt jo lenge og langt. Til langt ut på 90-tallet. (Eadni I)

Son árvoštallá ahte sámegiela ja sámiiid fuonášeapmi hehttii olbmuid ovddideames ja dohkkeheames sámegiela ja -kultuvrra – dannego earát bilkidedje. Báikkálaš servodagas lei olmmoš beanta fuonit šlájás jos lei sápmelaš. Galggai leat dáža iige olmmoš galgan dovddastit eará duogáža.

Og det var kanskje den biten som gjorde at folk vegret seg fra å ta tak i det samiske språket og den samiske kulturen. Og vedkjenne seg den. For det ble mobbing, og det ble... Det var liksom... nedsettende. Nesten sånn at det var andre rangs å være samisk. Du skulle være norsk. Og ferdig med det. Du skulle ikke vedkjenne deg noe annet. (Eadni I)

Son ii jáhke ahte buot fuonášeamit lea jávkán Deanu servodagas, muhto olbmot leat beassan jurddašit, eaige garra ságastallamat leat šat oidnosis. Lagasolbmuid negatiiva doaladumit sámegiela hárrái leat váikkuhan bearraša H máná sámegiela očcodeapmái. Sis lei uhca sámegielat biras dalle go mánná lei uhcit. Máná áhkku ja muhtin eará vuoras fuolkkit ásse lahka ja Eadni H ávžžuhii sin sámástit mánáide. Dat ii lihkostuvvan dannego sii eai atnán mange vearan oahpahit sámegiela mánáide. Eadni H muitala ahte áhkku njulgestaga biehttalii sámasteames mánáiguin, ja muitala maid áhkku lei dadjan:

*“Hvor kommer du med samisk? Ingensteds. Skal du komme deg noen steder må du kunne norsk.”
Og det holdt hun seg vel til overfor våre unger også. (Eadni H)*

Bearrašis H leaba sihke eadni ja áhčči sápmelaččat. Eatni H mielas livččii lean vuogas, jos sámegielat fuolkkit livčče sámástan mánáide, go son ieš ii leat beassan oahppat sámegiela mánán. Muhto sámegielat fuolkkit eai oaidnán ášši seammláhkai. Máná áhkku anii sámegiela sirdima mánáide duššin ja áddjá ii veadján sámástit, dannego máná ii su mielas máhttán giela. Eadni H lohka iežas beroštit eambo máná sámegiela máhtus go su isit guhte máhttá sámástit.

Det var nok jeg som brente mest for det, jeg som ikke hadde fått lære det selv da jeg var liten. Jeg ønsket veldig sterkt at de skulle få lære samisk. Fordi jeg syns jeg savnet det selv. Mens de hadde et annet forhold til det som gjorde at de ikke...(Eadni H)

Teorijat vehádatgielaid ealáskahttimis fáallet gielalaš emansipašuvnna čilgehussan dasa, manne olbmot válljejit ealáskahttit vehádatgiela. Vehádatgiela geavaheapmi ja maiddá dan oahpaheapmi mánáide sáhtta leat friddjavuođa prošeakta. Vehádatgiela geavaheapmi sáhtta leat vuohki beassat eret ovddeš áiggi fuonášeames ja dat lea reaidu, mainna sáhtta cuvket vuoigatmeahtun fápmovuogádaga. (Huss ja Lindgren 2011: 7–8) Váhneninformánttaid mitalusaid vuodul sáhtta dadjat ahte maiddá báikkálaš dásis leat doaladumit sáme giela hárrái buorránan. Erenoamážit giellaservodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái leat buorránan. Váhnemat vásihit maid ahte sáme giella lea eanet dohkkehuvvon dál go sin mánná- ja nuorravuodas. Sii eai daja njuolga ahte sáme giela hállan ja sáme giela sirdin iežaset mánáide lea vuostálastinproseassa. Muhto mángga vástádusas lea vuohttimis implisihhta oaivil ahte sii ovddidit sáme giela beroškeahhtá das maid earát oaivvildit, ja dát lea álkit dál dannego doaladumit leat nuppástuvvan buoret guvlui. Dan sáhtta dulkot emansipašuvdnan. Seammás leat sáme giela fáaldagat dego skuvllat ja mánáidgárddit sajáiduvvan ja sáme giella geavahuvvo giellašiljuin gos ovdal ii geavahuvvon dego gielladaguvddážiin ja gávppiin. Dat lea čielga emansipašuvdnaproseassa ja vuorrováikkhusproseassa. Sáme giella oažžu stuorát árvvu báikkálaš servodagas, dannego giellageavaheapmi lassána ja giellageavaheapmi lassána stuorát árvvu dihte. Dát dáhpáhuvá dan áiggis go sáme giela árvu lea lassánan mákrodásis, muhto ii sáhte dattetge dadjat ahte dat dáhpáhuvá mákrodási nuppástusaid dihte, dušše ahte dáhpáhuvá seamma áigge. Visot ii leat dattetge buorránan. Mángasat vásihit ain majoritehtaálbmoga negatiiva doaladumiid, eai šat nu dávjá, muhto dát doaladumit ellet ain dutkanguovllu lagamus čoahkkebáikkiin ja gávppiin.

Gielladaosiid gaskasaš erohusat

Deanu giella lea boađus gielladaid ovttahttimis 1963 go dalá Deanu ja Buolbmát giella ovttahttojuvvojedje Deanu giellan. Olbmot gohčodit gielladaosiid Vuolle- ja Badje-Deatnun ja rádjá čuovvu boares rájá Deanušalddi lahka. Giellamolsun álggii mealgat árabut Vuolle-Deanus go Badje-Deanus (gč. maiddá kapihttala 4.4.4). Muhtin Deanu giellada váhnemat mitalit ahte doaladumit sáme giela hárrái eai leat velá buorit Vuolle-Deanus. Áhčči Đ govvida dan gaskan Badje- ja Vuolle-Deanu olbmuid gaskkas, muhto ii riidun. Su oainnu mielde Vuolle-Deanus eai háliit dovddastit iežaset sápmelašvuoda ja hállat sáme giela, vaikko mángasat máhtášedje ja Badje-Deanus eai háliit leat dahkamušas Vuolle-Deanu olbmuiguin.

Det er en avstand, og de snur litt ryggen til hverandre og ser forbi hverandre. (Áhčči Đ)

Maiddáí sámegeilat váhnemat Badje-Deanus leat vásihan ahte sámegeilat olbmot Vuolle-Deanus eai háliit sámástit singuin, muhto seammás namuhit dakkár ovdamearkkaid ahte olbmot geat ovdal eai sámástan leat sámástiŋgoahtán singuin. Nu ahte dán áššis orru leamen nuppástus. Áhčči H guhte ássá Vuolle-Deanus muitala fas ášši nuppi bealis. Sutnje lea váttis sámástit Badje-Deanu olbmuiguin, dannego dat leat bilkidan su sámegeiela mánnán ja nuorran. Ollesolmmožin lea maid vásihan ahte Badje-Deanu olbmot eai háliit suinna sámástit. Su eamit, Eadni H, sivahallá dáruiduhttinpolitihka go ain vásiha gaskka Badje- ja Vuolle-Deanu olbmuid gaskkas. Su mielas Badje-Deanu olbmot leat rahčan bissut heakkas. Dál sáhttet dadjat ahte sii cevzet vuostegieđageavvamiin, muhto Vuolle-Deanus eai ceavzán. Son maid čatná dan dasa ahte Vuolle-Deatnu adnojuvvui juo dolin gieldda dáža oassin dannego eiseválddit ledje doppe.

Jeg tror det er den fornorskningspolitikken som blei ført. Det å kjempe for å overleve og nå kan de si at vi har klart det men dere i nedre Tana har ikke klart det. Men det gjelder mange ting. Det er ikke så enkelt, men i hvert fall nedre Tana blei jo sett på som den norske delen av kommunene. Fordi øvrigheta var her. (Eadni H)

Eadni F lea maid ássan Vuolle-Deanus ja vásihan sápmelašvuoda hilguma dan guovllus. Son ii diehtán dalle ahte sonhan barggai ovttas sápmelaččaiguin. Su mielas Vuolle-Deanus lea leamaš garrasut bargu sámegeiela ja kultuvrra ealáskahttimiin eaige leat velge geargan dainna.

...jeg visste jo ikke at jeg jobber sammen med samer. Det var slett ikke noe snakk om det. Der må jeg si at jeg beundrer dem. De har gjort en tøffere jobb, og de er jo ikke ferdig med den. Jeg trur nok ikke det er vanskeligere å leve som same nu, men de hadde mye mer å ta igjen. (Eadni F)

Maiddáí bearaš E ássá Vuolle-Deanus. Váhnem guovttos eaba loga iežaska ruovttubáikkis vuohttit dakkár nuppástusaid doaladumiin, mii dáhpáhuvvá gieldda guovddázis ja bajit osiin. Eadni E muitala ahte eanaš olbmot eai ane iežaset sápmelažžan, vaikko sis leat sámi ruohttasat. Sin guovllus Deanu gielddas eai leat maid sámegeilat ásahusat dego skuvla ja mánáidgárddit nu ahte rámmaeavttut sámegeiela ealáskahttimii váilot.

6.10 Konklusuvdna

Váhnemat geat sirdet sámegeiela mánáide, leat ovddimusat váhnemat geat hállet sámegeiela eatnigiellan. Sii leat juo mánávuoda ruovttus sosialiserejuvvon sámegeilat birrasii ja doalahan mánávuoda

sámegiela fierpmádaga botkekeahhtá, vaikko sis leat leamaš áiggit eallimis goas leat geavahan sámegiela uhcit go mánnán. Sii leat viiddidan iežaset sámegiela fierpmádaga dađistaga go leat oahpásmuvvan ođđa sámegielat olbmuid ja sii leat maid hállagoahtán sámegiela oahppásiiguin dađistaga go dát olbmot leat oahppan sámegiela. Sii leat sosialiseregoahtán mánáideaset iežaset sámegiela fierpmádahkii riegádeami rájes. Golbma váhnema leat ollesolmmožin sámástišgoahtán ja sis lea sullii seamma málle sámegiela geavaheames go eatnigielainge. Guovttis sis sámástit buot sámegielat olbmui, muhto eaba sámástišgoahtán mánáidasaska dalán riegádeami maŋŋá. Easka muhtin jagiid maŋŋelaš soai leaba molson hállangiela mánáiguin ollásit dahje belohahkii sámegiellan. Goalmmát sis sámásta apmasabbuiguin, muhto oahppásiiguin lea váttis hállagoahtit sámegiela.

6.10.1 Guoimmi doarjja

Muhtin bearrašiin leat váhneamat geat eai máhtán sámegiela go mánát riegádedje. Dáin bearrašiin mánát leat dattetge oahppan giela ruovttus. Danne lea miellagiddevaš gávnnus ahte váhneamat geat eai leat sápmelaččat, atnet positiivan dan ahte mánná bajásšaddá guovttegielagin. Buot sámegielat váhneamat, earret áhčči B, leat dovdan iežaset oažžut dievaslaš doarjaga guoimmisteaset giellaválljemis. Muhtin bearrašat eai leat oppa hállange giellaválljema birra, dannego ášši lei čabučielggas: sámegielat váhnen galggai sámástit mánáide.

Golbma áhči geat máhttet sámástit, eai sámástišgoahtán mánáide dalle go mánát ledje uhcit. Buot dain bearrašiin guoibmi livččii dorjon isida. Sihke Eadni D ja Eadni H leaba ávžžuhan isidiid ja isidiid fulkkiid sámástišgoahtit mánnái, muhto isidat juogo eai háliidan dahje eai veadján. Eadni Á doarjugođii máná sámegiela oahpu go mánná viđajahkásažžan álggii giellalávgumii ja dasto sámegielat skuvlii. Son maid doarjjui isida go sámástišgođii mánnái. Maiddái eadni E livččii dorjon isida, jos isit livččii oahppan sámegiela ođđasis ja sámástišgoahtán mánáide. Mánáid sámegiela očcodeames orrot leamen guktuid váhneamiid doaladumit sámegiela hárrái dehálaččat. Buot váhneninformánttat geat eai máhte sámegiela, dadjet ahte sii dorjot sámegielat guoimmi viggamuša oahpahit sámegiela mánáide. Bearrašiid giellageavaheames lea leamaš sierramielalašvuohta golmma páras. Ovtta páras dannego guoibmi ii oahppan sámegiela, ja guovtti páras dannego sámegielat guoibmi ii sámástan mánáide. Váhneamiid etnikalaš duogáš dáidá lea váikkuhan áššái. Bearrašiin guoibmi guhte ii hála sámegiela, lea maid dávjá sápmelaš ja atná mánáid sámegiela oahppama iežas giellaealaskahttinprošeaktan. Mánná beassá oahppat giela maid ieš ii beassan mánnán oahppat.

6.10.2 Servodaga doarjja

Eanaš váhnemat geain leat Sámegeiela 1 ja 2 -jovkui gulli mánát, leat duđavaččat dan doarjagii maid leat ožžon sámegeielat ásahusain: skuvllas ja mánáidgárddiin mánáid sámegeiela ovddideames. Deanu gieldda váhnemat leat duđavaččabut skuvlii go Ohcejoga gieldda váhnemat. Sivvan dasa orru leamen ahte Deanu gielddas leat sámegeielat skuvllat. Ohcejoga gielddas leat guovttegeielat sáme-/suomageielat skuvllat, main skuvlabiras ii ovddit sámegeiela doarvái bures eanaš váhnemiid mielas. Váhnemat atnet maid buorrin daid sámegeielat asttuáigge fálaldagaid mat leat mánáide ja nuoraide. Muhtimat lohket lunddolažžan ahte eanaš fálaldagat leat riikkagillii. Muhtumat atnet váidalahttin go nuoraidfálaldagat ja - kultuvra lea ollásit riikkagillii, ja atnet dan oktan sivvan go sámegeielat nuorat eai sámás gaskaneaset.

Sámegeiela 3 -jovkui gulli viđa máná ruovttus lea okta oktasaš ášši. Váhnemat háliidit ahte sin mánát ohppet sámegeiela ja sii leat geavahan daid giellaovddidandoaimmaid mat leat olahanmutter: Mánát leat leamaš mánáidgárddiin main sámegeiella oahpahuuvui (earret nuorrainformánta D) ja mánát leat lohkan sámegeiela fágan skuvllas. Dattetge ii oktage leat lihkestuvvan oahppat hállat sámegeiela nu bures go háliidivčče. Sihke mánát ja váhnemat leat dan dihte duhtameahttumat. Sáhttagé dulkot ášši nu ahte servodat ii leat láchán dili dáid mánáid sámegeiela očcodeapmái doarvái bures dahje ahte servodat ii leat lihkestuvvan daid doaimmaiguin maid lea lágidan dáid mánáid várás. Maiddái Svonni (1993) čujuha dasa ahte skuvla ii veahket daid mánáid geat eai máhte juo sámegeiela, oahppat giela. Orru leamen nu ahte 20 jagis ii leat dilli buorránan. Baker (2001: 194) teoriija mielde servodat lea geavahan vehádatgiela láivves oahpahusmálle daid mánáid guovdu sihke mánáidgárddiin ja skuvllas. Mánáin lea leamaš dábálaš majoritehtaoahpahuš ja sámegeiella lea oahpahušvierrogiella-málle mielde. Riikkagiella lea leamaš oahpahušgiellan ja vehádatgiella oahpahušvierrogiella. Baker dadjá ahte servodaga ulbmil dákkár guovttegeielat oahpahušmálle lea muhtin muddui gielalaš riggodat ja boađus lea ráddjejuvvon guovttegeielatvuolta. Go Sámegeiela 3 nuorrainformánttat máhttet dušše veaháš sámegeiela, de lea boađus Baker oainnu mielde juste maid sáhtta vuordit, namalassii ráddjejuvvon guovttegeielatvuolta.

6.10.3 Ruovttu váikkuhus sámegeiela 1 ja 2 nuorrainformánttaide

Njeallje ruovttu sáhtášii gohčodit sámegeielat bastiuvdnan. Guovtti ruovttus váhnemat sámástit álo mánáiguin. Golmma eará ruovttus sámegeielat váhnen hállá álo sámegeiela mánáide. Mánátge sámástit eanemusat dahje álo iežaset oarbiniiguin. Golbma Sámegeiela 1 máná ja guokte Sámegeiela 2 máná šaddet bajás dákkár ruovttus.

Ovttá ruovttus lea Sámegeiela 1 nuorrainformánta orron eanaš oasi eallimisttis ovttas riikkageiela váhnemiin. Mánná atná liikká sámegeiela iežas buoremus giellan. Dat lea vejolaš dannego olles lagasservodat lea váldán ovddasvástádusa máná sámegeiela očcodeames: mánáidgárdi, skuvla, fuolkkit, ustibat ja muđuige gili olbmot. Buot sámegeiela hállit sámástit mánáin, máná lea sajáiduvvan servodahkii sámegeiela hállin ja danne su sámegeiellage lea bures ovdánan.

Nuorrainformántta Á bajásšaddandilli maid spiehkasta dan minstaris ahte ruoktu lea sámegeiela bastiuvdna. Son lea oahppan sámegeiela easkka viđajahkásažžan ja gullá Sámegeiela 2 -jovkui. Bearaš geavaha ruovttus riikkageiela oktasaš gulahallangiellan, ja áhčči sámásta mánáin ovddimusat ruovttu olggobealde. Mánná hállá eanaš áigge sámegeiela skuvllas ja álo sámegeiela sámegeiela ollesolbmuiguin. Son hállá eanemusat sámegeiela sámegeiela ustibiiguin, muhto eanemusat riikkageiela oarbiniiguin.

Bohtosat čájehit ahte ruovttugiella lea dehálaš mánáid sámegeiela oahppamis. Eatnašat Sámegeiela 1 nuorrainformánttain áset sámegeiela bastiuvnnas. Muhtin Sámegeiela 1 nuorrainformánta máhtta dattetge bures sámegeiela, vaikko ii hála sámegeiela ruovttus. Dat lea vejolaš go lagasservodat ja sámegeiela ásašusat váldet ovddasvástádusa sámegeiela očcodeames. Ferte maid atnit buorrin sámegeiela ealáskahttima dáfus, ahte nuorrainformánta gii ii leat árramánávuođas oahppan sámegeiela ruovttus, lea joavdan Sámegeiela 2 dássái mánáidgárddi giellalávgunis ja sámegeiela oahpahasas skuvllas.

6.10.4 Fuonášeapmi ja doaladumit

Lea oassi dutkanguovllu duohtavuodas ahte sápmelaččat leat molson geiela. Váhneninformánttain leat maid ollu muitalusat sápmelaččaid ja sámegeiela fuonášeames. Dál váhneninformánttat vásihit uhccán fuonášeami dutkanguovllus, vaikko das maid leat ovdamearkkat. Váhnemiid muitalusaid vuodul orru leamen nu ahte stuorát oassi báikkálaš servodagas lea dohkkehan sámegeiela ja bargá sámegeiela ja - kultuvrra ealáskahttima ovdii. Ehála (2009: 127–128; gč. maddái kapihtala 2.4.13.) teoriija mielde sáhtta dadjat ahte sápmelaččaid kultuvrralaš mássa dáidá leat lassánan dutkanguovllus. Dat fas čujuha dasa ahte sámegeiela subjektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorránan. Deanu gieldda siskkáldas “gaska” ja olbmuid doaladumit sámegeiela hárrái muhtin guovlluin dutkanguovllus, leat dattetge dakkár albmaneamit, mat hehttejit sámegeiela ealáskahttima, muhto dat eai oro váikkuheamen váhnemiidda geat leat válljen sámástit mánáiguin. Dat fas sáhtta mearkkašit ahte dat joavku atná sámegeiela kultuvrralaš mássa nu stuorisin, ahte eai beroš nuppiid olbmuid doaladumiin.

7 Bohtosat: Sámegeiela ceavzinnávccat Ohcejogas ja Deanus

7.1 Álgui

Dán dutkamušas lea sáhka sámegeiela seailumis ja ealáskahttimis 2000-logus Deanuleagi guovtti gielddas, Ohcejogas ja Deanus. Dutkanguovllus lea giellamolsun dáhpáhuvvan sámegeielas dárogillii ja suomagillii ovddimusat dalle go stáhtaid sámeapolitihkka ii dorjon sámegeiela. 1990-logu álggus lei stáhtaid sámeapolitihkka nuppástuvvan ja mákrodási lei ovddidišgoahtán sámegeiela. Mun čájehin iežan váldofága oahppočájánasas (Rasmussen 2005), ahte sihke Deanu ja Ohcejoga gielddas lei giellamolsun masá bisánan 2000-logu álggus. Mun gávnnahtin ahte Deanu gielddas lei giellamolsun muhtin muddui jorgalahttojuvnon maid ja árvalin, ahte seamma albmanepmi lei maid Ohcejoga gielddas, vaikko gávdnosat eai lean nu čielgasat go Deanu gielddas. Mun háliidin dutkat dárkilabbot juste dán guovllu, dannego sápmelaččat ja eará álgoálbmogat hárvve nagadit jorgalahttit giellamolsuma. Danne anán earenoamáš beroštahttin dutkat giellamolsuma bisáneami ja giellamolsuma jorgaleami Deanus ja Ohcejogas. Dán dutkamuša álggus mus ledje guokte gažaldaga:

1. Leatgo mákrodási nuppástusat sápmelaččaid ja sámegeiela hárrái váikkuhan sámegeiela geavaheapmái olbmuid gaskkas?
2. Bohtetgo mákrodási nuppástusat ovdan dutkanguovllus ja erenoamážit mikrodásis mánáid bajásgeassimis?

Mun vástidan dáidda gažaldagaide guorahaladettiin sámegeiela *etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid* Deanu ja Ohcejoga gielddain. Heajos etnolingvisttalaš ceavzinnávccat sáhttet miellidibuktit giellamolsuma fámolut gillii ja nana etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid boadusin vehádatgiella veadjá seailut. Dutkamuša analiissas lean guorahallan etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid njealji dásis. 1. Mákrodássái gullet Norgga ja Suoma stáhta politihkka sápmelaččaid guovdu ja riikkaidgaskasaš orgánat mat váikkuhit stáhtaid sámeapolitihkkii iežaset konvenšuvnaiguin ja julggaštusaiguin. 2. Sámi servodat lea geográfalaš guovlu, eará sápmelaččat ja sámeapolitihkalaš vuogádat oktan iežas ásahusaiguin. 3. Mesodási dán dutkamušas leat dutkanguovllu guokte gieldda. 4. Mikrodásis leat bearrašat ja ovttaskas olbmot.

Analiissas lean earuhan subjektiiiva ja objektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Objektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat deskriptiiiva čilgehusat gielladilis. Subjektiiiva ceavzinnávccat leat

dilli nugo vehádat ieš ádde iežas gielladili ja mo majoritehta álbmot ádde vehádaga gielladili. (Ehala 2009: 124–25.)

7.2 Mákrodási

Máנגgat mákrodási fáktorat leat dehálaččat go árvvoštallá vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Ovdamearkan Hyltenstam et al. (1991; 1999) guorahallet mákrodási politihkalaš-lágalaš diliid, majoritehta servodaga ideologiiija, giellaláhkaásahusa, vehádatpolitihka čađaheami, ekonomalaš dili, sosiokultuvrralaš norpmaid ja oahpu. Mun čujuhan nákkosgirjji álgokapihttalis Corsonii (1997: 80) guhte fuopmášahtta, ahte Norgga riikkadási giellapolitihka sámi álbmoga várás lea okta viidámusaid ja beaktilepmosiid gaskkas máilmmis, ja lean čájehan ahte maiddái Suoma politihka sápmelaččaid guovdu lea ođasmahtton ja nuppástuvvan (Aikio-Puoskari ja Pentikäinen 2001). Kritihkalaš árvvoštallan mákrodási fáktoriin čájeha dattetge, ahte livččii vejolaš nannet sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid buorebut.

Lágalaš dili

Suoma ja Norgga stáhta ođđa sáme politihka bohtá ovdan riikkaidgaskasaš soahpamušain maid Suopma ja Norga leat dohkkehan ja riikkadási lágain ja njuolggadusain mat galget suodjalit sápmelaččaid giela, kultuvrra ja servodateallima. Dáinna stáhtat čájehit buori áigumuša sápmelaččaid ja sáme giela hárrái. Dát nanne sáme giela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Láhkavuogádat addá maid vejolašvuoda ásahtit dehálaš ásahtusaid mat ovddidit sáme giela sihke sámi servodatdásis ja mesodásis – dán dutkamuša dutkanguovllus.

Lágaid guorahallamis leat bohtán ovdan áššit mat sáhtášedje nannet sáme giela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid buorebut. Suopma ii láhtte ovtadássásaččat sáme gielat ja ruođagielat vehádagain. Ii Norggasge leat sáme gielagiin seamma láhkasuodjaleapmi go ruođagielagiin Suomas. Sáme giella ii leat nationála giella Suomas iige Norggas dego ruođagiella Suomas, muhto dat lea ovtadássásaš giella riikkagielain dušše dihto guovllus. Oahpahušlágaid mielde ii leat sáme gielat mánáid vuoigatvuohtan vázzit sáme gielat vuođđoskuvlla dego ruođagielat mánáin lea vuoigatvuohta vázzit ruođagielat skuvlla Suomas. Sámi oahpahušášiin lea maid erohus dán guovtti riikka gaskkas. Jos váhnemat válljejit sáme giela mánáid oahpahušgiellan, de oahpahuš lea sáme giellii Norggas. Suomas ii dárbbáš lágidit visot oahpahuš sáme giellii, vaikko váhnemat leat válljen sáme giela oahpahušgiellan. Lea

doarvái ahte eanaš oassi oahpahas lea sámegillii. Suomas ruotagielat mánáid oahpahas galgá leat ruotagillii. Norggas fas leat sierra sámi oahppoplánat vuodđoskuvlla oahpahas várás. Dákkárat eai leat Suomas ja sámegielat oahppiid oahpahas addojuvvo Suoma nátionála oahppoplánaid mielde. UNESCO (2003: 14) atná doahpaga *earuhuvvon doarjja* čilget dili mas gielain, dáro-, ruota-, suoma- ja sámegielas, ii leat ovtadássásaš doarjja.

Okta ášši mii heajuda sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, lea ahte stáhtat leat sirdán mearridanválddi sámegiela geavaheames mesodássái. Ovdamearkka dihte Deanu giela mearrida ieš, man viidát dat geavaha sámegiela iežas hálddahas ja politihkalaš eallimis. Sihke Deanu ja Ohcejoga gielddat mearridit ieža, leago sámegiella geatnegahtton fága vuodđoskuvllas, ásahitgo giellaguovddáža ja giellabesiid dahje giellalávgunluohkáid mánáide geat eai máhte sámegiela. Stáhta lea lága ja njuolggadusaid bokte addán vejolašvuodaid dákkár doaimmaide, muhto ii leat mearridan ahte gielddat galget čađahit dáid doaimmaid. Danne ii leat giellamolsuma vásihan sámemánáin vuoigatvuohta beassat oahppat sámegiela beaktilis oahpahasmálliiguin. Lea vejolaš dulkot gielladili UNESCO mihttára mielde nu ahte stáhta čađaha *passiiva assimilašuvvna* sápmelaččaid vuostá, go ii leat čielga politihka vehádatgiela guovdu ja fámolaš giella vuoitá almmolaš giellašiljuin. (Gč. maddái kapihttala 2.4.1.)

Ekonomalaš eahpedássedeaddu

Sihke Norggas ja Suomas lea majoritehtas sihke ekonomalaš ja politihkalaš fápmu. Dutkanguovlu lea guovddáš sámeguovlu, muhto riikkadásis dat leat boaittoheale guovllut. Seammás go olmmošlohku lassána riikkadásis, de sámeguovllus leat eretfárremat ja álbmot boarásmuvvá ja áddjáluvvá. Dát sáhttá leat ekonomalaš eahpedássedeattu boađus. Tendeansa lea čielgasut Ohcejogas go Deanus. Demografijja dutkamušas boahtá ovdan ahte guktuid gielddain lea olmmošlohku geahppánan 1980-logu rájes: Deanus 11,8 proseantta ja Ohcejogas 15,7 proseantta. Sápmelaččaid lohku fas geahppánii 25,7 proseantta Ohcejogas dán áigodagas. Gielddain leat eanet boares olbmot ja uhcit nuorat go gaskamearálaččat riikkas. Leat maid eanet albmát go nissonat. Sáhttá dulkot bohtosiid nu ahte riikkadási váilevaš ekonomalaš dássedeaddu váikkuha sámeguovllu bargovejolašvuodaide ja demográfijai, go olbmot fertejit fárret barggu maŋis eará guovlluide. Danne guovllus leat uhccán nuorra olbmot, de dat váikkuha riegdanloguide, ja sosiála fierpmádagat mat geavahit vehádatgiela geahppánit. Dat fas heajuda sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

7.3 Sámi servodatdási

Sámi servodaga dásis leat ásahuvvon álbmot välljen orgánat – Sámedikkit – ja sámegiela infrastruktuva. 1990-logu álggus lei juo eanaš oassi dán infrastruktuvras ja danne dat adnojuvvo sámegiela ealáskahttináigodaga álgun. Dan maŋná lea sámegiela oahpahus lassánan, oahpponeavvodilli buorránan ja sámi mediafálaldat lea šaddan sakka stuorábun ja viidábun go ovdal. (Todal 2002: 10; 68.) Mun lean dutkan Sámi servodatdásis demografiija, buolvvaidgaskasaš giellasirdáseami, sámegiela mediafálaldagaid, sámegiela ásahusaid, sámegiela joatka- ja alitoahppovejolašvuodaid ja sierra sámepolitihkalaš áigumušaid ja doarjjaortnegiid.

Sámi servodaga dásis leat orgánat mat ovddidit sámi giellaplánema, sámegiela oahpahasášiid ja oahpponeavvuid. Oktan sámegiela media- ja kulturfálaldagaiguin leat Sámi servodatdásis dehálaš oasit mat nannejit sámegiela objektiivna etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Demográfalaš dieđut mat dán analiissas bohtet ovdan, čájehit ahte dutkanguovllu davvisámegiela eai leat okto máilmmis, muhto leat oassi stuorát giellaservodagas. Vaikko dušše birrasiid 25–30 proseantta davvisápmelaččain máhttet sámegiela, de dáhpáhuvvá buolvvaidgaskasaš giellasirdáseapmi maid nu ahte giela áittadási sáhttá árvvoštallat dorvvuheapmin dahje čielgasit áitojuvvon giellan (UNESCO 2003: 8, gč. maiddá kapihttala 2.4.3). Datge galggašedje nannet sámegiela objektiivna etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Sámi servodatdási váilevaš iešstivren geahnohuhtta sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Sápmelaččain ii leat autonomiija, ja Sámedikkiid mearrádusaid ollašuttimii dárbbášuvvo mákrodási ruhtadeapmi ovdamearkka dihte oahpponeavvuid ráhkadeapmái ja mediafálaldagaide. Dasa lassin Sámedikkiin ii leat váldi mearridit dehálaš mesodási áššiid. Mesodásis hálddašit gielddat ovdamearkka dihte skuvlavuogádaga mákrodási lágaid ja mearrádusaid mielde. Danne leat gielddaid hálddus iige sápmelaš álbmot välljen orgánaid hálddus sámegiela beaktilis oahpahasámmálet: giellabeasit vuolleskuvlaahkásaš mánáide ja giellalávgunluohkát vuodđoskuvlamánáide.

7.4 Mesodási

Ollu sámegiela ovddidandoaimmat maid dutkit (Hyltenstam et al. 1999; Fishman 1991 ; Baker 2001; UNESCO 2003) atnet dehálažžan, leat ásahuvvon dutkanguvui. Olbmui lea vuoigatvuohta oážžut almmolaš bálvalusaid sámegillii. Dáppe leat sámegiela beaveruovttut ja oahpahus sámegillii ja sámegiela vuodđoskuvllas. Deanu gielddas lágiduvvojit maiddá lohkan- ja čállinkurssat ollesolbmuide. Ohcejoga giela lea ráhkadan báikkálaš oahppoplánaid vuodđoskuvlaoahpahasá várás ja dain

oahppoplánain ja Norgga Sámi oahppoplánain boahdá ovdan, ahte dutkanguovllu vuodđoskuvllaid ulbmil lea ovddidit sámi mánáid identitehta ja giela. Buot dát doaimmat nannejit sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Go dutká mo ođđa sáme politihkka lea ollašuvvan dutkanguovllus, de boahdá ovdan ahte dávjá lea ádjánan guhká ovdalگو riikka ođđa politihkka lea ollašuvvan báikkálaš dásis. Ain leat dutkanguovllus bealit mat heajudit sáme giela objektiiva ceavzinnávccaid. Dát čuolmmat čatnasit ovddimusat dasa, mo gielddat leat válljen ollašuttit mákrodási sáme politihkka dain áššiin main gielddas lea mearridanváldi. Gielddat sáhttet ovdamearkka dihte geavahit sáme giela čállingiellan hálddahusa áššegiedahallamis, muhto eai daga dan. Deanu giela sáhtta jorgalit áššebáhpáriid politihkalaš čoahkkimiidda, muhto ii daga dan. Guktuin ovdamearkkain lea gielddas vejolašvuohta válljet iige rihko lágaid vaikko ii geavat sáme giela. Dutkanguovllus eai leat maid sáme gielat mánáidgárdefálaldagat juohke báikkis. Sihke Njuorggámis ja Deanu gieldda davit gilážiin dákkár fálaldagat váilot. Deanu gielddas lea sáme giela fálaldat mánáide geat leat dárogielat mánáidgárddiin, muhto dán fálaldagas giela geavaha ovddimusat sáme giela láivves oahpahusmálla. Baker (2001: 194) čájeha ahte boadus dábálaččat lea ráddjejuvvon guovttegielatvuohta. Mánát eai šatta doaibmi guovttegielagin. Ohcejoga giela fas ii fála sáme giela oahpu suomagielat beaiveruovttuin.

Sihke Ohcejoga ja Deanu gielddain sáhttet mánát geat vázzet vuodđoskuvlla riikkagielat oahpahasas, lohkat sáme giela nubbigiellan dahje vierrogiellan. Sáme giella lea eaktodáhtolaš fálaldat. Mánát eai dárbbas oahppat giela. Sihke Deanu ja Ohcejoga gielddat geavahit sáme giela láivves oahpahusmálla oahpahit sáme giela suoma- ja dárogielat oahppiide. Sii ohppet sáme giela dušše sáme giela diimmuin, eará fágain ii leat oahpahas sáme giellii. Dákkár oahpahas boadus lea dábálaččat ráddjejuvvon guovttegielatvuohta (Baker 2001: 194) iige doaibmi guovttegielatvuohta nugo oahppoplánain lea ulbmil. Váhnemiid ja nuoraid kvalitatiiva jearahallamiin boahdá ovdan, ahte nuorat eai leat nagadan oahppat sáme giela mánáidgárddis ja skuvllas. Sii leat duskkástuvvan ja heitet oahpahallamis giela. Sihke váilevaš sáme gielat mánáidgárdefálaldat ja sáme giela oahpu láivves oahpahas málla geahnohuhttet sáme giela objektiiva ceavzinnávccaid.

7.4.1 Sáme giela a- ja b-skuvllat

Ohcejogas ja Deanus lea oahpahas sáme giellii vuodđoskuvllas. Oahppit besset dán oahpahasas gazzat oahpu vehádatgiela nana oahpahas málla mielde mas sáme giella lea oahpahas váldogiellan. Dát nanne

sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Skuvlašlájain main sámegiela oahpahus dáhpáhuvvá, lea erohus gielddaid gaskkas. Ohcejoga giela lea válljen doallat sámegiela oahpaha guovttegiela skuvllain main suomagiella lea váldogiellan. Fishman gohčoda dákkáraš skuvllaid vehádatgiela “b-skuvlan”. Deanu gielddas fállujuvvo sámegiela oahpahus guovtti sámegiela skuvllas main sámegiella lea váldogiellan maiddái skuvlla hálddahas ja árgabeaieallimis. Fishman gohčoda dákkáraš skuvllaid vehádatgiela “a-skuvlan”. Fishman oainnu mielde a-skuvllain lea álkit ovddidit vehádatgiela ja jorgalahttit giellamolsuma go b-skuvllain. Sihke skuvlaguorahallamis ja váhnemiid ja nuoraid kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan, ahte lea čielga oktavuoha skuvlašlájjas ja oahppiid giellageavaheames skuvllas. Sámegiela nuorat sámástit mealgat eanebut sámegiela skuvllain go guovttegiela skuvllain. Skuvlašlájja erohus sáhtá maid leat čilgehus dasa, manne Deanu gieldda informánttat geavahit sámegiela eanet iežaset ahkásaččaiguin go Ohcejoga informánttat. Sáhtá dulkot bohtosa nu ahte sámegiela a-skuvllat nannejit ja b-skuvllat heajudit sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. (Fishman 1991: 100; gč. maiddái kapihttala 7.5.3.)

7.4.2 Sámegiella bargoeallimis

Sámegiella geavahuvvo dutkanguovllu bargoeallimis. Almmolaš bargosajiin sámegiella lea eaktun dahje ánsun virgáibidjamis. Dasa lassin sámegiella geavahuvvo njálmmálaš giellan priváhta suorggi bargoeallimis sihke bálvalusfitnodagain ja luondduealáhusain. Gieddebarggus ja váhnenjearahallamiin lea bohtán ovdan ahte vaikko sámegiella geavahuvvo bargoeallimis, de sámegiella ii leat oidnosis fitnodagain ja doaimmahagain. Eanaš almmolaš ja priváhta bargosajiin leat sámegiela bargit, muhto sámegiella ii geavahuvvo nu ollu go sáhtášii. Fitnodagat eai geavat sámegiela iežaset gálvvuid fáluheames ja gulahallan sihke almmolaš ja priváhta suorggis dáhpáhuvvá riikkagillii, jos bargi ii máhte sámegiela dahje jos sámegiela áššehasat eai dieđe ahte bargi máhtá sámegiela. Sámegiella livččii olahat Fishman (1991: 108) GRID-ráidalasa goalmát ceahkkái, jos sámegiela beasašedje hállat iežaset giela gaskaneaset bargoeallimis lagasservodaga olggobealde, jos sámegiella geavahuvvošii bargoeallimis sámegiela ja riikkagiela gulahallamis, ja jos riikkagiela olbmot geavahivčče sámegiela go fállat bálvalusaid ja gálvvuid sámegiela hálliide. Dát ceahkki ii leat ollásit olahuvvon ja dat heajuda sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

7.4.3 Demografii ja giellamolsun

Demográfalaš guorahallan čájeha ahte sápmelaččat leat uhca eanetlogus dutkanguovllus, vaikko ii leat vejolaš dadjat juste galle sápmelačča, suomelačča, dáža ja eará olbmot ássat dutkanguovllus.

Ollesolbmui birrasii bealli leat Sámedikkiid jienastusloguin ja skuvlanguorahallamis 78 proseantta informánttain leat vástidan ahte sis lea muhtinlágan sápmelaš identitehta. 16 proseantta leat dušše sápmelaččat, 37 proseantta leat ollu sápmelaččat ja 25 proseantta leat veaháš sápmelaččat. 22 proseantta eai leat almmuhan sápmelaš identitehta. Giellamolsun sámegielas dárogillii ja suomagillii lea proseassa, mii lea dáhpáhuvván guhká dutkanguovllus. Giellamolsun dáiddii lean álgán juo ovdal 1930 ovddeš Deanu gielddas ja 1960-logu rájes ovddeš Buolbmága gielddas, Ohcejoga gieldda guovddázis ja Njuorggáma guovllus. Orru leamen nu ahte giellamolsun álggii easka 1980-logus Ohcejoga bajimus oasis Gáregasnjárgga guovllus. Giellamolsun lea nappo duohtadilis sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mearkkašahtti fáktor dutkanguovllus. Giellamolsun boahtá oidnosii skuvlanguorahallamis maid. Das vástidit 29 proseantta informánttain geain lea unnimustá okta sámegielat áhkku/áddjá, ahte sis leat váhnemat geat eai máhte sámástit vaikko váhnemiid váhnemiin goitge nubbi máhtta sámegiela. 71 proseantta dálá váhnemiin geain alldiset leat sámegielat váhnemat, máhttet dasto sámástit. Vaikko dát boađus duođašta giellamolsuma, de dat maid čájeha ahte giellamolsun ii dáidde leat leamaš nu fámolaš dutkanguovllus go eará dutkit leat almmuhan (Aikio ja Lindgren 1973; Aubert 1978; Partanen 1994). Nubbi čilgehus sáhtta leat ahte muhtin ovttaskas olbmot leat easka nuorran ja ollesolmmožin oahppan sámegiela eaige oahppan sámegiela eatnigiellan mánnán.

Giellamolsun sámegielas suomagillii ja dárogillii dáhpáhuvai almmatge dan áiggis go sámegiela objektiivá ceavzinnávccat eai lean nu buorit go 2000-logus, ja giellamolsun lea albmanepmi mii lea heajudan sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, dannego gielas leat uhcit hállit dál go livčče jos buot sámegielagat livčče sámástan iežaset mánáiguin. Seammás ii leat sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi goassege bisánan ollásit dutkanguovllus. Dál leat sámegielat olbmot váhnenagis geat sáhttet hállat sámegiela mánáiguin. Dat fas nanne sámegiela dálá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Demográfalaš dieđut čájehit maid ahte sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lea lassánan 1970-logu rájes gitta 2000-logu rádjai. Dát lassáneapmi álgá árabut Deanu gielddas go Ohcejoga gielddas. Muhto 2000-logus lea lassáneapmi čielggas Ohcejoga gielddas maid. Lassánan buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi nanne sámegiela objektiivá ceavzinnávccaid, ja lassáneapmi sáhtta leat buoret subjektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mearkan.

7.4.4 Nuoraid giellamáhttu

Dutkamušas lean guorahallan dárkilit, man bures dihto oassi álbmogis máhtta sámegiela ja eará gielaid. Kvantitatiiva dutkamušas lean gažadanskoviin jearahallan gielddaid vuodđoskuvllaid 4.–9. luohká oahppiid Ohcejogas ja 5.–10. luohká oahppiid Deanus. Skuvlaguorahallamis leat fárus 193 informántta dahjege 71 proseantta namuhuvvon luohkáid oahppiin. Informánttat leat 10–16-jahkásaččat.

Sámegiela kategorijja	Kategorijja čilgehus	Proseantta informánttain	N
Sámegiela 1	Informánttas lea sámegiella domineren guovttegielatvuohta dahje dásseidis guovttegielatvuohta sámegielas ja nuppi gielas	24 proseantta	46
Sámegiela 2	Informánttas lea dáro- dahje suomagiela domineren guovttegielatvuohta. Son máhtta dárogiela dahje suomagiela buorebut go sámegiela.	25 proseantta	49
Sámegiela 3	Informántta máhtta dáro- dahje suomagiela bures ja veaháš sámegiela. Muhto sus ii leat doaimi guovttegielatvuohta dain gielain.	28 proseantta	54
Sámegiela 4	Informántta ii máhte sámegiela.	23 proseantta	44
Oktiibuot		100	193

Govus 7.1 Informánttaid juohkáseapmi sámegiela kategorijjaide ja kategorijaid čilgehus.

Mun lean kategoriseren informánttaid sámegiela máhtu mielde ja govvošis 7.1 čájehan, mo informánttaid juohkásit sámegiela kategorijjaide. 24 proseantta informánttain gullet Sámegiela 1 -jovkui. Sii máhttet sámegiela buorebut dahje seamma bures go nuppi(id) giela(id). Sis lea sámegiela domineren dahje dásseidis guovttegielatvuohta. 25 proseantta informánttain gullet Sámegiela 2 -jovkui. Sii máhttet sámegiela bures dahje viehka bures, muhto nuppi giela buorebut. Sis lea ovddimusat riikkagiela domineren guovttegielatvuohta. 28 proseantta informánttain gullet Sámegiela 3 -jovkui. Sis lea veaháš máhttu sámegielas, muhto eai leat doaimi guovttegielagat sámegielas. 23 proseantta informánttain gullet Sámegiela 4 -jovkui. Sii eai máhte sámegiela.

Sihke Sámegiela 1 ja 2 informánttat leat nappo guovttegielagat dakkár meroštallama mielde, ahte guovttegielat olmmoš máhtta geavahit guokte giela eanemus oktavuodain iežas dáhtu ja servodaga gáibádusaid mielde (Skutnabb-Kangas 1986: 50). Sámegiela 1 ja 2 informánttaid juohkáseames Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 informánttan lea mearkašahhti erohus gielddaid gaskkas. Ohcejoga

Sámegiela 1 ja 2 informánttain gullet 32 proseantta Sámegiela 1 -jovkui ja 68 proseantta Sámegiela 2 -jovkui. Deanus gullet 57 proseantta Sámegiela 1 -jovkui ja 43 proseantta Sámegiela 2 -jovkui. Oktan figgamuššan dán dutkamuša analiissas lea leamaš ohcat čilgehusa dán erohussii.

7.4.5 Fáktorat mat čilgejit informánttaid giellamáhtu

Mun lean guorahallan makkár oktavuoha lea mánáid sámegiela máhtus ja eará fáktoriin. Muhtin oktavuodát leat čielgasat. Eanaš Sámegiela 1 ja 2 informánttat (91 ja 73 proseantta) leat oahppan sámegiela árramánnavuođas ovdalگو álge skuvlii. Sámegiela 1 informánttain 87 proseantta ja Sámegiela 2 informánttain 62 proseantta leat leamaš mánáidgárddis, gos sámegiella lei váldogiellan dahje geavahuvvui unnimustá seamma ollu go riikkagiella.

Maiddái oahpahusgiela ja giellamáhtu gaskkas lea čielga ja lunddolaš oktavuoha. Sámegiela 1 informánttain leat 87 proseantta sámegiela oahpahas, Sámegiela 2 informánttain leat 61 proseantta ja Sámegiela 3 informánttain leat guokte proseantta sámegiela oahpahas. Sámegiela 3 informánttain ii leat čielga oktavuoha sámegiela máhtus ja sámegiela oahpus skuvllas. 36 proseanttas sis lea sámegiela oahppu skuvllas, 64 proseanttas ii leat. Tendeansa lea ahte eanaš riikkagielat oahpahas oahppit álget oahppat sámegiela go álget skuvlii, muhto eanaš oassi heaitá. Lea vejolaš ahte Sámegiela 3 informánttat leat oahpahallan sámegiela skuvllas ovdal, muhto leat heaitán. Lea maid vejolaš ahte sii leat oččodan sámegiela máhtu sámegiela oahpahas dárogielat mánáidgárddiin. Dutkamuša vuodul in sáhte vástidit čielgasit dasa.

Dain informánttain geat eai leat ássan olles eallima dutkanguovllus, lea čielga oktavuoha ovdeš ássanbáikki ja sámegiela máhtu gaskkas. Informánttat geat leat fárren dutkanguvlui eará sámegiela guovlluin, máhttet sámegiela buoret go sii geat bohtet eará guovlluin ássanriikkas. Dat ii leat diedusge vuordemeahtun.

Etnihkalaš identitehta mearkkašupmi

Informánttaid sámegiela máhtus ja sápmelaš etnihkalaš identitehtas lea čielga oktavuoha. Mađe nannosut sápmelaš identitehta informánttas lea, dađe buoret sámegiela máhttu sus lea. Sáhtá maid leat nuppeláhkai. Mađe buoret sámegiela máhttu sus lea, dađe nannosut sápmelaš identitehta lea. Informánttaid sámegiela máhtus ja majoritehta etnistehtas lea maid seamma čielga oktavuoha. Mađe

nannosut majoritehta etnisitehta informánttain lea, dađe heajut lea sámegiela máhttu. Tendeansa lea ahte Sámegiela 1 informánttain lea nannosut sápmelaš identitehta ja geahnohut majoritehta etnisitehta go eará sámegiela joavkkuin. Sámegiela 2 informánttain lea sullii seamma nana sápmelaš ja majoritehta identitehta. Sámegiela 3 ja 4 informánttain fas lea geahnohut sápmelaš identitehta ja nannosut majoritehta identitehta, jos sis oppalohkái lea sápmelaš identitehta. Eanaš nuorrainformánttat leat maiddái kvalitatiiva jearahallamiin dovddahan, ahte sámegiela máhttu nanne sápmelaš identitehta. Lea vejolaš ahte Sámegiela 1 informánttat sámástit eanet go Sámegiela 2 informánttat, dannego dain ii leat nu nana majoritehta identitehta go Sámegiela 2 informánttain. Nuppiin sániin Sámegiela 2 informánttat dáidet identifiseret iežaset eanebut majoritehtain ja danne hállet maid dávjjibut majoritehta giela.

Gielalaš doaladumi mearkkašupmi

Tendeansa lea ahte mađe buoret sámegiela máhttu, dađe buorebut liikojit informánttat gullat sámegiela ja dađe eanet jáhkket iežaset šaddat sámástit boahtteáiggis. Sámegiela 1 informánttain leat eambo positiiva doaladumit sámegillii ja eambo negatiiva doaladumit riikkagillii go Sámegiela 2 informánttain geat liikojit gullat sámegiela ja riikkagiela sullii seamma bures. Dát doaladumit sáhttet váikkuhit informánttaid giellageavaheapmái ja vedjet leat oktan sivvan dasa ahte Sámegiela 1 informánttat sámástit eambo go Sámegiela 2 informánttat eanaš giellašiljuin. Sihke Sámegiela 1 ja 2 informánttat dovddahit dattetge buori jáhku boahtteáigái. Eanetlohku jáhkket iežaset geavahit sámegiela eanet boahtteáiggis go dál. Dákkár boahtteáigge jáhkku dáidá čájehit buriid subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Sámegiela 3 ja 4 informánttain leat mealgat eambo negatiiva doaladumit sámegillii. Eandalit Sámegiela 4 informánttat eai jáhke iežaset šaddat geavahit sámegiela áktánasat boahtteáiggis. Sámegiela 3 informánttat lea juohkásan dán gažaldagas. Bealli sis dovddahit positiiva doaladumiid sámegillii ja jáhkket iežaset geavahit sámegiela eanebut boahtteáiggis. Dát boađus dáidá čájehit ahte sii háliidit oahppat sámegiela buorebut. Bealli Sámegiela 3 informánttain ja eanaš Sámegiela 4 informánttat eai liiko gullat sámegiela eaige áiggo geavahit sámegiela eanebut boahtteáiggis. Dutkanguovllu Sámegiela 3 ja 4 informánttain orru leamen uhccán beroštupmi oahppat sámegiela, vaikko eanaš oasis sis lea veaháš sápmelaš identitehta. Dát heajuda sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

7.5 Sámegiela oččodeapmi ja geavaheapmi

7.5.1 Ruovttu rolla sámegiela oahppamis

Dutkanbohtosat čájehit ahte váhnemiid giellamáhttu lea mearrideaddji fáktor mánáid sámegiela oččodeames. Mánát geain eai leat sámegielat váhnemat, ohppet hárve sámegiela nu bures ahte jovdet Sámegiela 1 dahje 2 dássái. Lea maid čielga tendeansa ahte measta buot informánttat, geain guktot váhnemat leat sámegielagat, gullet Sámegiela 1 ja 2 -jovkui. Maiddái bearrašiin main dušše nubbi váhnen lea sámegielat, eanaš mánát gullet dán guovtti jovkui. Sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi orru dáhpáhuvvamin eanaš, muhto ii buot, ruovttuin main juogo nubbi dahje guktot váhnemat leat sámegielagat.

Sámegiela sirdáseames mánáide lea sohkaabeale erohus bearrašiin main dušše nubbi váhnen lea sámegielat. Eatnit oahpahit dávjjibut sámegiela mánáide go áhčit. Jos dušše eadni sámásta, de gullá guokte goalm mátoasi informánttain Sámegiela 1 ja 2 -jovkui. Jos dušše áhčči sámásta, de gullet bealli informánttain Sámegiela 1 ja 2 -jovkui. Mun in leat dutkanbarggus gávdnan čilgehusa sohkaabeale gaskasaš erohussii. Sámegiela 3 ja 4 informánttain geain lea sámegielat váhnen, leat buohkat vástidan ahte sámegielat váhnen ii sámás singuin dahje ahte dat sámásta dušše veaháš. Dát informánttat livčče eahpitkeahttá máhttán sámegiela buorebut, jos váhnemat livčče sámástan singuin.

Fuolastahtti boađusin anán dan ahte dušše 59 proseantta informánttain, geain guktot váhnemat leat sámegielagat, gullet Sámegiela 1 -jovkui ja máhttet sámegiela buorebut dahje seamma bures go nuppi giela. Dat mearkaša ahte 41 proseantta informánttain geain guktot váhnemat leat sámegielagat, eai máhte sámegiela seamma bures go nuppi giela. Dán albmaneamis lea mearkašahtti erohus gielddaid gaskkas. Ohcejogas dušše 33 proseantta mánáin geain guktot váhnemat leat sámegielagat, gullet Sámegiela 1 -jovkui, Deanus 73 proseantta. Boađus čujuha dasa ahte sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorebut Deanu gielddas go Ohcejoga gielddas.

7.5.2 Bearaš sámegiela giellašilljun

Sámegielat bearrašlahtut, nappo áhkut ja ádját, váhnemat ja oarbinat leat dehálaš oasis Sámegiela 1 ja 2 informánttaid sámegiela oččodeames ja sin sámegielat fierpmádagas. Lea dattetge čielga tendeansa ahte informánttaid sámegiela geavaheapmi geahppána bearrašlahtuid agi mielde. Sii sámástit eanet sámegielat áhkuiguin ja ádjáiguin go iežaset váhnemiiguin ja eanet sámegielat váhnemiiguin go iežaset

sámegielat oarbiniiguin. Muhtin informánttat čájehit giellavieruid mat leat dábálaččat giellamolsundilis, boares olbmuiguin hállet vehádatgiela, iežaset ahkásaččaiguin hállet majoritehtagiela.

Informánttaid giellamáhttu váikkuha čielgasit sin giellaválljemii. Sámegeiela 1 informánttat sámástit eanet buot sámegielat bearašlahtuiguin go Sámegeiela 2 informánttat, ja Sámegeiela 3 informánttat sámástit hárve bearašlahtuiguin. Sámegeiela geavaheapmi bearrašiin sáhtášii čilget, manne muhtin Sámegeiela 2 ja 3 informánttat eai leat oččodan buoret sámegiela máhtu. Sivvan dáidá leat ahte sámegiella ii geavahuvvo nu ollu bearrašis go sáhtášii. Livččii buorre sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dáfus, jos sihke Sámegeiela 2 ja 3 informánttat lasihivčče sámegiela geavaheami ruovttus. Sámegeiela 3 informánttain leat dávjá sámegielat bearašlahtut, sámegielat váhnen ja/dahje áhkku ja áddjá, geaiguin eai sámás dahje hárve sámástit. Dát sámegielat olbmot leat resurssat maid sáhtášii geavahit eanebut Sámegeiela 3 joavkku giellaoččodeames.

Ohpihii lea sámegiela geavaheames mearkkašahtti erohusat gielddaid gaskkas. Deanu informánttat sámástit eanet buot bearašlahtuiguin, muhto eandalit iežaset oarbiniiguin go Ohcejoga informánttat. Sámegeiela 1 informánttain Deanus 82 proseanttas lea sámegiella váldogiellan oarbiniiguin, Ohcejogas 50 proseanttas. Sámegeiela 2 informánttain Deanus 69 proseanttas lea sámegiella váldogiellan oarbiniiguin, Ohcejogas 33 proseanttas.

7.5.3 Skuvla sámegiela giellašilljun

Skuvla lea dehálaš giellašillju, dannego mánát ja nuorat geavahit olu áiggi doppe. Dat lea maid dehálaš giellašillju, dannego giellageavaheapmi lea belohahkii stivrejuvvon oahpahusa giela bokte, belohahkii guovttegielat informánttaid iežaset válljema ja daid olbmuid bokte geat eai máhte sámegiela. Ferte atnit buorin sámegiela ceavzinnávccaid dáfus, ahte eatnašis Sámegeiela 1 ja 2 informánttain lea sámegiella váldogiellan oahpaheaddjiiguin skuvllas. Dat lea čielga ovdáneapmi dan rájes go sin váhnenbuolva váccii skuvlla ja sámegiella ii geavahuvvon oahpahusgiellan (gč. kapihttaliid 4.4.7 ja 6.3.1). Sámegeiela geavaheames skuvllas leat muđui sihke buorit ja heajut bohtosat. Eatnašis Sámegeiela 1 informánttain lea sámegiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas, ja dat lea buorre. Sámegeiela 2 informánttain fas vuollel bealis lea sámegiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas, badjelaš bealis ii leat. Dát informánttat čájehit seamma giellavieruid go bearraša gaskkas. Sii hállet skuvllas sámegiela oahpaheaddjiiguin geat leat boarrásut olbmot, muhto eai sámás eará oahppiiguin geat leat iežaset

ahkásaččat. Dat ii leat buorre sámegiela ceavzinnávccaide. Eanaš Sámegiela 3 ja 4 informánttat eai sámás goassege skuvllas.

Sihke skuvlaguorahallamis ja kvalitatiiva jearahallamiin lea boahtán ovdan, ahte Ohcejoga Sámegiela 1 ja 2 informánttat suomastit eanaš áiggi eará oahppiiguin skuvllas. Deanu Sámegiela 1 ja 2 informánttat sámástit mealgat eanet. Skuvlavuogádat, sámegielat skuvla Deanus ja guovttegielat skuvla Ohcejogas, orru váikkuheamen informánttaid giellaválljemii skuvllas ja dat čilge, manne Ohcejoga informánttat sámástit uhcit skuvllas go Deanu informánttat. Kvalitatiiva jearahallamiin nuorrainformánttat leat čilgen skuvlla suomagielat birrasa giellaválljema deháleamos váikkuheaddjin. Eanaš Sámegiela 1 ja 2 informánttat Deanus vázzet sámegielat skuvlla. Danne dovdet ahte skuvllas galgá sámástit ja sii atnet dan ovddimusat lunddolažžan ja positiivan. Deanu gielddas buot informánttat eai sámás álo diimmuidgaskkas, muhto mearridit ahte galget sámástit eanaš áiggi. Dan ferte atnit buorin sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dáfus.

7.5.4 Sámegiella eará giellašiljun

Skihparat skuvlla olggobealde, fuolkkit ja ollesolbmot leat dehálaš sámegielat šiljut dutkanguovllus. Mađe buoret sámegiela máhttu informánttas lea, dađe eanet sámásta dáin giellašiljuin. Eatnašis Sámegiela 1 informánttain lea sámegiella váldogiellan, Sámegiela 2 informánttain lea birrasiid bealis informánttain sámegiella váldogiellan ja Sámegiela 3 informánttain uhca oasáš sámásta, goitge muhtumin dáin giellašiljuin. Dán golmma giellašiljus guokte leat čielgasit čadnon ahká: Skihparat leat ovddimusat informánttaid iežaset ahkásaččat ja ollesolbmot leat ovddimusat váhnemiid ja áhku guoktá agis. Fuolkkit sáhttet leat buot ahkásaš olbmot. Sihke Deanu ja Ohcejoga informánttat čuvvot dáin giellašiljuin seamma minstara, mii lea boahtán ovdan bearrašis ja skuvllas. Eanaš Ohcejoga Sámegiela 1 ja 2 informánttat sámástit uhccán iežaset ahkásaččaiguin ja eanet ollesolbmuiguin. Deanu informánttat sámástit iežaset ahkásaččaiguin measta seamma ollu go ollesolbmuiguin. Deanu informánttain leat dás giellavierut, mat leat buorit sámegiela ceavzinnávccaide. Ohcejoga informánttain leat fuolastahtti giellavierut, maid boađusin veadjá leat giellamolsun sámegielas suomagillii.

7.5.5 Mediagiella

Mun lean skuvlaguorahallamis dutkan, mo informánttat geavahit sámegiela ja eará gielaid ođđaáigásaš mediain: musihkkateavsttain, elektrovnnalaš spealuin, TV-prográmmain, filmmain, rádios,

interneahttasiidduin ja giehtatelefovna teakstadieđuin. UNESCO (2003: 11) árvvoštallá ahte giellaservodat mii ii fidne iežas giela ođđaágásaš giellašiljuide, šaddá eanet ahte eanet berošmeahttumain ja stigmatiserejuvvo. Dán dutkamusa bohtosat čájehit ahte sámegiela sajádat mediašiljuin lea uhcci, muhto seammás sámegiella lea nagadan čáhkehit saji muhtin dehálaš giellašiljuide nuorra olbmuid eallimis.

Informánttaid mediagielaide válljemat čájehit moadde tendeansa. Mađe buoret sámegiela máhttu, dađe eanet informánttat geavahit sámegiela mediafálaldagaid. Dákkár tendeansa bohtá erenoamáš bures oidnosii rádio- ja TV-prográmmavástádusain. Mađe buoret sámegiela máhttu, dađe eanet gehččet sámegiela TV-prográmmaid ja dađe eanet guldalit sámegiela rádioprográmmaid. Kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan ahte eanaš nuorat eai leat aktiiva rádioguldaleaddjit, muhto guldalit Sámi Radio sáddagiid jos váhnemat guldalit daid. Deháleamos sámegiela media ii oro leamen dakkár maid nuorat ieža válljejit.

Lea čielga tendeansa ahte informánttat geavahit ovddimusat eangalsgiela ja riikkagiela mediaid. Gránnjáriikka giela, sámegiela ja eará gielaide sajádat lea uhcci. Govva lea čielgaseamos dihtorspealuin, TV-prográmmain ja filmmain. Dain giellašiljuin lea sámegiela áibbas uhccán sadi. Veadjá leat nu ahte nuorat eai dovdda buot sámegiela vejolašvuođaid, mat leat dáin mediain ja atnet dáid giellašiljuid dili heajubun go dat duohtavuodas lea. Dat fas čájehivččii ahte sámegiela leat heajos subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat. Sámegiela musihkkateavsttat leat giellašillju mas lea veaháš nuppelágan govva. Eangalsgiella vuoitá das maid, muhto musihka lea dattetge giellašillju mas sámegiella geavahuvvo eanemusat buot sámegiela joavkkuin. Ovdamearka dihte Sámegiela 1 ja 2 informánttat guldalit sullii seamma ollu sámegiela musihka go riikkagiela musihka.

Ođđaágáseamos mediain, interneahtas ja giehtatelefovna teakstadieđuin, lea informánttaid sámegiela geavaheapmi vuordemeahttun uhcci. Nuoraid kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan ahte eai čále teakstadieđuid sámegillii teknihkalaš váttisvuođaid ja ekonomalaš sivaid geažil: Telefovnnas ii leat sámegiela sátnegirji, eai leat sámegiela erenoamáš bustávat ja šaddá divrasabbon sáddet dieđuid jos čállá sámegillii. Interneahtas informánttat eai loga iežas et gávdnat miellagiddevaš sámegiela siidduid, vaikko dihtet ahte leat siiddut sámegillii. UNESCO (2003: 11) váruha ahte interneahtta ja ođđa mediát oktan áibmomeaiguin dušše lasihit fámoláš gielaide fámu ja geavaheami, dannego vehádatgielaide geavaheapmi dušše geahppána ja vuottahallá. Dát dutkamuš duođašta ahte eanaš mediašlájat miellidduktet aiddo dakkár dili sámegillii. Dat dieđusge ii leat buorre sámegiela ceavzinnávccaide.

7.6 Váhnemiid rolla ja oainnut sámegiela sirdimis

7.6.1 Váhnemiid giellamáhttu

Váhnemiid kvalitatiiva jearahallamat orrot čájeheamen ahte váhnemat geat sirdet sámegiela mánáide, leat ovddimusat sámegiela eatnigiela hállit, muhto leat maid váhnemat geat sámástit iežaset mánáiguin vaikko sámegiella ii leat sin eatnigiella. Eanaš eatnigiela hállit leat bajásšaddan dutkanguovllus ja leat sámegiela nana hálddašeaddjit. Bearrašiin lea mánáid sámegiela očcodeapmi ovddimusat sin ovddasvástádus. Sin guoimmit leat measta buohkat oahppan sámegiela nu bures ahte áddejit giela ja muhtimat leat šaddan aktiiva hállin. Mánggat guoimmit leat sápmelaččat geat mánnávuodas leat vásihan giellamolsuma. Nuppit dain leat bajásšaddan dutkanguovllus ja nuppit leat fárren dohko ollesolmmožin. Sin gielalaš láhttema heive árvoštallat Landweer (2008) sisafárrejeaddji terminologijja mielde. Sis lea dehálaš rolla sámegiela nana giellahálddašeaddjiid joavkku giela doalaheames, dannego sámegiela hállit eai dárbbas molsut giela sin dihte, ja sámegielat guoibmái lea álkit sámástit ruovttus.

7.6.2 Gielalaš fierpmádagaid rolla

Okta guovddáš áigumuš dán dutkamušas lea leamaš guorahallat, manne váhnemiin geat leat bajásšaddan assimilerenáigodagas, lea sámegiela máhttu ja dáhttu sirdit sámegiela mánáide. Vástádus orru leamen ahte sii leat mánnán ožžon buori sámegiela máhtu nana sámegiela birrasis mii bajásgesii sin sámegielagin. Sin *lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagaide* gulle váhnemat, oarbinat, fuolkkit, gránnjät ja ustibat. Fierpmádagas lei sámegiella guovddáš árvu, ja sii háhke sihke buori giellamáhtu ja positiiva doaladumi sámegiela hárrái nu ahte sihke máhttet ja háliidit sámástit. Váhnemiid sámegiela geavaheapmi lea geahppánan muhtin áigodagaid eallimis, muhto sii leat álo sámástan iežaset sámegiela fierpmádaga lahtuiguin. Eallimis leat dađistaga viiddidan fierpmádaga, ja sidjiide lei lunddolaš fátmastit iežaset mánáid maid sámegiela fierpmádahkii ja bajásgeassit sin sámegiela hállin.

Sápmelaš váhnemat geat eai leat sámástan mánáideasetguin, leat ovddimusat vásihan giellamolsuma mánnávuodas. Giellamolsum lea dáhpáhuvvan, dannego sin sámegielat váhnen ja eará olbmot eai sámástan singuin. Váhnemiid gaskkas leat maid golbma sápmelačča geat máhttet dahje leat máhttán sámástit, muhto eai leat sámástan mánáideasetguin. Sin sámegielat fierpmádagat leat árrat cuovkanan ja sii heite juo mánnán dahje nuorravuodas sámásteames buot dahje eanaš fierpmádatlahtuiguin. Go sidjiide riegádedje mánát, de eai máhttán šat sámástit dahje eai veadján sámástit singuin.

Guokte váhnema leaba molson hállangiela riikkagielas sámegillii mánáideaskkaguin. Nubbi lea ollásit molson ja nubbi lea belohakkii molson. Maiddái dán giellamolsumis lea gielalaš fierpmádagas dehálaš rolla. Váhnem guovttos leaba ollesolmmožin sámástišgoahtán. Sudno sámegiela fierpmádagat leat dađistaga sturron ja dannego soai sámasteaba olu dán fierpmádagas, de lea sudno giellamáhttu buorránan. Soai álggiiga mánáiguin sámástit dannego háliideigga nannet mánáid sámegiela máhtu, muhto dat lei vejolaš dannego soai leigga iežaska sámegiela fierpmádagas háhkan dárbbalaš giellamáhtu.

7.6.3 Váhnemiid motiivvat oahpahit sámegiela mánáide

Buot váhnemat geat serve kvalitatiiva jearahallamiidda, leat háliidan sámegielat mánáid. Sihke sámegielat váhnemat ja váhnemat geat eai máhte sámegiela. Buot váhnemat dovdet instrumentála sivaidd, maid dihte livččii buorre ahte mánáid máhttá sámegiela. Dat atnet mánggagielatvuoda buorin, ja eanaš váhnemat jáhkket ahte sámegiela máhttu buorida mánáid vejolašvuodaid oahppomáilmmis ja bargomárkanis. Sii namuhit dattetge ovddimusat kontinuitehta motiivvaid go čilgejit duodalaš siva, manne sii atnet sámegiela máhtu dehálažžan. Mánát galget oazžut dan maid ieža máhttet, maid máttut leat addán ja iežaset árbbi. Sii atnet maid sámegiela dehálažžan luonddus birgemis, guvlui gullevašvuodas, sáméalbmogii gullevašvuodas ja dieđuid háhkamis maid oazžu dušše sámegiela bokte. Dasa lassin sii namuhit integratiiva motiivva. Mánát ožžot sámegiela dihte buoret oktavuoda fulkkiiguin, gili olbmuiguin ja eará mánáiguin. Measta buot váhneninformánttat orrot atnimin mánáid sámegiela oččodeami dehálažžan, ja dat lea buorre sámegiela ceavzinnávccaid dáfus. Váhnemiid vástádusain boahká maid ovdan ahte sii atnet sámegiela ávkkálažžan ja dovdet ahte sámegiela kultuvrralaš mássa lea stuoris. Dat fas čujuha dasa ahte sámegiela subjektiiva ceavzinnávccat leat buorit. (Gč. Ehalá 2009: 127–128 ja kapihttala 2.4.13.)

Náittosguoimmit geat eai máhte sámegiela, leat dávjá sápmelaččat ja atnet mánáid sámegiela oahppama ealáskahttinprošeaktan. Mánát besset oahppat giela, maid ieža eai beassan mánán oahppat. Muhto maiddái váhnemat geat eai leat sápmelaččat, lohket iežaset doarjut mánáid sámegiela oahppama. Huss ja Lindgren (2011: 3) čájehaba ahte gielalaš emansipašuvdna dávjá dáhpháhuvá vissis minstara mielde. Proseassa loahppamuttus vehádatgielagiid giellamolsum bisána ja giellamolsum álgá alla stáhtusa gielas vuollegis stáhtusa gillii dainna ulbmiliin ahte buoridivččii vuollegis stáhtusa giela sajádaga servodagas. Dutkanguovllus lea giellamolsum measta bisánan ja jorgalan. Dat čájeha ahte emansipašuvdnaproseassa lea joavdan guhkás. Dan ferte atnit buorin sámegiela ceavzinnávccaide.

7.6.4 Doaladumit ja boahhteáiggi jáhkku

Sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide livččii buoremus, jos sihke giela hálliin ja earáin livčče buorit doaladumit giela hárrái ja anášedje giela boahhteáiggi buorrin. Váhnemat leat kvalitatiiva jearahallamiin dovddahan ahte eanaš sámegielaš dutkanguovllus dorjot sámegiela seailuma. UNESCO árvvoštallama mielde dát lea nubbin buoremus molssaeaktu sámegielaš doaladumiin. (UNESCO 2003: 15; gč. maddái kapihttala 2.4.12.) Váhnemat geat ledje aktiiva sámegiela hállit mánnán ja nuorravuodas, mitalit iežaset vásihan olu givssideami ja bilkideami sámegiela ja sápmelašvuoda geažil. Eanaš váhnemat oaivildit ahte sihke sápmelaččaid ja eará olbmuid doaladumit sámegillii leat buorránan, vaikko buot negatiiva doaladumit eai leat jávkan.

Buoret doaladumit leat váhnemiid mielas váikkuhan sámegiela geavaheapmái dutkanguovllus, ja sámegiella geavahuvvoge mealgat eanet dál go 15 jagi dassái earenoamážit gielddaid guovddážiin Ohjcejohnjálmmis ja Deanušalddis. Dutkamušas boahdá ovdan ahte buolvaidgaskasaš giellasirdáseapmi lassána, ja váhnemiid mitalusain boahdá ovdan ahte stuorát oassi báikkálaš servodagas lea dohkkehan sámegiela ja bargá sámegiela ja -kultuvrra ealáskahttima ovdii. Anán sihke lassánan buolvaidgaskasaš sirdáseami ja buorránan doaladumi mearkan das, ahte sámegiela subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorránan.

7.6.5 Guoimmi doarjja

Váhnemiid kvalitatiiva jearahallamiin lea boah tán ovdan ahte váhnemat, geat sirdet sámegiela mánáide, geavahit ovddimusat guokte metoda. Muhtimat doalahit ruovttu sámegielaš bastiuvdnan, gos dušše sámegiella geavahuvvo ja/dahje váhnemat geavahit “ovtta olbmos okta giella” -metoda, mii mearkkaša ahte sámegielaš váhnen/váhnemat sámástit álo mánáiguin.

Ruovttuin main sámegiella sirdašuvvá mánáide vaikko dušše nubbi váhnen máhttá sámegiela, sámegielaš váhnen lohka guoimmi doarjaga dehálaš áššin mánáid sámegiela očcodeames. Dat lea dieđusge lunddolaš ášši. Dáin bearrašiin mánát leat oahppan giela maid nubbi váhnen ii oppa áddenge go mánná riegádii, ja danne lea náittosguoimmi doarjja ja áddejupmi leamaš dehálaš. Buot váhnemat geat eai máhte sámegiela, lohket alldiset positiiva oainnu dasa ahte mánná bajásšaddá guovttegielagin. Jearahallamiin bođii maid ovdan ahte buot sámegielaš, earret okta, leat dovdan iežaset guoimmi dievaslaš doarjaga sámegiela sirdimis mánáide. Bearrašiid giellageavaheames lea maid leamaš sierramielalašvuotta. Ovtta páras sámegielaš váhnen háliida sámástit ruovttus buohkaiguin, muhto dan

ii sáhte dannego guoibmi ii leat áddegoahtán sámegiela. Guovtti páras fas lea leamaš sierramielalašvuohta, dannego sámegielat guoibmi ii sámás mánáiguin. Náittosguoimmit guđet eai máhte sámegiela, leat ávžžuhan guimmiid sámástit mánáide, muhto dan guoimmit eai leat dahkan.

7.6.6 Servodaga doarjja

Váhnemiin geaid mánát gullet Sámegiela 1 ja 2 -jovkui, leat fuolkkit, skihpárat ja iežaset váhnemat dehálaš veahkkín mánáid sámegiela očcodeames. Váhnemat atnet buorrin daid sámegielat asttuáigge fálaldagaid mat leat mánáide ja nuoraide, muhto háliidivčče eanet fálaldagaid ja atnet váidalahttin go eanaš fálaldagat mánáide ja nuoraide lágiduvvojit dušše riikkagillii. Sii atnet dan oktan sivvan dasa go sámegielat mánát ja nuorat eai sámás dahje uhccán sámástit gaskaneaset. Váhnemat namuhit maid sámegielat mánáidgárddi ja skuvlla dehálaš giellaovddideaddjin. Deanu gieldda váhnemat leat mearkkašahtti duđavaččabut skuvlii go Ohcejoga gieldda váhnemat. Deanu váhnemat deattuhit dávjá skuvlla rolla sámegiela ovddideaddjin. Eanaš Ohcejoga gieldda váhnemat lohket, ahte skuvla ii ovddit mánáid sámegiela nu bures go galggašii. Mun lean kapihttalis 7.5.3. čájehan, mo skuvlašládja váikkuha informánttaid giellageavaheapmái. Maiddáii váhnemiid jearahallamiin boahtá ovdan ahte skuvlašládja váikkuha váhnemiid oidnui das, man bures skuvla doaibmá sámegiela ovddideaddjin. Váhnemat leat duđavaččat Deanu gieldda sámegielat skuvllaide ja duhtameahttumat Ohcejoga gieldda guovttegielat sámegielat/suomagielat skuvllaide, dannego skuvlabiras ii ovddit sámegiela luohkkálanja olggobealde. Mii oaidnit dás, mo Fishman teoriiija vehádatgielat a- ja b-skuvllaid birra doallá deaivása. Váhnemat atnet álkibun ealáskahttit vehádatgiela a-skuvllain mat leat vehádatgielagiid hálddus go b-skuvllain mat leat majoritehta hálddus.

Váhnemat geain leat Sámegiela 3 -jovkui gulli mánát, leat sakka duhtameahttumat almmolaš fálaldagaide, mat galggašedje nannet sin mánáid sámegiela. Mákrodási guorahallan čájeha ahte lea vejolaš álggahit beaktilis giellaovddidandoaimmaid mánáide geat eai oahpa sámegiela ruovttus. Sidjiide sáhtta ásahtit sámegielat giellabesiid ja giellalávgunluohkáid. Mesodási guorahallan čájeha ahte dákkár fálaldagat eai leat. Deanu gieldda lea geahččalan oahpahit mánáide sámegiela dárogielat mánáidgárddiin, ja sihke Ohcejoga ja Deanu gielddat fállá sámegiela vierrogiela ja nubbigiela oahpu vuodđoskuvllas. Sámegiela 3 informánttaid váhnemat leat geavahan daid sámegiela ovddidandoaimmaid mat leat leamaš fidnemis: Eanaš mánát leat leamaš dárogielat mánáidgárddiin gos sámegiella oahpahuvvui ja buot mánát leat lohkan sámegiela fágan skuvllas. Dattetge ii leat oktage mánná lihkestuvvan oahppat hállat sámegiela nu bures go váhnemat háliidivčče. Sáhtta dulkot ášši nu ahte servodat ii leat láchčan dili

dáid mánáid sámegiela oččodeapmái dahje ahte servodat ii leat lihkostuvvan daid doaimmaiguin, maid lea lágidan dáid mánáid várás.

Vihhta Sámegiela 3 nuorrainformántta serve kvalitatiiva jearahallamii. Dain golmmas leat heaitán ja guovttis leaba ain oahppamin sámegiela skuvllas. Sii moitet sihke sámegiela oahpahusmetodaid ja dan ahte sámegiela oahppiin galget leat eanet diimmut skuvllas go earáin. Muhtin nuorrainformánttat háliidit liikká oahppat sámegiela ja atnet somán máhttít giela. Muhtimat leat skuvlla váccedettiin manahan movtta oahppat sámegiela. Sii eai jáhke iežaset goassege oahppat dan. Servodat lea geavahan vehádatgiela láivves oahpahusmálle daid mánáid guovdu sihke mánáidgárddiin ja skuvllas. Mánáin lea leamaš dábálaš majoritehtaoahpahus ja sámegiella lea oahpahuuvvon vierrogiellan. Baker (2001: 194) čilge ahte servodaga ulbmil dákkár guovttegielat oahpahusmáliin lea muhtin muddui gielalaš riggodat, ja boađus lea ráddjejuvvon guovttegielatvuolta. Lea áddehahtti ahte Sámegiela 3 nuorrainformánttat ja sin váhnemat leat beahttašuvvan go mánát máhttét dušše veaháš sámegiela, muhto boađus lea aiddo dat maid sáhtta vuordit go geavaha dákkár oahpahusmálle.

7.7 Deanu ja Ohcejoga erohusat

Dutkamušas boahtá mángii oidnosii ahte sámegiela objektiiva ceavzinnávccat leat sullii ovttaláganat Ohcejoga ja Deanu gielddain. Dattetge lea čalbmáičuohcci erohus Deanu ja Ohcejoga skuvlagueorahallama informánttaid sámegiela máhtus ja geavaheames. Deanu gielddas leat eanet Sámegiela 1 informánttat go Sámegiela 2 informánttat. Ohcejogas lea nuppeláhkai. Doppe leat eanet Sámegiela 2 go Sámegiela 1 informánttat. Bohtosiid sáhtta dulkot nu ahte Deanu gieldda sámegiela hálliin stuorát oassi lea nana sámegiela hálddašeaddjit go Ohcejoga gielddas. Seammás oaidná ahte Sámegiela 1 ja 2 informánttat Ohcejogas geavahit sámegiela uhcibut go Sámegiela 1 ja 2 informánttat Deanu gielddas juohke giellašiljus. Nappo Deanus válljejit sihke nana sámegiela hálddašeaddjit ja heajubut giela hálddašeaddjit sámástit eanet go Ohcejogas. Guktot albmaneamit dáidet čájehit, ahte sámegiela subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat nannosabbot Deanus go Ohcejogas. Danne lean dutkan dáid albmanemiid duogáža.

Váhnemiid sámegiela máhtus, informánttaid sámegiela máhtus ja ássangielddas lea kausála oktavuolta. Deanu informánttat máhttét sámegiela buorebut go Ohcejoga informánttat go guktot váhnemat leaba sámegiela hállit. 73 proseantta Deanu informánttain ja 33 proseantta Ohcejoga informánttain gullet Sámegiela 1 -jovkui go guktot váhnemat máhttét sámegiela. Maiddái dalle go dušše nubbi váhnen

máhtta sámegiela, gullá stuorat oassi informánttain Sámegiela 1 -jovkui Deanus go Ohcejogas. Jos dušše áhčči sámásta, de Ohcejoga informánttain gávccii proseantta ja Deanu informánttain 36 proseantta gullet Sámegiela 1 -jovkui. Jos dušše eadni sámásta Ohcejoga informánttain 11 proseantta ja Deanu informánttain 36 proseantta gullet Sámegiela 1 -jovkui. Gielddaid gaskkas leat uhccán erohusat váhnemiid sámegiela geavaheames mánáiguin, muhto Deanu sámegiela váhnemat sámástit veaháš eanet go Ohcejoga sámegiela váhnemat informánttaiguin.

Informánttaid sámegiela geavaheames iešguđege giellašiljus ja ássangielddas lea kausála oktavuoha. Oktavuoha lea erenoamáš fámoláš giellašiljuin gos informánttat ovtastallet iežaset ahkásaččaiguin: oarbiniiguin, skihpáriiguin skuvllas ja skihpáriiguin skuvlla olggobealde. UNESCO geavaha doahpaga sodni giellašilju čilget ahte vehádatgiela geavaheapmi geahppána muhtin giellašiljus (UNESCO 2003: 10; gč. maiddá kapihtala 2.4.9). Tendeansan lea ahte oarbinat ja iežas ahkásaččat leat sodni giellašiljut Ohcejogas. Deanus dát giellašilju bissu nannosabbon. Eatnašis Sámegiela 1 informánttain Deanus lea sámegiella váldogiellan iežaset oarbiniiguin, skihpáriiguin skuvllas ja skihpáriiguin skuvlla olggobealde, muhto eatnašis Ohcejoga informánttain ii leat. Erenoamáš bures dát boahtá ovdan go lea sáhka giellageavaheames skihpáriiguin skuvllas. Ohcejoga Sámegiela 1 informánttain hállet ovccii proseantta álo ja 27 proseantta dávjá sámegiela skihpáriiguin skuvllas. Deanu informánttain hállet 71 proseantta álo ja 20 proseantta dávjá sámegiela skihpáriiguin skuvllas. Sámegiela 2 informánttain ii leat erohus gielddaid gaskkas seamma čielggas go Sámegiela 1 informánttain, muhto maiddá Sámegiela 2 informánttain lea tendeansa ahte Ohcejoga informánttat geavahit sámegiela mealgat uhcit go Deanu informánttat sihke oarbiniiguin, skihpáriiguin skuvllas ja skuvlla olggobealde.

Kvalitatiiva jearahallamiin lea boahtán ovdan ahte Ohcejoga Sámegiela 1 ja 2 informánttat leat hárvánan suomastit eará sámegiela mánáiguin sihke mánáidgárddis ja skuvllas. Deanu informánttat leat hárvánan sámástit iežaset ahkásaččaiguin ja eandalit skuvla lea čielga sámegiela giellašilju sidjiide. Dát gávnnus maid orru doarjumin Fishman čuoččuhusa ahte vehádatgiela ealáskahttin doaima buorebut vehádatgiela a-skuvllas go b-skuvllas.

Mun lean bajábealde čájehan gielalaš fierpmádagaid rolla váhnemiid sámegiela sirdimis mánáide. Váhnemat bisso sámegiela ja aktiiva sámegiela geavaheaddjin, dannego álo sámástedje iežaset sámegiela fierpmádagas. Dán fierpmádahkii gullet maiddá oarbinat ja skihpárat. Skuvlaguorahallamis ja nuoraidinformánttaid jearahallamis boahtá ovdan, ahte ollu Ohcejoga mánáin ja nuorain eai leat iežaset ahkásaččat fárus sámegiela gielalaš fierpmádagain. Seammás leat uhcit nuorra nana sámegiela

hálddašeaddjit Ohcejogas go Deanus. Áidna čielga mesodási erohus lea skuvlavuogádat. Danne go skuvla ii ovddit sámegiela mánáid sámegiela seamma bures Ohcejogas go Deanus, de sámegiela ceavzinnávccat eai oro leamen nu buorit Ohcejogas go Deanus.

7.8 Lohppii

Dutkamušas bohtá ovdan ahte sihke dutkanguovllu mákrodási, sámí servodatdási, mesodási ja mikrodási nuppástusat leat buoridan sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Dutkanguovllu gielladilli lea dattetge mánggabealat ja mánggat proseassat dáhpáhuvvet oktanaga. Giellamolsun sámegielas dárogillii ja suomagillii lea dáhpáhuvvan ja dáhpáhuvvá ain muhtin bearrašiin. Giellamolsuma váikkuhus lea ahte ollu sápmelaččat eai máhte sámegiela. Mesodásis eai leat álggahuvvon beaktillis doaimmat, maiguin oahpahit dáid olbmuid mánáide sámegiela. Dat heajuda sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Seammás lea giellamolsun bisánan go eanaš sámegiela váhnemat sámástit mánáiguin ja giellamolsuma jorgalahttin dáhpáhuvvá muhtimin. Guktuid albmanemiid sáhtta čilget sámegiela emansipašuvnna boađusin, ja anán dan čielga mearkan das ahte sámegiela subjektiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorránan.

Dutkanguovllu gielddaid gaskkas bohtá ovdan erohus sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccain. Ceavzinnávccat leat buorebut Deanus go Ohcejogas. Sámásteapmi iežaset ahkásaččaiguin lea sodni giellašillju Ohcejogas. Orru dego mángga Ohcejoga informántta sámegiela gielalaš fierpmádagat leat cuovkaneamen. Dat čájeha heajut subjektiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid maid boađusin veadjá šaddat giellamolsun.

8 Jurddabohtosat

8.1 Sámegeiela ceavzinnávccat

Mun lean dutkan sámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mákrodásis, sámi servodatdásis, mesodási guovtti gielddas, Deanus ja Ohcejogas ja mikrodási bearrašiin ja ovttaskas olbmui. Dutkit leat badjel 40 jagi gárgedan teorija ja metodaidda maiguin sáhtta guorahallat vehádatgeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Dutkansuorggi ulbmilin lea addit dárkilis gova dihto geiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccain nu ahte sáhtta árvalit mo gieladilli lea. Go diehtit man dilis giella lea ja leat guorahallan sivaiddasa, de lea vuodđu dutkanbohtosiid vuodul ávžžuhit giellaservodaga lahtuid ja gullevaš eiseválddiid buoridit dihto beliid gielladilis nu ahte geiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccat lassánit. Etnolingvisttalaš ceavzinnávccain leat guokte beali: objektiiva ja subjektiiva ceavzinnávccat. Objektiiva ceavzinnávccat leat ovddimusat deskriptiiva dieđut geiela rámmaeavttuin. Subjektiiva ceavzinnávccaid hábmegit olbmuid jáhkut ja dovddut. Dat lea gielladilli nugo olbmot jáhkket ja dovdet dan leat.

Buorránan etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Dán dutkamušas boahtá ovdan ahte dutkanguovllu guovtti gielddas, Deanus ja Ohcejogas, leat sihke sámegeiela objektiiva ja subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat buorránan 1990-logu álggu rájes. Dat mearkkaša ahte sámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat lassánan sámegeiela ealáskahttináigodagas, mii álggii 1990-logu álggus. Dutkanguovllus lea giellamolsun dáhpáhuvan sámegeielas suomagillii ja dárogillii. Dál dat lea measta bisánan ja muhtin muddui jorgalan.

Norga ja Suopma ledje juo ealáskahttináigodaga álggus mearridan eanaš ođđa lágaid ja njuolggadusaid, mat leat lokten sápmelaččaid ja sámegeiela stáhtusa. Dáid lágaid ja njuolggadusaiguin lea sámegeiela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat mákrodásis lassánan. Mákrodási mearrádusaid dihte leat dál sámi servodatdásis Sámedikki ja eará ášahusat dego alitoahppo- ja mediaášahusat, maid bargun lea ovddidit earret eará sámegeiela oahpahasášiid, giellaplánema, mediafálaldagaid ja oahpponeavvuid. Mákrodási mearrádusaid leat maid geatnegahttan mesodási, Deanu ja Ohcejoga gieldda, ovddidišgoahhtit sámegeiela buorebut go ovdal. Mesodási almmolaš hálddahasat galget bálvalit sámegeielagiid sámegeillii giellalágaid vuodul. Olbmui galgá leat vejolaš oážžut oahpahasu sámegeillii ja sámegeielas gielddaid vuodđoskuvllain oahpahaslágaid vuodul ja galgá leat vejolaš oážžut sámegeielat mánáidgárdefálaldaga mánáide mánáidgárde-/beaivedikšolágaid vuodul. Nuppástusat sámi servodatdásis ja mesodásis leat

maid lasihan sámegiela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, dannego sámegiela hállit leat ožžon eanet gielalaš vuoigatvuođaid.

Hyltenstam et al. (1999: 50, 90) deattuhit mákrodási politihka mearkkašumi vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Sii atnet maid politihka čađaheami mesodásis ja sámii servodaga siskkáldas diliid dehálažžan ja čilgejit, ahte servodaga bajit dási politihkka váikkuha maid mikrodási bearrašiid ja ovttaskas olbmuid diliide. Danne dutkit atnet dehálaččamussan nannet sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid servodaga dásis sihkkarastit sámegiela boahtteáiggi. Sii muittuhit vel ahte ovttaskas vehádatlahtu vehádatgiela geavaheapmi ii leat albmanepmi mii lea gitta dušše ovttaskas olbmo, gulahallandili dahje doaladumiide huksejuvvon válljemis. Olbmuid giellaválljen speadjalastá giela stáhtusa joavkku ja servodaga gaskkas oppalaččat. Iežan dutkanbohtosiid vuođul sáhtán dadjat ahte mákrodási nuppástusat ja dáid nuppástusaid čađaheapmi sámii servodatdásis ja mesodásis, leat váikkuhan dutkanguovllu mikrodási gielladillái. Sihke sámegielaigiid ja eará olbmuid doaladumit sámegiela hárrái leat rievdan ja sámegiela olbmuid giellavierut leat nuppástuvvan. Ovttaskas olbmot geavahit sámegiela eanebut ja buot deháleamos, eanaš sámegielaigat mu dutkanguovllus válljejit sirdit sámegiela mánáidasaset. Dát orru čájeheamen ahte sámegiela subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat lassánan dutkanguovllus.

Emansipašuvdna rolla sámegiela ealáskahttimis

Huss ja Lindgren (2011: 3) leaba ovddidan emansipašuvdna doahpaga čilget dakkár proseassa mas olbmot doalahit giela, vaikko das lea uhccán árvo gielalaš hierarkiijas. Soai geavaheaba maid emansipašuvdna-doahpaga čilget, manne olbmot molsot giela allaárvošaš gielas gillii mas lea uhccit árvo servodagas. Emansipašuvdna lea ovdánan dutkanguovllus measta juste dan ministara mielde masa soai čujuheaba: Sámegiela lei uhccán árvo báikkálaš servodagas ovdal ealáskahttináigodaga álggu. Sámegiella oaččui almmolaš stáhtusa lánkaaddima bokte. Dan maŋŋá sámegiella váldojuvvui atnui njálmmálaččat ja čálalaččat almmolaš eallimis eanet ahte eanet giellašiljuin gos ii lean ovdal geavahuvvon. Sihke sámegiela hállit ja eará olbmot árvoštalle sámegiela vuollegis árvvu ođđasis ja atnigohte gielaset eambbo árvvus. Dasto giellamolsun mii dáhpáhuvai sámegiela alla stáhtusa gielaide priváhta eallimis, bisánišgođii ja jorgališgođii.

Giellamolsun ii lean ollásit bisánan go čohkkejin dutkanmateriála dán doavttirgráda várás 2008–09. Giellamolsuna jorgaleapmi fas ii lean vel viiddes albmanepmi dutkanguovllus. Dás ferte váldit vuhtii

ahte lean dutkan 10–16-jahkásaččaid geat leat riegádan áigodagas 1993–1998. Váhnemat ledje välljen giela mánáide sámegiela ealáskahttináigodaga álggus. Huss ja Lindgren (2011: 3) čilgebage ahte čuovvovaš lávki emansipašuvdnaproseassas dávjá lea, ahte giellamolsun álgá servodaga dásis allastáhtusa gielas vuollegis stáhtusa gillii dainna ulbmiliin ahte dat buoridivččii vuollegis stáhtusa giela sajádaga servodagas. Dutkanguovllus leat eanet nuorabuš sámegielat mánát go mu informánttaid ahkásaččat, ja dat veadjá leat juoga mii lea mearkan dasa ahte giellamolsuma jorgaleapmi lea lassánan báikkálaš servodagas. Dát veadjá maid leat mearkan dasa ahte sámegiela subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat lassánan dutkanguovllus 2000-logus.

8.2 Ovddidandoaimmat

Go diehtit man dilis giella lea ja leat guorahallan sivaiddasa, de lea vuodđu dutkanbohtosiid vuodul ávžžuhit giellaservodaga lahtuid ja gullevaš eiseválddiid buoridit dihto beliid gielladilis nu ahte giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccat lassánit.

Mákrodási ovddideapmi

Dutkamušas leat bohtán ovdan muhtin dieđut mákrodásis mat dahket ahte sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccat eai leat nu buorit go sáhtášedje leat. Sápmelaččaid guovdu giellamolsun lea dávjá dáhpáhuvvan dán áigge váhnemiid ja áhku guoktá buolvaid gaskkas dahje vel árabut. Dan dihte ollu sámemánát eai máhte sámegiela. Sis ii leat láchkavuogádagas nannejuvvon vuoigatvuohta oahppat sámegiela beaktillis oahpahuovuogi mielde. Beaktillis vuogit livčče ovdamearkka dihte giellabeassi uhca mánáide ja giellalávgun stuorábuš mánáide.

Dutkamuša dokumeantaanaliissas čájehan ahte stáhtat sáhtášedje ovddidit sámegiela buorebut eará sajiinge iežaset láchkavuogádagas. Dehálaš mearrádušaid sámegiela geavaheames stáhta duvdá gieldda dásái. Gielddat mearridit man viidát dat geavahit sámegiela iežaset hálddahas. Norggas giella mearrida geavahuvvogo sámegiella gieldda orgána čoahkkimiin njálmmálaš giellan ja leatgo dáid čoahkkimiid áššebáhpárat sámegillii ja dárogillii vai dušše dárogillii. Dutkanguovllu guktot gielddat välljejit maid ieža sámegielat oahpahusa skuvlašlájá: sámegielat skuvllas vai guovttegielat skuvllas vai riikkagielat skuvllas gos lea oahpahuš sámegillii sierra sámegielat luohkáin. Suomas lea ruohtagielat vehádagas mearkkašahtti buoret láchkasuodjalus go sámegielat vehádagas Norggas ja Suomas. Ruohtagielat mánáin lea vuoigatvuohta vázzit ruohtagielat skuvlla, gos visot oahpahuš lea ruotagillii.

Sámegielat mánáin ii leat sámegiela skuvla vuoigatvuohtan ja Suomas ii leat sámegielat mánáin vuoigatvuohta oažžut visot oahpahusas sámegillii, muhto eanaš oasi. Dili sáhtta buoridit lánkanuppástusain mii nanne mánáid gielalaš vuoigatvuođaid.

Sámi servodaga ovddideapmi

Sámi servodaga dásis lea váilevaš iešstivren oktan čuolbman sámegiela ovddideames. Sámi servodaga ásausat dárbbasit ruđalaš doarjaga mákrodásis, ja eanaš mearrádušat sámegiela ovddideames ja ealáskahttimis dahkkojuvvojit mákro- ja mesodásis. Dutkamušas lea boahtán ovdan ahte sámi servodatdásis ii leat mearridanváldi sámegiela ovddideami dehálaš surggiin dego mánáidgárddiin, vuođđoskuvllain ja almmolaš ásausaidda ja priváhta bargoeallima giellageavaheames. Dili sáhtta ovddidit gulahallamiin mákro- ja mesodási ásausaiguin dahje dainna, ahte Sámedikkat ja eará sámi ásausat ožžot eanet iešstivrema.

Mesodási ovddideapmi

Mesodási guorahallamis lea čielgan ahte sámegiela ceavzinnávccain leat stuorra erohusat dutkanguovllu giliid gaskkas. Sámegiela ealáskahttin fáldat eai leat dain báikkiin gos giellamolsun lea leamaš fámoaleamos ja váikkuhan eanemusat sápmelaččaide. Jos háliida ealáskahttit sámegiela dain guovlluin ja sápmelaččaid guovdu geat leat giellamolsu vásihan, de livččii vejolaš álggahit ođđa ja buoret ealáskahttin doaimmaid dego giellabesiid ja giellalávgunluohkáid giliid skuvllain.

Mun lean dutkamušas čájehan ahte gielddat eai olat sámegiela oahpaha ulbmiliid suoma- ja dárogielat mánáid dáfus mánáidgárddiin ja vuođđoskuvllas. Dáin mánáin eanaš oassi ii oahpa sámegiela ruovttus. Ohcejoga gielddas ii leat sámegiela fáldat suomagielat mánáidgárddiin. Deanu gielddas fas lea sámegiela fáldat dárogielat mánáidgárddiin, muhto gieldda geavaha láivves oahpasmálla dáid mánáid sámegiela oahpahasas. Guktuid gielddain lea vejolaš oahppat sámegiela nubbigiellan dahje vierrogiellan vuođđoskuvllas. Oahpaha ulbmil lea doaibmi guovttegielatvuohta sámegielas ja riikkagielas. Skuvllat geavahit láivves oahpasmálla dáid mánáid sámegiela oahpahasas. Eará dutkamušat leat čájehan, ahte dákkár oahpasmetaiguin ii sáhte olahit doaibmi guovttegielatvuohta. Eanaš mánát geat leat riikkagielat oahpahasas, álget skuvllas lohkat sámegiela ja eatnašat heitet ovdalgo leat oahppan giela. Dutkamušas boahtá ovdan ahte dát mánát heitet oahpasmuogi dihte ja dannego eai olat oahpaha

ulbmila. Danne galggašedje gielddat árvvoštallat sihke mánáidgárddi ja vuodđoskuvlla sámegiela nubbigiela/vierrogiela oahpahusa ja árvvoštallat ahte geavahišgohtetgo beaktilis oahpahusvuogi.

Skuvlaguorahallamis bohtet ovdan guokte čielga erohusa Ohcejoga ja Deanu gielddaid gaskkas. Deanus leat sámegiela informánttain eanet nuorra, nana sámegiela hálddašeadjit go Ohcejogas, ja Deanus sámástit sámegiela mánát ja nuorat mealgat eanebut go Ohcejoga seamma ahkásaš sámegiela. Dutkamuša vuodul sáhtán dadjat ahte erohusat skuvlavuogádagas dáidet leat váikkuhan dáidda erohusaide. Deanu gielddas leat sámegiela skuvllat. Ohcejoga gielddas leat sámegiela oahpahušjoavkkut suomagiela skuvllain. Jos Ohcejoga giela atná dehálažžan lasihit mánáid ja nuoraid sámegiela máhtu ja geavaheami, de galggašii árvvoštallat mo skuvla sáhtta doaimmat buorebut sámegiela giellašilljun. Buorre čoavddus livččii válljet seamma skuvlašlájá go Deanu gielddas gos sámegiela oahpahuš lea sierra sámegiela skuvllain.

Dutkamušas lea boahtán ovdan maid ahte mánáin ja nuorain, geain lea uhccán sámegiela máhttu dahje eai máhte álggáge sámegiela, leat garra doaladumit sámegiela vuostá. Mađe uhcit máhttu, dađe garrasut doaladumit leat informánttain. Golbma njealjátoasi skuvlaguorahallama informánttain geat eai máhte sámegiela, eai liiko gullat sámegiela dahje dat eai háliit gullat go olbmot sámástit. Dušše golbma (3) proseantta sis jáhkket iežaset geavahit sámegiela eambo boahpteáiggis go dál. Nuppiid sániiguin informánttat geat eai máhte sámegiela álggáge, eai jáhke iežaset šaddat oahppat dan. Dán ášši ovddideames livččii mánáidgárddiin ja skuvllain dehálaš rolla. Dat galggašedje árvvoštallat, mo sáhtášedje geavahit sámegiela eanebut iežaset árgabeaieallimis nu ahte oahppit hárijánit gullat sámegiela. Dainna mánáid gierdavašvuhta lassánivččii ja sii movttiidahttojuvvošedje oahppat sámegiela.

Mikrodási ovddideapmi

Dutkanbohtosiid vuodul sáhtán dadjat ahte dutkanguovllus gávdnojit sámegiela resurssat mat eai geavahuvo. Dát resurssat leat sámegiela olbmot mánáid lagasbirrasis: áhkut ja ádját, váhnemat, oappát ja vieljat, fuolkkit, ustibat ja eará oahppásat. Ollu mánát máhtášedje sámegiela buorebut, jos buot gielalaš resurssat livčče geavahuvvon sin sámegiela oččodeames. Dat guoská ovddimusat mánáide geat máhttet veaháš sámegiela, ja Ohcejogas maddái olu mánáide geat máhttet sámástit, muhto liiká sámástit uhccán. Dán ášši buorideapmin livččii vejolaš lágidit diehtujuhkinkampánja, mainna lasihivččii

sámegielaigiid diđolašvuođa áššis ja ávžžuhivččii sin váldit stuorát ovddasvástádusa sámegiela geavaheames ja sirdimis mánáide ja nuoraide.

8.3 Joatkkadutkamušat

Dutkkadettiin sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid lean fuobmán miellagiddevaš joatkkadutkamušfáttáid sihke mákrodásis, sámi servodatdásis, mesodási ja mikrodásis. Norgga ráđđehus lea ráhkadan Sámegielaiddoaimmaplána (Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta 2011) ja Suoma stáhta Sámegielaiddoaimmaplána (Oahpahuš- ja kulturministeriija 2012). Plánas ja prográmmas leat olu evttohusat mat buoridivčče sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mákrodásis ja dat veajásedje lasihit sámegiela subjektii etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid sihke Norggas ja Suomas. Danne livččii beroštahtti dutkat plána ja prográmma sisdoalu, čuovvuleami ja čađaheami ja eandalit daid váikkuhusaid dálá dutkanguovllus.

Mesodásis livččii vejolaš dutkat buorebut, manne dutkanguovllu dáro- ja suomagiela mánát eai lihkostuva oahppat sámegiela. Jos gielddat álggášedje oahpahit sámegiela dáidda mánáide beaktiilit oahpahušmálla mielde, de dákkár doaimmat rabašedje vejolašvuođa sihke čuovvulit dákkár oahpahuš ja maiddái geavahit akšuvdnadutkanvuogi, man mielde dutki lea fárus proseassas ja rávve eará dahkkiid oahpahušmálla álggaheames ja čađaheames. Dat fas buvttášii ođđa dieđuid sámegiela ealáskahttinbarggus, mat sáhtášedje leat ávkkálaččat maiddái earáide.

Dutkamuša boadus lea maid ahte sámegiella geavahuvvo uhcit Ohcejoga go Deanu sámegiela bearrašiin, erenoamážit oarbiniid gulahallangiellan. Mun in leat dutkamušas nagadan duođaštit, manne dilli lea nu ja danne háliidivččen dutkat dan buorebut. Mun navddán ahte gielddaid gaskkas lea erohus sámegiela subjektii etnolingvisttalaš ceavzinnávccain. Dákkár govva bohtá ovdan sihke váhnen- ja nuorrainformánttaid kvalitatiiiva jearahallamiin. Maiddái dákkár vuolggasajis livččii akšuvdnadutkan vejolaš ja sáhtášii dutkat buorebut gili, soga ja bearraša rolla sámegiela seailumis ja ealáskahttimis.

Globaliseren, migrašuvdna, sámegielaigiid analfabetisma, sohkabealleminstarat, sápmelaš identitehtahuksen ja lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagat leat miellagiddevaš fáttát maid lean guoskkahan dán dutkamušas. Dáin fáktoriinge orru leamen dehálaš rolla sámegiela seailumis ja ealáskahttimis, ja danne galgášii daid maid dutkat vuđolabbot.

Mu nákkosgirji lea oassin Sámi allaskuvlla dutkanprošeavttas “Sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi muhtin konteavsttain”, mii fas lea oassi polárajagi dutkanprošeavttas Glokaliseren – giella, girjjálašvuohta ja media inuihtaid ja sámiid gaskkas. Mus ii leat leamaš vejolašvuohta buohtastaddat iežan bohtosiid eará sámegiela ja arktalaš gielaid dutkanprošeavttaid bohtosiiguin. Dat lea juoga maid háliidivččen dahkat boahteáiggis. Sihke giellamolsun ja gielalaš ealáskahttin leat máilmmeviidosas albmaneamit mat dutkojuvvojit viidát. Sáhtta vel buorebut ávkkástaddat ovttasbarggus earáiguin ja oahppat, mo earát leat dutkamin vehádat- ja álgoálbmotgielaid etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

8.4 Dutkamuša čađaheapmi ja váikkuhus

Oktan áigumuššan mu dutkamušas lea leamaš ohcat vuogi, mainna sáhtta árvoštallat sámegiela duohta dili. Mun lean gávnahan ahte dat lea vejolaš, jos árvoštallá sihke objektiiva ja subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid ja dutká daid albmanemiid mákrodásis, sámii servodatdásis, mesodásis ja mikrodásis. Dutkamuš lea čađahuvvon mánggametodalaččat. Váldodutkanvuohkin leamašan dokumeantaanaliisa, kvalitatiiva jearahallamat ja skovvedutkan. Dutkanvuohki orru heivemin čađahuvvon kontekstii bures, dasgo etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dutkan lea mánggabealat ja gáibida danne lahkoneami, mii bastá váldit vuhtii sámii servodaga kultuvrralaš ja gielalaš girjái vuoda. Mun čilgejin iežan dutkamuša váldoáigumuša vuosttaš kapihttalis. Mun háliidan leat fárus ovddideamen sámegielaid ja eará máilmmi áitojuvvon gielaid ja sihkarastit, ahte dát sáhttet eallit boahteáiggis olbmuid gaskkas gulahallangaskaoapmin. Lean válljen fáttá, teoriijavuodustušusa ja dutkanmetodaid nu ahte oáččun ovdan dieđuid, mat mu mielas lea dehálaččat giellaplánemis ja doaivvun, ahte mu dutkan váikkuha giellapolitihkalaš mearrádusaide. Čuovvuleamit livčče doaibmabijut, maiguin nanne sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dutkanguovllus, ja joatkkadutkamušat mat livčče ávkkálaččat ja miellagiddevaččat.

Gáldut

- Ahlakorpi, Liisa. 2010. Ohcejoga girjerájushoavda. Nákkosgirječálli jearahallan 26.09. 2010.
- Aikio, Marjut. 1988. *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä: kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910-1980*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Aikio, Marjut, ja Anna-Riita Lindgren. 1973. *Kieliraportit*. Saamelaiskomitea. Vol. 46, *Saamelaiskomitean mietintö : liite: tutkimusraportit*. Helsinki: Valtioneuvosto. Valtion painatuskeskus.
- Aikio, Samuel. 2009. Ealáhagas leamen ohcejohkalaš dutki ja servodatberošteaddji. Nákkosgirječálli jearahallan 11.12. 2009.
- Aikio, Samuli, Ulla Aikio-Puoskari, ja Johannes Helander. 1994. *The Sami culture in Finland*. Vol. 49, *Lapin sivistysseuran julkaisuja*. Jyväskylä: Gummerus.
- Aikio-Puoskari, Ulla. 2001. *Saamen kielen ja saamenkielinen opetus Pohjoismaissa : tutkimus saamelaisten kielellisistä ihmisoikeuksista Pohjoismaiden kouluissa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Aikio-Puoskari, Ulla/Sámediggi 2011. *Saamelaiset ja saamen kieli tilastoissa*. Anár: Sámediggi.
- Aikio-Puoskari, Ulla, ja Merja Pentikäinen. 2001. *The language rights of the indigenous Saami in Finland: Under domestic and international law*. Rovaniemi: Northern Institute for Environmental and Minority Law.
- Aikio-Puoskari, Ulla, ja Tove Skutnabb-Kangas. 2007. "When few under 50 speak the language as a first language: linguistic human rights and linguistic challenges for endangered Saami languages." *Revitalizing the Periphery: proceedings of the conference in language revitalization, Inari, Finland, November 14-15, 2002*, doaim. Nils Øivind Helander, 9–64. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta, Sámi allaskuvla.
- Aikio-Puoskari, Ulla, ja Anja Vest. 2007. *Sámegiela ja sámegielat oahpahus suoma skuvllain 2007-2008 saamen kielen ja saamenkielinen opetus suomen kouluissa*. Anár: Sámedikki skuvlen- ja oahppamateriáladuoaimmahat.
- Alaraudanjoki, Arja, ja Katariina Kurki-Joensuu. 2002. *Saamea vai suomea : Utsjoen saamelaisten oppilaiden kielenkäyttö vuosina 1988 ja 2001*. Rovaniemi: Lapin Yliopisto.
- Alaraudanjoki, Arja. 2009. Ohcejoga gieldda rektor ja čuvgehusdoaimma jođiheaddji. Nákkosgirjji čálli jearahallan 31.3. 2009 Ohcejotnjálmis.
- Andersen, Svanhild, ja Johan Strömngren. 2007. *Evaluering av samelovens språkregler*. Dieđut. Vol. 1/2007. Kautokeino: Nordisk samisk institutt.

- Andresen, Egil, Rune Henningsen, ja Karl-Eirik A. Kval. 2011. *Individ og fellesskap: Sosiologi og sosialantropologi*. 4. deaddileapmi 1. deaddileapmi 2007. Oslo: Cappelen.
- Anti, Trond Are. 2011. Deanu sámeskuvlla rektor. E-poasta nákkosgirjji čállái 13.05. 2011.
- Aslaksen, Jørn. 2008. Deanu gieldda ráđđealmmái. Nákkosgirječállli jearahallan 16.04. 2008.
- Aubert, Vilhelm. 1978. *Den samiske befolkning i Nord-Norge. Sámi ál'bmut Davvi-Norgas. The Lappish population in Northern Norway, Artikler fra Statistisk sentralbyrå*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Baker, Colin. 2001. *Foundations of bilingual education and bilingualism*. 3. deaddileapmi. Clevedon [England] Buffalo [N.Y.]: Multilingual Matters.
- Barth, Fredrik. 1994. *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Beaivváš. 2010. *Beaivváš Sámi Teáhtera ruovttusiidu interneahtras* [lohkkojuvvon 25.05. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://beaivvas.no/se/algosiidu/showlist>.
- Benton, Richard, ja Nena Eslao Benton. 2001. "RLS in Aotearoa/New Zealand 1989-1999." In *Can threatened languages be saved?: reversing language shift, revisited : a 21st century perspective*, doaim. Joshua A. Fishman, 423–450. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bibsys. 2009. Norgga universitehtaid ja allaskuvllaid elektrovnnalaš diehtujuohkin- ja girjerájusbálvalus [lohkkojuvvon 27.10. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://bibsys.no/samegillii/siiddut/index.php> Oslo: Norgga Máhttodepartemeanta.
- Borgos, Johan, Erik Bugge, Geir Remen, ja Finn Myrvang. 1999. *De er her ennå: samisk historie i Vesterålen*. Sortland: Vesterålen kulturutvalg.
- Bourhis, Richard Yvon, Howard Giles, ja Doreen Rosenthal. 1981. "Notes on construction of a 'subjective vitality questionnaire' for ethnolinguistic groups." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* no. 2 (2): 145–155.
- Boyd, Sally, ja Erland Gadelii. 1999. "Vem tillhör talgemenskapen? : om jiddisch i Sverige." *Sveriges sju inhemska språk. -et minoritetsperspektiv*, doaim. Kenneth Hyltenstam, Christopher Stroud ja Mikael Svonni, 299–328. Lund: Studentlitteratur.
- Bratt Paulston, Christina, Pow Chee Chen, ja Mary C. Connerty. 1993. "Language regeneration: A conceptual overview of language revival, revitalisation and reversal." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* no. 14 (3):275–286.
- Bull, Tove. 2002. "Kunnskapspolitik, forskningsetikk og det samiske samfunnet." *Samisk forskning og forskningsetikk*, doaim. Den Nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora, (NESH), 6–21. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komitéer.

- Carcia, Ofelia, Herold Schiffman, ja Zeena Zakharia. 2006. "Fishmanian Sociolinguistics (From 1949 to the present)." *Language Loyalty, Continuity and Change. Joshua Fishmans Contribution to International Sociolinguistics*, doaim. Ofelia Carcia, Peltz Rakhmiel, Herold Schiffman & Gella Schweid Fishman, 3–68. Clevedon, Buffalo & Toronto: Multilingual Matters Ltd.
- Clyne, Michael, Edina Eisikovits, ja Laura Tollfree. 2002. "Ethnolect as in-group varieties." *Us and others: social identities across languages, discourses and cultures*, doaim. Anna Duszak, 133–157. Amsterdam: John Benjamins.
- Corson, David. 1997. "Language policies." *Language policy and political issues in education*: doaim. Ruth Wodak ja David Corson, 77–88. *Encyclopedia of language and education* no. Vol. 1.
- Davies, Emyr. 1996. "Muhtun bealit giellaoahpaheamis: go geahččá walesalaččaid bealis." *Duostta hupmat: Gulahallanvuohki sámegielloahpahasas*, doaim, Jon Todal ja Martin Pope, 11–47. Guovdageaidnu: Sámi oahpahusráđđi.
- Daviriikkaid Ministtarráđđi. 1981. *Den nordiske språkkonvensjonen*. [Lohkkojuvvon 2.5. 2011]. Gávdno neahttsiiddus <http://www.norden.org/da/om-samarbejdet/aftaler/aftaler/sprog/sprogkonventionen/>.
- Daviriikkaid Ministtarráđđi. 2007. *Daviriikkalaš giellapolitiikka julggaštus*. [Lohkkojuvvon 2.5. 2011]. Gávdno neahttsiiddus <http://www.sprakradet.no/upload/ANP2007746.pdf>.
- Deanu gieldda. 2003. *Iskkadeapmi Deanu gieldda gielladili birra*. Deanu gieldda ruovttusiiddus interneahras [lohkkojuvvon 23.1. 2009]. <http://www.tana.kommune.no/>
- Deanu joatkkaskuvla. 2009. *Deanu joatkkaskuvlla ruovttusiidu interneahras*. Dieđut Deanu joatkkaskuvla oahppofálaldagain 2009 [lohkkojuvvon 26.10. 2009]. Gávdno neahttsiiddus <http://www.tana.vgs.no/>.
- Diehtosuodjalanáittardeaddji. 2008a. Vastanoittokuitaus - Kwittering (RE: Fråga om forskning, 27.1.2008 klo 13.02). E-poasta Suoma Diehtosuodjalanáittardeaddjis.
- Diehtosuodjalanáittardeaddji. 2008b. Telefodnaságastallan Suoma diehtosuodjalanáittardeaddji doaimmahaga bagadalliin 5.2. 2008.
- Dorian, Nancy C. 1981. *Language death: the life cycle of a Scottish Gaelic dialect*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ehala, Martin, ja Katrin Niglas. 2007. "Empirical Evaluation of a Mathematical Model of Ethnolinguistic Vitality: The Case of Võro." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* no. vol. 28 (6): 427–444.
- Ehala, Martin. 2009. "An evaluation matrix for ethno-linguistic vitality." *Rights, Promotion and Integration Issues for Minority Languages in Europe*, doaim. Susanna Pertot, Tom Priestly & Colin Williams, 123–137. New York: Palgrave Macmillan Ltd.

- Eide, Asbjørn. 2007. "Urfolks rettigheter – folkerettslige nyvinninger de siste 25 år." *Gáldu čála: FN's erklæring om urfolks rettigheter: politikk, selvbestemmelse og landrettigheter*, doaim. Henry Minde, Asbjørn Eide & Mattias Åhrén, 39–80. Guovdageaidnu: Kompetansesenteret for urfolks rettigheter.
- Eriksen, Frans. 2007. *Centrale utviklingstrekk i Tana kommune. Power Point Presentašuvdna*. Deatnu: Deanu gielda.
- Ethnologue. 2009. *Languages of the World 16th edition*, doaim. Paul M. Lewis: SIL - Summer Institute of Linguistics International.
- Eurohpá Ráđđi. 2011. *European Charter for Regional or Minority Languages ruovttusiidu*. [lohkkojuvvon 2.5. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/html/148.htm>.
- Fishman, Joshua. 1971. "Putting the 'socio' back into the sociolinguistic enterprise." *International Journal of Sociology of Language* no. 92: 12.
- Fishman, Joshua A. 1991. *Reversing language shift : theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages, Multilingual matters*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, Joshua A. 1992. "Conference Summary." *Maintenance and Loss of Minority Languages: Studies in Bilingualism*, doaim. Willem Fase, Jaspaert Koen & Sjaak Kroon, 395–403. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fishman, Joshua A. 2001. *Can threatened languages be saved?: reversing language shift, revisited : a 21st century perspective, Multilingual matters*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Forskningsetiske komiteer. 2002. *Samisk forskning og forskningsetikk*. Oslo: Den Nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Forskningsetiske komiteer. 2006. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Giles, Howard, Richard Yvon Bourhis, ja Donald M. Taylor. 1977. "Towards a Theory Language in Ethnic Group Relations." *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, doaim. Howard Giles, 307–348. London: Academic Press.
- Goffman, Erving. 1972. *Interaction ritual: Essays on face-to-face behaviour*. Harmondsworth: Penguin.
- Guttorm, Juha. 1986. *Alle kouluikäisten saamelaislasten kasvuolosuhteet ja niiden kehittämismahdollisuudet Utsjoen kunnassa*. Helsinki: Sosiaalhallitus.
- Guttorm, Seija. 1987. *Dutkanraporta sámemánáid guovttegielalasuođa birra ohcejoga vuolledásis (1–6 L K), Dieđut*. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta.

- Hagen, Ingunn, ja Thomas Wold. 2009. *Mediegenerasjonen: barn og unge i det nye medielandskapet*. Oslo: Samlaget.
- Halvorsen, Knut. 2003. *Å forske på samfunnet: en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 4. deaddileapmi. 1. deaddileapmi 1987. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Hansen, Håvald. 2009. Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáža direktora. Nákkosgirječálli jearahallan suinna Deanušalddis 1.4. 2009.
- Hansen, Ketil Lenert, Marita Melhus, Asle Høgmo ja Eiliv Lund . 2008. “Ethnic discrimination and bullying in the sami and non-sami populations in norway: The saminor study”. *International Journal of Circumpolar Health* Vol 67No 1. 97–113. Oulo: Nordic Council for Arctic Medical Research.
- Hansen, Lars Ivar, ja Bjørnar Olsen. 2004. *Samenes historie*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Hansen, Tor Sverre. 2009. Finnmárkku fylkkamánni bajássáddan- ja oahpahasossodaga seniorráđdeaddi. E-poasta nákkosgirječállái 15.05. 2009.
- Haugen, Einar. 1953. *The Norwegian language in America : a study in bilingual behavior, Publications of the American Institute, University of Oslo*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Haugen, Einar. 1972. "The ecology of language." *The Ecology of Language*, doaim. Anwar S. Dil, 325–339. Stanford, California: Stanford University Press.
- Heikkilä, Jouko. 2009. *Valtionosuusuudistus 2010 -rakenteelliset muutokset*. Suoma gielddalihtu ovddidanhoavdda Jouko Heikkilä logaldallanmárggus Suoma gielddalihtu lágidan čoaččimis 2.10. 2009 Helssegis.
- Helander-Renvall, Elina. 1984. *Om trespråkighet : en undersökning av språkvalet hos samerna i Övre Soppero, Umeå studies in the humanities*. Umeå: Almqvist & Wiksell (Stockholm).
- Hellevik, Ottar. 1999. *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helssega universitehta. 2010. *Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos*. Helssega universitehta humanisttalaš dieđagotti dieđut sáme giela oahpahusa birra [lohkkojuvvon 26.10. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.helsinki.fi/hum/sugl/tutkintovaatimukset/saameb.htm>.
- Henrichsen, Bjørn, ja Anne-Mette Somby. 2009. Reive Norgga servodatdieđalaš diehtobálvalusas 4.2. 2009 mas dohkkeha proševtta "Flerspråkighet i Tanadalen. En undersøkelse av bruken av samisk i familiene" ja addá dasa prošektanrummira 20643.
- Hinton, Leanne, ja Ken Hale. 2001. *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. San Diego, California: Academic Press.

- Hovland, Arild. 1996. *Moderne urfolk*. Oslo: Ungforsk/NOVA.
- Huss, Leena. 1999. *Reversing language shift in the far north: Linguistic revitalization in Northern Scandinavia and Finland, Studia Uralica Upsaliensia*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Huss, Leena, ja Anna-Riitta Lindgren. 2011. "Introduction: defining language emancipation." *International Journal of the Sociology of Languages*, doaim. Joshua A Fishman, 1–16. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Hyltenstam, Kenneth, ja Christopher Stroud. 1991. *Språkbyte och språkbevarande: om samiskan och andra minoritetsspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, Kenneth, Christopher Stroud, ja Mikael Svonni. 1999. "Språkbyte, språkbevarande, revitalisering: samiskan ställning i svenska Sápmi." *Sveriges sju inhemska språk: ett minoritetsspråksperspektiv*, doaim. Kenneth Hyltenstam, Christopher Stroud & Mikael Svonni, 41–97. Lund: Studentlitteratur.
- Hætta, Odd Mathis. 2003. *Dá lea Sámi radio: NRK sámegeiel sáddagat 1946–1980*. Kárášjohka: Davvi girji.
- Inkinen, Sari. 2009. Ohcejoga beaiveruovttuid jodiheaddji. Nákkosgirječálli jearahallan 19.03.2009 Ohcejogas.
- IPY prošeakta 123. 2006. *Glocalization – Language, Literature and Media among Inuit and Sami people*. Prošeaktačilgehus. [lohkkojuvvon 17.06. 2008]. Gávdno neahttasiiddus <http://classic.ipy.org/development/eoi/proposal-details.php?id=123>
- Jahn, Gunnar. 1933. *Folketellingen i Norge 1. desember 1930: Fjerde hefte. Samer og Kvener. - Andre lands statsborgere. Blinde, døvstumme, åndssvake og sinnsyke*. Oslo: Aschehoug.
- Jansson, Annika. 2005. *Sami language at home and at school. A fieldwork perspective, Studia uralica upsaliensia*. Uppsala: Acta universitatis upsaliensis.
- Johansen, Yngve, Siv Eli Kvernmo, Anna Rita Spein, ja Anne C. Silviken. 2003. *Nuorra Sámis. Oaidnil Vol. nr 1.*, Kárášjohka: Sámi dearvvašvuodadutkanguovddáš.
- Johansen, Åse Mette. 2009. *"Velkommen te' våres Norge"*. Oslo: Novus.
- Johnsen, John. 2008. Deanu Montessori skuvlla rektor, Nákkosgirječálli jearallan 12.03.2008 Montessori skuvllas Seaiddás.
- Järvinen, Margaretha. 2001. "Accounting for Trouble: Identity Negotiations in Qualitative Interviews with Alcoholics." *Symbolic Interaction* no. 24 (3): 263–284.
- Järvinen, Margaretha. 2003. "Negotiating Strangerhood: Interviews with Homeless Immigrants in Copenhagen." *Acta Sociologica* no. 46 (3): 215–230.

- King, Kendall A. 2009. "Language loss and revitalization: Ten things we know." *Kvener i fortid og nåtid*, doaim. Lindgren Anna-Riitta, Marit Anne Hauan, Einar Niemi, Leena Niiranen & Trond Thuen, 9–24. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Komiteanmietintö. 1905. *Komiteanmietintö Keisarilliselle Majesteetille: Komitealta Lapinmaan taloudellisten olojen tutkimista varten*. Helsset: Suoma senáhtta.
- Korsnes, Olav, Heine Andersen, ja Thomas Brante. 2001. *Sosiologisk leksikon*. 2. deaddileapmi. 1. deaddileapmi 1997. Oslo: Universitetsforlaget.
- Krauss, Michael E. 1992. "The World's Languages in Crisis." *Language* 68: 4–12
- Krauss, Michael E. 1997. "The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State." *Northern minority languages: Problems of survival*, doaim. Hiroshi Shoji ja Juha Janhunen, 1–34. Osaka: National Museum of Ethnology.
- Kvale, Steinar. 2002. *Det kvalitative forskningsintervju*. 5. deaddileapmi 1. deaddileapmi 1997. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Lakomäki, Marianne. 1997. "Sydämeltäni olen saamenkielinen." *Oulussa asuvien saamelaisten kielellisiä elämäkertoja*. Prográdu-dutkamuš. Oulu: Oulu universitehta.
- Landry, Rodrigue, Réal Allard, ja Jacques Henry. 1996. "French in South Louisiana : Towards language loss." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* (17): 442–468.
- Landweer, Lynn. 2008. *Endangered Languages. Indicators of Ethnolinguistic Vitality*. Originála deaddiluvvon čállosis Notes on Sociolinguistics. 5.1. 5–22. Lohkkojuvvon 19.05. 2010 neahttasiiddus <http://www2.sil.org/sociolx/ndg-lg-indicators.html>
- Lane, Pia. 2011. "The birth of the Kven language in Norway: emancipation through state recognition." *The Many Faces of Language Emancipation*, doaim. Joshua A Fishman, 57–74. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2001. *Sámi jietna: Suoma sámi radio 1947–1997*. Jyväskylä: Gummerus.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2005. *Saamelaisten parlamentti: Suomen saamelaisvaltuuskunta 1973–1995 ja Saamelaiskäräjät 1996–2003*. Jyväskylä: Saamelaiskäräjät.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2010. *The Sámi People: Traditions in transition*. Inari: Puntsi.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2012. *Saamelaiset suomalaiset: kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Lapin liitto. 2009. *Utsjoki*. Vuodđodiedut Ohcejoga gieldda birra [lohkkojuvvon 29.09. 2009]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.lappi.fi/lappi/kunnat/utsjoki>.

- Lindgren, Anna-Riitta. 2000. *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindgren, Anna-Riitta. 2010. "Modernization and small languages – fatal language sociological delay?" *Planning a new standard language: Finnic minority languages meet the new millennium*, doaim. Helena Sulkala ja Harri Mantila, 74–94. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Lund, Svein. 2007. “Tana montessoriskole - fra protest til alternativ.” *Sámi skuvlahistorjá*, doaim. Svein Lund, Elfrid Boine & Siri Broch Johansen, 286–295. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- Magga, Ole Henrik. 2002. Mii mearrida ealáska go vai jápmá go okta giella? Sámeigiella ovdamearkan. *Sámeigiella dilli skuvllas ja lagasservodagas. Konfereansa Leavnnjas 28.-29.11.2000*. Leavdnja: Norgga Sámediggi.
- Minde, Henry. 2005. *Sápmelaččaid dáruiduhttin: manne, movt ja makkár váikkusaid buvttii? Gáldu čála*. Vol. nr 3/2005, Guovdageaidnu: Álgobmotvuogiatvuodaid gelbbolašvuodaguovddáš.
- Moring, Tom, ja Francois Grin. 2002. *Final Report: Support for Minority Languages in Europa*. European Bureau for Lesser Used Languages ja European Centre for Minority Issues.
- Mühlhäusler, Peter. 1996. *Linguistic ecology: Language Change and Linguistic Imperialism in the Pacific Region*. London: Routledge.
- Müller-Wille, Ludger. 1974. *Lappen und Finnen in Utsjoki (Ohcijohka), Finnland: Eine Studie zur Identität ethnischer Gruppen im Kulturkontakt*. Vol. 30, *Westfälische geographische Studien*. Münster: Das Institut.
- Namtvedt Kvalheim, Vigdis ja Lis Tenold. 2008. Reive Norgga servodatdieđalaš diehtobálvalusas 5.2. 2008 mas dohkkeha prošeavtta "Flerspråkighet blant barn og unge i Tanadalen" ja addá dasa prošeaktanrummira 18171.
- Nielsen, Konrad. 1979. *Lappisk (samisk) ordbok 2. deaddileapmi 1979. 1. deaddileapmi 1932*. Vol. 17, *Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie B, Skrifter*. Oslo: Novus.
- Norgga Sámediggi. 2009. *Norgga Sámedikki ruovttusiidu internehtas*. [lohkkojuvvon 30.10. 2009]. Gávdno neahttasiiddus www.samediggi.no.
- Näkkäljärvi, Klemetti. 2007. *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006: Kertomus saamen kielilain toteutumisesta*. Anár: Suoma Sámedikki Sámi giellaráđđi/Sámeigiella doaimmahat.
- Näkkäljärvi-Länsman, Anna. 2012. Suoma Sámedikki musihkkaguovddášprošeavtta prošeaktabargi. Nákkosgirječálli jearahallan 05.06. 2012. Ohcejogas.
- Oahpahuš- ja kulturministeriija. 2012. *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7*. Helsset: Suoma oahpahuš- ja kulturministeriija.

- Oahpahusráđđehus. 2004. *Vuodđooahpahusa oahppoplána vuodđoáššit 2004*. Helsset: Suoma Oahpahusráđđehus.
- Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta. 2011. *Sámegielaide doaibmaplána – gielladilli jagi 2010 ja joatkevaš barggut jagi 2011*. Oslo: Norgga Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta.
- Ohcejoga giella. 2004a. *Utsjoen kunnan saamenkielisen perusopetuksen opetussuunnitelma 1–9 lk* [lohkkojuvvon 23.1. 2009]. Gávdno neahttasiiddus http://opspro.peda.net/utsjoki/viewer.php3?DB=saame&mode=2&document_id=5.
- Ohcejoga giella. 2004b. *Utsjoen kunnan suomenkielisen perusopetuksen opetussuunnitelma 1-9 lk*. [lohkkojuvvon 23.1. 2009]. Gávdno neahttasiiddus http://opspro.peda.net/utsjoki/viewer.php3?DB=utsjoki&mode=2&document_id=175.
- Ohcejoga giella. 2009. *Ohcejoga gieldda ruovttusiidu internehtas* [lohkkojuvvon 30.11 2009]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.utsjoki.fi/fi/etusivu.php>.
- Oulu Universitehta. 2010. *Bures boahthin Giellagas-instituhtii!* Oulu universitehta Giellagas Instituhta dieđut sámegiela oahpahusa birra [lohkkojuvvon 26.10. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://www oulu.fi/giellagas/index.html>.
- Partanen, Minna. 1994. *Saamen kielen käyttö Suomen saamelaisalueella*. Oulu: Oulu universitehta.
- Pasanen, Annika. 2003. *Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pettersen, Torunn. 2010. "Jienastuslohku ja válgaoassálastin Norgga sámemediggeválggain 1989–2009." *Sámi logut mitalit 3: Čielggaduvvon sámi statistihkka 2010*, doaim. Else Grete Broderstad, Magritt Brustad, Johan Ailo Kalstad, Paul Inge Severeide & Todal John, 45–107. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Pieski, Aura. 2013. Ohcejoga gieldda sámegielat árrabajásgeassima jođiheaddji. E-poasta nákkosgirjáčállái 24.01. 2013.
- Rantala, Leif. 2004. *Sámiráđđi 50 jagi: Historihkka*. Ohcejohka: Sámiráđđi.
- Rasmus, Minna. 2008. *Bággu vuolgut, bággu birget: Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950-1960-logus*. Oulu: Oulu universitehta Giellagas Instituhta.
- Rasmussen, Torkel. 2000. *Sámegiela dálá dilli*. Áviisaartihkkalat Min Aiggis 1998–2000. Kárášjohka. Artihkalčoaggaldat gávdno Sámi Allaskuvlla girjerádjosis. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Rasmussen, Torkel. 2005. *Jávohuvvá ja ealáska: Davvisámegiela giid demografiija ja buolvvaidgaskasas sirdáseapmi Norggas ja Suomas*. Romsa: Romssa universitehta.

- Rasmussen, Torkel. 2007. “Mo lea gielladilli? Leago vejolaš mihtidit giela dili?” Logaldallan *Sámedikki semináras sámeálbmoga foandda geavaheami birra* 13.02. 2007. Kárášjohka: Sámediggi.
- Rasmussen, Torkel. 2008. *Fråga om forskning*. E-poasta Suoma diehtosuodjalanáittardeaddjái 8.1. 2008.
- Rasmussen, Torkel, ja John Shaun Nolan. 2011. "Reclaiming Sámi Languages: Indigenous language emancipation from East to West." *International Journal of the Sociology of Languages*, doaim. Joshua A Fishman, 35–56. Berling/New York: De Gruyter Mouton.
- Ravna, Ellen. 2000. *Iskkadeapmi sáme giela geavaheami birra: raporta*. Deatnu: Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš.
- Romssa Universitehta. 2010. *Samisk*. Romssa universitehta humanisttalaš fakultehta dieđut sáme giela oahpahusa birra [lohkkojuvvon 26.10. 2010]. Gávdno neahttasiiddus http://uit.no/ansatte/organisasjon/artikkel?p_document_id=68433&p_dimension_id=88147&p_lang=2.
- Ruotsala, Pia. 2010. Suoma Sámedikki sosiála- ja dearvvašvuohtačállli: E-poasta nákkosgirjji čállái 12.01. 2010.
- Salminen, Tapani. 2011. Davvisáme giela dili birra dieđut UNESCO ruovttusiidduin. [Lohkkojuvvon 17.10. 2011] Gávdno neahttasiiddus <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/index.php>
- Sammallahti, Pekka. 1998. *The Saami languages: an introduction*. Kárášjohka: Davvi girji.
- Sandal, Reidar. 1997. *Samisk læreplan skal gjelde i det samiske forvaltningsområdet*. Norgga Kirko-, oahpahus- ja dutkandepartemeanta preassadieđáhus 18.07 1997. [Lohkkojuvvon 24.03. 2009] Gávdno neahttasiiddus http://www.regjeringen.no/nn/dokumentarkiv/Regjeringen-Jagland/kuf/Nyheter-og-pressemeldinger/1997/reform_97-samisk_laereplan_skal.html?id=237972.
- Sarivaara, Erika Katjaana. 2012. *Statuksettomat saamelaiset : paikantumisia saamelaisuuden rajoilla*. Vol. 2/2012. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta.
- Sámediggi ja Senter for IKT i utdanningen. 2011. *Ovttas*. Sáme gielat oahpponeavvuid resursasiidu [lohkkojuvvon 15.12. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://ovttas.no/solr/?filters=type:bok>.
- Sámi allaskuvla 2010. *Sámi allaskuvla- sámi guovssonásti*. Dieđut Sámi allaskuvlla sáme giela oahppofálaldagaid birra [lohkkojuvvon 16.10. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://samiskhs.no/index.php?c=110&kat=Manne+S%E1mi+allaskuvlii%3F&p=>.
- Sámi giellatekno. 2010. *Romssa universitehta Sámi giellateknologija guovddáža ruovttusiidu internehtas* 2010 [lohkkojuvvon 24.09. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://giellatekno.uit.no/>.

- Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla. 2010. *Skuvlla birra*. Dieđut Sámi joatkkaskuvlla ja boazodoalloskuvlla oahppofálaldagain Guovdageainnus [lohkkojuvvon 27.4. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.samisk.vgs.no/index.php?page=om-skolen&hl=sam>.
- Sámi Joatkkaskuvla Kárášjogas. 2010. *Sámeigiella oahpahusas*. Dieđut Sámi joatkkaskuvla oahppofálaldagain 2009 [lohkkojuvvon 27.4. 2010]. Gávdno neahttasiiddus http://www.sjs.vgs.no/menu/mnu1.shtml#m-menu1_S_mivuohta_skuvllas.
- Sámi oahpahráđđi. 1999. *10-jagi vuodđoskuvlla sámi oahppoplánat/Det Samiske læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. CD-rom. Guovdageaidnu: Sámi oahpahráđđi.
- Scheller, Elisabeth. 2004. *Kolasamiska - språkbyte eller språkbevarande?: en sociolingvistisk studie av samernas språksituation i Ryssland*. Umeå: Universitetet i Umeå.
- Schiefloe, Per Morten. 2011. *Mennesker og samfunn : innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Schütz, Albert J. 1994. *The voices of Eden: a history of Hawaiian language studies*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- SGD 2009. *Norgga Statistihkaid Guovddášdoaimmahaga diehtovuodđu interneahhtas* . [Lohkkojuvvon mángii 2009]. Gávdno neahttasiiddus <http://ssb.no>.
- Skutnabb-Kangas, Tove, Ilka Kangas, ja Kea Kangas. 1986. *Minoritet, språk och rasism*. Malmö: Liber.
- Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08. Ohcejoga ja Deanu gieldda skuvllaid luohkkálisttut gos oahppiidnamat bohtet ovdan luohkaid mielde. Skuvllat leat addán daid nákkosgirjji čállái dutkamuša várás.
- Smith, Carsten. 2006. *Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna: Suoma-Norgga-Ruoŧa-Sámi áššedovdi álgohápmi : nammaduvvui skábmamánu 13. b. 2002, geigejuvvui golggotmánu 26. b. 2005*. Oslo: Bargo- ja servodahttindepartemeantta.
- Smith, Linda Tuhiwai. 1999. *Decolonizing methodologies: research and indigenous peoples*. London: Zed Books.
- Solbakk, Aage. 1997. *Sámi čállingiela historjá*. Kárášjohka: Davvi girji.
- Solbakk, Aage, ja Solveig Vuolab. 2001. *Deanuleahki: sogat, historjá*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Sollid, Hilde. 2009. "Nordnorske etnolekter." *Kvener i fortid og nåtid*, doaim. Lindgren Anna-Riitta, Marit Anne Hauan, Einar Niemi, Leena Niiranen & Trond Thuen, 47–64. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- SSG. 2008. *Suoma statistihkkaguovddáš diehtovuodđu interneahhtas*. [Lohkkojuvvon mángii 2008]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.stat.fi/>

- SSG. 2009. Suoma statistihkkaguovddáš diehtovuodđu interneahatas. [Lohkkojuvvon mángii 2009]. Gávdno neahttasiiddus. <http://www.stat.fi/>
- Staunæs, Dorthe. 2007. “Subversive analysestrategier - eller governmentality med kjole, fjerboa og sari”. *Magtballader: 14 fortællinger om magt, modstand og menneskers tilblivelse. doaim.* Dorthe Staunæs & Jette Kofoed, 252-268. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Stordahl, Vigdis. 1993. "Ethnic integration and identity management: discourses of Sámi self-awareness." *Changes in contemporary Northern societies: [collection of papers given at the First International Circumpolar Workshop ..., Guovdageaidnu, Sápmi ..., December 12 and 13, 1991]*, doaim. Ludger Müller-Wille & Linna Weber Müller-Wille, 3–13. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Storjord, Marianne Helene. 2000. "*Fra nødhjelp til folkehjelp*": opprettelse og utbygging av samiske barnehager i Norge i 1969–99, Trondheim: Norges teknisk, naturvitenskapelige universitet
- Storjord, Marianne Helene. 2008. *Barnehagebarns liv i en samisk kontekst: en arena for kulturell meningsskapning*, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Strubell, Miquel. 2001. "Catalan a decade later." *Can Threatened Languages be Saved? Reversing Language Shift Revisited*, doaim. Fishman Joshua A., 260–283. Clevedon: Multilingual Matters.
- Svonni, Mikael. 1993. *Samiska skolbarns samiska: en undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbyteskontext*, Umeå: Universitetet i Umeå.
- Svonni, Mikael. 1999. *Det tveeggade skolsystemet : undervisningen av samernas barn i Sverige under 1900-talet fram till 1980*. Umeå: Samisk studier. Umeå universitet.
- Suoma Sámediggi. 2008. *Saamelaisten lukumäärä vuoden 2007 Saamelaiskäräjävaaleissa.* [Lohkkojuvvon 12.02. 2010]. Gávdno neahttasiiddus http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=114&Itemid=10.
- Suoma Sámediggi. 2009. *Suoma Sámedikki ruovttusiidu interneahatas.* [lohkkojuvvon 30.10. 2009]. Gávdno neahttasiiddus www.samediggi.fi.
- Taipale, Riitta. 2012. *Ohcejoga sámegeilat nuoraid giellageavaheapmi.* Ohcejohka: Sámi Siida ja Ovttasprošeakta.
- Tandefelt, Marika. 1988. *Mellan två språk: en fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Tenggren, Helmer. 1952. *En utdöd lappkultur i Kemi lappmark: studier i Nordfinlands kolonisationshistoria.* Vol. 19:4, *Acta Academiae Aboensis, Ser. A. Humaniora: humanistiska vetenskaper, socialvetenskaper och juridik, teologi.* Åbo: Åbo akademi.

- Tjelle, Ingjerd. 2000. *Bortsendt og internert: møter med internatbarn*. Tromsø: Polar forlag.
- Todal, Jon. 1998. *Opplæringa i samisk som andrespråk: ei undersøking av vilkåra for å lære samisk i grunnskolen*. Vol. 7:1998, SA-raporta. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Todal, Jon. 2002. *"-jos fal gáhttet gollegielat" : vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet*, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Todal, Jon. 2010. "Sámegiella mánáidgárddiin ja skuvllain." *Sámi logut muitalit 3. Čielggaduvvon sámi statistihka 2010*, doaim. Else Grete Broderstad, Magritt Brustad, Johan Ailo Kalstad, Paul Inge Severeide & Todal Jon, 161–168. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Torikka, Kari. 2010. Lappi guovllohálddahasdoaimmahaga oahpahasdoaimma bajitdárkkisteaddji. E-poasta nákkosgirjji čállái 28.04. 2010.
- Trosterud, Trond. 2008. *Language assimilation during the modernisation process: experiences from Norway and north-west Russia*. *Acta borealia*, 93–112. London: Routledge.
- Tsunoda, Tasaku. 2005. *Language endangerment and language revitalization*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Tvare, Geir. 2009. Deanu gieldda bajásšaddanossodaga jodiheaddji. Nákkosgirjji čállí jearahallan 1.4. 2009 Deanu šalddis.
- UNESCO. 2003. "Language Vitality and Endangerment". *Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages Paris, 10–12 March 2003*, doaim. Intangible Cultural Heritage Unit's Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. Paris: UNESCO.
- UNESCO. 2009. *Endangered languages*. [Lohkkojuvvon 16.10. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/>
- UNESCO. 2011. *Atlas of the World's Languages in Danger*. [Lohkkojuvvon 16.10. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>
- Vakhtin, Nikolai. 2009. *Field Research on Endangered Languages*. Logaldallan Sámi allaskuvlla PhD semináras sosiolingvistihka ja mánggagielalašvuoda birra 21.-23.09. 2009. Guovdageaidnu.
- Williams, Colin. 2009. "Introduction." *Rights, Promotion and Integration Issues for Minority Languages in Europe*, doaim. Susanna Pertot, Tom Priestly & Colin Williams, 1–20. New York: Palgrave Macmillan Ltd.
- Øzerk, Kamil Eira Inger Marie G. 1996. *Språkrevitalisering og samisk-norsk tospråklighet i offentlige organer: En studie av bruken av samisk som forvaltningspråk i kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk*. Kautokeino: Samisk Språkråd.

Åhrén, Mattias. 2007. "FNs deklarasjon om urfolks rettigheter – Hvordan ble den vedtatt og hvorfor er den viktig." *Gáldu čála: FNs erklæring om urfolks rettigheter: politikk, selvbestemmelse og landrettigheter*, doaim. Henry Minde, Asbjørn Eide ja Mattias Åhrén, 81–127.
Guovdageaidnu: Kompetansesenteret for urfolks rettigheter.

Aarseth, Bjørn. 2006. *Norsk samepolitikk 1945–1990: målsetting, virkemidler og resultater*. Vol. b. 19, *Samiske samlinger*. Nesbru: Vett & viten.

Láhkalistu

Jos ii mihkkege eará gálduid leat namahuvvon, de leat Norgga lágat vižžojuvvon Lovdata-nammasaš siiddus internehtas (www.lovdato.no) ja Suoma lágat Finlex-nammasaš siiddus internehtas (www.finlex.fi). Lahkanamat čállojuvvojit dás sámegillii, jos almmolaš jorgalus gávdno namuhuvvon siidduin.

1921 Laki 7-vuotiaana alkavasta ja 13-vuotiaana päättyvästä oppivelvollisuudesta

Kansakoululaki ja Kansakouluasetus 1957

Láhka Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuođaid birra nr 56 1987: 56 (Sámeláhka) ja lága lasáhus 3. kap. nr 78 1990 (Norga)

Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta 1704/2009

Laki lasten päivähoidosta 36/1973, ja lága lasáhus 875/1981

Láhka sámegiela geavaheamis eiseválddiin 516/1991 (Suopma)

Lov om barnehager nr 19 1995

Lov om barnehager nr 64 2005/64

Loven om folkeskolen på Landet 1959

Lukiolaki 629/1998

Oahpahusláhka nr 61 1999 (Norga)

Perusopetuslaki 628/1998 ja láchkaásahusa 1435/2001

Sámediggeláhka 974/1995 (Suopma)

Sámi giellaláhka 1086/2003 (Suopma)

Vuođđoláhka 731/1999 (Suopma)

Vuođđoláhka § 110 A (Norga)

Mildosat

Miaddus 1

Dovddaldatnummir:

Deanuleagi nuoraid máŋggagielatvuohta

Muhtin gažaldagat du birra:

Mun lean: nieida gánda

Man luohkás/ceahkis váccát? 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Man skuvlla váccát? _____

Leatgo orron olles eallima Deanu gielddas dahje Ohcejoga gielddas?

Lean In leat

Jos leat eará sajis orron. Galle jagi leat dáppe orron? _____ jagi

Jos leat eará sajis orron. Gos don leat orron?

Eará báikkis Norggas. Gos? _____

Eará báikkis Suomas. Gos? _____

Eará riikkas. Namut sihke riikka ja báikki. _____

Mánáidgárdi/Beaiveruoktu

Ledjetgo don mánáidgárddis dahje beaiveruovttus ovdalgo álget skuvlii?

Ledjen In lean

Jos don ledjet mánáidgárddis dahje beaiveruovttus, makkár giella geavahuvvui eanemusat du ossodagas?

Dárogiella Sámeigiella Suomagiella Eará giela. Man giela: _____

In dieđe

Leatgo don uhccin hállan ovttaga giela maid don it hála šat?

In leat

Lean ovdal máhttán hállat:

Dárogiela Sámeigiela Suomagiela Eará giela. Namut giela/gielaid jos leat ovdal hállan eará giela/gielaid go dáro-, sáme- ja suomagiela: _____

Du gielaid birra

Man bures hálat don daid gielaid? Bija juohke linnjái ovttá ruossa!

	Mun hálan bures	Mun hálan viehka bures	Mun hálan veaháš	Mun in máhte hállat
Dárogiela				
Eangalsgiela				
Sámegiela				
Suomagiela				

Hálatgo eará gielaid maid? Mat gielat bat dat leat: _____

Man bures áddet don dáid gielaid? Bija juohke linnjái ovttá ruossa!

	Mun ádden bures	Mun ádden viehka bures	Mun ádden veaháš	Mun in ádde
Dárogiela				
Eangalsgiela				
Sámegiela				
Suomagiela				

Áddetgo eará gielaid maid? Mat gielat bat dat leat? _____

Goas leat hállagoahtán iežat giela(id)?

	Ovdalgo álgan skuvlii hállen mun juo	Dalle go ledjen álgán skuvlii ohppen hállat
Dárogiela:		
Eangalsgiella		
Sámegiela:		
Suomagiela:		
Eará giela:		

Du oappáid ja vieljaid birra

Galle vielja ja oappá leat dus ____

Merkes juohke oappá ja vielja agi ja makkár giela(-id) sii háallet.

1. Mu oabbá viellja lea ____ jagi

Son hállá: Sáhtát bidjat eanet go ovttá ruossa. Dárogiela Eangalsgiela Sámeigiela

Suomagiela Eará giela(id) . Namut dan/daid: _____

Mun hálan suinna:

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sámeigiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege Maid eará giela(id)?: _____

2. Mu oabbá viellja lea ____ jagi

Son hállá: Sáhtát bidjat eanet go ovttá ruossa. Dárogiela Eangalsgiela Sámeigiela

Suomagiela Eará giela(id) . Namut dan/daid: _____

Mun hálan suinna:

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sámeigiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege Maid eará giela(id)?: _____

3. Mu oabbá viellja lea ____ jagi

Son hállá: Sáhtát bidjat eanet go ovttá ruossa. Dárogiela Eangalsgiela Sámeigiela

Suomagiela Eará giela(id) . Namut dan/daid: _____

Mun hálan suinna:

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sámeigiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege Maid eará giela(id)?: _____

Jos dus leat eanet go 3 oappá ja vielja, de oaččut lasi báhpára.

Du váhnemiid ja áhkuid ja ádjáid birra

Maid giela/gielaid hállá du eadni? Sáhtát bidjat eanetgo ovttá ruossa.

Dárogiela Eanngalsgiela Sáme giela Suomagiela Mus ii leat eadni

Eadni hállá maid eará giela/gielaid Namut daid: _____

Maid gielaid hálat don iežat etniin? Bija juohke gielas ovttá ruossa!

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat etniin?: _____

Maid giela/gielaid hállá du áddjá (eatni áhčči) dahje hálai jos lea jápmán?

Sáhtát bidjat eanetgo ovttá ruossa.

Dárogiela Eanngalsgiela Sáme giela Suomagiela In dieđe

Áddjá hállá/hálai maid eará giela/gielaid Namut daid: _____

Maid gielaid hálat don iežat ádjáin (eatni áhčiin)?

Áddjá lea jápmán

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat ádjáin?: _____

Maid giela/gielaid hállá du áhkku (eatni eadni) dahje hálai jos lea jápmán?

Sáhtát bidjat eanetgo ovtta ruossa.

Dárogiela Eanngalsgiela Sáme giela Suomagiela In dieđe

Áhkku hállá/hálai maid eará giela/gielaid Namut daid: _____

Maid gielaid hálat don iežat áhkuin (eatni etniin)? Bija juohke gielas ovtta ruossa!

Áhkku lea jápmán

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat áhkuin?: _____

Maid giela/gielaid hállá du áhčči? Sáhtát bidjat eanetgo ovtta ruossa.

Dárogiela Eanngalsgiela Sáme giela Suomagiela Mus ii leat áhčči

Áhčči hállá maid eará giela/gielaid Namut daid: _____

Maid gielaid hálat don iežat áhčiin? Bija juohke gielas ovtta ruossa!

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat áhčiin?: _____

Maid giela/gielaid hállá du áddjá (áhči áhčči) dahje hálai jos lea jápmán?

Sáhtát bidjat eanetgo ovttá ruossa.

Dárogiela Eangalsgiela Sáme giela Suomagiela In dieđe

Áddjá hállá/hálai maid eará giela/gielaid Namut daid: _____

Maid gielaid hálat don iežat ádjáin (áhči áhčiin)? Bija juohke gielas ovttá ruossa!

Áddjá lea jápmán

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat ádjáin?: _____

Maid giela/gielaid hállá du áhkku (áhči eadni) dahje hálai jos lea jápmán?

Sáhtát bidjat eanetgo ovttá ruossa.

Dárogiela Eangalsgiela Sáme giela Suomagiela In dieđe

Áhkku hállá/hálai maid eará giela/gielaid Namut daid: _____

Maid gielaid hálat don iežat áhkuin (áhči etniin)? Bija juohke gielas ovttá ruossa!

Áhkku lea jápmán

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat áhkuin?: _____

Du giellaoahpahus skuvllas

Man giela oahpat don vuosttášgiellan dahje eatnigiellan skuvllas?

Dárogiella Sámeigiella Suomagiella

Eará giella go dáro-, sáme- ja suomagiella Namut dan giela: _____

Guđe gillii lea buot dahje eanaš oahpahus du luohkás?

Dárogiellii Sámegeillii Suomagiellii

Mat gielat leat du skuvlafágan/oahppoávnnsin? Merkes ruossaiguin buot gielaide maid oahpat skuvllas.

Dárogiella Duiskkagiella Eaŋgalsgiella Fránskkagiella

Ruotagiella Ruoššagiella Sámeigiella Suomagiella

Eará giela(t) Namut eará giela/gielaid: _____

Dan gažaldahkii vástidat jos hálat eanet go ovtta giela.

Vulobealde vástidat don man giela don hálat buoremusat. Loga buot vástidanvejolašvuodaid ovdalgo bijat ovtta ruossa. Fuobmá! Don bijat dušše ovtta ruossa dasa mii du mielas heive buoremusat.

Mun hálan muhtin gielaide seammá bures.

Namut daid gielaide: _____

Mun hálan dárogiela buoremusat

Mun hálan sámeigiela buoremusat

Mun hálan suomagiela buoremusat

Mun hálan buoremusat eará giela go dárogiela, sámeigiela dahje suomagiela.

Makkár giella bat dat lea? _____

Daid gažaldagaide vástidat jos hálat eanet go ovttá giela!

Maid gielaide hálat fulkkiiguin dego vilbeliin, oarpmeliin, ednuin, goskkiin, čeziin:

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Sámegiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat fulkkiiguin?: _____

Maid gielaide hálat skuvllas oahpaheaddjiiguin

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Sámegiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat oahpaheaddjiiguin?: _____

Maid gielaide hálat eará ollesolbmuiguin geat eai leat fuolkkit, eaige oahpaheaddjit:

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Sámegiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat ollesolbmuiguin?: _____

Maid gielaide hálat skuvllas eará oahppiiguin:

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Sámegiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat oahppiiguin?: _____

Maid gielaide hálat skihpáriiguin go it leat skuvllas:

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Sámegiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege
Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat skihpáriiguin?: _____

Dál jearan mo don geavahat gielaide. Buohkat vástidit!

Man gillii leat musihkkateavsttat maid guldalat?

Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____

In láve guldalit musihka

Man gillii leat dihtorspealut maid spealat?

Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____

In láve speallat dihtorspealuid

Makkár gillii leat TV-programmat maid geahčat?

Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____

In láve geahččat TV

Man gillii leat DVD ja videofilmmat maid geahčat?

Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____

In láve geahččat DVD- inge videofilmmaid

Man gillii leat prográmmat maid guldalat radios?

Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____

In láve guldalit radio

Man gillii leat siiddut maid logat internehtas?

Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege

Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____

In láve geavahit internehta

Man gillii čálát SMS-dieđuid (teakstadieđuid telefavnas)?

Dárogillii: Dávjá Hárve In goassege

Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve In goassege

Sámegillii: Dávjá Hárve In goassege

Seahkalas gillii: Dávjá Hárve In goassege

Maid gielaideid sehkket don SMS-dieđuin? _____

Suomagillii: Dávjá Hárve In goassege

Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____

In láve čállit SMS-dieđuid

Makkár čuoččuhusat leat du mielas riehta

Go mun lean šaddan ollesolmmošin geavahan mun: (Bija ovtta ruossa)

- Dárogiela eanet go dál
- Dárogiela seammá ollu go dál
- Dárogiella uhcit go dál

Go mun lean šaddan ollesolmmošin geavahan mun: (Bija ovtta ruossa)

- Eaŋgalsgiela eanet go dál
- Eaŋgalsgiela seammá ollu go dál
- Eaŋgalsgiella uhcit go dál

Go mun lean šaddan ollesolmmošin geavahan mun: (Bija ovtta ruossa)

- Suomagiela eanet go dál
- Suomagiela seammá ollu go dál
- Suomagiela uhcit go dál

Go mun lean šaddan ollesolmmošin geavahan mun: (Bija ovtta ruossa)

- Sáme giela eanet go dál
- Sáme giela seammá ollu go dál
- Sáme giela uhcit go dál

Mo lea du mielas dárogiella, eaŋgalsgiella, sámegiella ja suomagiella

Bija ruossa dasa mii du mielas muitala buoremusat maid don oaivvildat:

Dárogiella:

- Mun liikon bures go olbmot dárostit
- Mun liikon go olbmot dárostit
- Mun in liiko nu bures go olbmot dárostit
- Mun in hálit gullat go olbmot dárostit

Eaŋgalsgiella:

- Mun liikon bures go olbmot hállet eaŋgalsgillii
- Mun liikon go olbmot hállet eaŋgalsgillii
- Mun in liiko nu bures go olbmot hállet eaŋgalsgillii
- Mun in hálit gullat go olbmot hállet eaŋgalsgillii

Sámegiella:

- Mun liikon bures go olbmot sámástit
- Mun liikon go olbmot sámástit
- Mun in liiko nu bures go olbmot sámástit
- Mun in hálit gullat go olbmot sámástit

Suomagiella:

- Mun liikon bures go olbmot suomastit
- Mun liikon go olbmot suomastit
- Mun in liiko nu bures go olbmot suomastit
- Mun in hálit gullat go olbmot suomastit

Loahppagažaldagat

Mii bat don leat? Jurddaš dárkilit ovdalgo vástidat. Don sáhtát bidjat ovttá ruossa juohke linnjái

	Mun lean dušše	Mun lean ollu	Mun lean veaháš	Mun in leat
Dáža				
Sápmelaš				
Suopmelaš				
EARÁ				

Jos leat merken ahte don leat EARÁ go dáža, sápmelaš dahje suopmelaš. Mii EARÁ bat don leat: _____

Leago juoidá maid hálidat dadjat munnje dán skovi birra? Juoidá maid hálidat lasihit dahje cuiggodit?

Hálidivččetgo don leat mielde vuđolet jearahallamis maŋŋá? Dalle moai háleštetne sullii diimmu.

- Hálidan searvat
- In hálit searvat

Miaddus 2

Deanu nuoraid giellaguorahallan

Váhnemiidda/fuolaheaddjiide Deanus

Sáhhtágo du mánná leat fárus addit midjiide odda dieđuid Deanuleagi gielladilis?

Boahhte vahkus guorahalan mun Deanuleagi mánáid ja nuoraid mánggagielatvuoda, ja mun dáhtun du máná searvat dasa. Jos livččii ordnegis, de dáhtun du sáddet vástidanlihpu vuolábealde iežat gánda/nieidda fárrui skuvlii.

Dutkanprošeakta Deanuleagi mánáid ja nuoraid mánggagielatvuodta lea oassin mu doavttirgrádabarggus Romssa Universitehtas. Ulbmilin lea oázžut ovdan dieđu 5.-10. luohkálaččaid giellageavaheamis ja giellamáhtus, ja mun jearan ovddimusat sin dárogiela, eangalsgiela, sámegiela ja suomagiela máhtu ja geavaheami birra. Seammá guorahallan dahkkojuvvo maid Ohcejoga gieldda skuvllain Suoma bealde.

Oahppit galget deavdit 13 siidosas skovi. Skovvi lea dárogillii, sámegillii ja suomagillii. Sii vástidit eanaš gažaldagaide dáiinna lágiin ahte bidjet ruossaid dakko gokko sin mielas lea rivttes vástáduš. Jos dus leat gažaldagat, de válddes oktavuoda muinna e-poastta dahje telefovnna bokte. Eanet dieđuid ja mu oktavuodadieđuid gávnnat čuovvovaš siiddus.

Dearvvuodaiguin

Torkel Rasmussen

----- Čuohta dahje gaikko dáppe -----

Mun lean ožžon dieđu “Deanuleagi mánáid ja nuoraid mánggagielatvuoda” guorahallamis

Mu máná namma: _____ Luohkkáceahkki: _____

Skuvla: _____

Mánná sáhhtá oassálastit guorahallamii

.....
Báiki:

Beaivemearri:

Vuolláičála:

Mánáid ja nuoraid mánggagielatvuohta Deanuleagis

Guorahallama ulbmilin lea gávnnahit makkár gielladuogáš ja giellamáhttu mánáin ja nuorain lea Deanuleagis. Dát ges muitala juoidá dasa mo gielladilli šaddá leat boahtteáiggis, ja sáhttet veahkehit skuvllaid plánet giellaoahpahusa.

Gažadanskovvi

Mánát vástidit álggus gažaldagaide iežaset duogáža birra, de gažaldagaide oappáid, vieljaid, váhnemiid, áhkuid ja ádjáid giellamáhttu birra. Sis maid jerro maid gielaide sii ohppet skuvllas ja makkár oaidnu sis lea eangalsgillii ja gielaide mat hállojuvvojit Deanuleagis. Loahpas lea muhtin gažaldat sin identitehtas.

Dehálaš oassin guorahallamis lea gávnnahit man muddui oahppit geavahit mediaid mat leat Deanuleagi gielaide ja eangalsgillii, ja man ollu sii jáhkket iežaset geavahit Deanuleagi gielaide ja eangalsgiela boahtteáiggis. Buot vástádusat anonymiserejuvvojit, iige boađe goassege ovdan maid ovttaskas mánná lea vástidan

Dieđuid geavaheapmi ja suodjaleapmi

Mun geavahan guorahallama bohtosiid iežan nákkosgirjjis, ja muitalan bohtosiid fágalaš oktavuodain eará dutkiide. Jos lea beroštupmi, de boadášin maŋŋá muitalit bohtosiid oahppiide, oahpaheaddjiide ja didjiide váhnemiidda.

Buot oahppit ožžot dovddaldatnummira mii boahtá nama ja čujuhusa sadjái. Daid nummiriid geavahan go registreren dieđuid. Muhto ii oktage eará oaččo diehtit maid oahppit leat vástidan.

Norgga Dutkamid persuvdnasuodjalanáittardeaddji ja Deanu gielda lea dohkkehan dán guorahallama. Mun deattuhan sakka ahte geavahan ja seailuhan bohtosiid dohkálaš vuogi mielde. Danne čuovun Peršuvdnasuodjalanlága ja dáid njuolggadusaid maid Diehtobearráigeahčču lea ásahan dákkár guorahallama várás.

Earret eará dát mearkkaša:

- Lea eaktodáhtolaš ášši searvat guorahallamii, ja mánná sáhtta goas beare geassádit guorahallamis. Iige dárbbáš čilget manne geassáda. **Váhnen/fuolaheaddji oažžu mus gažadanskovi ovdalgihtii jos háliida.**
- Ii leat mihkkege váikkuhus mánnái jos ii searvva guorahallamii.
- In čále dutkamuššii, inge juoge dieđuid maid sáhtta guorrat ruovttuluotta dihto ovttaskas olbmui.
- In atte ovttage dieđu ovttaskas oahppis eará olbmuide dego ovdamearkka dihte oahpaheaddjiide dahje skuvlla jodiheaddjiide.
- Diehtomateriála dego skovit maida oahppit leat vástidan, duššaduvvo prošeaktaloahpas ođđajagimánus 2010.

Dearvvuođaiguin
Torkel Rasmussen

Muinna oaččut ságaide e-poasttas
torkel.rasmussen@hotmail.com

Dahje telefavnain
+358 16 677 822
+358 40 41 870 40

Mielddus 3

Dieđut giellaguorahallamis Deanus

váhnemiidda/fuolaheaddjiide

Mun lean dutki Sámi allaskuvllas ja dutkkan mánggagielatvuoda Deanuleagis. Dudno mánná lei gidat mielde giellaguorahallamis maid mun čadahin skuvllas. Dál dárbbášan veahki muhtin váhnemiin ja mánáin oažžut eanet dieđuid giellageava-heamis ruovttuin ja báikkálaš servodagas. Háliidehpetgo searvat dasa?

Don/doai oažžubeahtti dán gažaldaga dannego mánná lea skuvlaguorahallamis vástidan ahte son sáhtášii leat fárus dárkilet jearahallamis. Mun ges háliidan háleštit bearrašiiguin man sámegeiela máhttu lea iešgudege dásis: Muhtin bearrašat gos guktot váhnemat ja mánát máhttet sámegeiela ja muhtin gos dušše okta váhnen máhtá veaháš. Sivvan dasa lea ahte háliidan oažžut ovdan nu ollu go vejolaš Deanu guovllu mánggabealat gielladilis.

Lea eaktodáhtolaš ášši searvat, ja lea vejolaš geassádit guorahallamis almma čilgekeahhtá siva dasa. Jos oktage geassáda, dieđut maid lean čohkken su birra anonymiserejuvvojit. Jos dii searvabehtet, de boadán fitnat din luhtte ja háleštan sihke váhnemiiguin ja mánáin oktanaga. Jearahallamis mii sáhttit hállat sámegeiela, dárogeiela dahje suomageiela. Jos mii áigut geavahit suomageiela, de válddán dulkka fárrui. Hálešteapmi bistá ovttá, guokte diimmu ja mun bádden dan. Mus lea jávohisgeatnegasvuotta ja visot maid dii muitalehpet munnje anonymiserejuvvo nu, ahte ii oktage dieđe maid dii lehpet dadjan.

Mun geavahan dáid guorahallamiid bohtosiid iežan nákkosgirjjis, ja sáhtán almmuhit daid eará oktavuodain dego logaldallamiin ja artihkkaliin. Mun áiggun dis jearrat mo dii geavahehpet gielaide maid máhttibehtet, bearrašis ja báikkálaš servodagas. Mun háliidan háleštit guktuin váhnemiiguin vaikko nubbi ii máhte sámegeiela vai mun beasan gullat mo dii vásihehpet gielladili ja mo dii háliidehpet ahte mánáid mánggagielat “ovttaseallin” galggašii leat. Visot diehtomateriála mii lea čohkkejuvvon anonymiserejuvvo ja jietnafiillat duššaduvvojit prošektaáigodaga loahpas ođđajagemánu 31. beaivvi 2009.

Skuvlaguorahallamis ledje fárus mánát sihke Deanu ja Ohcejoga gielddas, ja maiddái dán guorahallamis dáhtun fárrui váhnemiid ja mánáid sihke Norgga ja Suoma bealde. Ovttas sáhttet dát guorahallamat addit dehálaš dieđuid das mo boahte áiggi gielladilli lea ja das makkár ulbmilat ja sávaldagat váhnemiin leat. Dát fas sáhtá leat veahkin gielddaide giellaplánemis.

Dearvvuodaiguin Torkel Rasmussen

Miaddus 4

Miehtancealkámuš

Oassálastit dutkanprošektii giela birra

Váhnemat/fuolaheaddjit

_____ váhnemiid/fuolaheaddjiid miehtancealkámuš
(máná namma)

Mun lean ožžon dieđu Torkel Rasmussena doavttirgrádaprošeavtta birra ”Gielladilli Deanuleagis”. Mun dieđán ahte dieđut maid mun ja mu mánná leat addán sutnje jearahallamis, geavahuvvojit luohttámušain ja buot dieđut min birra anonymiserejuvvojit go geavahuvvojit.

Mun mieđan dasa ahte dát jearahallamat sáhttet geavahuvvot doavttirgráda nákkosgirjjis ja eará dutkanovdanbuktimiin dego raporttain, artihkkaliin ja logaldallamiin.

Vuolláičálus váhnen/fuolaheaddji 1

Báiki/beaivemearri

Vuolláičálus váhnen/fuolaheaddji 2

Báiki/beaivemearri

Mielddus 5

Giellaoahppu:

- Maid gielaid máhtát hállat?
- Man bures hálat dáid gielaid?
- Guđemuš giela hálat buoremusat?
- Goas ohppet daid gielaid maid máhtát?

Fierpmádagat ja giellavierut: Dušše daidda geat máhttet sámegiela

Smiehta daid olbmui geaid deaivvat dábálaš skuvlabeaivvi.

Maid gielaid hálat don daiguin? Ruovttus, diimmui skuvllas, diimmuidgaskkas/friddjainuhtain, skuvlla maŋŋá, eahkedis, gávppis, hárjehallamis ja dien diekkáriin.

- a. Oahpaheaddjiiguin skuvllas
- b. Skihpáriiguin skuvllas
- c. Skihpáriiguin eará sajiin go skuvllas
- d. Eadnu, áhčči, oappát ja vieljat
- e. Áhkut, ádját ja eará fuolkkit
- f. Eará ollesolbmot
- g. Mánát ja nuorat nuppi beale rájá? Ollesolbmui nuppi beale rájá? Goas don deaivvát sin?

Leatgo muhtimat geaiguin don it sámás goassege vaikko dat máhttet? Mii bat sáhtášii leat sivvan dasa?

Mediageavaheapmi

- a. Man ollu guldatat musihka? Maid gielat musihka guldatat?
- b. Man ollu geavahat dihtora? Masa geavahat dihtora?
- c. Man gillii leat dihtorprográmmat maid don geavahat eanemusat?
- d. Maid logat internehtas? Man gillii?
- e. Makkár dihtor- ja TV-spealuide liikot? Man ollu spealat? Maid gielaide leat?
- f. Makkár siidduid logat Internehtas? Maid gielaide leat?
- g. Galle diimmu vahkus geahčat don TV dahje DVD/videofilmmaid? Maid gielaide leat prográmmat?
- h. Maid don guldatat radios? Man ollu ja maid gielaide?
- i. Galle SMS dieđuid sáddet don vahkus? Man gillii čálát don? Man gillii čállet eará olbmot dutnje?

Gielladábit – nuppástusat:

- a. Hálatgo/áddetgo don sámegiela eanebut dál go dalle go álget skuvlii?
- b. Hálatgo/áddetgo don sámegiela eanebut dál go dalle go vázzet gaskadásis?
- c. Mii bat sáhtášii leat sivvan daid nuppástusaide?
- d. Maid gielaide geavahat don ollesolmmošin?
 - a. Geaiguin hálat dáid iešguđetge gielaide?
 - b. Gos ja goas geavahat eará gielaide?
 - c. Man giela hálat don eanemusat?
- e. Gos don orut 20-jahkásažžan? Dahje 40-jahkásažžan?

Máná vásáhusat sámegiela geavaheamis:

- f. Leatgo vásihan ahte olbmot leat rápmon du dannego hállet sámegiela? Mii dáhpáhuvai?
- g. Leatgo vásihan ahte olbmot leat rápmon du sámegiela dannego lea nu buorre dahje čappa? Mui tal.
- h. Leatgo dáhpáhuvván ahte olbmot leat moaitán du sámegiela? Dadjan ahte don hálat boastut dahje ávžžuhan du hállat earáláhkai? Mii dáhpáhuvai?
- i. Leatgo vásihan ahte it livčče gulahallan olbmui guin jos it livčče máhttán sámegiela? Mii dáhpáhuvai? Dahje vásihan ahte it sáhtán háleštít muhtin olmuin dannego don it máhttán sámegiela doarvá bures? Gii bat dat lea?
- j. Leat go vásihan ahte olbmot leat hárdán du dahje givssidan du dannego hállet sámegiela? Dahje dáhtton du heaitit sámasteamis? Mii dáhpáhuvvá? Dahje leatgo hárdán dahje givssidan du dannego it máhte sámegiela?
- k. Leatgo olbmot cuigon dannego it hállan sámegiela? Dahje ávžžuhan du hállagoahtit sámegiela? Mui tal?

Máná oainnut sámegillii:

- a. Jáhkátgo ahte olbmot hállet sámegiela čuođe jagi geažes?
- b. Leago dutnje ávkálaš máhttit sámegiela? Livččiigo ávkálaš dutnje máhttit sámegiela buorebut?
- c. Mo livččii eallin sámegiela haga? Mo livččii du eallin jos livččet máhttán sámegiela?
- d. Livččetgo don sápmelaš jos it máhtáše sámegiela? Livččetgo don atnán iežat eanet sápmelažžan jos livččet máhttán sámegiela buorebut?

- e. Masa lea giellamáhttu ávkin? Goas lea dehálaš máhttit?
 - i. sámegiela
 - ii. dárogiela
 - iii. suomagiela
 - iv. Eangalsgiela

- f. Leago álkit beassat joatkkaskuvllaide ja universitehtaide dannego máhtát sámegiela?
- g. Leago álkit gávdnat barggu dannego máhtát sámegiela?
- h. Leago álkit háleštit olbmuiguin dannego máhtát sámegiela? Geaiguin?
- i. Leago sámegiella dehálaš dannego ásat Deanuleagis?

Miaddus 6

Ollesolbmot

1. Bearaššládja:

Leatgo dudnos eanet mánát?

Ovttas dahje ovddežis?

2. Ássanbáikkit

Leahppigo dáppe eret?

Gos doai leahppi šaddan bajás?

Goas fárride/fárrejit deikke?

3. Bargu/oahppu:

Maid doai bargabeahhti?

Mo dakkárin šaddá?

Gos lea dakkár oahpu váldán?

Leatgo álo bargan doppe?

Gos dis lea eallu/dálveguohtun/geasseorohat?

4. Váhnemiid mánnávuolta

A. Jos lea bajásšaddan sámeielat bearrašis dahje birrasis

Mo lei dilli dallego don šaddet bajás?

Hálletgo olbmot sámeiela gaskaneaset?

Goas don ohppet sámeiela?

Geaiguin don lávejit sámástit dalle? Bearaš, sohka, skuvla, skihpárat,

(Dahje, mo don geavahit sámeiela dalle. Omd áddejit go earát hálle.)

Muittátgo ahte dii logaidet sámeielat girjiid, aviissa, musihka, guldaledje sámiradio

Gos don vázzet mánáid- ja nuoraidskuvlla?

Orrotgo internáhtas?

Giddii go oktage du goassege sámasteames?

Gárvetgo sámegiela hállamis gostege dahje earenoamáš dilis?

Heitetgo sámasteames olbmuiguin geaiguin ledjet ovdal sámástan

dahje álgetgománnán sámástit olbmuiguin geaiguin it lean ovdal sámástan?

B. Jos lea bajásšaddan earágielat birra

Mo lei gielladilli din ruovttus ja birra?

Muittát go goas don gullet sápmelaččaid birra vuosttaš háve?

Smihttetgo goassege ahte don galget oahppat sámegiela?

Jos lea oahppan sámegiela: Goas don ohppet? Mo don ohppet? Manne don ohppet?

Jos informánta lea oahppan sámegiela dál:

Goas ohppet sámegiela?

Mo ohppet?

Manne ohppet?

5. Nuorravuohhta

Mo lei dilli nuorran?

Mo lei dilli dáid eará sajiin gos don leat vázzán skuvlla, leamaš militearas dahje barggus?

Háalletgo olbmot sámegiela gaskaneaset?

Geaiguin don lávejit sámástit dien áiggis? Bearaš, sohka, skuvla, skihpárat,

Gilddii go oktage du goassege sámasteames?

Bilkidedjago dahje hárdego danne go ledjet sámegiela hálli dahje sápmelaš?

Gárvetgo sámegiela hállamis gostege?

Heitetgo sámasteames olbmuiguin geaiguin ledjet ovdal sámástan

dahje álgetgo sámástit olbmuiguin geaiguin it lean sámástan?

6. Álgu váhnenáigi

Mo lei dilli dallego mánná riegádii ja lei uhcci?

Hálaidego doai das maid gielaid doai galggaide hállat mánnái?

Háleštalaidego earáiguin dán ášši birra? Viggego eará olbmot váikkuhit dihto guvlui?

Hállagohtego eará olbmot sámegiela mánnái?

Álggiigo son ieš hállat sámegiela? Eará giela? Sihke/ja?

Háalletgo don dalle sámegiela seammá olbmuiguin go ovdal? Heitetgo hállamis olbmuiguin geaiguin ovdal ledje sámástan, vai álget go hállat muhtin olbmuiguin geaiguin it lean ovdal sámástan.

Leigo mihkkege mii hehttii dahje eastadii máná giellaoahppama dahje doarjju oahppama earenoamáš bures? Mánáidgárddi, Lagašbiras/giláš, fuolkkit, “olbmot”, girjjit, filmmat, gielda, searvvit, searvegoddi/girku

Gahtabeahttigo iežade giellaválljema?

Jos váhnen ii máhte dahje mánná ii máhte:

Livččetgo háliidan hállat sámegiela mánnái?

Leatgo hásttuhan eará olbmuid hállat sámegiela dasa?

7. Dálá áigi

Mo lea dilli dál? Geaiguin hálat don dál sámegiela, gos gulat?

Geavahatgo sámegiela barggus?

Čálátgo sámegiela? Logatgo?

Man ollu geavahat sámegiela ruovttus? Man ollu dárogieida dahje eará giela?

Geaiguin hállá mánná sámegiela?

Gos/geas gullá mánná sámegiela?

Leago mánná goassege heaitán sámasteames? Mo ožžot/oaččuide su joatkit?

Mii hehte dahje doarju máná giellaoahppama dál? Leago dilli nuppástuvvan máná álgojagiid maŋŋá? Lagašbiras/giláš Skuvla, fuolkkit, “olbmot”, girjjit, filmmat, giela, searvvit, searvegoddi/girku.

8. Boahte áiggi

Mo jáhkát dilli lea boahteáiggiis go mánná lea sturron? Gos ássá son 20-jahkásažžan ja 40-jahkásažžan? Man dávjá hállá son dalle sámegiela?

Jáhkátgo ahte máná giellamáhttu mearkaša maidege skuvlavázzimis? Buoret dahje heajut guvlui? Vejolašvuodas lihkestuvvat skuvllas?

Vejolašvuodát bargomárkanis?

Jáhkibeahttigo ahte sámegiella geavahuvvo eanebutgo dál dán gielddas?

9. Loahppa

Dovdabehtetgo olbmuid nuppi beale rájá? Man oktavuodas deaivvabehttet singuin? Fuolkkit, oahpes olbmot, searvedoaimmat, searvegottedoaimmat, girku, skuvla. Man dávjá oktavuodas? Maid gielaid hállabehttet daiguin?

Leago sámegiella dehálaš gulahallangiella Deanuleagis?

Leago sámegiella dehálaš Deanolaš identitehtas?

Man dehálaš lea sámegiella eará gielaid ektui: Dáru, suoma ja eangals?

Sáhtát/sáhttibehttigo čilget manne don leat oahpahan sámegiela mánáide?

dahje it/eahppi leat oahpahan?

Maid mánná manaha jos ii máhte sámegiela?

Leatgo vásihan juoidá suohttasa iežat sámegiela máhtuid dihte? Dahjege iežat váillevaš sámegiela máhtu dihte?

Leago juoidá maid háliideahppi lasihit?

ISBN xxx-xx-xxxx-xxx-x